

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

**MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ ve TÜRKİYE’NİN
EKONOMİK BİR ENTEGRASYON İÇİN SWOT
ANALİZLERİ**

Volkan ODABAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

BİLECİK

Haziran – 2012

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

**MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ ve TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BİR
ENTEGRASYON İÇİN SWOT ANALİZLERİ**

Volkan ODABAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

BİLECİK, 2012

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA

JÜRİ ONAY FORMU

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 22.05.2012 tarih ve 77-3(g) sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 27.06.2012 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Volkan ODABAŞ'ın "*Merkezi Asya Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Bir Entegrasyon İçin SWOT Analizleri*" konulu tez çalışması İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI): Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

ÜYE: Doç. Dr. Abdulkadir İLGEN

ÜYE: Yrd. Doç. Dr. Murat ERCAN

ONAY

Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

TEŞEKKÜR

Çalışmanın ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde emeği geçen arkadaşlarım Şaziye TİLTİL ve Arş. Gör. Yıldız Zeliha HATİPOĞLU' na, yine yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Devlet ODABAŞ' a, özellikle kapısını çalmaktan usanmadığım, saat mefhumu gözetmeksizin yardımlarını esirgemeyen, kendisiyle bu yola çıkmaktan, bu çalışmayı hazırlamaktan ve ortaya çıkarmakta tecrübesini ve bilgisini esirgemeyen, benim için yeri ve önemi ayrı olan çok değerli, kıymetli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN' a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Emeklerini sergilemekten hiç kaçınmayan hayatıma en duygulu anlamları yükleyen, hayatımın her safhasında vefa borcumun olduğu ve bana bu süreçte göstermiş oldukları sabırdan, sevgi ve saygıdan ötürü eşim Nurcan ODABAŞ' a kardeşlerim Nurdan ve Nagihan ODABAŞ' a ve benim bu duruma gelmemi sağlayan emeklerini, sevgilerini ve üstümdeki haklarını ömrüm boyunca ödeyemeyeceğim evlatları olmaktan onur duyduğum, anne ve babam Şadiye – Cevat ODABAŞ' a şükranlarımı bildirir bu tezi sevgili aileme ve yolunu beklemekte olduğumuz biricik kızım Buğlem Hira ODABAŞ' a ithaf ederim.

Bilecik, Haziran – 2012

Volkan ODABAŞ

ÖZET

MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ ve TÜRKİYE’NİN EKONOMİK BİR ENTEGRASYON İÇİN SWOT ANALİZLERİ

VOLKAN ODABAŞ

Ekonomik Entegrasyon Teorisinin temel oluşturduğu bu çalışmada, 20 yy. ortalarında gerçekleşmeye başlayan ekonomik dayanışma ve yakınlaşmaların artarak, daha çok coğrafi, kültürel ve tarihsel geçmişi olan ülkeler arasında gerçekleştirilen bölgesel entegrasyonların ortaya çıkmasına neden olduğu varsayımı ile hareket edilmiştir. Gelişmiş ülkelerin rekabete karşı kendilerini korumak, geliştirmekte olan ülkelerin dünya ile bütünleşmelerini hızlandırmak ve diğer ülkelerin ise bölgelerinde kendilerini güvenli kılmak için bölgesel entegrasyonlara gitmekte oldukları, yadsınamaz bir gerçek olup yakın dünya tarihinde bir çok örneği ile karşılaşıldığını tespit edebiliriz. Genellikle belli bir coğrafyayı paylaşan dil, din ve kültür yakınlığı olan ülkeler arasında bu faktörlerin kazandırdığı güç ile ekonomik çıkarların maksimize edilmesi adına bölgesel ekonomik entegrasyonların oluşturulduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Merkezi Asya Bölgesinde ortak dil, din ve kültür paylaşımının gerçekleştiği ülkelerle (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan), aynı değerleri paylaşan ve bu coğrafyanın Batı’ya açılan kapısı konumundaki Türkiye arasında gerçekleşmesini muhtemel gördüğümüz ekonomik bir entegrasyonun olabilirliği, SWOT analizi yardımıyla ortaya konmuştur. Öncelikle ekonomik entegrasyon kavram ve teorisinin açıklandığı bölümü takiben Avrupa ülkeleri arasında gerçekleşen ve entegrasyon teorisi açısından önemli bir örnek teşkil eden Avrupa Birliği ele alınmıştır. Sonrasında Orta Asya’da bölgesel ekonomik entegrasyon girişimlerinin incelendiği bölümü, Türkiye ve Merkezi Asya Ülkelerinin ekonomik entegrasyon açısından SWOT analizlerinin yapıldığı uygulama bölümü izlemektedir. Analiz, hem bu ülkeler bazında gerçekleştirilmiş ve hem de sonuçları itibarıyla ekonomik bir entegrasyonun oluşumu düzeyinde genel değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışma ile elde edilen sonuç, çalışma kapsamında değerlendirilen ülkelerin böyle bir entegrasyon için sahip oldukları güç ve fırsatlarının, oluşabilecek tehdit ve zayıflıklarından daha fazla olduğudur.

Anahtar Sözcükler: Entegrasyon, Merkezi Asya, SWOT

ABSTRACT

CENTRAL ASIAN COUNTRIES and TURKEY'S ECONOMIC INTEGRATION FOR a SWOT ANALYSIS

VOLKAN ODABAŞ

This study mainly based on the Economic Integration Theory. Very basic assumption in this paper can be defined like that: Economic cooperation and convergence which had been accelerated by the middle of the 20th century, the similarity of geographical, cultural and historical features of the countries brought about mainly regional integration which had taken place among these countries. It can be easily determined that, developed countries tried to protect themselves from increasing competition, developing countries tried to accelerate their integration with the rest of the world and third world countries for feeling themselves secure in their region had applied to the regional integrations, and this reality is undeniable with the number of examples in the world history. Generally, the countries which share the certain geography and have close language, religion and culture, all these factors contribute much to the joint power and when combining with the maximizing economic interests, it derive natural conclusion which leads to the regional economic integration.

In this paper, the possibility of the economic integration between Turkey and the Central Asia geography which based on the mutual language, religion and culture among the countries (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan) and also sharing the same values with Turkey, a country can be defined as a strong bridge from these countries to the developed western world, has been studied with the SWOT analysis. First of all, economic integration concept and theory have been explained, and on the subsequent section European Union which had taken place among European countries has been analysed from the standpoint of economic integration as an important sample. Afterwards in one section the regional economic integration attempts in the Central Asia have been analyzed, and on the subsequent section there will be SWOT analysis applications between Turkey and Central Asia from the standpoint of economic integration. Analysis is not only carried out on the country basis, but also general assessment is done on the formation of an economic

integration because of the results. On this study main finding or conclusion is that: the countries which have been assessed within the scope of this study possess more strenght and opportunities, which exceeds possible threats and weaknesses.

Key Words: Integration, Central Asia, the SWOT

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMI VE TEORİSİ

1.1. ENTEGRASYON VE EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMLARININ TANIMI	3
1.2.EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİSİNE GETİRİLEN YAKLAŞIMLAR	7
1.2.1. Gümrük Birliği Teorisi.....	8
1.2.2. İkinci En İyi Teorisi	9
1.2.3.Kutuplaşma Teorisi	10
1.3. EKONOMİK ENTEGRASYONUN ETKİLERİ	10
1.3.1.Statik Etkileri-Vineri Analiz	11
1.3.2.Ticaret Hacmi ve Ticaret Hadlerine Etkisi	14
1.3.2.1.Ticaret Hacmi Üzerine Etkisi.....	14

İÇİNDEKİLER(DEVAMI)

1.3.2.2.Ticaret Hadlerine Etkisi	15
1.3.2.3.Dinamik Etkileri.....	17
1.4.EKONOMİK ENTEGRASYONUN AŞAMALARI	20
1.4.1.İktisadi İşbirliği Anlaşmaları	21
1.4.2.Serbest Ticaret Bölgesi	21
1.4.3.Gümrük Birliği.....	22
1.4.4.Ortak Pazar.....	23
1.4.5.Ekonomik ve Parasal Birlik	24
1.5. EKONOMİK ENTEGRASYONUN BAŞARI ŞARTLARI	25
1.5.1.Kalkınma Düzeyi ve Kaynak Donatımı	26
1.5.2.Altyapı İmkanları	26
1.5.3.Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru	26
1.5.4.Milli Hakimiyet Anlayışı	27
1.5.5.Bölgesel Yatırım Politikaları	27
1.5.6.Ortaya Çıkacak Farklılıklar ve Tazmin Prensibi.....	28
1.5.7.Siyasi, Kültürel, Tarihsel, Dinsel ve Coğrafi Yakınlık	29
1.5.8.Tamamlayıcılık ve Rakiplik Tartışması	29
1.6.KÜRESELLEŞME/BÖLGESELLEŞME VE EKONOMİK ENTTEGRASYON TEORİSİ	30

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BÖLGESİ EKONOMİK ENTEGRASYON UYGULAMALARI

2.1.AVRUPA ÜLKELERİNİ EKONOMİK ENTEGRASYONA YÖNELTEN EKONOMİK/SİYASİ NEDENLER.....	33
2.2.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUMU – TARİHSEL SÜREÇ.....	37
2.2.1.Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)	39
2.2.2. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET).....	40
2.2.3.Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)	42
2.2.4.Avrupa Topluluğu (1965)	42
2.2.5.Tek Avrupa Senedi (1987)	43

İÇİNDEKİLER(DEVAMI)

2.2.6.Maasticht Antlaşması (1993)	44
2.2.7.Kopenhag Zirvesi ve Kriterleri (1993).....	45
2.3.AB GENİŞLEME SÜRECİ.....	46
2.3.1.Birinci Genişleme (1973).....	47
2.3.2.İkinci Genişleme (1981).....	48
2.3.3.Üçüncü Genişleme (1986)	49
2.3.4. Dördüncü Genişleme (1995)	50
2.3.5.Beşinci Genişleme (2004).....	50
2.3.6.Altıncı Genişleme (2007).....	52
2.3.4.Avrupa Birliği'nde Parasal Birlik	54
2.5. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ORTAK ANAYASA GİRİŞİMİ.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERKEZİ ASYA'DA BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYON GİRİŞİMLERİ VE DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

3.1. SSCB'DE DAĞILMANIN ORTA ASYA BÖLGESİNE YÖNELİK EKONOMİK VE SİYASİ SONUÇLARI.....	69
3.2. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİNİN KENDİ ARALARINDA VE DIŞ ÜLKELERLE OLAN DIŞ TİCARETİ ve TÜRKİYE	72
3.2.1. Azerbaycan.....	73
3.2.2. Kazakistan	75
3.2.3. Kırgızistan	79
3.2.4. Özbekistan.....	82
3.2.5. Tacikistan	83
3.2.6. Türkmenistan	85
3.2.7. Türkiye	87
3.3. MERKEZİ ASYA BÖLGESİNDE EKONOMİK VE SİYASİ ENTEGRASYON UYGULAMALARI.....	91
3.3.1. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	91
3.3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ).....	94

İÇİNDEKİLER(DEVAMI)

3.3.3. Orta Asya İşbirliği Teşkilatı (OAİT)	97
3.3.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)	98
3.4. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİNİ BÖLGESEL EKONOMİK	
ENTEGRASYONA YÖNLENDİRECEK TEMEL FAKTÖRLER ve TÜRKİYE	
.....	100
3.4.1. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	101
3.4.1.1. Azerbaycan.....	101
3.4.1.2. Kazakistan.....	101
3.4.1.3. Kırgızistan.....	102
3.4.1.4. Özbekistan.....	102
3.4.1.5. Tacikistan	103
3.4.1.6. Türkmenistan	103
3.4.1.7. Türkiye	104
3.4.2. Coğrafi (Jeopolitik) Faktörler	106
3.4.2.1. Azerbaycan.....	106
3.4.2.2. Kazakistan.....	107
3.4.2.3. Kırgızistan.....	108
3.4.2.4. Özbekistan.....	108
3.4.2.5. Tacikistan	109
3.4.2.6. Türkmenistan	109
3.4.2.7. Türkiye	110
3.4.3. Ekonomik Faktörler	111
3.4.3.1. Azerbaycan.....	111
3.4.3.2. Kazakistan.....	113
3.4.3.3. Kırgızistan.....	114
3.4.3.4. Özbekistan.....	115
3.4.3.5. Tacikistan	117
3.4.3.6. Türkmenistan	118
3.4.3.7. Türkiye	120
3.5. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ İLE EKONOMİK ENTEGRASYONDA	
ENERJİ UNSURU VE TÜRKİYE	122

İÇİNDEKİLER(DEVAMI)

3.5.1. Doğalgaz	127
3.5.1.1. Azerbaycan.....	128
3.5.1.2. Kazakistan.....	129
3.5.1.3. Kırgızistan.....	131
3.5.1.4. Özbekistan.....	132
3.5.1.5. Tacikistan.....	134
3.5.1.6. Türkmenistan	135
3.5.1.7. Türkiye	137
3.5.2 Kömür	140
3.5.2.1. Azerbaycan.....	140
3.5.2.2. Kazakistan.....	140
3.5.2.3. Kırgızistan.....	141
3.5.2.4. Özbekistan.....	142
3.5.2.5. Tacikistan.....	143
3.5.2.6. Türkmenistan	144
3.5.2.7. Türkiye	144
3.5.3. Petrol	146
3.5.3.1. Azerbaycan.....	147
3.5.3.2. Kazakistan.....	149
3.5.3.3. Kırgızistan.....	150
3.5.3.4. Özbekistan.....	151
3.5.3.5. Tacikistan.....	153
3.5.3.6. Türkmenistan	154
3.5.3.7. Türkiye	156
3.6. TÜRKİYE VE MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ ARASINDA ENERJİ	
İŞBİRLİĞİ ANLAŞMALARI VE UYGULAMLARI	158
3.6.1. Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı (BTC).....	159
3.6.2. Bakü – Novorossisky Petrol Boru Hattı.....	161
3.6.3. Bakü – Supsa Petrol Boru Hattı	161
3.6.4. Tengiz – Novorossisky Petrol Boru Hattı	161
3.6.5. Türkmenistan – Türkiye – Avrupa Doğalgaz Boru Hattı	162

İÇİNDEKİLER(DEVAMI)

3.6.6. Bakü – Tiflis – Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (Güney Kafkasya Projesi – Şahdeniz).....	162
---	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE MERKEZİ ASYA ÜLKELER'İNİN EKONOMİK ENTEGRASYONUNUN SWOT ANALİZİ

4.1. SWOT ANALİZİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	165
4.2. SWOT ANALİZ ÖRNEKLERİ.....	171
4.3. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN SWOT ANALİZİ	173
4.3.1. Azerbaycan.....	173
4.3.2. Kazakistan.....	177
4.3.3. Kırgızistan.....	180
4.3.4. Özbekistan.....	182
4.3.5. Tacikistan.....	185
4.3.6. Türkmenistan	187
4.3.7. Türkiye	190
4.4. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK ENTEGRASYON İÇİN YAPILAN SWOT ANALİZİ İLE GENEL DEĞERLENDİRMELER	192
SONUÇ.....	202
KAYNAKÇA	205
ÖZGEÇMİŞ.....	215

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: AB'nin Genişleme Perspektifi.....	52
Harita 2: Merkezi Asya'da Petrol Boru Hatları.....	163
Harita 3: Merkezi Asya'da Doğal Gaz Boru Hatları	163

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Ekonomik Entegrasyonun safhaları	24
Tablo 2: AB'nin Genişleme Süreci Ve Üye Olan Devletler	53
Tablo 3: Tek Para Uygulamasına Geçiş Takvimi	60
Tablo 4: Euro Alanına Dahil Ülkelerde Ulusal Paraların Değişim Tarihleri.....	61
Tablo 5: Avrupa Anayasası İle AB'nin Kurumsal Yapısına İlişkin Getirilen Temel Değişiklikler.....	67
Tablo 6: Orta Asya Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri	71
Tablo 7: Azerbaycan'ın Dış Ticaret Değerleri.....	74
Tablo 8: Azerbaycan'ın Dış Ticaret Ülkeleri ve Değerleri	74
Tablo 9: Kazakistan Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri.....	75
Tablo 10: Kazakistan Ülkeler Bazında Dış Ticareti (2009 Ocak-Aralık).....	76
Tablo 11: Kazakistan'ın İhracat ve İthalat Mal Kalemleri (2009 Ocak-Aralık)	77
Tablo 12: Kırgızistan'ın Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri	80
Tablo 13: Kırgızistan'ın Başlıca İhracat ve İthalat Ülkeleri ile Payları	80
Tablo 14: Kırgızistan'ın Başlıca Dış Ticaret Ürünleri ve Payları	81
Tablo 15: Özbekistan'ın Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri.....	82
Tablo 16: Özbekistan'ın Başlıca Dış Ticaret Ürünleri ve Ülkeleri.....	83
Tablo 17: Tacikistan'ın Yıllar Göre Dış Ticaret Değerleri	84
Tablo 18: Tacikistan'ın Başlıca İhracat ve İthalat Ülkeleri ile Oranları	84
Tablo 19: Türkmenistan'ın Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri.....	85
Tablo 20: Türkmenistan'ın Başlıca İhracat ve İthalat Ülkeleri ile Payları	85
Tablo 21: Türkmenistan'ın Başlıca İhracat ve İthalat Ürünleri ile Payları	86
Tablo 22: Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar).....	89
Tablo 23: Türkiye Nüfusunun Okuma - Yazma Profili (2011 Yılı)	105
Tablo 24: Azerbaycan Doğalgaz Görünümü.....	129
Tablo 25: Kazakistan Doğalgaz Görünümü	130
Tablo 26: Kırgızistan Doğalgaz Görünümü	131
Tablo 27: Özbekistan'ın Doğalgaz Görünümü	133
Tablo 28: Tacikistan Doğalgaz Görünümü	134
Tablo 29: Türkmenistan Doğalgaz Görünümü	136

TABLÖLAR LİSTESİ(DEVAMI)

Tablo 30: Türkiye'nin Doğalgaz Görünümü.....	138
Tablo 31: Kazakistan'ın Kömür Görünümü	141
Tablo 32: Kırgızistan'ın Kömür görünümü	142
Tablo 33: Özbekistan'ın Kömür Görünümü	143
Tablo 34: Tacikistan'ın Kömür Görünümü.....	144
Tablo 35: Türkiye'nin Kömür Görünümü.....	145
Tablo 36: Azerbaycan'ın Petrol Görünümü	147
Tablo 37: Kazakistan'ın Petrol Görünümü	150
Tablo 38: Kırgızistan Petrol Görünümü.....	151
Tablo 39: Özbekistan'ın Petrol Görünümü	153
Tablo 40: Tacikistan'ın Petrol Görünümü	153
Tablo 41: Türkmenistan'ın Petrol Görünümü.....	155
Tablo 42: Türkiye'nin Petrol Görünümü	158
Tablo 43: Bir Ülkenin SWOT Analizi	166
Tablo44: SWOT Analizinin Yapısı: Organizasyonel Güçlü – Zayıf Yönler ve Çevresel Fırsat ve Tehditlerin Değerlendirilmesi	169
Tablo 45: SWOT Matrisi	170
Tablo 46: Merkezi Asya ülkeleri ile Türkiye'nin Ekonomik Entegrasyonun Genel SWOT Analizi.....	194

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Vineryen Statik Etkileri.....	13
Şekil 2: Başlıca Bölgeler ve Ülkeler İtibarıyla GSYİH'daki Gelişmeler	88
Şekil 3: AB Tanımlı Bütçe Açığı/GSYİH Oranı (%)	88
Şekil 4: Kamu Borcu/GSYİH Oranı (%)	89
Şekil 5: Türkiye'nin İhracat ve İthalatında İlk Beş Ülke (2011 Yıllık).....	90
Şekil 6: Dünya Birincil Enerji Arzı Yakıt Payları - 2009.....	123
Şekil 7: Yıllar İtibariyle Azerbaycan Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyar m ³).....	128
Şekil 8: Yıllar İtibariyle Kazakistan Doğalgaz Üretim Ve Tüketim Değerleri (Milyar Metreküp).....	130
Şekil 9: Merkezi Asya Bölgesi Doğalgaz Rezervi En İyi 6 Ülke, 1 Ocak 2012 (Trilyon m ³).....	132
Şekil 10: Yıllar İtibariyle Özbekistan'ın Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyar m ³).....	133
Şekil 11: Dünya Doğalgaz Rezervi En İyi 10 Ülke, 1 Ocak 2012 (Trilyon Feet Küp).....	135
Şekil 12: Yıllar İtibariyle Türkmenistan Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyar m ³).....	136
Şekil 13: Yıllar İtibariye Türkiye'nin Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyar Metre Küp).....	138
Şekil 14: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Kömür Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyon Ton).....	145
Şekil 15: Yıllar İtibariyle Azerbaycan Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)	148
Şekil 16: Yıllar İtibariyle Kazakistan'ın Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)	149
Şekil 17: Yıllar İtibariyle Özbekistan'ın Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)	152
Şekil 18: Yıllar İtibariyle Türkmenistan'ın Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)	155

ŞEKİLLER LİSTESİ(DEVAMI)

Şekil 19: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)	157
--	-----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Avrupa Birliği Anlaşması
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACG	: Azeri – ıralı – Güneşli Boru Hattı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIOC	: Azerbaijan International Operating Company (Azerbaycan Uluslar arası İşletme şirketi)
AKÇT	: Avrupa Kömür ve elik Topluluğu
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
AMBS	: Avrupa Merkez Bankası Sistemi
AP	: Avrupa Parlamentosu
APS	: Avrupa Para Sistemi
AST	: Avrupa Savunma Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATS	: Avrupa Tek Senedi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAş	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim şirketi
BP	: British Petroleum
BTC	: Baku – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı
BTE	: Baku – Tiflis Erzurum Boru Hattı
BTU	: British Thermal Unit
CET	: Common External Tarif (Ortak Gümrük Tarifesi)
CIS	: Common Wealth of Independent States
DBT	: Dışışleri Bakanları Toplantısı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECM	: European Currency Unit

KISALTMALAR(DEVAMI)

EFTA	: European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
EURATOM	: European Atomic Energy Community (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KEİK	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konseyi
KEİPA	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Asomblesi
KTKB	: KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası
LNG	: Liquefied Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğalgaz)
OAİT	: Orta Asya İşbirliği Teşkilatı
OGJ	: Oil and Gas Journal (Petrol ve Gaz Dergisi)
POAŞ	: Petrol Ofisi Anonim Şirketi
RF	: Rusya Federasyonu
SCO	: Shanghai Cooperation Organization
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SWOT	: Strengths – Weaknesses – Opportunities – Threats
ŞİO	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TFC	: Trilyon Feet Cubbic
TKİ	: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜPRAŞ	: Türk Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi
WTO	: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslar arası düzeyde oluşturulan konsensüste ülkeler, uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesini esas alan ve böylece Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ve arasında gerçekleşen “Büyük Buhran”ın yol açtığı ekonomik kayıpları gidermek ve uluslar arası çapta yeni bir finansal sistemin kurulabilmesini temin etmek için birlikte hareket etmek yoluna gitmişlerdir. 1980'li yılların başından itibaren bu hedef güçlenerek devam etmiş, ülkeler ekonomik büyümenin sağlanabilmesi ve sahip oldukları kaynaklarının daha etkin kullanımının gerçekleştirilmesi için uluslar arası ticareti arttırıcı hamlelere girişmişlerdir.

Bu doğrultuda 1946 yılında uluslar arası düzeyde imzalanan (GATT) ve 1994 yılında tüzel kişiliğe kavuşan Dünya Ticaret Örgütü, uluslar arası ticaretin arttırılması için çabalarken diğer taraftan bölgesel düzeyde oluşturulan ekonomik birleşmeler de özellikle coğrafi açıdan birbirine yakın olan ülkelerin ekonomik çıkarlarını çoklaştırmak amacı esastır. Ekonomik entegrasyona dahil olan ülkeler artan rekabet şartlarına birlik olarak karşı koyma ve küreselleşen dünya pazarlarından pay kapabilmek amacıyla hareket etmektedirler. Ekonomik entegrasyon teorisinin belki de en başarılı uygulama örneği Avrupa ülkeleri arasında 1952 yılında temelleri atılan bugünkü adıyla Avrupa Birliği (AB)'dir.

Merkezi Asya bölgesi, zengin doğal kaynak rezervleriyle ve vazgeçilmez jeopolitik konumu ile tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Bölgede şimdiye kadar kurulan çeşitli işbirlikleri, muhtemel ve daha büyük çaplı bir entegrasyon için önemli tecrübelerdir. Şüphesiz bölgenin cazibesini bilen başta Rusya olmak üzere Çin, İran ve Hindistan gibi çevre ülkeler yanında bölgesel yakınlığı olmayan ancak bölge üzerinde önemli ölçüde emperyal amaçları bulunan ABD ve AB gibi uluslararası aktörler, bölge ülkeleri ile ekonomik ve siyasi düzeyde her tür işbirliğine açık ve hevesli durumdadırlar.

Bu çalışma, gelecek için önemli enerji kaynaklarına sahip ve jeopolitik konumu ile dünya coğrafyasında gelecek için stratejik öneme haiz Merkezi Asya ülkelerinin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) Türkiye

gibi ortak dil, din, kültür ve tarih özelliğine sahip bir ülkeyle gerçekleştirmeleri muhtemel bir ekonomik entegrasyonun olabilirliği üzerinedir. Bunu ekonomik açıdan somut olarak ortaya koyabilmek için de, daha çok işletme biliminde organizasyonlar ve işbirlikleri için gerçekleştirilen SWOT analizinden faydalanılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde ekonomik işbirliği ve entegrasyon teorisi ele alınarak kavramsal ve teorik düzeydeki açıklamalar gerçekleştirilecektir. Bu bölümde ekonomik entegrasyonların etkileri ve aşamaları, literatürde var olan tartışmaları ile birlikte incelenecek ekonomik entegrasyonun başarı şartları ele alınarak küreselleşme sürecinin bölgesel entegrasyonlara olan etkileri tartışılacaktır.

Ekonomik entegrasyon teorisi için önemli bir örnek teşkil eden AB'nin incelendiği ikinci bölümde AB'nin oluşumu, tarihsel süreç dikkate alınarak ele alınacaktır. Üçüncü bölümde çalışmanın kapsamı dahilinde olan altı Merkezi Asya ülkesi ile Türkiye'nin dünya ekonomisindeki durumları ele alınacak ve Merkezi Asya'da kurulmuş ve halen aktif olan çeşitli işbirlikleri incelenecektir. Bu bölümde Merkezi Asya ülkeleri ile Türkiye'yi bölgesel bir entegrasyona yönlendirecek ekonomik ve sosyo-kültürel faktörler ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde çalışma kapsamındaki ülkeler açısından değerlendirilecek ve ekonomik entegrasyonun temel unsuru olarak gördüğümüz enerji unsuru iki ayrı alt başlıkta incelenecektir.

Çalışmanın uygulama bölümü olan dördüncü bölümde ise, SWOT Analizi ile ilgili literatürde yar alan bilgiler ele alınarak çalışma için teorik bir alt yapı oluşturulacaktır. Sonrasında ise çalışma kapsamındaki yedi ülkenin aralarında gerçekleştirilmesini muhtemel gördüğümüz ekonomik bir entegrasyon için SWOT Analizleri gerçekleştirilecektir. Bu bölümün sonunda SWOT Analizi ile elde edilen bulgular, entegrasyon için değerlendirilerek ulaşılan genel sonuçlar ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMI VE TEORİSİ

1.1. ENTEGRASYON VE EKONOMİK ENTEGRASYON KAVRAMLARININ TANIMI

Entegrasyon (Integration) kelimesi gerek tarihteki yeri itibarı, gerekse tanımı itibarı ile tartışmalı bir kavramdır. Ekonomik entegrasyon, taraf ülkeler arasındaki ticari engellerin kaldırılmasını gerektirdiğinden, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ya da küreselleşme yolunda kat edilen bir yol olarak gözlenebilir (Bayraktutan, 2007: 34). Entegrasyon birliğe üye ülkeler için dış ticaret ve gümrük vergilerinin bulunmadığı; malların, sermayenin ve iş gücünün üye ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesine imkan tanıyan düzenlemelerin gerçekleştirdiği bütünleşme biçimidir (McCarthy, 1992: 238). Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin bir çalışmasında entegrasyon kavramı,

ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olarak olguları içermekte, oluşan birikimlerin milli sınırları aşarak uluslar arası piyasalarda yer bulmasını ifade etmektedir (DPT, 1995: 1).

Bir diğer tanımlamada entegrasyon, ticaretin önünde engel teşkil eden unsurların ortadan kaldırılması, uluslar arası iktisadi faaliyetlerin serbestlik kazanması, ulusal iktisadi politikaların uluslar arası ilişkiler ile uyumlaştırılması gibi birçok farklı unsurun başarılmaması neticesinde ulaşılan ülkeler birlikteliğini ifade eder (Çak ve Çak, 2007: 11). Entegrasyon kavramı, bütün içindeki ayrılmış parçaların bir araya getirilmesidir. Bunun neticesinde birlik ortaya çıkar (Pinder, 1972: 124).

Entegrasyonun ekonomik, siyasal, sosyal vb. birçok boyutu bulunmasıyla birlikte ekonomik entegrasyonun İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleştiğini söylemek mümkündür (Küçükahmetoğlu, 2008: 1). Entegrasyon Latince kökenli bir kelime olup yenilemek anlamında kullanılmaktadır. Oxford English Dictionary da

parçaları bir bütün içinde bir araya getirmek olarak yer almaktadır (www.oed.com). Entegrasyon kelimesi ayrı ekonomileri, daha geniş ekonomik bölgeler halinde bir araya getirme anlamında kısa bir kullanım tarihine sahiptir, resmi olarak kullanımıyla ilgili rastlanılan en yakın kanıt 1947 tarihli (Bayraktutan, 2007: 7). Ekonomik entegrasyon; bölgesel entegrasyonları dar anlamda ifade ederken geniş anlamda ise ekonomik alanlar arasında yapılandırılan uluslararası entegrasyonları nitelemek üzere kullanılmaktadır (Bakkalcı, 2008: 39).

Dünya ekonomisi, siyasi sınırlarla birbirinden ayrılmış çok sayıda münferit ekonomilere bölünmüştür. Bu tür ekonomiler aralarındaki ilişkilere çeşitli engeller koyarak parçalanmış ve dağılmışlardır. Dünya ekonomisindeki bu parçalanmayı ve dağılmayı azaltıcı yada ortadan kaldırıcı nitelikteki düzenlemelere ekonomik entegrasyon denir (Çelik, 1992: 9). Ekonomik entegrasyon ülkelerin küreselleşen dünyada ihtiyaçlarını karşılamada dünya ekonomisinde siyasi, ekonomik, teknoloji vb. alanlarda yapmış oldukları değişimler ve gelişimleri sürdürebilme adına verimliliklerini artırmak, toplumsal refah düzeylerini ileriye taşımak ve ekonomik büyümelerinin genel çerçevede daha iyi gerçekleştirmek için gereklilik arz etmektedir.

Ekonomik entegrasyon kavramı, iktisat literatüründe ilk defa sanayi alanında işletmelerin agreement, kartel, concert, tröst, merger gibi tüketicilere arz ettikleri mallarla ilgili yapmış oldukları dikey entegrasyonları ifade maksadıyla kullanılmıştır. Entegrasyon ekonomik anlamda ilk defa 1947 yılında Avrupa’da kullanılmış daha sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de kullanılmaya başlanmıştır (Ertürk, 2006: 7 ; Ertürk, 2001: 158 ; Ertürk, 1993: 5). Ekonomik entegrasyon süreci makroekonomik açıdan arz kaynaklarının ikamesini teşvik ederek, ticaret hacmini genişletici bir etki meydana getirir (Brainard, 1975:134).

Ekonomik entegrasyon kavramı iktisat literatürüne girdikten sonra yazarlar tarafından açıklanmaya çalışılmış, farklı düşünce tarzları ve birbirinden farklı tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Bu konuda öne çıkmış tanımlamaları şu şekilde verebiliriz.

Charles P. Kindleberger; kapsamı açıklanmadıkça hiçbir anlam ifade etmeyen entegrasyon kelimesi işbirliği, düzenleme ve örgütlenme gibi çok anlamlı bir kelimedir ifadesinde bulunmakta ve ekonomik entegrasyonu “üretim faktörleri fiyatının

eşitlenmesi” diye tanımlamaktadır. Jan Tinbergen ise ekonomik entegrasyonu uluslar arası ekonomik işbirliğinin en uygun düzeye çıkarılmasıdır demektedir (Ertürk, 2006: 7; Ertürk, 1993: 5). Béla Balassa ekonomik entegrasyonu iki ayrı unsur olarak “bütünleşme süreci ve gerçekleşme düzeyi” olarak tanımlamaktadır. Balassa’ya göre, süreç olarak entegrasyon ulusal devletler arasındaki ekonomik engellerin kaldırılması amacını taşımakla birlikte gerçekleşme düzeyi olarak ise; ulusal ekonomiler arasındaki engel ve ayrımların yok edilme ölçüsünü ifade eder (Bayraktutan, 2007: 9).

Konu ile ilgili olarak Imre Vajda ticaret entegrasyonu üzerinde durmuş; piyasa entegrasyonu ve gelişme entegrasyonu arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir (Ertürk, 2001: 159). Richard G. Lipsey’e göre ise tanımlamanın genişliliğine bağlı olarak ABD ve Kanada gibi piyasa ekonomilerinde ticaret ve faktör entegrasyonu esas amaçken, İngiltere ve Fransa gibi karma ekonomiler için politika entegrasyonuna da yer verilmelidir. Sosyalist ülkeler arasındaki entegrasyonda ise esas amaç, politik entegrasyon üzerinde olmalıdır (Ertürk, 1993: 6).

Halil Seyidoğlu ekonomik entegrasyonu; *“uluslar arası ticaretin liberalleştirilmesine bölgesel yaklaşım olarak nitelendirmiş, aynı coğrafi bölgede yer alan ülkeler arasında dış ticaret engellerini kaldırarak ticaret serbestisi sağlanan topluluk”* olarak ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2003: 203). Rıdvan Karluk ise ekonomik entegrasyonu; *“ülke ekonomilerinde mal ve hizmetlere serbest dolaşım hakkı sağlayarak bir ortak pazar oluşturmak”* olarak nitelendirmiştir (Karluk, 2003: 244 ; Karluk, 2002: 477).

Başarılı bir ekonomik entegrasyon için üye ülkelerin bazı özellikleri bulunmalıdır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz (Kılıç, 2005: 6-7):

- Paralel Ekonomiler: Üye ülkelerin ekonomilerin benzerliği birliğin başarısını arttıracaktır.
- Yakınlık: Coğrafi olarak bir birine yakın olan ülkelerin birliği daha çok fayda sağlayacaktır.
- Bir alanda bitişik üye ülkelerin bulunması: İdeal olarak üye ülkelerin birbirine bitişik olması ve bir birleşik toprak alanı oluşturması, birlik içerisindeki toplam transfer maliyetlerini azaltacaktır.

- Geniş birleşik toprak alanı: Entegrasyonun gerçekleştiği alanın farklı üretim ve işbölümü için geniş olması gerekir.
- Küçük ülkeler: Küçük ülkeler entegrasyon sayesinde daha büyük bir pazara ulaşabilme imkanına kavuşacaktır.
- En iyi müşteriler ve arzcular: Entegrasyona üye ülkeler bir birlerinin en iyi müşterisi ve arzcuları olursa, başarılı bir birlik olunması imkanı artacaktır.
- Dünyada başlıca ticaret yapanlar: Uluslar arası piyasalarda birliğe üye ülkelerin dünya üretim ve ticaretinde önemli bir paya sahip olmaları birlik için faydalı olacaktır.
- Ticarete konan yüksek engeller: Ekonomik entegrasyondan önce yüksek tarifeler yüzünden ticaret yapamayan ülkelerin blok içi ticareti daha büyük oranda gerçekleşecektir.

Ekonomik Entegrasyon ve ekonomik işbirliği iktisatçı ve politikacılar tarafından birbirleri yerine kullanılan iki terim olup bazen ekonomik işbirliği entegrasyonun ilk safhası mı, yoksa genel ifadesi midir diye sorgulanabilmektedir. Söz konusu İki terim arasındaki farkları şu şekilde sıralayabiliriz (Ertürk, 2001: 160);

- Entegrasyon, genellikle bir bölgenin oluşumuna yol açmaktadır. Bölgecilik ise coğrafi bütünlüğü olan Ülkeler arasında bağımlılığı ifade eder. Ekonomik işbirliği, coğrafi olarak bir bölgeye bağlanmak zorunda olmamasıyla beraber bölgesel projelerle oluşan işbirliği, entegrasyonun bir türü olarak düşünülebilir.
- Entegrasyon ekonomik yapılarda önemli ölçüde değişikliklere neden olup, yeni ekonomik yapıların oluşmasını amaç edinmesine rağmen, ekonomik işbirliğinin böyle değişiklikler ortaya koyması zorunlu değildir.
- Ekonomik işbirliği farklılaşmayı azaltma, entegrasyon ise farklılaşmayı kaldırma olarak anlaşılmalıdır.

- Entegrasyon, sosyal ve ekonomik altyapıları birbirine yakın ülkeler arasında olgunlaştırılırken işbirliğinde böyle bir gereksinim yoktur.
- Entegrasyonda uluslar üstü ülkeler adına karar alma durumu söz konusu iken ekonomik işbirliğinde ulusal hakimiyet ön planda olup korunurken sınırlı ekonomik ilişkiler kurulmaktadır.

Ekonomik entegrasyon en genel anlamıyla; genellikle birbirine yakın ve aynı coğrafi bölge üzerinde bulunan aralarındaki ekonomik ilişkileri ve işbirliğini arttırmak amacıyla kalkınma düzeyleri, siyasal rejimleri ve tarihi geçmişleri birbirine benzeyen ülkelerin oluşturdukları bir birlik şeklinde tanımlanabilir (Seyidoğlu,1992:382). Entegrasyonun sözlük anlamı bütünleşme ve birleşme olarak da tanımlanmıştır (<http://www.tdk.org.tr>). Entegrasyon; memleketlerin, kendi refah ve hayat seviyelerini yükseltmek amacı ile, bir araya gelerek, aralarındaki mal, hizmet, sermaye ve insan hareketlerinin serbest dolaşımını temin etmeleri ve anlaşarak topluluklar meydana getirmeleridir (Kılıç, 2005: 6).

1.2.EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİSİNE GETİRİLEN YAKLAŞIMLAR

Entegrasyon teorisi, ekonominin geniş anlam bulduğu Uluslar arası piyasaların gerekliliklerindendir. Entegrasyon teorisinin gelişimi gümrük birliği ile başlamış, ekonomik ve parasal birlikle devam etmiştir. Bu durum entegrasyon teorisinin genişletilmiş gümrük birliği teorisi olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Bakkalcı, 2008: 73).

İktisatta Ekonomik Entegrasyon Teorisi'ne ilk rastlanılan tarih olarak 1950'ler göze çarpmaktadır. Bu konuda ilk verilen eserde Jacop Viner'e aittir (Ertürk, 1993: 14). Gümrük birliği teorisi olarak başlayan teorik şekillenişin esasını, Viner'in 1950'deki öncü çalışmasıyla oluşturduğu argümanı, Beers ve Bye'in eşzamanlı katkılarını ne kadar ihmal etse de ve O'Brien tarafından sorgulansa da teori genel kabul görmüştür (Bayraktutan, 2007: 31).

1.2.1. Gümrük Birliği Teorisi

Ekonomiler, aralarında, mal hareketlerini sınırlayan her türlü engelleri ortadan kaldırırlar ve birlik dışında kalan ekonomilere karşı, tek ve birleştirilmiş bir gümrük politikası uygulurlar ve buna gümrük birliği denir (Manisalı, 1971: 11). Ekonomik entegrasyon teorisi denilince akla ilk önce gümrük birliği gelir. Gümrük birliği teorisi bir ülkenin gümrük birliğine girdiğinde uluslar arası piyasalarda yapmış olduğu ticaretten elde edeceği kayıpları ve kazançları inceler. Ekonomik entegrasyonun aşamalarından biri olan Gümrük birliği'nin temelinde daha ufak piyasaların bir araya gelmesiyle oluşan büyük pazarların üçüncü ülkelere karşı ortaya koyacağı yararların kullanılmasını ifade etmektedir (Cleaver, 2002: 108).

Ayrıca Gümrük Birliğine üye Ülkeler arasındaki ticari engeller kaldırılırken birlik dışındaki ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (Common External Tariff-CET) uygulanır. Uluslar arası piyasalarda gümrük birliklerinin oluşturması sonucu statik ve dinamik nitelikteki iktisadi etkiler ortaya çıkmaktadır (Küçükahmetoğlu, 2007: 43). Gümrük birliklerinin kurulması büyük pazarların oluşumuna yol açar. Üreticilere birim başına sabit maliyetlerdeki azalmadan dolayı bir avantaj sağlar. Bunun sonucunda doğal olarak üretim maliyetleri düşer ve üretim faktörlerinden daha fazla verim sağlanır (Brainard, 1975: 137).

Gümrük birliği ile ilgili ilk ciddi ve bağımsız çalışma iktisatçı Jocop Viner tarafından yapılmıştır. Viner 1950 yılında yayımlanan “ Gümrük Birliği Sorunu” (The Customs Union Issue) adlı eseriyle gümrük birliğinin bütün yönlerini ilk kez incelemiştir (Kılıç, 2005: 21). Yukarıda da belirttiğimiz gibi gümrük birliği konusundaki bağımsız ve sistematik ilk teorik analiz Jacob Viner tarafından yapılmakla birlikte gümrük birliğine Dış Ticaret Teorisi kapsamında yaklaşmış ve gümrük birliği, ülkeler arasında serbest ticaretin sağlanmasında bir araç olarak düşünülmüştür. Bu nedenle ülke refahının birlik sonrasında artacağı ne kadar varsayılsa da Viner gümrük birliğinin refahı artırıcı etkilerinin yanında refahı düşürücü etki yapacağını belirtmiştir (Bakkalcı, 2008: 73).

Gümrük Birliğine taraf olan ülkelerde malların serbest dolaşımını engelleyici gümrük tarifeleri, kotalar ve miktar kısıtlamaları gibi engelleri kaldırarak birlik dışında kalan üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır. Ülke

ekonomileri ve uluslararası piyasalar üzerinde Gümrük Birlikleri statik ve dinamik olmak üzere iki çeşit etki yapmaktadır. Statik etkiler birlik içinde ticareti serbestleştirmenin meydana getirdiği bir defalık etkilerdir. Dinamik etkiler ise birleşik ve kalkınma bakımından geniş piyasalar yaratmanın sürekli olarak sağladığı etkileri ifade eder.

1.2.2. İkinci En İyi Teorisi

Viner'in 1950'de gümrük birliğine dair çalışmasında temelleri atılan ikinci en iyi teorisi ("The Theory Of Second Best"), James E. Meade tarafından geliştirilmiş; Richard G. Lipsey tarafından 1956 yıllarında daha da olgunlaştırılmıştır. Teori belli durumlarda ithalat kısıtlamaların refahı artıracağını, bazı koşullarda ise serbest ticaretin ülke refahına katkıda bulunacağını varsaymaktadır. İkinci en iyi teori marjinal sosyal maliyet-marjinal sosyal fayda farkını azaltan her politikanın etkinliğini arttıracığı ve özel fiyatlarla sosyal fiyatlar arasında farklılığa yol açan piyasa aksaklıkları üzerinde durmaktadır (Bayraktutan, 2007: 51). Viner'e göre gümrük birlikleri dünya ticaretinin serbestleştirilmesi doğrultusunda bir hareket sayılması her koşulda dünya refahını arttıracığı iddia edilemez bir gerçektir. Dünya refahının artabilmesi için ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden daha büyük olması gerekir. Bu fikir daha sonraları "İkinci En İyi Teorisi" kavramının temelini oluşturmuştur (Güngör, 1999: 21).

Lipsey ve Lancaster serbest ticaretin küresel boyutta sağlanamadığı koşullarda, bölgesel bir entegrasyona üye olan ülkeler açısından en iyiye en yakın ekonomik refahı sağlayabilecek bir girişim olarak görülmesinin ikinci en iyi olarak nitelendirmiştir. Ekonomik entegrasyonlar tüm ülkeler arasında olmasa bile birliğe üye ülkeler arasında serbest ticaretin sağlanabildiği alanlar olduğundan, serbest ticarete en yakın durumu ifade etmekle birlikte İkinci En İyi Teorinin örnek alanlarını oluşturmaktadır (Bakkalcı, 2008: 77).

Tam rekabet dengesinde gerçekleşmesi beklenen ekonomik durumun oluşumunu tamamlamaması halini ifade eden ikinci en iyi teori, monopol oluşumların ekonomileri tam rekabet denge pozisyonuna erdirmiyorsa, bu durum ekonominin diğer sektörlerinde tam rekabet denge pozisyonunun optimal olmaması halidir (<http://www.ekodialog.com>). İkinci En İyi Teorinin uygulama alanları gümrük birlikleri

olup hükümetlerin serbest piyasa mekanizmasını engelleyecek hiçbir müdahalede bulunmaması birinci en iyi politika sürecini gösterse de geri kalan süreçte bunun sağlanamadığı durumlarda var olan piyasa engellemelerini dengeleyecek önlemlerin alınması bize teorinin uygulama alanını daha iyi yansıtabacaktır. Gümrük birliklerine üye ülkelerde, tarifeler ve ticaretin serbestleştirilmesi önündeki engeller kaldırılırken birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak tarifeler uygulanmaktadır.

1.2.3.Kutuplaşma Teorisi

1956'da Gunnar Myrdal tarafından gerçekleştirilen Kutuplaşma Teorisi; “*zengin ülkelerin daha da zenginleşmesi yoksul ülkelerin daha da yoksullaşması biçiminde ifade edilmiştir*” (Bayraktutan, 2007: 51). Bu durum ekonomik entegrasyona dahil olan ülkelerin ekonomik ve gelişmişlik düzeylerinin farklı olması kaynakların etkin kullanılmamasına ve Ülkelerin ekonomik gelirleri arasında uçurumların oluşmasına neden olacaktır. Farklı gelişme düzeylerinde bulunan ülkelerin, mal ve faktör hareketlerinin serbest olduğu bir iktisadi gruba katılmaları durumunda, serbest piyasa düzeni, ülkeler arasında gelişme dengesizliğini artırır. Bu yönde yığılı hareketler ortaya çıkar. Bu durum zengin ülkelerin daha zengin, yoksul ülkelerin daha yoksul olmasına neden olur (Seyidoğlu, 2003: 216).

Kutuplaşma Teorisi azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki iktisadi bütünleşme ve serbest ticaretin azgelişmişler aleyhine işleyeceğini ve sonuçta zengin ülkelerin daha zengin, fakir ülkelerin daha fakir hale geleceklerini savunan kuram olarak nitelendirilmiştir. Teori mal ve faktör hareketlerinin serbest bırakılması durumunda azgelişmiş ülkelerdeki nitelikli işgücü yüksek gelir ve refah beklentisiyle gelişmiş ülkelere akacak, ayrıca ileri teknolojiye sahip gelişmiş ülke sanayilerinin rekabeti karşısında azgelişmişlerin zayıf olan sanayileri çökecektir. Bunun kısa ifadesi olarak ta zengin fakir kutuplaşması körukleneyecektir (<http://www.bilgininadres.net>).

1.3. EKONOMİK ENTEGRASYONUN ETKİLERİ

İki veya daha fazla ülke arasında ticarete engel olan çeşitli kısıtlamaların ve engellerin kaldırılması süreci şeklinde tanımlanabilecek ekonomik entegrasyonun ana

amacı, iktisadi büyümeyi kolaylaştırmaktır (Sabır, 2002: 1). Bela Balassa bütünleşmenin etkilerini potansiyel refah ve gelirin yeniden dağılımının refah etkileri biçiminde ayrıştırarak yapmaktadır. Lauren Robson bütünleşmenin etkilerinin kaynağı olarak, uluslar arası uzmanlaşma, ölçek ekonomilerinden yararlanma, ticaret hadleri, faktör verimliliği, ekonomik büyüme oranı, istikrar ve gelir dağılımını göstermektedir (Bayraktutan, 2007: 22). Ekonomik entegrasyonun etkileri ekonomi literatürü ve uygulamada geçmiş elli yılı kapsayan süreçte artan popüleritesi, entegrasyona taraf ekonomilere ve entegrasyon dışında kalan ülkeler üzerinde bırakmış olduğu etkilerden kaynaklanmaktadır.

Entegrasyonların etkileri konusunda önceden kesin bir şey söylenememekle birlikte bazı ampirik çalışmaların yapıldığı ve çalışmalar sonucunda çelişkili sonuçlara ulaşılsa da sonuçta birkaç ortak konuda bağdaşıldığı gözlenmiştir. Gerald M. Meier, ekonomik entegrasyondan kazançları üç temel grupta toplanabileceğini öne sürmüştür (Yiğit, 2003: 10);

1. Ticaretin statik kazançlarda artış
2. Kurulan firmalar arasında güçlü rekabetten sonuçlanan kazançlarda bir artış
3. Üye ülkelerin milli gelirinde büyümeden doğan kazançlar.

Entegrasyon teorisi, bütünleşme gerçekleştirildikten sonra ortaya çıkabilecek ekonomik etkileri incelemekle birlikte bu etkileri statik ve dinamik olmak üzere iki ana gruba ayırmıştır (Bakkalcı, 2008: 78). Ekonomik entegrasyonun etkilerini literatürde genel olarak ele alındığı şekliyle iki grup yerine ticaret hacmine ve ticaret hadlerine olan etkilerini de dikkate alarak dört grupta incelemeye çalışacağız.

1.3.1.Statik Etkileri-Vinerci Analiz

Statik etki; kendi aralarında ekonomik entegrasyon gerçekleştiren ülkeler, üye olmayan ülkelere karşı farklı gümrük tarifeleri uygulayarak ve entegrasyon çeşitlerine göre de üye ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasında önemli ticaret hacmi değişimleri olabilir. Entegrasyona üye ülkeler arasında serbest ticaret artar, üye olmayan ülkelerle yapılan ticaret, tarifeler nedeniyle üye ülkelere kayabilir. Ticaretin bu şekilde kaymalar yapması ekonomik entegrasyonun statik etkilerini oluşturur. Bunlar da; “Ticaret

Yaratılması” (Trade Creation) ve “Ticaret Sapması” (Trade Diversion) olarak tanımlanır (Kılıç, 2005: 16).

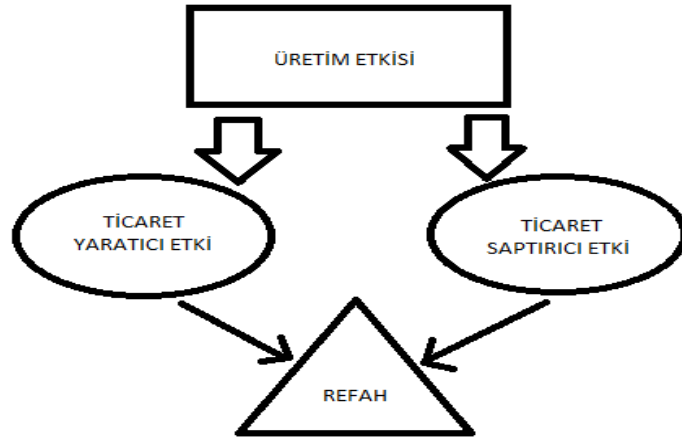
Ticaret yaratma, birlik kurulduktan sonra ticaretin daha düşük maliyetli kaynaktan yapılmasıdır. Bir başka deyişle ithalat fiyatı arz fiyatından düşük olduğundan ülke içi arz kaynağının (üye ülkeler arasında) yerini birliğe üye başka bir ülke arz kaynağının almasıdır. Ticaret saptırma ise birlik kurulmadan önce daha düşük maliyetli arz kaynağından yapılan ticaretin, söz konusu kaynağın birlik dışında kalmasından dolayı, birlik içinde daha yüksek maliyetli bir arz kaynağından yapılmasını ifade eder (Ertürk, 2002: 59). Statik etkiler uluslar arası ekonomi literatüründe, gümrük birliği oluşturulduğu varsayımına dayanılarak incelenmektedir. Entegrasyon teorisi’nin kurucusu olarak ifade edilen Viner, gümrük birliklerinin ekonomik etkilerini incelerken sadece üretimi konu almış, tüketim yada taleple ilgilenmemiştir (Bakkalcı, 2008: 79). Viner analizini üretim etkileri üzerine yapmıştır. Meade ise analizi daha da geliştirerek tüketimi de analize katmıştır (Kılıç, 2005: 22). Viner ayrıca gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkilerini entegrasyon sağlandıktan sonra ticaretin daha ucuz olan gümrüksüz kaynaktan daha fazla yapılması olarak açıklamıştır. Ticaret saptırıcı etkiyi ise bütünleşme gerçekleştirilmeden önce düşük maliyetli arz kaynağından yapılan ticaretin söz konusu birlik dışında kalmasından ve bu kaynağa ortak gümrük tarifesi uygulamasından dolayı birlik içine göre daha yüksek maliyetli olması ancak birlik kurulduktan sonra gümrük vergilerinin kalkması ile önceki kaynağa göre daha ucuzlayan yeni birlik içi arz kaynağından yapılması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Yiğit, 2003: 12 ; Ertürk, 1993: 22). Ekonomik entegrasyon, ekonomik refahta bir değişim yaratır. Bu durumda üretilen mal miktarı değiştiği için, gelirin yeniden dağılımı da değişir. Potansiyel refahın değişmesi etkinlikle açıklanırken, gelir dağılımındaki değişme refah etkisi ile açıklanır (Balassa, 1961: 11).

Viner üretim etkilerini “ticaret yaratıcı” (trade creation) ve “ticaret saptırıcı” (trade diversion) olarak ele almaktadır. Bu etkileri incelerken bazı basitleştirici varsayımlarda bulunmaktadır, bunlar (Kılıç, 2005: 23);

- Tam rekabet şartlarının varlığı,
- Üretimin sabit maliyetlerle yapılması,
- Tek malın bulunması,

- Ulaştırma masraflarının sıfır olması,
- Gümrük vergilerin “advaloren” olmasıdır.

Viner’in statik etkileri aşağıda şekil yardımıyla gösterilmiştir. Şekilde dikkat edilmesi gereken nokta, tüketim etkileri ve ticaret hadleri değişikliklerinin analize katılmamış olmasıdır (Bakkalcı, 2008: 80).

Şekil 1: Vineryen Statik Etkileri

Kaynak: (Bakkalcı, 2008: 80)

Viner, David Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisini veri alırken, kısmi denge analizini kullanmaktadır. Viner’in analizinde 3 ülke ve 2 mal bulunmaktadır. Ülke içi mallar arasında ikame olmamakla beraber ülkeler arası mal ikamesi mevcuttur. Malların arz esnekliği sonsuzdur, mala olan talebin fiyat esnekliği tam inelastiktir. Tüketimde de sabit katsayılar varsayılmakla birlikte üretimde ise sabit maliyet koşulu söz konusudur. Fiyatlar sabit tutulmuştur ve üretimin fırsat maliyetini yansıtır. Mal ve faktör piyasasında tam rekabet koşulları vardır. Üretilen mallar homojendir (Ertürk, 1993: 19-21 ; Yiğit, 2003: 12-20). Viner’in analizine katkı olarak Adam Smiht’in şu ifadesi önemlidir;

Bir millet, bütün diğer yabancı memleketlerden girmesini yasak ettiği bir takım malların, bir yabancı memlekettten girmesine müsaade etmeğe yahut, bir memleketin mallarını bütün diğer memleketlerinkini tabi tuttuğu resimlerden muaf kılmaya bir anlaşma ile kendini mecbur ederse, hiç değilse o memleket tacirleri ile sanayicilerinin, anlaşmadan muhakkak büyük kazançlar sağlamaları

gerekir. O tacirlerle sanayiciler, kendilerine bu kadar müsamahalı davranılan memlekette, bir nevi tekelden faydalanırlar. Malları için, o memleket, hem daha geniş hem daha kazançlı bir pazar haline gelir(Smith, 1955: 84).

1.3.2.Ticaret Hacmi ve Ticaret Hadlerine Etkisi

Gümrük birliğinin kurulması sonucunda gümrük birliğinin üretim ve tüketim üzerindeki etkileri dışında ortaya çıkan bir diğer önemli etkide dış ticaret hadleri üzerinde görülmektedir. Gümrük birliği ile ortaya çıkan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler, doğrudan yada dolaylı olarak ticaret hacmini ve ticaret hadlerini etkilemektedir (İyiboçkurt, 1996: 6).

1.3.2.1.Ticaret Hacmi Üzerine Etkisi

Ekonomik entegrasyon öncesinde ülke ekonomileri sınırlandırılmış ve kısıtlanmıştır. Ekonomiler entegrasyonla birlikte dış ticareti sınırlayan gümrük tarife ve kısıtlamaların kalkmasıyla ihracat ve ithalat hızlanarak ticaret hacminin genişlemesine neden olmuştur.

Gümrük tarifeleri kaldırılarak birliğin kurulması, ekonomik entegrasyonu gerçekleştirecek ülkeler arasında yeni bir ticaret yaratması yada daha önceki ticaretin yönünü değiştirmesi durumunda bile birlik içersinde ticaret hacmi artış gösterir (Manisalı, 1971: 45). Gümrük tarifelerinin kaldırılması veya azaltılması, ticaretin yönünü değiştirerek, ticareti birlik dışı ülkelere kaydırır. Ticarete oluşan bu kayma üye ülkeler arasındaki ticaret hacmini arttırır. Ticaretin yönündeki bu değişim, birlik içinde malları ucuza üreten ülkeler lehine gelişir. Birlik içinde hangi malı, hangi ülke daha ucuza üretiyorsa, o malla ilgili ticaretin yönünde meydana gelecek değişme ucuz üreten ülkeler lehine olacaktır. Ülkelerin ticaretinde oluşabilecek bu kaymaların oranı, ülkelerin birlik içindeki ticaret hacminde alacağı payı belirlemede, önemli etkindir (Özçelik, 2006: 42).

Gümrük Birliğinin kurulması ile birlik üyesi ülkeler ile birlik dışında kalan ülkeler arasında kısa ve uzun dönemde farklı etkiler meydana getirmektedir. Entegrasyon sonrası yeni bir ticaret yaratılması söz konusu ise birlik dışında kalan

lkeler kısa dönemde bundan etkilenmezken, uzun dönemde ise birliğin kurulması prodüktivite (retkenlik-verimlilik) ve gelir artışı sağlayacağından birlik ve birlik dışında kalan ülkeler arasındaki ticareti olumlu yönde etkileyerek ticaret hacmini arttırabilir (Manisalı, 1996: 46).

1.3.2.2.Ticaret Hadlerine Etkisi

Ticaret hadleri, dış ticaretten kazanęların ülkeler arasında nasıl blşleceğinin bir göstergesi olup bir birim ihraç malı karşılığın da elde edilebilecek ithal malı miktarını yada ihracat fiyatının ithalat fiyatına oranını ölçmektedir. Bir başka değişle ticaret hadlerinin değişmesi satın alma gücünü ve dolayısıyla reel geliri etkilemektedir (Bakkalcı, 2008: 167). Gümrük birliğinin kurulması gerek birlik içi gerek birlik dışı ülkelerin ticaret partnerlerini değiştirmektedir. Ekonomik entegrasyonla beraber ticaret partnerlerinin değişmesi aynı zamanda ticaret hadlerinin de değişmesine yol açacaktır (Manisalı, 1971: 48).

Ticaret hadleri üzerine etki Gümrük Birliği analizine Robert Alexander Mundell tarafından dahil edilmiştir. Mundell teklif eğrileri yardımı ile gümrük birliğinin ticaret hadleri üzerine etkisini analiz etmiştir (Ertürk, 1993: 54-57). Mundel birlik ülkelerinden birinin dış ticaret hadlerinin iyileşmesi diğerinin kötüleşmesine neden olabilir. Ancak gümrük birliği ülkelerinin dış ticaret hadleri bir bütün olarak birlik dışı ülkelere karşı iyileşir (Küçükahmetoğlu, 2007: 65-66). Ekonomik entegrasyonun, ticaret hacmine etkisinden daha önemlisi, ticaret hadlerine olan etkileridir. Ticaret hadleri, ülkeler arasında doğan işbölümünün yaratacağı uluslar arası refah arştın dan, ülkelerin alacağı payları belirlemede en önemli faktörlerden birisidir (Karluk, 2002: 256).

Gümrük Birliği, ticaretin artması birlik içi üretim ve geliri artırırken, birlik dışında bunun tersi ortaya çıkmaktadır. Birlik içinde ucuza üreten ye ülkenin üretim ve geliri artarken, pahalıya üreten ülkenin üretim geliri de azalmaktadır. Bununla beraber gelir bir yandan birlik dışından birlik içine kayarken, diğer taraftan pahalıya üreten ülkeden ucuza üreten ülkeye yeniden dağılır. Birlik içi ticaretin serbestleşmesiyle ihracata çalışan sektörlerin geliri ise nispi olarak artmaktadır (Uyar, 2001: 4-5).

Gümrük Birliğinin üye ülkelerin ve tüm dünyanın refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimde ki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişmelere de yakından bağlıdır. Gümrük birliğinin ticaret hadleri üzerindeki etkileri dört başlık halinde sıralayabiliriz (Karluk, 2002: 257-258).

1. Birlik İçinde Prodüktivitenin Artması: Birlik içinde verimlilikte meydana gelen artışlar, birliğin üretim maliyetlerinin düşmesine yol açar. Birliğe üye ülkelerin ürettikleri dahili mallarda meydana gelen prodüktivite artışı, birlik üyesi ülkelerin yararınadır.
2. Birliğin Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişmeler: Entegrasyona yönelen ekonomilerde kendi kendine yeterlilik dereceleri birlik olmadan önceki ekonomilerine nazaran daha fazla olup, birlik dışında kalan ekonomilere bağımlılık dereceleri daha azdır. Gümrük Birliğinin dünya piyasasının önemli bir kısmını kapsamaması durumunda, birliğin pazarlık gücünün yükselmesi ve buna bağlı olarak dış ticaret hadlerini de lehe çevirmesi mümkündür.
3. Birliğin Ekonomik Büyüklüğü: Birliğin ekonomik büyüklüğünden amaç toplam üretim hacmidir. Ekonomik büyüklüğe sahip birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişiklikle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir, bununla beraber eğer birlik küçük ise, dış dünyanın sonsuz esnek arz eğrileri ile karşılaşır ve bundan dolayı dış ticaret hadlerini lehine çeviremez.
4. Birliğin Kurulmasıyla Ticaretin Birlik Dışı Ülkelerden Birlik İçine Dönmesi: Gümrük Birliğinin ticaret sarmasına yol açtığı ölçüde, birlik üyelerinin dış ülkelerle olan ticaret hadleri birlik lehine dönebilir. Birlik yönünden dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret hadleri büyük ölçüde birlik lehine dönecektir. Çünkü bu durumda dış ülkelerin ithalatında bir azalma olmakta, fakat bu ülkelerin ihracatları daha düşük fiyattan eski seviyelerini korumaktadır.

1.3.2.3.Dinamik Etkileri

Statik analizler incelenirken veri sepetine atılıp sabit olarak kabul edilen teknoloji, talep, verimlilik, rekabet düzeyi gibi parametreler zaman içerisinde değişmektedir. Ülke ekonomileri üzerinde önemli etkilerde bulunan ve entegrasyonun zamanla ortaya çıkardığı bu parametrelere dinamik etkiler denir. Dinamik etkiler, kaynak dağılımı ve ticaret hadleri etkilerinin aksine, hemen ortaya çıkmamakta, orta ve uzun dönemde oluşmaktadır ve ekonomik büyümeyi sağlayan, hızlandıran etkiler olduğu söylenmektedir. Ayrıca Kreinin ekonomik entegrasyonların neden olduğu büyüme ile piyasa büyüklüğü arasındaki ilişkiyi (Bakkalcı, 2008: 203);

- Firma davranışlarından kaynaklanan ölçek ekonomileri,
- Teknolojik ve örgütsel gelişme, uzmanlaşma, endüstri içi ticaretten kaynaklanan ölçek ekonomileri,
- Daha rekabetçi bir piyasa yapısı,
- Dış ticaretten kaynaklanan risk ve belirsizliğin azalması olmak üzere dört ana başlık altında toplanmasıyla beraber bu faktörlerin açtığı dinamik süreç, entegrasyona üye olan ülkelerin yanında, üçüncü ülkelerinde refahlarını da etkilemektedir.

Gümrük birliklerinin dinamik etkileri avantaj ve dezavantajlar olarak ayrılabilir. Dinamik etkilerinde avantajları da şu şekilde olacaktır (Kılıç, 2005: 210);

- Piyasa büyüklüğünün artması üye ülkelerin şirketlerinin içsel ölçek ekonomilerinden faydalanmalarını sağlar.
- Artan ticaret üye ülkelerin altyapılarında iyileşme sağlar.
- Gümrük birliğine üye ülkelerin diğer ülkeler ile pazarlık gücü üye ülkelerin dış ticaret haddini olumlu etkiler.
- Artan rekabet etkinliği artırır, yatırımı tetikler ve monopolcü gücü azaltır.
- Entegrasyon hızlı bir teknoloji yayılımını sağlar.

Dinamik etkilerin dezavantajları ise şu şekilde sıralanabilir.

- Gümrük birliğinin daha etkin üyelerine daha az etkin üyelerden kaynak akımı gerçekleşebilir.
- Üye ülkelerin şirketlerinin kapsamlı işbirliği oligopolcü bir yapılanma doğurabilir.
- Gümrük birliğinin büyük şirketlerin kurulmasına geçit vermesi, aşırı bürokratik ve etkin olmayan yapıların oluşmasına neden olur.
- Gümrük birliğinin idari masrafları yüksek olabilir.

Gümrük birliğinin dinamik etkileri, dış rekabette artış, ölçek ekonomilerinin doğması, dışsal ekonomilerin meydana gelmesi, teknolojik ilerleme, uzmanlaşma, tasarruf ve yatırımlarla birlikte sermaye hareketlerinin ortaya çıkması şeklinde olmaktadır. Dinamik etkilerin başlıcaları üzerinde aşağıda durulmuştur.

1. Rekabetle verimliliğin artması: Gümrük tarifeleri, kotalar ve benzeri politika araçları, serbest ticareti sınırlayarak monopolleşmeyi özendirir ve düşük verimde faaliyette bulundurmaya olanaklı kılar. Dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, dış rekabet baskısıyla kaynak kullanımında verim-esaslı bir yapı ortaya çıkaracaktır (Bayraktutan, 2007: 46). Entegrasyondan kaynaklanan rekabet artışı iki ayrı bölgede etki yaratmaktadır. Bunlardan ilki; ülke sınırları içerisinde etkin olmayan üreticiler piyasadan çekilmekte, tekeli bir yapıya doğru yönelmektedir. Bir başka deyişle entegrasyon ölçeğinde ortaya çıkan rekabet baskısı, ülke içindeki rekabetçi ortamı bozmakta, ülke iki rekabet azalmaktadır. İkinci olarak ise artan uluslararası rekabet, entegrasyon sınırları içindeki tekeli yapıyı kırarak optimum düzeyde üretim yapan çok sayıda üreticinin girebildiği bir piyasa yaratmaktadır (Bakkalcı, 2008: 210-211).
2. Ölçek ekonomileri etkisi: Ölçek ekonomileri konusunda entegrasyonun etkilerini tahmin etmek önceden zor olmakla beraber ölçek ekonomileri ülkelerarasındaki zevkler, ulaştırma maliyetleri, teknoloji, uzmanlaşma vb. gibi farklılıklara bağlıdır (Yiğit, 2003: 30). Ayrıca entegrasyon gerçekleşen ekonomilerin genişlemesiyle piyasanın talebini karşılamak

üzere üretim hacminin arttırılması, ölçek ekonomileri yoluyla maliyet ve rekabet avantajı sunar (Bayraktutan, 2007: 46).

Entegrasyonun gerçekleşmesiyle büyüyen piyasada ölçek ekonomilere yol açan başlıca şartlar (Kılıç, 2005: 32);

- İleri üretim tekniğinin araştırılması ve uygulanması şartları büyük piyasada daha elverişlidir.
- Büyük piyasada artan rekabet, firmaları etkinliklerini arttırmaya ve ölçeklerini büyötmeye zorlamaktadır.
- Büyük piyasada belirsizliğin azalması üreticilerin yatırım planları yapmalarına imkan vermektedir.

3. Teknolojik gelişme etkisi: Ekonomik entegrasyon birliğe giren ölkelerin teknolojik gelişme hızlarını yükseltir. Birliğe girmesiyle genişleyen piyasalarda üretim yapacak işletmeler, yurtdışından teknoloji transferleri yanında işletme içi araştırma ve geliştirme fonksiyonuna daha fazla önem vererek bu gelişmeye katkıda bulunur (Bayraktutan, 2007: 47). Uzun dönemli ekonomik büyümenin en önemli kaynağı bilgi alt yapısının, dolayısıyla teknolojinin sürekli gelişmesine dayanmaktadır. Uluslararası ticaret, teknoloji transferine, teknolojiyi içselleştirmeye ve ölkenin kaynak kullanım etkinliğine pozitif bir katkı sağlamakla beraber gelişmekte olan ölkelerin verimlilik artışına önemli bir etki yapmaktadır (Bakkalcı, 2008: 207-208).

4. Yatırımları teşvik: Entegrasyonla ekonomik birlikte gelir artışı olacak bununla beraber tasarruflar artacak buna bağılı olarak da yatırımlar yükselecektir. Ekonomik birlikle beraber pazarın büyümesi sonucunda seri üretime geçilmesi, verimliliğin artışı ve teknik imkanların artışı da yatırım miktarını artıracaktır (Kılıç, 2005: 47). Tasarruflar ve yatırımlar sadece kesin miktarlarda değil, aynı zamanda gelirlerin bir oranı olarak da artacaktır. Bu gelişmeden sorumlu olan faktörler birlik içinde, ticaret hacminin genişlemesi ve istikrarı sonucu, zayıf firmalar iş hayatını bıraktıkça, verimlilikte meydana gelen artıştan ve yatırımların büyük

kısının daha verimli yığın üretim yapılabilecek teçhizata ayrılmasından dolayı gittikçe artan bir itimat havası uyandırır (Brainard, 1975: 140). Ekonomik entegrasyonlar sonucu yatırım ortamının olumlu gelişmesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, know-how transferlerini ve istihdamı arttırmaktadır (Bakkalcı, 2008: 214).

5. Faktör hareketliliği: Birlik çapındaki faktör hareketlerindeki artış bölge kaynaklarının daha iyi kullanımını sağlar. Faktörler düşük pay aldıkları ekonomiden yüksek pay aldıkları ekonomiye doğru kayarak kaydığı ekonomide üretimi artırır (Bayraktutan, 2007: 47).

Şunu diyebiliriz ki, çoğunlukla genişlemiş pazarların bir sonucu olarak entegrasyonun üretim ve tüketim etkileri meydana gelirken, dinamik etkiler ülkelerin kendi ekonomik bünyelerinde belirli gelişmeler meydana getirirler. Bunlar, ekonomik gelişme sürecinin tamamlayıcı birer parçasıdır (Brainard, 1975: 141).

1.4.EKONOMİK ENTEGRASYONUN AŞAMALARI

Ekonomik entegrasyon tiplerini sıralamada bir birlik olduğunu söylemek imkansızdır. Anlaşmazlıklar, uygulama biçimlerine göre ekonomik entegrasyon tiplerinin en basitinden en kompleksine kadar tam entegrasyon yolundaki ülkelerin isimlendirme kolaylığından kaynaklanıyor. Biz burada ekonomik entegrasyonun literatürdeki genel geçer aşamalarına dikkat çekerek çoğunluğun anlaşma sağladığı kolaydan zora doğru olarak beş türlü birleşme üzerinde durulacaktır.

- İktisadi İşbirliği Anlaşmaları
- Serbest Ticaret Bölgesi
- Gümrük Birliği
- Ortak Pazar
- Ekonomik ve Parasal Birlik

Ancak yukarıda yer alan birleşme türlerinde ekonomik entegrasyon gerçekleştiren ülkelerin burada belirtilen sıralamayı izleme gibi bir zorunlulukları

yoktur. Ülkeler ekonomik entegrasyona istedikleri birleşme aşamalarından başlayabilirler.

1.4.1.İktisadi İşbirliği Anlaşmaları

Ekonomik entegrasyonun ilk safhası olan iktisadi işbirliği anlaşmaları patent hakları, standardizasyon, ülkeler arası haberleşme ve ulaştırma gibi teknik konularda birliğe üye ülkeler arasında uyulacak ilkeleri tespit edilmesini sağlamaktadır. Anlaşmalar milletlerarası ticarete konu olmuş engelleri azaltmak ya da ortadan kaldırmak suretiyle birliğe üye ülkelerin iktisadi ilişkilerini geliştirmeye yöneliktir.

Entegrasyonun en basit aşaması olan bu tür ülkelerin belirledikleri bir bölgede taraflar arasında tüm ticari engelleri kaldırır. Birliğe üye ülkeler üçüncü ülkelere karşı kendi ekonomik yapısına uygun bir gümrük birliği uygular. Kendi aralarında ülkeler ticareti serbestleştirmekte ve kolaylaştırmakta, üçüncü ülkelere karşı da kendi ekonomilerini diledikleri gibi koruyabilmektedirler.

İktisadi işbirliği anlaşmaları, mevcut ticaret sistemini esas aldıkları için zayıf bir iktisadi yaklaşmayı temsil ederler. Anlaşmaların amacı yapısal değişikliklerden ziyade üye ülkelerin mevcut ticaret hacimlerini artırmaktır. Üye ülkeler arasında yapılan bu anlaşmalar ileriki birleşme şekillerine bir adım oluşturmaktadır (Çelik, 1992: 13-14).

1.4.2.Serbest Ticaret Bölgesi

En basit entegrasyon şeklidir. İkili Ticaret anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları ya da tercihli ticaret anlaşmaları olarak ifade edilir (Yiğit, 2003: 9). Serbest ticaret bölgesi, üye ülkeler arasında tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılmasını ifade eder. Üye ülkelerin üçüncü ülkelere uyguladıkları tarife ve tarife dışı engeller birliğe üye olan ülkelere bağımsız olarak gerçekleşir. Ayrıca serbest ticaret bölgeleri yatırım kurallarının, hizmet ticaretinin, kamu alımlarının liberalizasyonu ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması gibi ileri düzeyde bütünleşme adımlarını da içerir (Küçükkocaoğlu, 2011: 4).

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) 24'üncü maddesine “*göre serbest ticaret bölgesi, üye ülkeler arasında ticaretin tamamına yakın bir bölümünün vergi ve diğer kısıtlamaların kaldırılması olarak tanımlamıştır*”. Buna istinaden serbest ticaret bölgeleri, korunma önlemleri ve anti dumping tedbirleri gibi uygulamaları da kapsamaktadır (Nebioğlu, 1997: 48).

Ertürk (2002: 46) serbest ticaret sahası; üye ülkeler arasında mal mübadelesine konan tarife ve kota gibi engelleri kaldırarak malların serbest dolaşmasını sağlayan bir anlaşmaya dayanması olarak izah eder. Serbest ticaret bölgelerinde bölge dışı ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmayışı önemli sorunlara neden olabilir. Bu durumu izah etmek gerekirse üçüncü ülkeler, bölge ülkelerinden gümrük vergisi daha düşük olana ihracat yapar. Serbest bölgeye giren mallar yüksek gümrük vergisi uygulayan ülkeye de rahatça geçebilir. Bu duruma engel olabilmek için serbest ticaret bölgesinde dolaşan mallara ilk üretim yerlerini belirten menşe belgeleri düzenlenir. Bunun sonucunda bölge içinde düşük tarife uygulayan ülkeler düşük tarife sonucu mal getirmiş ve bu mallarda düşük tarife uygulayan diğer ülkelere geçmiş ise ithal mallardan yüksek gümrük tarifesine sahip olan ülke gümrük farkı alır. Sonuç olarak da ortak üye ülkeye göre daha düşük gümrük tarifesine sahip olan ülkenin çıkarları, bölge içerisinde korunmuş olur (Karluk, 1995: 329). Bu safha ekonomik işbirliğinden sonra entegrasyonun en zayıf safhasıdır (Ertürk, 1993 :7-8).

Serbest Ticaret bölgesinin iki iktisadi özelliği vardır. Birinci özellik bölgelere üye olan ülkelerin, birlik dışındaki ülkelerle yapmış oldukları ithalatta kendi gümrük tarifelerini kullanmaları, ikinci özellik ise; bölge içerisinde menşe kurallarının geçerli olmasıdır. Serbest Ticaret Bölgelerinin Üye Ülkeler Sağladığı Avantajların ilki, üye ülkelerin dış ticaret hadlerinde meydana gelen değişimlerdir. Rekabetin artmasını da bu yöndeki ikinci avantaj olarak nitelendirebiliriz (Kılıç, 2005: 10-11).

1.4.3.Gümrük Birliği

Entegrasyonun bu aşamasının ifadesi malların üye ülkeler arasında serbest dolaşımı önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Üye ülkeler üçüncü ülkelere ithal edecekleri mallara aynı şekilde tarife uygularlar. Gümrük Birlikleri taraf ülkeler

arasında tarifeler ve kota sınırlamalarını kaldırıp dışarıya karşı ortak tarife programı hayata geçirilirken yalnızca mal ve hizmetler için daha geniş bir piyasa oluşturulur.

Viner, gümrük birliğinin kurucusu olarak kabul edilir. Viner gümrük birliğinin oluşumunu şu koşullara bağlamıştır (Kılıç, 2005: 12);

- Üye ülkeler arasındaki tarifeler kaldırılır.
- İthalatta birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak gümrük tarifelerini uygulanması.
- Gümrük gelirleri tek bir elde toplanarak, önceden saptanmış ölçütler uyarınca paylaşılır.

Gümrük birliğinin ilk örneği 1834 yılında Prusya’da gerçekleştirilen Alman gümrük birliği Zollverein’dir. Gümrük birliklerinin en önemli örneği Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’dir. Topluluğu kuran Roma Anlaşması (madde 9), *“bütünleşmenin bir gümrük birliği temeline dayandırılacağını ve bu birliğin tüm mallar üzerindeki ticareti kapsayacağını ifade etmektedir”* (Bayraktutan, 2007: 15-17 ; Ertürk, 1993: 8 ; Çelik, 1992: 15).

1.4.4.Ortak Pazar

Ekonomik entegrasyonun üçüncü safhası Ortak Pazardır. Ortak Pazar terimi, ilk defa 1956 tarihli Spaak Raporu’nda yer almış ve Roma Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Karluk, 1995: 330-331 ; Bayraktutan, 2007: 17). İki yada daha fazla ülkenin bir araya gelerek kurdukları ortak pazar; gümrük birliğine ek olarak, kendi aralarında tüm üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımına izin verir. Üye ülkeler arasındaki tüm ticari engeller kalkarak birlik dışındaki ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanır (Kılıç, 2005: 12-13). Ortak Pazar serbest ticaret ve ortak tarife alanlarına ilaveten emek, sermaye, girişim vb. üretim faktörlerine serbest dolaşım alanı oluşturur. Ayrıca Ortak Pazarı Gümrük birliğine göre daha ileri bir bütünleşme biçimi olarak da ifade edebiliriz.

1.4.5.Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik ve parasal birlik entegrasyonun son aşaması olarak ifade edilir. Birliğe üye ülkelerin ekonomilerinin tam olarak birleşmesi demektir. Ortak pazara ek olarak entegrasyonu gerçekleştiren üye ülkelerin para ve maliye politikalarında birliktelik sağlamsını da ifade eder (Yiğit, 2003: 10). Ekonomik birlik ekonominin reel yönüyle ilgili hedeflerini yansıtmakta olup parasal birlik, ortak parasal birliktelikleri içermekle beraber; ekonomik ve parasal birlik ise, reel ve parasal bütünleşmenin birlikteliğini anlatmaktadır (Bayraktutan, 2007: 19). Entegrasyonun aşamalarında belirtmiş olduğumuz şartlara ek olarak, ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile kurumların da birleşmesini ön görür. Tek bir para sistemi ve merkez bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak bir dış ticaret politikasını içermesiyle beraber bu anlamıyla parasal birliği de kapsar (Karluk, 1995: 331 ; Kılıç, 2005: 13-14).

Entegrasyon safhalarından olan serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar birliğe üye ülkeler arasında dış ticarete konan engelleri ortadan kaldırmayı hedeflerken, ekonomik birlik, uluslar üstü ekonomik politikaların birlikte alındığı ve her üye ülkede aynen uyguladığı bir ekonomik birleşme türüdür (Karluk, 1995: 331). Ekonomik birliği gerçekleştirmesi, ulusal hakimiyet sahasından verilebilecek tavizlerle yakından alakalıdır (Ertürk, 2002: 48 ; Ertürk, 1993: 9).

Sonuç olarak üye ülkeler arasında ekonomik entegrasyon aşamalarından hangisi veya hangilerini gerçekleştirmek isterlerse istesinler başarılı olabilmeleri için bazı şartların olgunlaşması gerekmektedir. Bunlar (Kılıç, 2005: 15);

- Üye ülkelerin aynı coğrafi bölgede bulunmaları,
- Üye ülkelerin ekonomik ve siyasi sistemlerinde benzerlik olması,
- Üye ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyelerinin birbirine yakın olması,
- Üye ülkelerin ortak tarih,kültür,sosyal değerler ile ortak dini inançlara sahip olmalarıdır.

Buraya kadar ele aldığımız özellikleri ile Ekonomik Entegrasyonun safhalarını toplu olarak bir tablo yardımıyla şu şekilde gösterebiliriz

Tablo 1: Ekonomik Entegrasyonun Safhaları

Ekonomik Entegrasyonun Safhaları	Üyeler Arası Gümrük Tarifesi ve Kotaların Kaldırılması	Ortak Gümrük Tarifesini Uygulama	Üretim Faktörleri Hareketlerine Konan Sınırlamaların Kaldırılması	Ekonomik ve Sosyal Politikalar ile Uyumlaştırılması
İktisadi İşbirliği Anlaşmaları	VAR	YOK	YOK	YOK
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
Ekonomik ve Parasal Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

1.5. EKONOMİK ENTEGRASYONUN BAŞARI ŞARTLARI

Ekonomik entegrasyon ile birleşme sağlayacak ülkeler bu birleşmeye inanarak girmeleri gerekir. Entegrasyon etkinleştirilirken bölge ülkeler arasında durumlar değerlendirilmeli ve göz önünde bulundurulmalıdır. Entegrasyonun ilk safhalarında sorunlar çözülmese bile ileri safhalarında çözülmelidir ki birleşme başarılı olsun. Entegrasyona katılan ülkeler arasında ticareti serbestleştirerek refah seviyesini yükseltmek bir entegrasyon için ne kadar önemli ise, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, dünyadaki ekonomik ve siyasi olaylarda birliğe dahil olan ülkelerin söz sahibi olmalarının sağlanması ve sosyal-siyasal problemlere ortak çözümler bulunması da o kadar önemlidir (Dura, 2003: 5). Başarılı bir ekonomik entegrasyonun şartları aşağıdaki gibidir.

1.5.1.Kalkınma Düzeyi ve Kaynak Donatımı

Ekonomik entegrasyonun başarılabilmesi için üye ülkelerin ekonomik ve kalkınma düzeylerinin birbirine yakın olması gerekir. Sanayileşmede dış ticaret politikaları birbirine benzer olmalıdır (Ertürk, 2006: 87-88 ; Yiğit, 2003: 37). Entegrasyonun başlangıç safhasında endüstriyel çıkarlar birbirinden büyük farklılıklar arz ediyorsa bu da birleşmede başarı şartını azaltacaktır. Entegrasyonun başarılı olabilmesi için çıkarların minimize edilmelidir. Buda ölçek ekonomilerinden yararlanmayı ve yeni endüstrilerde uzmanlaşmayı sağlayacaktır (Ertürk, 1993: 83). Bayraktutan'a göre (2007: 25) başarılı bir bütünleşme için refah sonuçlarının paylaşımında sorun yaratan kutuplaşma etkisini doğrulayacak şekilde bir gelişme düzeyi farklılığı bulunmamalıdır. Ülkeler arasında gelişme seviyeleri ne kadar az ise birleşmeler o ölçüde başarılı olacaktır.

1.5.2.Alt yapı İmkanları

Entegrasyon sürecinde alt yapı imkanları gelişen ülkelerin problemleridir. Gelişmekte olan ülkelerin aralarında kurulmamış olan alt yapı ilişkileri ulaştırma ve haberleşmede sıkıntılar doğuracaktır ve bu olumsuz durum piyasalar arasında geçiş engelleyecektir (Ertürk, 2006: 88-89 ; Ertürk, 2002: 139 ; Ertürk, 1993: 84). Ekonomik entegrasyona üye ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre çözümlemeleri farklılık göstermektedir. Azgelişmiş ülkelerin ulaşımlarında oluşan aksaklıklar ve ulaşım ağının yetersiz olması maliyetleri artıracaktır. Ulaşım sorunu bölge ülkelerin birlikte çözeceği bir problem olup gelişmiş ülkelere bu problem yok denecek kadar azdır.

1.5.3.Ödemeler Dengesi ve Döviz Kuru

Entegrasyona üye ülkeler arasında yanlış yönlendirilmiş bir döviz kuru politikası, tarifeler kadar da ticareti engelleyebilir. Belli bir ortak para sisteminin kurulması ve ortak rezervlerin bulunması gerekmektedir (Yiğit, 2003: 37). Entegrasyonu gerçekleştiren ülkelere uygulanan ödemeler dengesi politikasındaki ve

döviz kurundaki belirsizlikler, birliğe üye ülkelerin başarı şansını etkilemektedir (Karluk, 2002: 215).

Bölge içersin de ticarete bulunmak ve ödemeler dengesinde fazla veren ülkelerin, açık veren ülkelere mal satın alması bir tanzimi oluşturmasıyla devalüasyona da neden olur. Bu devalüasyon genel bir devalüasyondur. Entegrasyona üye ülkeler arasında ticaret ve ödeme sorunlarının çözmenin en kestirme yolu, bölge ülkeler arasında finanssal kuruluşların oluşturulmasıdır (Ertürk, 2002: 139-140). Birlik içersinde ülkelerin uyguladıkları yanlış bir döviz kuru politikası birlik içi ticarete engel olur. Bu durumu özetlemek gerekirse aşırı değerlenmiş kurlar, birliğe üye ülkeleri üçüncü ülkelere ithalata zorlayabilir. Sonuç olarak bu durum ekonomik birliği oluşturmanın sağlayacağı kazancı azaltmaktadır.

1.5.4.Milli Hakimiyet Anlayışı

Egemenlik anlayışı az gelişmiş ülkelerin entegrasyondaki en önemli sorunlarından birisidir. Birleşmeye katılan ülkeler üzerinde kontrolün ilk kalkacağı durum tarifeler olacaktır. Bu durum ülkelerin ulusal egemenlik alanlarının daralmasına neden olacaktır. Tarife politikalarından başlayarak, faktör hareketlerinin serbestleştirilmesi ile önemi artan istihdam, para, maliye politikaları ve politika harmonizasyonu, ortak politikalarda uzlaşma adına milli hakimiyet anlayışını kritik hale getirmektedir. Bütünleşmeye taraf olma ve bütünleşmeyi daha ileriye taşıma birliğe üye ülkelerin milli hakimiyetlerinden taviz vermeleriyle mümkün olacaktır (Bayraktutan, 2007: 26).

1.5.5.Bölgesel Yatırım Politikaları

Entegrasyonun ticarete ve sanayide kapasite kullanımına etkisi hemen ortaya çıkmakla birlikte, çoğu yararları uzun vadede gözükmektedir. Bunun sonucu olarak ölçek ekonomilerinden hem de uzmanlaşmadan yararlanmak için yeni yatırım kararlarına da uyum sağlamak gerekir. Uyum sürecinin iki nedeni bulunmakla beraber ilki ülkelerin tek başlarına uyguladıkları politikaların yatırımlardan yararlanamaması

ihtimali, ikicisi ise daha sonra tazmin sorununun ortaya çıkmasının önlenmesini sağlamak olacaktır (Ertürk, 2010: 166 ; Ertürk, 2002: 141).

Ekonomik entegrasyon gerçekleştirilirken yatırım kararları birliğe üye ülkelerin üzerinde durması gereken önemli konulardan birisidir. Yatırım kararları alınırken alt yapı şartları, ulaşım, maliyetlerin düşürülmesine yönelik alınacak tedbirler ve birliğin bir yatırım merkezi olarak planlama yapması firmaların ürün maliyetlerinin düşmesine neden olacaktır. Bölgesel yatırım politikaları birleşmenin başarı şartlarında oluşumunu tamamlaması gereken bir durumdur.

Yatırımların dağılımında temel kriterlerde bulunabilir. Bu kriterler değerlendirilerek entegrasyonun başarılı olamaması için oluşan nedenler mümkün olduğunca azaltılmalıdır. Bu kriterler (Ertürk, 2002: 142);

- Açıkça karşılaştırmalı avantajın olup olmadığına
- Endüstrilerin söz konusu ülke veya bölgede örneklerinin var olup olmadığına
- Ülkede bu endüstriyi kurma arzusunun bulunup bulunmadığına bakmak gerekir.

1.5.6.Ortaya Çıkacak Farklılıklar ve Tazmin Prensibi

Kalkınmayı bütün ülkelere eşit şartlarda yaymak her şeye rağmen mümkün olmayabilir. Ödemeler dengesi, yüksek ithalat fiyatları nedeniyle yurt içi fiyatların yükselmesi, bölgesel rekabetten dolayı istihdam ve iktisadi faaliyet düzeyi üzerine ters etki; ithalattan vergi almama sonucu kamu gelirlerindeki azalmanın yerini doldurmama, sanayileşme için gelecekte ümitli olunmaması gibi durumlarda tazmin prensibini devreye sokmak gerekecektir. Herhangi bir nedenle ortaya farklılık çıkarsa bu farklılık, farklılığa sebep olan ülke yada birlik üyeleri tarafından tazmin edilmektedir (Ertürk, 2006: 92 ; Ertürk, 2002: 142).

1.5.7.Siyası, Kültürel, Tarihsel, Dinsel ve Coğrafi Yakınlık

Bu şart, üye ülkelerin kalkınma politikalarını tamamlamaları için gerekli başarı koşullarından birisidir. Sosyal, kültürel, siyasal, dinsel açıdan benzer veya coğrafi açıdan birbirine yakın ülkeler arasındaki birleşmeler, söz konusu ülkeler arasındaki işbirliğine ve karşılıklı anlayışı ve dolayısıyla entegrasyonun başarısını arttırmaktadır. Bu başarı koşulları bütünleşmenin başarısını etkileyen, psikolojik, politik unsurlar olmakla birlikte, zaman zaman teknik koşullar kadar önemli olabilmektedir. Coğrafi yakınlığın taşıma giderlerinde tasarruf yoluyla maliyet avantajı sağlamanın yanında yaşam biçimi ve tercih benzerliği de bütünleşmenin başarısını etkiler (Bayraktutan, 2007: 25). Ekonomik entegrasyon hareketlerinin de bölgesel oluşumlardan olmasının ardında yatan temel nedende budur (Çak ve Çak, 2007: 20).

Coğrafi yakınlık, gümrük birliği ve ekonomik birleşme yolunda adım atan ülkelerin, bu ekonomik birleşme hareketlerinin başarılı olabilmesinde önemli olan faktörlerden birisidir. Coğrafi olarak birbirlerine yakın ve komşu olan ülkelerin gerçekleştirecekleri ekonomik birleşme, ülkeler arası faktör hareketlerinin serbestçe dolaşımı için bir fiziki ortam oluşturur. Birliğe üye ülkeler arasında ki bu yakınlık üretim maliyetlerinin düşürülmesinde etkili olur. Coğrafi olarak birbirlerine uzak olan ekonomilerin birleşme çabaları problemler ortaya çıkarabilir. Bunlara örnek olarak ulaşımın zorluğu, maliyetlerin yükselmesi, zaman kaybı, toplumsal farklılıklar, üretimin ve ekonomik yapıların farklılıklarını gösterebiliriz.

1.5.8.Tamamlayıcılık ve Rakiplik Tartışması

Ekonomik entegrasyonun başarılı olabilmesi için ülkelerin tamamlayıcı ve rakip (rekabetçi) ekonomiler olması gerekmektedir. Entegrasyonu gerçekleştiren ülkeler arasında aynı malı üreten ve bunu pazar konusu haline getiren ekonomiler rekabetçi ekonomiler olarak nitelendirilir. Birleşen ekonomilerde farklı mallar üreten ve bunu pazar konusu eden ülkeler ise tamamlayıcı ekonomiler olarak adlandırılmaktadır.

Birleşmeye dahil olan ülkelerin başarılı bir entegrasyon gerçekleştirmeleri için gerekli olan tamamlayıcılık ve rakiplik özelliği üye ülkeler arasında bazı durumlara

neden olmaktadır. Üye ülkeler birbirlerine karşı dört durumda bulunabilirler (Ertürk, 2010: 167 ; Erürk, 2002: 142 ; Ertürk, 1993: 88).

1. Aktüel rakip-Potansiyel rakip
2. Aktüel tamamlayıcı-Potansiyel tamamlayıcı
3. Aktüel rakip-Potansiyel tamamlayıcı
4. Aktüel tamamlayıcı-Potansiyel rakip

Birliğe üye ülkelerin ekonomileri rakipse mallar arasında ikame fırsatları yaratacağından ticaret yaratma etkisi büyük olacaktır. Ürünü düşük fiyattan uluslar arası piyasa süren ülke eğer birlik dışında kalıyorsa bu durum ticaret saptırma etkisine neden olacaktır. Gümrük birliğini oluşturan ülkeler geniş piyasalardan yararlanma imkanı bulur ve kalkınma için gerekli fonu temin etmesi halinde, gelişmiş ülkelerin oluşturacağı bir birliğe az gelişmiş bir ülkenin girmesi tamamlayıcı ekonomilerin oluşmasına neden olur ve entegrasyona yararlı olabilir.

Sonuç olarak ekonomik entegrasyon iktisadi yapıları birbirine benzeyen ekonomiler arasında kurulursa ticaret yaratıcı etkiye sebep olur. Bunun sonucunda üye ülkeler ekonomik kaynakların en elverişli biçimde kullanma olanağına kavuşurlar. Entegrasyonu gerçekleştiren ülkeler arasında üretim maliyetlerinin ne kadar farklı olursa ticaret yaratıcı etkide o ölçüde geniş olacaktır. Ertürk'e göre (2002: 114) gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu kalkınma olduğundan, bu ülkeler arası entegrasyon, eksiklikleri tamamlama ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme amacına yönelik bulunmakta, bu nedenle büyük ölçüde tamamlayıcılığa ihtiyaç göstermektedir.

1.6.KÜRESELLEŞME/BÖLGESELLEŞME VE EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİSİ

Küreselleşme teknolojik gelişmeler sonucunda üretici firmaların gösterdiği gelişme, işbölümü, tekelleşme, sermaye ve finanssal akışkanlığın dünya ölçeğindeki gelişimi olarak ifade edebiliriz. Ayrıca uluslar arası piyasalarda yatırım, üretim, finans alanlarında ulaştığı ticaret hacimleri ile bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmelerin bütünü olarak da adlandırabiliriz.

Küreselleşmeyi engelleyen faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz,

- Dünya ekonomik büyümesinin yavaşlaması,
- Bazı sanayileşmiş ülkelerde küreselleşme doğrultusundaki siyasi motivasyonun azalması,
- Başlıca büyük ekonomiler arasında yaşanan ticaret dengesizliği,
- Artan bölgeselleşme eğilimleri.

Küresel ekonomi kavramı dünyada uygulanan iktisadi sistem ve iktisat politikaların birbirine yakınlaşmasını ifade etmekle beraber serbestleşmeye de katkı sağlamaktadır. Uluslararası ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerine serbest ticaret görüşünün benimsenmesi, devletin dış ticaret politikası araçlarını tarifeleri, kotaları, miktar kısıtlamalarını v.s. kullanarak uluslar arası ticaret üzerine sınırlamalar getirilmemekle birlikte, sadece dış ticaret politikalarında değil mali ve parasal piyasalarda da devletin ekonomiye daha az müdahale etmesini gerekli kılmaktadır (Aktan, 1998: 1).

Bölgeselleşme olarak andığımız ekonomik entegrasyonun dünya deneyimi, sistematik bir yaklaşımla tarihsel açıdan üç dönemde ele alınabilir. Bunlardan ilki II.Dünya Savaşı öncesi dönem, ikincisi 1980'ler öncesi dönem (birinci dalga) ve üçüncü olarak 1980'lerden sonra başlayan ikinci bölgeselleşme dalgasıdır (Bayraktutan, 2007: 81).

Bölgesel bütünleşme doğrultusunda yoğunlaşan arzular entegrasyonu gerçekleştirecek ülkelerin birinden diğerine farklılık gösterecektir. Ülkelerin katıldıkları entegrasyonlardan beklentileri şu şekilde özetleye biliriz (Nebioğlu, 1997: 50-54).

- Bölgeselleşmeden oluşan ekonomik sonuçlar
- Ekonomik olmayan sonuçlar
- Uruguay turu ile ilintili sebepler
- Bölgesel güvenli cennet
- Yurt içi politika reformlarını hızlandırma isteği
- Domino etkisi

- Bebek sanayi bölgeselleşmesi

Küreselleşme ile beraber bölgesel entegrasyonlara gidiş aynı anda işlenmektedir (Lorenzo, 1991: 3). Birbirlerine zıt gibi gözüken küreselleşme ve bölgeselleşme, aslında bir birine zıt kavramlar olmayıp bir birlerinin tamamlayıcılarıdır (Şanlı, 2004: 160). Tamamlayıcı kavram niteliğinde olan küreselleşmenin devamında bölgeselleşmeyi görmekteyiz. Bugün bölgesel ticaret bloklarının dışında kalan ülkenin ekonomik yönden gelişme hatta yaşama şansı bile çok azdır (Aktan, 1998: 1). Bölgeselcilik için aşağıdaki saptamaları yapmak mümkündür (Tahsin, 2007: 78).

1. Bölgeselleşme hareketi küçük bir veya birkaç küçük ülkenin büyük bir ülke ile entegrasyona gitmesini içermektedir.
2. Entegrasyona dahil olan ülkeler son dönemlerde önemli tek taraflı reformlar yapmış ve yapmaktadır.
3. Üye ülkeler arasında serbest ticaret konusunda çok önemli bir gelişme olmamıştır.
4. Serbestleşme daha çok küçük ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir, anlaşmalar tek taraflıdır.
5. Bölgeselleşmeler düzenlemeleri derin entegrasyon içermektedir. Taraflar nadiren kendilerini tarifelerin düşürülmesi veya artırılmasıyla sınırlı tutmamakta, aynı zamanda diğer ekonomi politikalarını da uyumlaştırmaktadır.
6. Bölgeselleşme hareketleri coğrafi yakınlık esasına dayanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BÖLGESİ EKONOMİK ENTEGRASYON UYGULAMALARI

2.1.AVRUPA ÜLKELERİNİ EKONOMİK ENTEGRASYONA YÖNELTEN EKONOMİK/SİYASİ NEDENLER

Birleşik Avrupa fikri, kıta Avrupa'sının uzun ve vahşet dolu tarihinde sık sık gündeme gelmiş bir konudur (Dinan, 2009: 17). Avrupa Birliği (AB); Ekonomik Entegrasyon Teorisi açısından özgün bir konuma sahiptir. AB coğrafyası, tarihsel süreci, siyasi yapısı, genişleme perspektifi, parasal birliği ve anayasal girişimleri bakımından uluslar arası düzeyde geliştirilmiş en iyi entegrasyon sistemidir. Birliğin kurumsal yapısı ve güvenlik alanı dahil olmak üzere birçok başlıkta sağlanan entegrasyon süreci Birliğin daha da kendine has bir tutum sergilemesine neden olmuştur. AB entegrasyonu Gümrük Birliği ile başlamış ileriki seviyelerde ortak pazardan tek pazara geçiş evresini tamamlamış ve parasal birlik ile ekonomik entegrasyon sürecini tamamlama aşamasında olan ekonomik ve siyasi bir birlik özelliğini taşımaktadır.

AB uzun süreli iktisadi ağırlıklı entegrasyon süreci içerisinde olan Avrupa devletlerinin tümüne verilen addır. Söz konusu entegrasyon amaçlarında ve etkinlik alanlarında tüm öteki uluslar arası entegrasyonlardan daha müdahaleci olmasıyla beraber, özelliklerini ve esas işlevlerini taşımadığı bir devletten de çok uzaktır (Mathieu, 2006: 7). AB her şeyden önce üye devletlerin gönüllü katılımına dayalı, genişleme ve derinleşme yöntemiyle kendini sürekli yenileyen bir uluslar arası ekonomik işbirliği hareketi olmasıyla beraber güçlü bir entegrasyondur (Ülger, 2007: 3). AB II. Dünya Savaşı sonrasında sanayi açısından özellikle iki temel hammadde olan kömür ve çelik sektörünü güçlendirmek ve sektörleri uluslar üstü bir otorite ile kontrol edip, barışı sürdürüp ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu oluşturmuş ve böylece bölgesel bir entegrasyon gerçekleştirmiştir (<http://www.abgs.gov.tr.>).

Uluslar arası piyasalarda ekonomik ilişkiler, ticaretin serbestleştirilmesi yöntemlerine dayanır. Bu ilişkiler, serbest ticaret bölgeleri ve ekonomik bölgecilik hareketleri ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları ile birlikte yürütülmektedir. Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkiler, 1815 yılına kadar ayrışık piyasalarca belirlenmiştir. Kentleşme süreci ile birlikte sistem aşamalı olarak ekonomik işbirliği sürecine girmiş ve küçük ölçekli olmuştur. Geçiş dönemi sonun da ise sınırlı entegrasyon uygulanmalarına geçilmiştir (Karakaş, 2002: 72). Avrupa Birliği, ekonomik entegrasyon sürecindeki ilk adımını, 18 Nisan 1951’de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu (AKÇT) kuran antlaşma ile Paris’te atmış, sonrasında ise 25 Mart 1957’de bu kez Roma’da imzalanan antlaşmalarla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’nu oluşturmuştur. Birliğe üye ülkeler arasında tarife-dışı engellerin kaldırılması, ortak gümrük tarifeleri ve ortak tarım politikalarının uygulanması Roma Antlaşmasında belirtilmiş, kıta Avrupa’sında ekonomik bir birlik kurulması için üye ülkelerin bu maddeleri kabullenmesi istenmiştir. Serbest ticaret ve ortak pazar koşullarının, enflasyona yol açmadan nasıl sağlanabileceği düşüncelerinin hakim olduğu bu dönemde parasal birlik de önemle vurgulanarak ekonomik birlik alanında ilk somut çalışmalar bu alanda verilmiştir. Kıta Avrupa’sında, ekonomik entegrasyona yönelten nedenler arasındaki uygulamalara ışık tutan önemli çalışmalardan biri Beyaz Kitaptır (Dedeoğlu, 1996: 79-83). Beyaz Kitap, komisyonun 1985 Haziran’ında yapılan ve tek pazarın 1992 yılının sonuna kadar tamamlanması için atılması gerekli hukuki adımların ve teklif edilen yasama girişimlerini açıklamaya yönelik bir komisyon kitabı olmakla beraber tek pazarın gerçekleştirilmesi için yaşanılması gereken hukuki sürecin ana hatlarını çizmiş ve üretim faktörleri mobilitesini sınırlayan tarife dışı engeller belirlenerek, ortadan kaldırılmalarına ilişkin tarih ve politikalar belirlenmiştir (Dinan, 2005: 251 ; Karakaş, 2002: 74-75). Beyaz Kitabın yazılış gayesi belirli bir alanda eylem ve teklifler sunmaktır. Beyaz Kitaplar daha ziyade tartışılması amacıyla o konuda fikirleri ortaya koyarken aynı zamanda komisyonun resmi tekliflerini içerir (Tezcan, 2005: 129-130). Bu çalışmalar, Avrupa Komisyonu tarafından belirlenmiş bir konuda topluluk eylemine yönelik somut öneriler içeren dokümanlardır (<http://www.abbulteni.org.tr>).

Avrupa ülkelerini ekonomik bir entegrasyona yönelten faktörler konusunda pek çok görüş vardır. Bu görüşlerden birincisi “Çatışma” tezidir. Bu görüş AB’nin kuruluş

gerekçesi olarak merkezi Avrupa’da çatışmayı önlemek amacıyla, ülkelerden herhangi birinin diğer ülkeler aleyhine aşırı büyümemesini ifade eden görüştür. İkinci olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) kuruluşu ve yayılma politikaları sonunda Avrupa’nın sıkışmasına ve manevra kabiliyetini önemli ölçüde kaybetmesine dayanmaktadır. Üçüncü olarak Almanya ve Fransa arasındaki çatışmalardır. İki ülke arasındaki husumet ve bu husumetin temel sebebi olan kömür ve demir, savaş için gerekli enerji ve araçları sağlamak hususunda bu iki maddenin kontrolünü de amaç edinmiştir. Dördüncü neden ekonomik ağırlıktadır. Buna göre pazarları kapatarak üretim maliyetlerini arttırmanın, etkinliği ve refahı azaltmanın bir anlamı yoktur. Serbest iktisadi ilişkiler refahın artması bakımından yasaklı veya engelli ilişkilere nazaran çok daha iyidir. Beşinci olarak ele alabileceğimiz neden küresel ağırlıkta bir görüştür. Avrupa ortak toprağı, ortak geçmişı, ortak değerleri ve ortak hedefleri olan ülkelerin bulunduğu ve oluşturduğu kıtadır. Ve buradan çıkarılabilecek sonuç bütünleşmenin çelişkileri asgariye indirerek hareket etmesi kıtaya yarar sağlayacağıdır (Ertürk, 2010: 226-227 ; Ertürk, 2002: 245).

Avrupa da birlik yaratılması düşüncesi II. Dünya Savaşı içersinde ciddi bir şekilde olgunluk kazanmıştır. Avrupa’daki ulusal devletler arasındaki çıkar çatışmalarının ülkeleri çok daha zor bir ortama sürükleyeceği ve yeni savaşlara ortam hazırlayacağı düşüncesi ülkeleri birleşmeye iten en önemli sebeplerdendir (Karluk, 2003: 2). Avrupa’nın II. Dünya Savaşından sonra siyasi, ekonomik ve askeri bakımından içinden bulunduğu durum, Avrupa’nın birleştirilmesi düşüncelerine yeniden güç kazandırmıştır (Karluk, 2002: 381).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Alman kömür ve çelik endüstrisinin genişlemesi Fransa’yı kaygılandırmış, iki ülke arasında yeni bir gerginliğin başlamasına neden olmuştur. Bu gerginliğin başlaması Avrupa Birliğı’nin temellerinin atılmasına sebep olmuştur. Bu durum AKÇT’yi oluşturan ekonomik ve siyasi gerekçelerle açıklana bilir. Bu gerekçeleri de şu şekilde ifade edebiliriz (Bakkalcı, 2008: 315-316);

- Nazi Almanya’sının siyasi ve ekonomik gücünü ortadan kaldırmak, yeni Almanya’nın barışçıl davranmasını sağlamak,
- Jean Monnet ve Robert Schuman’ın “Demir-Çelik üretiminde Üst Kurul Denetimi” önerisi (9 Mayıs 1950),

- Yeni bir Avrupa ilişkisi yaratmak, milliyetçi ve ulusal devlet anlayışına dayanan görüşleri engellemek,
- Savaş yıkımları nedeniyle yaşanan ekonomik belirsizliği azaltmak,
- İki süper güce politik ve ekonomik olarak birlikte karşı koyabilmek,
- Batıda Sovyet tehdidini en aza indirmek amacıyla birleşmek,
- Batının ekonomik yapılanmasını geliştirmektir

Birlik sürecinde maksimum ekonomik büyüme, fiyat istikrarı ve tam istihdamın sağlanmasına yönelik politikalar ilk zamanlarda sınırlı düzeyde kalmışsa da ilerleyen yıllarda bu alanda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. AET'yi kuran Antlaşma, ticaret serbestisi ve ekonomik kaynakların yararlı kullanımlarıyla adil rekabet piyasası ilkelerini içermektedir. Antlaşmada, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikaların yakınlaştırılması ile ekonomik aktivitelerin topluluğun tümünde uyumlu gelişimini sağlamak ana tema olarak yer almaktadır. Sürekli ve dengeli bir büyüme, artan istikrar, yaşam standardının yükseltilmesi üye ülkeler arasında daha sıkı ilişkiler kurulmasını sağlamak ve gümrük vergileri ve malların ithalatı-ihracatı üzerindeki miktar kısıtlamaları ile eş etkili diğer tüm önlemlerin kaldırılması da yine kabul edilen maddeler arasında yer almaktadır. Topluluk üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi, ortak ticaret politikasının oluşturulması, üye devletler arasında, kişiler, hizmetler ve sermaye hareketi serbestisi önündeki engellerin kaldırılması tarım ve taşımacılık alanlarında ortak politikaların oluşturulması ortak pazar içerisinde rekabetin bozulmamasını sağlayacak bir sistemin kurulması üye devlet ekonomi politikalarının koordine edilmesini, işçilerin istihdam olanaklarını arttırmak ve yaşam standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunmak amacıyla Avrupa Sosyal Fonunun oluşturulmasını Birlik ekonomik genişlemesini yeni kaynaklar oluşturarak kolaylaştırmaya yönelik Avrupa Yatırım Banka'sının kurulmasını ticareti arttırmak, ekonomik ve sosyal kalkınma çabalarını birlikte sürdürmek hedefleri doğrultusunda deniz aşırı ülke ve topraklarla ortaklık kurulmasını ön görmesiyle ekonomik nedenler bu çerçevede toplanmıştır (Karakaş, 2002: 73-74 ; Canbolat, 2002: 119-131).

Diğer taraftan uluslar arası siyaset açısından bakıldığında Avrupa da siyasal bölünmüşlüğün ana nedeni, ekonomik ve askeri güç merkezlerinin çeşitliliği ile coğrafi

koşullarının bir sonucu olarak da gösterilebilir. Avrupa’da tek devletin üstünlük sağlamasını önlemek amacıyla çeşitli dönemlerde güç dengesi arayışları görülmesiyle beraber ekonomik ve siyasal gücün Avrupa’da tek elde toplanmaması için, ortak paydalarda birleşen yandaş ülkeler oluşturulmuştur. Avrupa’da güç dengesi evrensel bir birlik sağlayamamış olsa bile, Avrupa’da bir tek devletin diğerlerine egemen olmasına engel olmuştur. Bu durum “*Avrupa öyle bir siyasal sitem oluşturmaktadır ki, dünyanın bu yöresinde bulunan uluslar, aralarındaki ilişkiler ve çeşitli çıkarlarla tek bir bütün içinde birbirlerine bağlanmışlardır*” şeklinde özetlenebilir (Canbolat, 1998: 41-51).

Avrupa Birliği’nin ekonomik bütünleşme düzenlemelerinin kapsamlı bir şekilde etkinleştirilmesi, kıta Avrupa’sının siyasal entegrasyon beklentilerinin gerçekleştirilebileceğini arttırmaktadır. Siyasal entegrasyonun gerçekleşmesi için ekonomik bütünleşme tamamlanmalı ve ardından kurumsal yapı entegrasyonu hazırlanmalıdır. Siyasal entegrasyon kıta içinde herkes tarafından kabul edilebilir nitelik taşımaktadır. Üye ülkeler arasındaki konferanslar ve tek senet, Avrupa siyasal entegrasyonu konusunda önemli aşamalardır. Birlik için bütünleştirilme kuralları oluşturulmuş, özellikle dış politikalarda genel geçerliliği olan kurallar getirilmiş ve sosyal düzey bilinci artmıştır. Kurumların karar alma sistematiğine katılımın etkinliği sağlanmış, güçlü bir demokrasinin yerleşmesi için çalışmalar yapılmıştır. Avrupa siyasal entegrasyonunun en etkin ifadesi Maastricht Antlaşmasıyla ortaya konularak da siyasi entegrasyon derinleştirilmiştir. Birlik içersinde yetki vizyonu genişletilerek, siyasal birleşmeye yönelik ortak dış politika ve güvenlik stratejileri kurallaştırılmıştır. Siyasal entegrasyonun, ortak politikalarda yetki ikamesinde, birlik vatandaşlığında, birlik kurumsal yapısının etkinliğinin düzenlenmesi gibi etmenler üzerinde etkili olduğu gözlenmiş ve kriterler bütünleşmeyi desteklemiştir (Karataş, 2002: 76-124).

2.2.AVRUPA BİRLİĞİ’NİN OLUŞUMU – TARİHSEL SÜREÇ

Modern çağ Avrupa’sında birlik kurulması düşüncesi oldukça eskiye dayanmaktadır. Birlik kurulmasına yönelik hareketler, kıtada Ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla yoğunluk kazanmış ve ulus-devletler arasındaki mücadeleler kıtayı birleştirme amaçlı fikirlerini gündeme getirmiştir (Karakaş, 2002: 43).

Avrupa da bir birlik yaratma düşüncesi bu kıtada devletlerin ortaya çıkmasıyla eş zamanlıdır (Karluk, 2003: 1). Avrupa yüzyıllar boyunca kıtayı oluşturan devletlerin savaşlarına sahne olmuştur. I ve II Dünya Savaşları bölgede geniş çaplı tahribatlara yol açmış ve savaş barışa duyulan özlemi arttırmıştır. Barışın özlemini süren Avrupa da kalıcı ve iddialı bir barışın yolu Avrupa devletlerinin birleştirilmesi olarak görülmüştür (Palabıyık ve Yıldız, 2007: 3-6). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra barışçıl çabaların sonucu olarak ortaya atılan fikirler ve teşebbüsler Avrupa ülkelerinde oluşan milliyetçilik ve sömürgecilik duygularının varlığından dolayı sonuçsuz kalmış, böylece Avrupa'da bir birlik yaratma düşüncesi II. Dünya Savaşı yıllarına kadar uzamıştır. Bu çabaların nedeni, devletler arasındaki çıkar kavgalarının yol açtığı genel savaşların kıta Avrupa'sına beklenenden daha çok zarar vermiş olması ve ABD gibi büyük bir devlet tarafından gerek siyasi gerekse ekonomik olarak tehdit ediliyor olması da Avrupa bir birlik oluşturma gayreti içersine girilmesine neden olmuştur (Küçükahmetoğlu vd., 2007: 291-293).

Avrupa'nın birleştirilmesine yönelik planlar 19.yüzyıla kadar sadece düşünce ve tasarı olarak kalmış ve bu planlar gerçekleştirilememiştir. 19 yüzyılda gerçekleşen iki ayrı birleşme hareketi ileride atılacak adımlar için örnek teşkil etmektedir. Bunlardan ilki Alman devletleri arasında 1834 yılında Alman Gümrük Birliği (Zollverein)'nin kurulmasıdır. 1819'da Prusya'da Maasen Tarifesi'nin kabulüyle de ilk kez iç ticari engeller kaldırılmıştır (Erhan vd., 2009:1-4).

Avrupa'da birleşmiş bir güç yaratma düşüncesi, özellikle II. Dünya Savaşı'nın zararlarının giderilmesi ve bu zararların bir daha yaşanmaması amacına dayanmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Kıtasında geniş bir bölgede ekonomik entegrasyon çalışmaları başlamıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde, tek ülkenin farklı bölgelerinin birleşmeleri şeklinde ortaya çıkan ve küçük alanları kapsayan bir çok entegrasyon çabası görülmesiyle beraber göze çarpan en iyi entegrasyon olarak bilinen ve dünyanın serbest ticarete doğru en önemli hareketi olarak gördüğü Zollveren'dir. Kıta Avrupa'sında ekonomik birlik gerçekleştirilinceye kadar ekonomilerin yakınlaşmasını amaç edinen toplantılar düzenlenmiştir. Birliğe üye ülkeler 3 Şubat 1958 tarihinde Ekonomik İşbirliği Antlaşmaları imzalamışlardır (Karakaş, 2002: 48-49). Birliğin oluşum sürecine temel oluşturan topluluklar şu şekildedir.

2.2.1. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)

AB kurucuları, Avrupa'daki düzenin tekrar kuruluşunun Avrupalı ülkelerin egemenliklerinin bir kısmından feragat ederek bir çatı altında bir araya gelmelerini öngörmüştür. Avrupa'daki politik açmazların temelinde yatan sorun ekonomik olmuş ve birçok Avrupa ülkesinin yüksek çelik kapasitesinin bir aşırı üretim krizine yol açması tehlike olarak görülmüştür. Bunun sonucu olarak da bu günkü AB'nin yapısını oluşturan 3 topluluktan biri olan AKÇT'yi (Avrupa Kömür Çelik Topluluğu) Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'tın çağrısıyla Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un arasında elli yıl süreyle yürürlükte kalmak kaydı ile 18 Haziran 1951 tarihinde Paris'te imzalanmış ve 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Avrupa'nın ekonomik ve siyasi bütünleşmesi yönünde atılmış ilk büyük adımdır. Topluluğun amacı, üye ülkelerin genel ekonomileri ile uyum içersinde, ortak bir kömür ve çelik pazarı oluşturması yoluyla, ekonominin geliştirilmesi ve istihdam ile refah seviyesinin yükseltilmesi olarak belirtilmiştir. Planı gerçekte kaleme alan kişi, Fransa'nın Modernizasyon Planı'nın başında bulunan Jean Monnet'tir. AKÇT'nin görevi ise üye ülkeler arasında kömür ve çelik ürünlerine ilişkin ticari kısıtlamaları kaldırarak bu hammaddeler üzerinde rekabeti düzenleyici kuralları belirlemek olmuştur. Oluşturulan topluluk yatırım yapma yetkisinin yanında fiyat ve üretim düzeyleriyle kotaları tespit yetkilerine de haiz olmuştur. Topluluk, görevlerini dört ana kurum ile yerine getirmektedir. Bunlar, şimdiki Komisyonun görevini yerine getiren Yüksek Otorite, Özel Bakanlar Konseyi, Ortak Meclis ve Adalet Divanıdır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 50 yıllık geçerlilik süresi olması neticesinde 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiştir (Dinan, 2005: 142-146 ; DTM, 2007: 7-9 ; Karakaş, 2002: 51-53). Kıta Avrupa'sında iş birliğinin de ötesine geçen en sıkı birlik olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğunun yukarıdaki amaçlarına ek olarak ta şu amaçları belirtmekte yarar vardır. Bu amaçları şu şekilde ifade edebiliriz (Bozkurt, 2001: 62-63);

- Üretimi ve dağıtımı daha rasyonel bir şekilde sağlamak,
- Altı üye ülkenin, kömür ve çelik piyasalarını birleştirerek tek piyasa haline getirmek,

- Verimi arttırarak maliyetleri düşürmek,
- Kömür ve çeliğin üretimini ve tüketimini uluslar arası bir organın eline bırakmak,
- Ülkelerarası barışı sağlamak,
- Avrupa’da kömür ve çelik gibi bir çok alanda birlikler oluşturmak.

AKÇT Antlaşmasının bir taraftan, sadece endüstrinin temel iki hammaddesini kontrol etmek gibi basit görünen bir amaçla yola çıktığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan Anlaşmanın, kurumsal yapı ve yetkiler noktasında, ulusal egemenlik hakları tanınmakla birlikte, ilgili olduğu alanda uluslar üstü yetkilerle donatılmış, türünün belki de ilk örneği olması önemli bir diğer niteliğidir (Çalış, 2006: 43).

2.2.2. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)

Avrupa Savunma Topluluğunun (AST) kurulması ilk kez 24 Ekim 1950 tarihinde Fransa Başbakanı Rene Pleven tarafından önerilmiştir. Pleven planı olarak bilinen bu öneriye Fransa Hükümeti, bütünleşmiş bir Avrupa savunma sistemi isteyen Amerika Birleşik Devletlerinin istemi karşısında bir Avrupa Ordusu kurulması tasarlanıyordu. Tasarlanan Avrupa Ordusu içerisinde İkinci Dünya Savaşından yenik çıkmış Federal Almanya da yer alıyordu. AST’yi kuran Antlaşma 27 Mayıs 1957 tarihinde Paris’te AKÇT üyesi altı ülke tarafından imzalanmıştır. Fransa dışında beş ülke Antlaşmayı imzalarken, Fransa Millet Meclisinde başlayan görüşmeler siyasi partiler arasında derin görüş ayrılıkları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak Almanya’nın yeniden silahlanacağı korkusu Fransa Millet Meclisi tarafından Antlaşmanın reddedilmesine neden olmuştur (www.ikv.org.tr). AST Antlaşması’nın reddedilmesi kıta bütünleştirilmesi çabalarının sonuçsuz kalacağı düşüncelerinin ortaya çıkması, Birliğin sağlanması için sektör el örgütlenmeler yerine tüm ekonomik birimleri kapsayan oluşumların yaratılması gerektiğini gündeme getirmiştir. AKÇT üye devletleri, ticari sınırlandırmaların kaldırıldığı bir ortak pazarın kurulması neticesinde, mali, ekonomik ve sosyal politikaların uyumlaştırılmasını istemesi söz konusu hedeflere ulaşabilmek için uluslar üstü bir örgütlenmenin varlığına bağlıdır. Uluslar üstü bir birimle ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerin geliştirilmesi, gümrük birliklerinin

yaratılmasına ve ortak ekonomik politikaların yürürlüğe konmasına neden olacaktır (Karakaş, 2002: 53-54). Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla, topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birliğe üye ülkeler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmek olarak nitelendirilir (Alpar ve Ongun, 1985: 199). AET, kuruluşunun ertesinde, Avrupa'nın bütünleşmesinde temel araç işlevini görmüş ve başarılı olduğu genel kabul görmesiyle birlikte Avrupa'daki bütünleşme süreci, dört genişleme hareketi sonucunda kurucu altı üye ülke ile zaman içerisinde birliğe üye olacak dokuz yeni ülke ile sadece Batı Avrupa ülkelerini kapsayan bir entegrasyon hareketi olmuştur (Kavalalı, 2005: 11).

AET, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren altı Batı Avrupa Devleti olan Batı Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşmasıyla kurulmuştur. AET, bugünkü AB'nin temellerini oluşturan diğer AKÇT ve EURATOM arasında en önemli ve en geniş kapsamlı olan topluluktur. (Dinan, 2005: 127 ; DTM, 2007: 9).

Roma Antlaşmasına göre AET'nin amaçları şu şekilde ifade edilmiştir (Ülger, 2007: 20);

- Avrupa da daha güçlü kurulabilecek bir birliğin temellerini atmak,
- Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimlerini ortak bir paydada toplayarak Avrupa'da engelleri kaldırmak,
- Ekonomik bütünlüğü güçlendirerek bölgeler arasındaki dengesizlikleri en aza indirmek,
- Refah seviyesini yükseltmek için devamlı arayış içinde olmak,
- Dengeli ticaretin ve adil rekabet önündeki engellerin kaldırılmasını sağlamak,
- Birlik çerçevesinde izlenecek ortak dış ticaret politikalarında kısıtlamalarının kaldırılmasına katkı sağlamak,
- Avrupa ile denizaşırı ülke ve topraklar arasında dayanışmayı arttırmak,

- Barış ve özgürlüğün korunması yönünde çalışmalar yaparak birliğin amaçlarını benimseyen diğer Avrupa milletini de ortak olmaya çağırmak.

AET Antlaşmasının 2. maddesinde Topluluğun amacı, üye ülkeler arasında ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir biçimde geliştirilmesi, sürekli ve dengeli bir genişleme, istikrarı artırma, yaşam standartlarının hızla yükseltilmesi ve daha yakın ilişkilerin desteklenmesi olarak açıklanmıştır. Antlaşmaya taraf devletler, kendi aralarında tarife dışı alanlarda dahil olmak üzere, tüm gümrük vergileri ve diğer engelleri ortadan kaldırmayı, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını serbestleştirmeyi, ortak bir gümrük tarifesi ve ortak bir ticaret politikası oluşturmayı kabul etmişlerdir (Çalış, 2006: 45).

2.2.3. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM)

Paris Antlaşması'nı imzalayan ve altılar olarak adlandırılan Fransa, Federal Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg kömür ve çelikte başlattığı ortaklığı ekonomilerin diğer kısımlarına da yaymak için çabalarını sürdürmüşlerdir. Ortaklığın görevi, nükleer sanayilerin hızla kurulması ve geliştirilmesi için gereken koşulların oluşturulması ve karşılıklı işbirliklerinin geliştirilmesidir. Anlaşma, araştırmaların yapılmasını, bilgilerin yayılmasını, sağlığın korunmasını, minerali doğal madde ve parçalanabilir özel maddelerin sağlanmasını öngörmektedir (Çelik, 1992: 59). EURATOM'un amacı, atom enerjisinin barışçı amaçla kullanılmasını geliştirmektir (DTM, 2007: 10). Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu 1 Ocak 1958'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile aynı tarihte gerçekleştirilmiştir. İki Topluluğunda kurucu antlaşmaları 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanmıştır. Atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını öngören birleşme olarak kabul edilmektedir. EURATOM'un AET ile olan ilişkileri zayıftır. EURATOM 1967'de AET ve AKÇT ile birleştirildiğinde görünür biçimde kimliğinden uzaklaşmıştır (Dinan, 2005: 99-100).

2.2.4. Avrupa Topluluğu (1965)

AKÇT, EURATOM ve AET'yi kuran anlaşmalarının her biri için ayrı ayrı kurumlar öngörülmüştür. Öngörülen bu kurumlardan Genel Kurul ve Mahkeme her üç

Topluluk için 25 Mart 1957 tarihinde kabul edilen “Avrupa Toplulukları için Ortak Organlar Oluşturulmasına İlişkin Antlaşma” ile ortak birer organ haline getirilmiştir. Yapılan bu işlemle kısımda olsa organların birleştirilmesi prosedürü başlamıştır. İlk ayağı bu şekilde gerçekleşen kurumsal birleşmenin ikinci ayağı ise 8 Nisan 1965 tarihinde Brüksel’de imzalanan Birleşme (Füzyon) Antlaşması’yla gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Avrupa Topluluğu için görev yapmak üzere, Komisyon ve Konsey oluşturularak üç topluluk içinde ortak organlar haline getirilmiştir (Bozkurt vd., 2011: 20).

2.2.5.Tek Avrupa Senedi (1987)

1970 ve 1980’li yıllarda ortaya çıkan petrol krizleri vb. olumsuz olaylarla belirginleşen dünya ekonomik krizi, tüm dünyada olduğu gibi Birliğe üye ülkelerde de bazı ekonomik sıkıntılara neden olmuştur. Birlik üyeleri bu olumsuz koşullara karşı koyabilmek amacıyla daha da korumacı bir tavır sergileyerek ticaretin önündeki engelleri arttırmışlardır. Sonuç olarak Birlikte gelişmelerin durduğu hatta gerilemenin başladığı da gözlenmiştir (DTM, 2007: 41). Dünyadaki durgunluk ve mali yükün paylaşımı konusundaki iç çekişmeler, 1980 başlarında Birliği ne kadar karamsarlığa itse de 1984’ten itibaren yapılan çalışmalar Birliğin canlanmasına neden olmuştur. Yapılan bu çalışmalardan biride tek pazarın oluşturulma fikridir. Tek pazarın ekonomik büyüme oranlarını beş puan arttıracığı ve beş milyon yeni iş yaratacağı düşünülmeyle birlikte gelişen küresel ekonomik ortamda daha güçlü olabilmek için üye devletler, aralarındaki yakın ticari işbirliğinin dünya pazarlarıyla rekabet avantajı sağlaması için bir ekonomik birleşmenin yaşanması gerektiğini kabul etmişlerdir. Birleşmenin herhangi bir üye devletin engellemesini ortadan kaldırmak içinde zamanın on iki (Federal Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, Lüksemburg, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz) üye devleti 28 Şubat 1986’da Lahey’de imzalayıp 1 Temmuz 1987’de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedini (ATS) kabul etmişlerdir. ATS, AKÇT, AET ve EURATOM Antlaşmalarında ilk önemli değişiklikleri yapmıştır. Antlaşmaya bu ismin verilmesinin nedeni, üç Topluluğu kuran Antlaşmalar üzerinde önemli değişiklikler yapması ve üye ülkeler arasında işbirliğini düzenlemiş olmasındandır (Bozkurt vd., 2011: 20-23).

ATS'nin temelinde yatan düşünce, AET bünyesinde Ortak Gümrük Birliği ve Ortak Ticaret Politikaları konusunda başarılı olduğu halde, malların, sermayenin, kişilerin ve hizmetlerin serbestçe dolaşabildiği, Ortak Pazar'ın gerçekleştirilmesinin önündeki ve henüz kaldırılmamış tüm engellerin kaldırılmasıdır. ATS'nin getirdiği değişiklikleri üç başlık altında toplayabiliriz. Birinci olarak, Topluluk ile Avrupa Siyasi İşbirliği'nin yardımıyla ulaşılması gereken genel hedef, yani AB'nin kurulması hedefi tekrarlanmıştır. İkinci olarak; 1992 sonuna kadar tek bir pazarın oluşturulmasına ilişkin ayrıntılı hukuki çerçeve ve çevrenin korunması, araştırma, teknoloji alanlarında daha sıkı işbirliğini sağlayacak politikalar ortaya konmasıdır. Son olarak ise; Avrupa Siyasi İşbirliği çerçevesinde dış politikada iş birliği ele alınarak resmi düzeyde bir hukuki çerçeve belirlenmiştir (Bozkurt vd., 2011: 23 ; DTM, 2007: 42-43).

2.2.6.Maasticht Antlaşması (1993)

Üye ülkeler arasında Ekonomik ve Parasal Birliğe yönelik uyuşmazlık noktalarının çözümleri için Maasticht anlaşması öncesi girişimler başlamıştır. İngiltere'nin Ekonomik ve Parasal Birlik sürecinde diğer 11 üye ülke ile görüş birliğinde olmadığı belirlenmiştir. Çözümlemesi istenen asıl sorun; İngiltere'nin karşı çıktığı tek para ile Ekonomik ve Parasal birliğe geçişte diğer ülkelerin durumunu etkilemeden nasıl bir muafiyet tanınacağı hususu olmuştur. Bu olumsuz noktalarda ne kadar görüş birliğine varılmasa da 9-10 Aralık 1991 tarihinde Maasticht'te toplanan üye ülke Devlet ve Hükümet başkanları "Avrupa Birliği Antlaşması" (Maasticht Antlaşması) üzerinde mutabakata varmışlardır. Antlaşma, Avrupa'nın inşası için gerekli zemini oluşturma, Birliği oluşturan toplumların kültür ve geçmişini göz ardı etmeden dayanışmayı güçlendirme, demokrasiyi, temel hak ve hürriyetleri pekiştirme gibi tarihi ve siyasi hedefler içermektedir. Maasticht Antlaşması "Topluluklar", "Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası", "Adalet ve İçişlerinde İşbirliği", olmak üzere üç ayak üzerine bina edilmiştir. Antlaşma ile Sosyal Avrupa, Avrupa Vatandaşlığı, Birliğin Kurumları, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği, İkame İlkesi, Ekonomik ve Parasal Birlik, Topluluğun diğer işbirliği alanları konularında kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır (DTM, 2007: 43).

2.2.7.Kopenhag Zirvesi ve Kriterleri (1993)

AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının 22 Haziran 1993’de Kopenhag zirvesinde kabul ettiği kriterler, AB gelecekte katılacak ülkelerin en az sahip olmaları gereken nitelikleri tanımlamaktadırlar. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

- Siyasi Kriterler: AB’ye katılmaya aday ülkeler: İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, İnsan haklarına saygı, Azınlıkların korunması gibi dört ana başlık açısından değerlendirmeye alınacaktır. Genel olarak; ülkenin çok partili sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının yapılmaması, kadınları hür ve özgür olması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin maddelerinin çelişkisiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır (Bozkurt vd., 2011: 61 ; Ülger, 2007: 144).
- Ekonomik Kriterler: Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması; Ekonomi alanında işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı kadar, AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesi de üye ülkelerde aranan şartlardandır. Etkin bir piyasa ekonomisi için; Arz talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşim ile kurulmuş olması, fiyat giriş ve çıkışlarında engellerin bulunmaması, Mülkiyet haklarını içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması, fiyat istikrarının olması, sürdürülebilir dış dengenin varlığı, ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş fikir birliklerinin olması, mal sektörünün tasarrufları yatırıma dönüştürecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir. AB içinde rekabet edebilmesi için ise; öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen kurumların ve makro ekonomik istikrarın olması, alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması, firmaların teknolojiye uyum sağlama

kapasitesinin bulunması gerekmektedir. İşleyen ve aynı zamanda Birlik içersinde rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilecek bir serbest piyasa ekonomisinin varlığı (Bozkurt vd., 2011: 62 ; <http://www.tbmm.gov.tr>).

- Topluluk Müktesebatının Benimsenmesi: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olmak. Bu çerçevede; AB'nin siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmek ve AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlanması şartları getirilmiştir (Bozkurt vd., 2011: 62-63).

2.3.AB GENİŞLEME SÜRECİ

Avrupa Kıtası'nda bir birleşmenin yaşanması ve ardından bu Birliğin hangi ülkelerle ne şekilde genişlediğini aşağıda ifade etmeden önce; Birliğin altı ülkeden yirmi yedi ülkeye nasıl yükseldiği ve genişleme sürecinde nelerin etkili olduğunu ifade etmek gerekir. Avrupa Birliği alanını iki şekilde genişletmiştir. Birincisi, ilişkilerini ekonomik olarak geliştirmek amacıyla başvurduğu tercihli ticaret anlaşmaları; ikinci olarak ise, ekonomik ve siyasi olarak uygun bulunan ülkelerin, tam üye sıfatıyla nitelendirilerek birliğe katılımını sağlamak şeklindedir (Bayraktutan, 2007: 131).

AB'nin genişleme prosedürü aday ülke ve tam üyelik süreci ile iki aşamadan meydana gelmektedir. Birinci aşamada birlik müktesebatının ayrıntılı analizi yapılmakta (hukuk, kurum ve diğer prosedürlerin tümü) ve Birliğe hangi oranda uyumlu olduğu ayrıntılı olarak incelenip sonuç alınmasıyla ilgilidir. İkinci aşama ise, aday ülke ile özlü müzakereler yapılmasıyla ilgilidir. 21-22 Haziran 1993 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde bütün aday devletler için geçerli olacak tam üyelik kriterleri belirlenmiştir. AB'ye katılmak isteyen devletlerin, Kopenhag Kriterleri olarak da bilinen ve genişleme kriterleri olarak adlandırılan bu kriterleri yerine getirmeleri gerekir. Bu kriterler ise (Küçükahmetoğlu vd.,2007:297);

- Siyasi Kriterler: Demokrasiyi, hukuk devletini, insan haklarını güvence altına alan, azınlıklara saygı gösteren istikrarlı kurumlar.

- Ekonomik Kriterler: Pazar ekonomisine sahip olunması, Avrupa Birliği içindeki rekabete ve piyasa güçlerine karşı koyma kapasitesine sahip olma.
- Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesi: Politik, ekonomik ve parasal birlik amaçlarına bağlılığı da içine alan, üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme kapasitesine sahip olma.

AB'yi oluşturan kurucu ülkeler olarak bilinen literatürde altılar olarak yer alan, AKÇT'yi kuran 1951 tarihli Paris Antlaşmasını, arkasından AET ve EORATOM'u kuran 1957 tarihli Roma Antlaşmasını imzalayan ülkeler Fransa, Federal Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'tur (Ülger, 2007: 39).

AB'nin genişleme süreci günümüze kadar altı aşamadan geçerek yirmi yedi üye ülkelik bir entegrasyona neden olmuştur. Birlik ilk genişlemesini 1973'te İngiltere, Danimarka ve İrlanda ile ikinci genişlemesini 1982'de Yunanistan ile üçüncü genişlemesini 1986'da İspanya ve Portekiz ile dördüncü genişlemesini 1995'te Avusturya, İsveç, Finlandiya ve beşinci genişlemesinide 2004'te çoğunluğu eski Doğu bloku ülkesi olan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Malta ile gerçekleştirmiştir (Altın vd., 2006: 5). Altıncı genişleme 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın birliğe katılımıyla gerçekleşmiştir. AB'nin genişleme sürecini hangi ülkenin hangi tarihte birliğe üye olduğunu genişleme yönlerini aşağıda daha geniş anlamda aşamalarla birlikte izah edeceğiz.

2.3.1.Birinci Genişleme (1973)

Kuzeye doğru yapılan bu genişlemeyle İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1 Ocak 1973'te AT'ye katılmıştır. Norveç halk oylamasında çıkan olumsuz kararda birliğe katılmamıştır (Bakkalcı, 2008: 324).

Birinci genişleme süreci İngiltere, İrlanda, Norveç ve Danimarka'nın Birliğe aday başvurusuyla başlamış ve Norveç hariç ülkelerin Birliğe üye olmalarıyla sonuçlanmıştır. Birinci genişleme sürecinde aday olan İngiltere'nin ilk başvurusu Fransa tarafından kabul edilmemiştir. Bunun nedeni olarak da İngiltere'nin İkinci

Dünya Savaşında Fransızların Almanlara karşı hazırlamış olduğu deniz donanmasının İngiltere tarafından batırılması hiç iyi karşılanmamıştır. Günün Fransa lideri General Charles de Gaulle tarafından hiç unutulmayacak bir an olarak tarihlerine geçirmeleri İngiltere'nin 1962 ve sonrasındaki üyelik girişimlerinde olumsuz sonuçlanmasına Fransa tarafından tam üyelik başvurularının veto edilmesine neden olmuştur. İngiltere'nin öncülüğünde kurulan ve Birliğe katılmak istemeyen veya katılmasına müsaade edilmeyen Avrupa Devletleri (İngiltere, Danimarka, Norveç, İsveç, Avusturya, İsviçre ve Portekiz) için Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Association-EFTA)'nin 3 Mayıs 1960'da kurulması, İngiltere'nin ne kadar ticaret yanlısı bir ülke olduğunu gözler önüne sermektedir. İngiltere'nin bu tutumu Birlik için de ekonomik refahın artmasına neden olacağı gözüyle bakılmasını sağlamıştır. Sonraki dönemde 1969 yılında Gaulle'nin ardından Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanı Georges Pompidou olması, yeni liderin kıta Avrupa'sın da genişlemeyi desteklemesi, İngiltere'nin 1 Ocak 1973 günü Birliğe üye olmasıyla sonuçlanmıştır. Norveç'in referandum yapması ve sonuç olarak Topluluğa hayır çıkması ülkenin AT'ye katılmaktan vazgeçmesine neden olmuştur (Ülger, 2007: 39-44 ; Palabıyık ve Yıldız, 2007: 12-16).

2.3.2.İkinci Genişleme (1981)

Güneye doğru genişleme olarak ilk üyelik 1.1.1981 yılında Yunanistan'ın Birliğe katılımıyla gerçekleşmiştir. Topluluğa Haziran 1975'te tam üyelik müracaatında bulunan Yunanistan, Komisyonun ekonomik yönden menfi görüş bildirmesine rağmen, Konsey üyelik görüşmelerinin başlatılmasına karar kılmış ve 1981 tarihinde Avrupa Topluluğuna katılmıştır (Ertürk, 2010: 228).

Avrupa Topluluğu hem ekonomik konjonktürden kaynaklanan, hem de ilk genişleme dalgasının yarattığı sorunlarla uğraşırken 1974 yılında yaşanan gelişmeler Birliği doğrudan etkilemiştir. Yunanistan'da 1967-1974 dönemleri arasında etkisini sürdüren Yunanistan Askeri Cuntası, Yunanistan'da iktidarı elinde bulunduran bir dizi sağ kanat askeri hükümet olarak da bilinen Albaylar rejimi 21 Nisan 1967 sabahı darbeyle başladığı yönetime 1974 yılının Temmuz ayında son vermiştir. Cuntanın çökmesinin nedeni olarak 1974 yılının Temmuz ayı içerisinde Kıbrıs'ta yaşanan

hükümet darbesi sonucu Makarios iktidardan uzaklaştırılmış, Samson iktidarı ele geçirmiştir. Bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin garantörlüğünde olan Kıbrıs'a müdahalesi vazgeçilmez olmuş ve Kıbrıs sorunu yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Bu gelişme sonucunda Yunanistan'da 1967'den beri işbaşında olan Albaylar Cuntası da devrilmiştir. Cuntadan kurtulan Yunanistan'ın yeni önderi Karamanlis demokrasinin teminatı olarak gördüğü Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üyelik başvurusu yapmıştır. Yunanistan'ın tam üyelik başvurusu için hazırlanan Komisyon görüşü olumsuzdur. Buna rağmen Bakanlar Konseyi, ekonomik gerekçeleri geri plana atarak, siyasi gerekçeleri ön plana çıkararak Yunanistan ile tam üyelik müzakerelerine yeşil ışık yakmıştır. Uzun süren müzakereler sonucunda 1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan Birliğe tam üye olarak katılmıştır. Birliğe üyelik süreci ekonomik gerekçelerden ziyade siyasi gerekçelerle ön plana çıkan Yunanistan, Birlik içersinde ekonomik olarak çok fazla soruna yol açmamıştır. Bunda Yunanistan'ın nüfusunun az ve ekonomik problemlerinin daha kolay çözümlenebilir olmasından kaynaklanmaktadır (Ülger, 2007: 44-45).

2.3.3.Üçüncü Genişleme (1986)

Birliğin üçüncü genişlemesi, İspanya ve Portekiz ile olmuştur. 1970'li yıllara kadar otoriter rejimle yönetilen İspanya ve Portekiz 1962 yılında ilk kez birliğe üye olmak için başvuru yapmış ama birlik tarafından demokratikleşme sürecinin önemi vurgulanarak birliğe üyeliği reddedilmiştir (Biber, 2010: 25). Topluluğa 1977'de tam üye olmak için ikinci kez müracaat eden ülkeler, komisyonun ekonomik olarak menfi görüş bildirmesi ve herhangi bir dış politika sıkıntısı olmayan bu ülkeleri, Konsey yetkisini kullanarak ekonomik olumsuzlukları hoş görmüş ve bu ülkeleri tam üyeliğe kabul etmiştir. İspanya ve Portekiz'in üyeliğinin ardından birliğin üye sayısı 12'ye çıkmıştır. Yunanistan, Portekiz ve İspanya Avrupa Birliği'nin ekonomik yönden en zayıf ülkeleridir. Geçiş dönemlerini atlatmak için önemli tavizler almışlardır (Ertürk, 2010: 228 ; Erhan vd., 2009: 29). Bu gelişme Avrupa Topluluğuna faydadan daha çok maliyet getirdi. AT ortalama olarak fakirleşti ve tarımsal üretimin payı genel üretimin içersinde büyük artış gösterdi. Avrupa'nın en önemli ekonomik merkezlerine göç arttı ve göç sorunu önemli bir sorun haline geldi. Bunlara rağmen yeni ülkelerin demokrasi

rejimi yerini sağlamlaştırdı, ülke ekonomileri kalkındı ve genişledi (Palabıyık ve Yıldız, 2007: 22).

2.3.4. Dördüncü Genişleme (1995)

Avrupa Birliği'nin dördüncü genişlemesi 1 Ocak 1995'te üç gelişmiş Avrupa ülkesi olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın birliğe katılımıyla oluşmuş ve bu ülkelerin birliğe katılımıyla fazla bir sorun yaşanmamıştır (Erhan vd., 2009: 29-30). Buraya kadar olan dönemde ülkelerin birliğe uyum süreçlerinde olumsuz durumlar olsa da Konsey tarafından çözümlenerek sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Norveç, müzakerelerini tamamlamasına rağmen 1973'te olduğu gibi Norveç halkının referandumda bir kez daha reddetmesi üzerine birlik dışında kalmıştır. Bunun sonucunda sadece Avusturya, İsveç ve Finlandiya birlik üyesi olur. (Mathieu, 2006: 19).

2.3.5. Beşinci Genişleme (2004)

AKÇT'nin kurucu altı üye ülke ile Paris Antlaşmasının imzalanmasının ardından gerçekleşmesi, AET ve EURATOM'un Roma Antlaşmasının imzalanmasının ardından kuruluşlarının gerçekleştiği, zaman içerisinde gerçekleşen beş genişleme hareketinin ve yürürlüğe konulan hukuki metinler neticesinde, AB'nin adı altında yirmi beş ülkeden oluşan yeni bir yapı ortaya çıkmıştır (Kavalalı, 2006: 1). AB'nin Beşinci kuşak genişlemesi olarak adlandırılan bu süreç, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin serbest piyasa ekonomilerine geçiş süreçleri ile başlayıp Avrupa Konseyi'nin Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'ne kadar uzanan dönemde geliştirilmiş bir düşüncedir (DTM, 2007: 239). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1945'ten beri bağımlı yaşayan devletlerin özgürlüklerine kavuşması ve bu ülkelerin ekonomik açıdan parçalanmış durumda olması sonucunda bu eski SSCB devletlerini yeni pazarlar bulmaya itmiştir. Emperyal emellerinden asla vazgeçmeyen Rusya'ya karşı bu ülkeler kendilerine Batı'yı güvence altına alan siyasal bir liman olarak görmüşlerdir (Mathieu, 2006: 21-22). SSCB bloğu yıkıldıktan sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, demokrasilerini korumak ve ekonomik gelişmelerini güvence altına almak için AB'ye tam üyelik başvurularında bulunmuşlardır. 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla 10 ülke AB'nin tam üyesi olmuştur.

Avrupa Birliği'nin beşinci genişleme döneminde yer alan lkeleri Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, Polonya, ek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olarak sıralaya biliriz (Erhan vd., 2009: 30-31 ; lger, 2007: 50-57 ; DTM, 2007: 239). Polonya 1 Nisan 1994'te Birliğe tam üyelik müracaatında bulunurken Komisyon görüşünü 1 Temmuz 1997 açıklamasıyla beraber 1 Mart 1998'de yelik Müzakerelerine başlanmış 1 Mayıs 2004'te Birliğe ye olmuştur. Macaristan, 31 Mart 1994'te başladığı üyelik müracaatında Komisyon görüşünü 15 Temmuz 1997'de bildirmesi zerine 31 Mart 1998'de üyelik müzakereleri için masaya oturmuş Birliğe 1 Mayıs 2004'te ye olmuştur. 24 Kasım 1995 tarihli üyelik müracaatında bulunan Estonya'nın Komisyon görüşü 15 Temmuz 1997'de açıklanmış 31 Mart 1998'te yelik Müzakereleri başlanmış ve 1 Mayıs 2004'te Birlik yeliği gerçekleşmiştir. Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinden olan Slovenya'nın üyelik müracaatı 10 Haziran 1996 olmuş Komisyon görüşünü 1 Temmuz 1997'de bildirmesi zerine 31 Mart 1998'de üyelik müzakerelerine başlanmış 1 Mayıs 2004 itibariyle de Birliğe yeliği gerçekleşmiştir. Akdeniz ülkelerinden biri olan Malta'nın üyelik müracaatı 16 Temmuz 1990'da olmasının ardından Komisyon görüşünü 30 Haziran 1993'te açıklamış ve üyelik müzakerelerine 15 şubat 2000'de başlanmış 1 Mayıs 2004'de yeliği gerçekleşmiştir. SSCB'yi oluşturan on beş Cumhuriyetten biri olan Litvanya yelik başvurusunu 8 Aralık 1995'te yapmış Komisyon görüşünü 1 Temmuz 1997'de açıklaması üzerine 1 şubat 2000 tarihinde de üyelik müzakereleri başlamış ve Litvanya Birliğe 1 Mayıs 2004 itibariyle ye olmuştur. Batlık ülkelerinden biri olan Letonya, 13 Ekim 1995 itibariyle tam üyelik başvurusunda bulunmuş Komisyon kararını 15 Temmuz 1997'de açıklaması üzerine 1 şubat 2000 tarihinde müzakereler başlamış Birliğe 1 Mayıs 2004'de ye olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Çekoslovakya olarak kurulan devlet, 1992 Aralık ayında ek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye bölünmesinin ardından Slovakya 27 Haziran 1995'te Birliğe tam üyelik müracaatında bulunmuş Komisyon görüşünü 1 Aralık 1997'de açıklaması üzerine 15 şubat 2000 tarihinde üyelik müzakereleri başlamış Birliğe yeliği 1 Mayıs 2004'te gerçekleşmiştir. Çekoslovakya'nın ikiye bölünmesinin ardından yeni oluşan diğer devlet ek Cumhuriyeti idi Birlikle müzakerelerine 15 Ocak 1997'de başlamış Komisyon görüşünü altı ay sonra 15 Temmuz 1997'de bildirmesi zerine 31 Mart 1998'te üyelik müzakereleri başmış Birliğe 1 Mayıs 2004'de ye olmuştur. Son olarak Güney Kıbrıs

Rum Yönetimi 4 Temmuz 1990'da üyelik müracaatında bulunmuş 1 Aralık 1997'de Komisyon görüşünü sunmuş ve 31 Mart 1998 yılı itibari ile başlayan üyelik müzakereleri Rum Yönetiminin 1 Mayıs 2004'de Birliğe üye olmasıyla sonuçlanmıştır (Ülger, 2007: 50-59).

2.3.6.Altıncı Genişleme (2007)

Doğu blok'unun çözülmesinden sonra AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayıp tam üyeliği diğer on ülkeyle kabul edilmeyen Bulgaristan ve Romanya'nın demokratikleşme, şeffaf yönetim ve insan hakları konularındaki bazı sorunlar nedeniyle üyeliği 2004 genişleme sürecinde tamamlanmamış gerekli işlemler yapıldıktan sonra devletler 1 Ocak 2007 de Birliğe katılmışlardır. Bu genişleme süreciyle birlikte Avrupa Birliğinin üye devlet sayısı 25 üye ülkeden 27'ye yükselmiştir (Ülger, 2007: 57-59 ; Erhan vd., 2009: 31). Bulgaristan, 22 Temmuz 1995'te Birliğe tam üyelik müracaatında bulunmuş Komisyon kararını 1 Temmuz 1997'de açıklaması üzerine 15 Şubat 2000'de üyelik müzakereleri başlamış ve 1 Ocak 2007'de Birliğe üye olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında AB ile ilişki kuran ilk ülke olan Romanya ise tam üyelik müracaatını 15 Aralık 1995'te yapması üzerine Komisyon görüşünü 1 Temmuz 1997 yılında açıklamış 15 Şubat 2000'de de üyelik müzakereleri başlamış ve Birliğe 1 Ocak 2007'de üye olmuştur (Ülger, 2007: 57-59).

Harita 1: AB'nin Genişleme Perspektifi

Avrupa Birliği'nin genişleme süreci yukarıda harita ile birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Şuan Avrupa Topluluğunun 27 tam üyesi mevcuttur.

Tablo 2: AB'nin Genişleme Süreci Ve Üye Olan Devletler

Ülkeler / Genişleme Dönemi	Tam Üyelik Müracaatı	Komasyon Görüşü	Üyelik Müzakereleri	AB Üyeliği
I.Genişleme				
İngiltere	1 Mayıs 1967	1 Ekim 1960	1 Haziran 1970	1 Ocak 1973
İrlanda	1 Mayıs 1967	1 Ekim 1960	1 Haziran 1970	1 Ocak 1973
Danimarka	1 Mayıs 1967	1 Ekim 1960	1 Haziran 1970	1 Ocak 1973
II.Genişleme				
Yunanistan	1 Haziran 1975	1 Ocak 1976	1 Temmuz 1976	1 Ocak 1981
III.Genişleme				
Portekiz	1 Mart 1977	1 Mayıs 1978	1 Kasım 1978	1 Ocak 1986
İspanya	1 Temmuz 1977	1 Kasım 1978	1 Şubat 1979	1 Ocak 1986
IV.Genişleme				
İsvaç	1 Temmuz 1991	1 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Finlandiya	1 Mart 1992	1 Kasım 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Avusturya	1 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995

V.Genişleme				
Letonya	13 Ekim 1995	15 Temmuz 1997	1 Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Malta	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	15 Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Macaristan	31 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Polonya	1 Nisan 1994	1 Temmuz 1997	1 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Slovakya	27 Haziran 1995	1 Aralık 1997	15 Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Estonya	24 Kasım 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Litvanya	8 Aralık 1995	1 Temmuz 1997	1 Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Çek Cum.	15 Ocak 1997	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Slovenya	10 Haziran 1996	1 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
G.K.R.Yönetimi	4 Temmuz 1990	1 Aralık 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
VI.Genişleme				
Romonya	22 Temmuz 1995	1 Temmuz 1997	15 Şubat 2000	1 Ocak 2007
Bulgaristan	15 Aralık 1995	1 Temmuz 1997	15 Şubat 2000	1 Ocak 2007

Kaynak: (Ülger,2007:57-59; Küçükahmetoğlu vd., 2007: 296)

2.3.4.Avrupa Birliği'nde Parasal Birlik

Parasal birlik, Birliğe üye ülkeler arasında döviz kurlarında birliğin sağlanması ve birlik içersinde sermaye hareketlerine konan tüm sınırlandırmaların kaldırılması anlamını ifade eder (Dedeoğlu, 1996: 42). Parasal birliği ekonomik ilişkileri yoğun ülkelerin ulusal paralarının sabit kurlarla birbirlerine bağlandıktan sonra, şartların oluşumuna paralel olarak tek para sistemine ve merkez bankası oluşturma şeklinde de tanımlaya biliriz. Parasal birliğe yönelmenin ülkeler için ne kadar olumlu sonuçlar gerçekleştireceği ve bu süreçteki aşamaların ne şekilde oluşacağı önemli bir olgudur. Bu süreçte uygulanacak aşamalar, paranın tam ve değiştirilemez konvertibilitesi, döviz kuru dalgalanmalarının azaltılması, değişmez sabit fiyat istikrarının sağlanması ve üye ülkeler arasında sermaye hareketlerinin tam liberizasyonunun sağlanması şeklinde olacaktır (Tunçsiper, 1998: 100-119). Parasal birlikte ilk aşama birliğe üye ülkelerin paraları arasında kurların sabitlemesi aşamasıdır. Ülke paraları bir sepete yada mevcut bir standarda bağlanabilirler. Aşamaya göre üye ülkelerin paraları arasında sabit ilişkiler kurulmasıyla beraber, bu ilişkilerin çıkar çatışmalarında kopması kuvvetle muhtemeldir. İkinci aşama üye devletlerin herhangi birinin içinde bulunduğu güçlüklerin giderilmesinde ortak kredilendirme mekanizmasının yürürlükte bulunması aşamasıdır ve bu aşamada ulusal paraların konvertibiliteye kavuşturulmuş olması gerekir. Üçüncü

aşama ise entegrasyonun gerçekleştirilebilmesi için politikalar harmoniye edilerek istikrarın korunmaya çalışılmasıdır. Birlik devletleri arasında döviz kurlarında istikrarı ortadan kaldırılacak münferit politikalar uygulanmaması gerekmektedir. Döviz kurlarında bu olumsuzluğu ortadan kaldırılması için merkez bankalarının teke indirilmesi veya rezerv fonunu idare edecek bir kurumun oluşturulması gerekmez. Parasal birliğin aşamalarını bu şekilde ifade ettikten sonra parasal birliğin şartları şu şekilde oluşmaktadır. Para birliğinin oluşumu için makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu hedefler ise; (Ertürk, 2010: 178-186 ; Ertürk, 2006: 123-132 ; Ertürk, 2002: 169-178 ; Ertürk, 1993: 121-128).

- Faktör Hareketliliği: Ekonomik istikrarsızlığın yaygınlaşmaması bakımından önem arz eder. Her ne kadar faktör hareketliliği sadece emek olarak ifade edilse de faktör yoğunluğunu üretim fonksiyonundaki teknolojik ilişkilerden ayırmamakla beraber sermaye faktörü de işin içine katılmalıdır.
- Dışa Açıklık Oranı: Ekonominin dışa açıklılığının derecesi onun yaptığı ticaretin toplam üretimdeki ağırlığına bağlıdır. Birlik üyesi ülkelerin ekonomik ilişkilerinde sıkıntılar yaşamamaları için bir parasal birlik geliştirmeleri ve ulusal paraların sabit döviz kuruyla birbirlerine bağlanmaları gerekmektedir.
- Ürün Çeşitliliği: Ürün çeşitliliği para sahasına girmektedir. Ürün çeşitliliği fazla olan ekonomiler daha sağlıklıdır ve dengesizliklerden kolay kolay etkilenmezler.
- Mali Entegrasyon Derecesi: Mali piyasaları iç içine geçmiş ülkelerin bu spekülasyon gelişmelerden kendilerini korumak için para birliğine yanaşmasını sağlamıştır. Bunun nedeni olarak simetrik para ikamesini “yurt dışı ekonomik birimlerin bir ülkenin ulusal parasına talebi değişmiyorsa, yoksa veya azalıyorsa asimetrik para ikamesi söz konusudur”.
- Enflasyon Oranları Farklılığı: Buradan parasal birliğe katılmak için üye ülkelerin enflasyon oranlarının mutlaka eşit olması anlamı çıkartılmamalıdır. Birliğe üye ülkelerin enflasyonları arasında doğal

olarak farklılıklar olacaktır. Sebepleri ve oranları farklı olsa da oranlarının yakın olması birliğin oluşumunu kolaylaştıracaktır

Avrupa'da para birliği teşebbüsü girişilen entegrasyon hareketlerinin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Ertürk, 2010: 201 ; Ertürk, 2002: 200). Avrupa Para Sistemi, Avrupa Birliği'nde ekonomik ve parasal birlik öncesinde döviz kurlarında istikrarı sağlamayı amaçlayan sistem olarak tanımlayabiliriz. Parasal sistemin temelinde, döviz kurlarındaki dalgalanmalardan uzak bir parasal istikrar bölgesi yatmaktadır (Ülger ,2007: 103). Avrupa Topluluğu Kurucu Belgesinin ikinci maddesinde; Topluluk, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik kuruluşlarıyla ortak siyasetin hayata geçirilmesiyle, topluluk içersinde ekonomik etkinliklerin uyumlu ve dengeli biçimde gelişmesini kalıcı ve enflasyonist olmayan, ekonomik performansların yüksek düzeyde seyretmesini, yüksek bir çalışma ve sosyal güvence düzeyini, misyon edinmesi ve diğer etmenlerinde parasal birlik için ne kadar önemli olduğuna ışık tutmuştur (Mathieu, 2006: 57).

AB için parasal birlik kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı yanında ulusal paraların da değişmez sabit kurlara bağlanarak tek bir para biriminin kabulü anlamına gelmesini içerir. Ayrıca parasal birlik, üye ülkelerin ortak makroekonomik hedeflere ulaşabilmesi için politikalarının birlikte uygulandığı bir parasal sistemi ifade eder (DTM, 2007: 202). Bretton Woods sisteminin çökmeye başlamasıyla, kıta Avrupa'sında parasal birlik düşünceleri ilk defa açıkça ifade edilmeye başlanmıştır. 1969 yılının Fransa Başbakanı Raymond Barre tarafından Parasal Birlik üzerine ilk defa bir rapor hazırlanmıştır. Rapora göre, önce kur birliği gerçekleştirilmeli, sonra ekonomi politikalarında koordinasyon sağlanmalıdır denmiştir. Rapordaki önerilerin çoğunluğu Konsey tarafından kabul edilmiştir. Barre raporları da denilen bu raporlar Alman ve Hollandalı iktisatçıların görüşleri çerçevesinde Lüksemburg Başbakanı Pierre Werner başkanlığında oluşturulan komite tarafından 1970 yılında hazırlanmış ve önerileri arasında tek bir para birimi oluşturmak, tek bir merkez bankası kurmak, ortak bir rezerv fonu yaratmak gibi hususlar yer almıştır (<http://www.girisim.net>). Bu hususlara istinaden Topluluk Werner Raporunu kabul edip yayınlaması üzerine parasal birliğin temeli atılmış oldu. Raporda Parasal birliğin oluşması için üç koşulun gerçekleşmesi gerekir;

- Birliğe katılan tüm para birimlerinin tam konvertibilitesinin sağlanması,
- Sermayenin tam liberalizasyonu ile bankacılık ve mali piyasaların bütünleşmesi,
- Ulusal para birimlerinin değerlerindeki dalgalanma marjlarının kaldırılması ve kurların kesin olarak sabitleştirilmesi (Erhan vd., 2009: 184 ; DTM, 2007: 202).

Avrupa’da Parasal Birliğin gerçekleştirilmesine yönelik ikinci önemli rapor olan Delors Raporuna göre birinci aşamada; (Erhan vd., 2009: 188-189).

- Kurumsal yapıda ekonomi politikalarında işbirliği ve koordinasyonun artırılması,
- Ülkelerin ekonomi politikalarının yakınlaştırılması,
- İç pazarın tamamlanması ve sermayenin tam hareketliliğinin sağlanması,
- Üye ülkelerin Döviz Kuru Mekanizmasına ve APS’ne (Avrupa Para Sistemi) dahil olması,
- Avrupa Para Birimi olan ECU’nun (European Currency Unit) kullanımının yaygınlaştırılmasını öngörmüştür.

İkinci aşamada;

- Birinci aşamada hedeflenen politikaların geliştirilip, üye ülkeler arasında yaygınlaştırılmasını sağlamak,
- Parasal birliğin işleyişini düzenleyecek ve yürütecek bir kurumsal yapının oluşturulması,
- Avrupa Merkez Bankası Sistemi’nin oluşturulması,
- Ulusal bütçe açıklarının kesin kurallarla sınırlandırılmasını sağlamaktır.

Üçüncü aşamada ise;

- Döviz kurlarının geri dönülmez bir şekilde sabitlenmesi,
- Yapısal ve bölgesel politikaların geliştirilmesi,

- AMBS'nin (Avrupa Merkez Bankası Sistemi) para politikası üzerine kontrolü tamamen devralması, resmi rezervlerin AMBS'ne transfer edilmesi,
- Üye ülkelerin ulusal paralarının yerini tek paranın alınması öngörülmesiyle tamamlanmıştır.

Kıta Avrupa'sında parasal birliğin ilk aşaması 1 Temmuz 1990 tarihinde başlamıştır. Bu aşamanın en önemli unsurunu sermaye hareketlerinde tam liberalleşmeyi sağlamak ve üye ülke maliye politikalarını birbirlerine yakınlaştırmaktır. Bu aşama, 31 Aralık 1993 tarihinde sona ermiştir. Parasal birliğin ikinci aşaması ise 1 Ocak 1994 tarihinde başlamıştır. İkinci aşamada alınan kararlar içersinde en önemlisi, Avrupa'da bir Para Enstitüsünün kurulmasıdır. Bu girişimin Avrupa Merkez Bankası'na (AMB) dönüşerek bağımsız bir şekilde birliğin para politikasını yönlendirilmesi öngörülmüştür. Birliğin üçüncü aşamaya geçiş evresi 1 Ocak 1999 olmuştur. Bu aşama Avrupa Merkez Bankası'nın kurulmasını, döviz kurlarının sabitleştirilmesini, "Euro"nun hesap birimi olarak kullanılmaya başlanmasını ve Euro cinsinden devlet tahvillerinin çıkarılmasını içermektedir. Bu süreç aynı zamanda Euro'nun 1 Ocak 2002 tarihi itibariyle dolaşıma girmesini ve Euro'ya geçişin tüm sektörler itibariyle de en geç 1 Temmuz 2002'ye kadar tamamlanmasını kapsamaktadır (DTM, 2007: 204).

Parasal Birliğin son aşamasına geçiş döneminde, birlik ülkeleri aralarında ki farklılıklarının giderilebilmesinin bazı makro kriterlere dayandığı ve bu kriterlerinin gerçekleşmemesi durumunda uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir. Buna göre;

- Toplulukta en düşük enflasyona sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ile ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1.5 puanı geçmemelidir,
- Birliğe üye ülkelerin devlet borçlarının GSYİH'ye oranı %60'ı geçmemelidir,
- Birliğe üye ülkelerinin bütçe açığının GSYİH'ye oranı %3'ü geçmemelidir,
- Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren üç ülkenin faiz oranını iki puandan fazla aşmamalıdır,

- Son iki yıl itibariyle üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır (DTM, 2007: 204-205).

Üçüncü evrenin yürürlüğe girmesiyle birlikte parasal birliğe katılmak AB’de normal bir durum olarak karşılanırken, birliğe katılmama hali ise istisnai bir durum oluşturacaktır. Özetle şunlar söylenebilir; ulusal düzeyde iktisadi politikalar arasında eşgüdümün sağlanmasına, tek pazara ve serbest rekabet politikasına uygun ortak hedefler belirlenerek ekonomik politikalar belirlemek. Birliğin genel ekonomi politikasını desteklemek ve fiyat istikrarını sağlamak amacıyla bir para ve kur politikası belirleyerek uygulanması gerekmektedir (Canbolat, 1998: 234).

Buraya kadar olan kısımda kıta Avrupa’sının entegrasyonu gerçekleştirirken Parasal Birliğin ne anlam ifade ettiğini ve bu süreçte izlemesi gereken yolları açıklamış bulunmaktayız. AB’nin Parasal Birliğe geçmesinde, tek paraya geçiş sürecinin, AMBS’nin görevlerinin ve Euro’nun gelişiminden bahsederek bundan sonraki süreci tamamlayacağız.

AMBS’nin asıl amacı fiyat istikrarını sağlamakla beraber topluluk hedeflerine ulaşmak için topluluk içinde genel ekonomi politikalarının koordinasyonuna destek sağlaması hedeflenmiştir. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, AMB ve üye ülke merkez bankalarından oluşmakta ve bazı görevler üstlenmektedir. Bu görevler;

- Topluluğun para politikasını saptamak ve uygulamak,
- Dış ticaret işlemlerini yönetmek,
- Üye ülkelerin resmi döviz rezervlerini elde tutmak,
- Teşviklerle ödemeler sisteminin iyi işlemesini sağlamak.

Avrupa’da Para Birliği’nin oluşturulmasıyla birlikte AB’de tek bir para birimi geçerli olup, üye ülke paralarının yerini almıştır. 1 Ocak 1999 yılı itibariyle geçilmesi ve bu tarihten itibaren birliğe katılan ülkelerin ulusal paralarının yerine geçecek olan Tek Para biriminin “Euro” olarak adlandırılması kararlaştırılmıştır. Tek para sisteminin sağlayacağı avantajları şöyle özetleyebiliriz (Eraslan, 2011: 17-20).

- Güçlü bir ekonomik ortam ve daha iyi finansman koşulları sayesinde daha yüksek büyüme ve istihdamın sağlanması,

- Tek Pazar'ı tamamlayıcı nitelik taşıması
- Yurtdışına yapılan yolculuklarda vatandaşlara kolaylık sağlanması,
- İşletme maliyetlerinin azaltılması,
- Dünya parasal istikrarına daha fazla destek sağlanması.

Tablo 3: Tek Para Uygulamasına Geçiş Takvimi

I.Aşama: Parasal Birliğe Hazırlık (1998 yılının ilk çeyreği)
1)Parasal Birliğe katılacak ülkelerin tespiti
2)AMB ve AMBS oluşturulması
3)Para birimlerinin değiştirilmesine yönelik mevzuatının kabulü
4)Euro cinsinden para basımının başlatılması
5)Mali piyasa ve bankacılık sektörünün tek para sistemine geçiş hazırlığının yapılması
II.Aşama: Parasal Birliğe Geçiş (1 Ocak 1999)
1)Döviz kurlarının sabitleştirilmesi
2)Para politikası izleme sorumluluğunun AMB'ye verilmesi
3)Dış ticaret işlemlerinin ve mali piyasaların işlemlerinin euro cinsinden yapılması
4)Euro'nun hesap birimi olarak kullanılmaya başlaması
5)Devlet tahvillerinin avro cinsinden çıkarılması
III.Aşama: Parasal Birlik (1 Ocak 2002)
1)Euro'nun en geç 1 Ocak 2002 itibariyle dolaşıma girmesi
2)Euro'ya geçişin tüm sektörlerde 1 Temmuz 2002'ye kadar tamamlanması

Kaynak: (DTM, 2007: 207)

Tek para Euro alanında yer alan ülkelerin ekonomilerinin entegrasyonunda önemli ölçüde yarar sağlamıştır. Tek paranın, Euro alanın üçüncü ülkelerle ticaretin artmasına katkıda bulunduğu ve Euro alanını yatırımcılar için daha cazip hale getirildiği söylenmektedir. Parasal Birliğin sağlanması ile tek pazar içerisindeki farklı ulusal para birimleri ile işlem yapma gereği ortadan kalkmıştır. Döviz kuru dalgalanmalarının, döviz değişim veya hedging (kur riski azaltmaya yönelik işlemler) işlemlerinden kaynaklanan işlem maliyetlerinin düşmesiyle, belirsizlik ve uluslar arası ticaretin

maliyetinin azalmasına neden olmuştur. Tek para biriminin kullanıldığı büyük bir tek pazarın yatırımcılara cazip gelerek, yatırım ve ticareti artırdığı da düşünülmektedir. Tek para biriminin kullanılması ulusal finanssal piyasaların entegrasyonunu, finanssal araçların arasında rekabetin güçlenmesini ve yeni finanssal araçların yaratılmasına neden olmuştur. Tek para sisteminin avantajlarından biride tüketicilerin yurtdışından daha rahat bir şekilde alış veriş yapmasına olanak sağlamıştır. Euro'nun Avrupa Birliği'ne etkilerine de şu şekilde sıralayabiliriz (DTM, 2007: 205-215).

- Fiyatların şeffaflaşmasının firmaların birlik içinde fiyat stratejileri uygulamalarına imkan sağlaması,
- Birlik içersinde döviz kuru dışında bir dengeleme mekanizması olarak iş gücünün mobilitesinin artmasını sağlamak,
- Ücret ve vergi uyumlaştırılmasının teşviş edilmesi,
- Birlik içersinde ücret, maliyet ve fiyatlar arasında eşitliğin sağlanması,
- Sektörlerin bölgesel yoğunlaşması,
- Şirket birleşmelerinin cazip hale gelmesi olarak açıklayabiliriz.

Tablo 4: Euro Alanına Dahil Ülkelerde Ulusal Paraların Değişim Tarihleri

Ülkeler	İkili Dolaşımın Son Tarihi	Ulusal Paranın Ticari Bankalardan Son Değişim Tarihi	Merkez Bankasından Değişim Tarihi	
			Banknot	Madeni Para
Avusturya	28.02.2002	Ticari Bankalarca Belirlenecek	Sınırsız	Sınırsız
Belçika	28.02.2002	31.12.2002	Sınırsız	31.12.2004
Almanya	28.02.2002	28.02.2002	Sınırsız	Sınırsız
Hollanda	27.01.2002	31.12.2002	01.01.2032	01.01.2007
Finlandiya	28.02.2002	Ticari Bankalarca Belirlenecek	29.02.2012	29.02.2012
Fransa	17.02.2002	30.06.2002	17.02.2012	17.02.2005
Yunanistan	28.02.2002	Ticari Bankalarca Belirlenecek	01.03.2012	01.03.2004
İrlanda	09.02.2002	Ticari Bankalarca Belirlenecek	Sınırsız	Sınırsız
İtalya	28.02.2002	Karar Verilme Aşamasında	29.02.2012	29.02.2012
Lüksemburg	28.02.2002	30.06.2002	Sınırsız	31.12.2004
Portekiz	28.02.2002	30.06.2002	28.02.2022	31.12.2002
İspanya	28.02.2002	30.06.2002	Sınırsız	Sınırsız

Slovenya	14.01.2007	01.03.2007	Sınırsız	31.12.2016
-----------------	------------	------------	----------	------------

Kaynak: (DTM, 2007: 212)

Sonuç olarak, Kıta Avrupa’ında parasal birlik, entegrasyonun olmazsa olmaz koşullarından olup bazı sorunlara rağmen sürdürülebilir bir nitelik taşımaktadır. Mali piyasalarda görünen istikrarsız para politikaları birleşmeyi zorlaştırmaktadır. İngiltere gibi AB üyesi olan bir ülkenin bu birlik dışında kalması sorunlar yaratmaktadır. Avrupa Birliği’nin daha da güçlü olabilmesi için bu sorunların giderilmesi gerekmektedir (Palabıyık ve Yıldız, 2007: 70-71). 2008 yılı sonunda ABD’de patlak veren finansal kriz, ulusal ekonomilerin tümünü kısa sürede etkilemiştir. Bu süreçten en fazla zarar gören bölge Euro alanıdır. AB, ekonomik yönetimindeki eksiklikler ve bazı üye ülkelerinin nispeten düşük rekabet gücü, kamu açıkları ve borç stoklarının artması Euro alanının istikrarını ve geleceğini tehdit eder hale gelmesine yol açmıştır. Krizin patlak vermesi Euro alanına dahil Yunanistan, İrlanda ve Portekiz gibi ülkelere kurtarma paketlerinin hazırlanmasına neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmeler Euro sisteminin eksikliklerini gözler önüne sermiş ve AB’nin Euro alanının istikrarı ve varlığını sürdürebilmesi için mevcut politikalar, mekanizmalar ve ekonomik yönetim sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik yeni arayışlar içersine girilmesine neden olmuştur. İlk adım 29 Eylül 2010 tarihinde AB’de bütçesel ve makro ekonomik gözetim ve denetimi güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir ekonomik yönetim paketinin kabul edilmesiyle atılmış ve ardından Euro Bölgesinde yaşanan borç krizlerinin Birliğin ekonomik istikrarını tehlikeye sokmasının engellenmesi amacıyla 2013 yılında işlemeye başlayacak olan Avrupa İstikrar Mekanizmasının kurulması kararlaştırılmıştır. 4 Şubat 2011 tarihinde Almanya ve Fransa tarafından Euro alanı ülkelerini kapsayacak bir rekabet paktı oluşturma fikri ortaya atılmıştır. Paktın amacı üye devletlerde rekabet gücünün artırılması ve AB düzeyinde ekonomik yakınsamanın geliştirilmesi için birçok ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirilmesiyle beraber maliye politikalarının temel unsurlarının da AB düzeyinde belirlenmesi önerilmiştir. Üye ülkeler tarafından çok katı kuralları olduğu öne sürülen Paktın içeriği biraz daha yumuşatılarak, adı “Euro Rekabet Paktı” olarak değiştirilmiş ve yeni paket 24-25 Mart 2011 tarihli Avrupa Konseyinde kabul edilmiştir. Euro Rekabet Paktı’nın ana hedefi Ekonomik ve Parasal Birliğin güçlendirilmesi ve Euro’nun istikrarının temini olmaktadır. Amaç olarak Euro alanında ekonomi politikalarının koordinasyonunda kaliteyi arttırmayı, rekabet gücünü

geliştirmeyi ve daha üst seviyede bir ekonomik bütünleşme sağlamaktır. Krize karşı alınan önlemler çerçevesinde kabul edilen Euro Rekabet Paketi, Parasal Birliğin diğer adıyla Euro'nun esasında bir siyasi birlik projesi olan AB'nin geleceğinin bu reformların başarısına bağlı olduğu öngörülmeyle birlikte, tasarlanan reformların başarıya ulaşp ulaşılmayacağı krize karşı ve mevcut yapısal sorunlara karşı çözüm olup olmayacağı bilinmemektedir (Değerli ve Örs, 2011: 10-33).

2.5. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ORTAK ANAYASA GİRİŞİMİ

Anayasa; devlet organlarının yetkilerini, egemen yetkilerin kapsam ve kullanımını belirleyen, devlet tasarruflarının gerektirdiği ölçülülüğü ortaya koyan, temel hakları ve bunların güvencelerini sırasıyla ifade eden, gücünü ve bağlayıcılığını halkın onayından alan temel kanundur (Erhan vd., 2009: 103). Anayasa genel geçer bir kavram olmasıyla beraber kavram “*Bir devletin kuruluşunu, örgütlenişini, iktidarın el değiştirmesini ve bireylerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen kurallar bütünü*”(Teziç, 1996: 134) olarak ifade edilmektedir. AB 15 üye devletin Başbakanıyla 15 Aralık 2001 “Laken Bildirisi”nde bazı basiretsizliklerin ve AB'nin işleyişinin düzeltilmesiyle ilgili engellemelerin altını çizerek “*Avrupa Konvansiyonu'nun; Bir Anayasa yapmak veya bir anayasayı değiştirmek için toplanan olağanüstü meclis*” (<http://www.anlambilim.net>) toplanmasına karar vermiştir. Konvansiyon bir belge hazırlamayı üstlenirken AB'nin 25 üyeyle çalışmasını sağlayacak kuralları benimsemektedir. Oluşturulan Konvansiyon Valery Giscard d'Estaing başkanlığında 105 temsilciyle toplanmıştır. Komisyon, Birliğe üye devletler ve katılmaya aday 13 devlet parlamentosu ve Avrupa Parlamentosu (AP)'ndan oluşmuştur. Konsey böylelikle demokratik bir çizgi izlemiş büyük bir enformasyon yapıldığının da altını çizmiştir. 10 Temmuz 2003'te Konvansiyon Başkanı'nın da çabasıyla, konsensüs yoluyla fakat oybirliği olmadan bir anayasa metni tasarısı çıkarmayı başarmıştır. AB'yi güçlendiren önerilerden uzak olan bu proje Haziran 2004 Brüksel zirvesinde kabul edilmiştir. Ancak anayasa metninin yürürlüğe girebilmesi için üye devlet tarafından onaylanması ve aynı zamanda kamuoyu referandumundan da olumlu sonuç alınması şartı getirilmiştir (Mathieu, 2006: 24-25).

Avrupa Anayasası dönemin üç aday ülkesi olan Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve 25 Avrupa Birliği ülkesi ile 29 Ekim 2004 tarihinde yapılan törende ülkelerin devlet

başkalarının katılımlarıyla onaylanmıştır. Anayasa'nın yürürlüğe girmesi için iki yıl tanınmıştır. Onay sürecinin tamamlanması anlaşmanın 1 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe girmesini öngörmüştür. Üye ülkelerin Anayasa metninin kabul edilmesi sürecinde karşılaştıkları problemler onay süreçlerini ertelemiş yada durdurmuştur. AB Anayasa kabul sürecinde Fransa'nın %55, Hollanda'nın %62 hayır oyu kullanması üye ülkeler dahil dünyada şok etkisi yapmıştır. Özellikle AB kurucu üye olan Fransa'nın referandumda hayır sonucunun çıkması Birliğin geleceğine ilişkin endişeleri beraberinde getirmiştir. Referandumlarda verilen “hayır” cevabı Birlikte bir zafiyet yaratabileceği, halkın bu süreçte bilgilendirilmediği ve halkın henüz psikolojik olarak hazır olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. AB fikrinin önderlerinden ve Birliğin iki büyük kurucusundan biri olan Fransa'nın ve Birlik üyesi Hollanda halkın referandumda hayır oyu vermesinde nelerin etkili olduğu şu şekilde özetlenmektedir (<http://www.arem.gov.tr>).

- Fransa'nın son genişlemeyle beraber AB üye sayısının 25 olması Birlik içerisinde rolünün azalacağı düşüncesi,
- 1 Ocak 2002 tarihinde ortak para birimi Euro'ya geçişle birlikte ağırlaşan ekonomik sorunlar ve buna bağlı olarak artış gösteren işsizlik ve enflasyon,
- Birliğe yeni ülkelerden gelmesi beklenen ucuz iş gücü tedirginliği ve işten çıkarma korkusu,
- Ekonomik sorunlar ve işsizliğin getirdiği aşırı sağ oylardaki artış,
- Sosyal haklarda azalma ve milli egemenliğin kaybedilmesi,
- Birliğin göçmen politikalarından duyulan rahatsızlık,
- Hayır oyu veren halkın ülkedeki genel duruma tepkili olduğu, AB Anayasası'nın yeniden müzakere edilmesi gerektiğini ve çok fazla biberel olduğu,
- Anayasanın AB sınırları içerisinde aşırı serbest bir piyasa ekonomisine yol açması düşüncesi,

- Fransa'nın egemenlik haklarının önemli bir bölümünün feragat edildiği kanısında olunması,
- Yapılan referandumun Türkiye ve diğer genişleme sürecindeki ülkelere karşı yapılmıyormuş gibi lansettirilmesi.
- Fransa da alınan hayır sonucu Hollanda'nın hayır cephesinin elinin güçlendirmesinde etkili olması.

Onaylanma sürecinde yaşanan sorunlar Anayasa yaklaşımını 2007 yılı Haziran ayında yapılan Avrupa Konseyi Zirve toplantısında yerini Antlaşmaların değiştirilme fikrine bırakmıştır (DTM, 2007: 61-62). 18-19 Ekim 2007 tarihlerinde düzenlenen Gayri Resmi Zirvede AB'nin kurumsal yapısına bazı değişiklikler getiren ve üzerinde siyasi mutabakat sağlanan Lizbon Antlaşması, 13 Aralık 2007 tarihinde AB Zirvesi marjında Lizbon'da imzalanmıştır. Lizbon Antlaşmasının getirdiği bir takım yenilikler;

“Daimi bir AB Konseyi Başkanı görevi ihdas edilmiş ve bu kişi nitelik çoğunluk yöntemiyle bir kereye mahsus yenilenebilen 2,5 yıllık bir süre için AB üyesi ülkeler tarafından seçilecektir. Nitelikli çoğunluk oylama sistemi değiştirilmiştir. Avrupa Parlamentosundaki (AP) üye sayısı 751 (750 üye + Başkan) ile sınırlandırılmakta olup Ülkelerin AP’de temsil edileceği üye sayısı en az 6, en fazla 96 olacaktır. AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcilerine düzenlemeler getirilmiştir. AB komiserlerinin sayıları azaltılmaktadır. İnsan Hakları alanında ayrıntılı düzenlemeler getiren AB enstrümanı Temel Haklar Şartı Lizbon Antlaşmasıyla hukuki olarak bağlayıcı hale gelmiştir” şeklindedir (<http://www.mfa.gov.tr>).

Birlik, kurucu antlaşmanın anayasal niteliğini ise söz konusu anlaşmanın Topluluk kurumlarının, birbirleriyle ve üye devletler ile yetki makamlarının ilişkilerini ve yetki alanlarını düzenleyen temel ve hiyerarşi açıdan en tepedeki normlar bütünü olmasını ifade ederken; aynı zamanda diğer tüm birlik mevzuatının kendisine uygun olması gerektirdiğini belirtmektedir (Erhan vd., 2009: 106). Hükümetler arası Konferans sürecinde kararlaştırılması öngörülen Kurucu Antlaşmalardaki değişikliklerin amaçlarını şu şekilde ifade edebiliriz (DTM, 2007: 62).

- Avrupa Birliği'nin vatandaşlarına daha da yakınlaştırılması,

- AB'nin demokratik yapısının güçlendirilmesi,
- AB'nin genişleme sonrası karar alma kapasitesinin güçlendirilmesi,
- AB'nin uluslar arası sistemde entegrasyonun uyumlu bir güç olarak hareket etme kapasitesinin arttırılması,
- Küreselleşmenin getirdiği sorunlarla etkin olarak başa çıkması.

Avrupa Birliği Anayasası dört başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlığın içerik kısmında AB'nin değerleri, hedefleri, yetkileri, karar alma mekanizmaları ve kurumları tanımlanmaktadır. İkinci başlıkta Temel Haklar Şartı'nı görmekteyiz. Üçüncü başlığın içeriğinde iç ve dış faaliyetler ile Birliğin işleyişine yer verilmektedir. Dördüncü başlıkta ise, Anayasa'nın onay ve gözden geçirilme usulleri ve genel nihai hükümler yer almaktadır. Avrupa Birliği Anayasası içeriğini şu şekilde özetleye biliriz (DTM, 2007: 63-64 ; Palabıyık ve Yıldız, 2007: 35-36 ; Ülger, 2007: 33-35).

- Birlik, ne yapıldığını ortaya koyan Avrupa seviyesinde bir Anayasaya sahiptir. Üye ülkelerin anlaşması sonucunda Anayasa değiştirilebilir. Üye herhangi bir ülke birlikten çıkabilir.
- Demokrasi, özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi ortak değerlere saygı duyulması, kişilerin, malların, hizmet ve işletme kurma özgürlüğünde vatandaşlığa göre ayrımcılık yapılmaması.
- Üye ülkeler barışı ve halkın refahını arttırmayı amaçlamaktadır.
- Birlik, sadece üye ülkelerin kendine verdiği güçlere sahiptir ve topluluk hukuku üye ülkelerin hukukundan üstündür.
- Vatandaşların girişim hakları düzenlenmiştir.
- Birliğin temel kurumları, Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Komisyon ve ADAT olarak belirlenmiştir. Konsey ve Komisyon birer başkana sahiptir.
- Üye ülkelerin liderleri birliğin siyasi işlerinden sorumludur.
- Anayasa ile AB'nin yetkileri tanımlanmıştır.

- AB'nin kullanabileceği yasal araçlar, AB Kanunu, AB Çerçeve Kanunu, AB Yönelmeliği, AB Kararı, AB Tavsiyesi ve görüşü olarak nitelendirilmiştir.
- Birlik dış politika ve güvenlik konusunda beraber hareket edip kararlar oy birliğiyle alınacak.
- Bakanlar konseyinde alınacak her kararda nitelikli çoğunluğa uyulacaktır

Tablo 5: Avrupa Anayasası İle AB'nin Kurumsal Yapısına İlişkin Getirilen Temel Değişiklikler

Kurum	Değişiklik
Avrupa Konseyi	Konseyden ayrı bir kurum haline gelmiştir. 2,5 yıllık dönem için atanan bir Başkan tarafından yönetilecektir.
AB Dışişleri Bakanı	Ortak Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği ve Dış İlişkiler Komisyon üyesinin görevleri belirtilmiştir. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nı yürütmek için Konsey'den yetki alacaktır. Avrupa Komisyonu'nun bir üyesi olacaktır ve Dış İlişkiler Konseyi'ne başkanlık edecektir.
Bakanlar Konseyi	Dış İlişkiler Konseyi haricinde, değişik Konsey formasyonlarının başkanlığı altı aylık dönemler temelinde rotasyona tabi olmaya devam edecektir. Bu sistem Avrupa Konseyi tarafından nitelikli çoğunluk kararı ile değiştirilebilecektir.
Avrupa Parlamentosu	Azami sandalye sayısı 750'ye çıkarılmıştır. Ülke başına asgari sandalye sayısı 6'dır. Ülke başına sandalye sayısı azami 96'dır. Parlamantonun gücü artırılmıştır. Avrupa kanunlarının %95'i ortak karar usulü ile kabul edilecektir.

Komisyon	Her üye ülke 2014 yılına kadar bir Komisyon üyesine sahip olacaktır. 2014 yılından itibaren Komisyon üyesi sayısı üye ülkelerin sayısının üçte ikisine düşürülecektir. Komisyon üyeleri üye ülkeler arasında eşit rotasyon temelinde seçilecektir.
-----------------	--

Kaynak: (DTM, 2007: 64)

AB'nin şeffaflığını ve etkinliğini artırması beklenen Anayasa, AB'nin kurucu Antlaşmalarını tek bir metinde toplamaktadır. Anayasa ayrıca Avrupa Parlamentosunun gücünü artırmakta ve bir AB Dışişleri Bakanı atayarak dış politikada rolünü güçlendirmektedir (DTM, 2007: 61-65). Hiçbir şekilde Avrupa Birliğinin nihai şeklini ve yapısını belirlemeyecek olan Anayasal Antlaşma, sadece bütünleşme sürecinde önemli bir adım teşkil etmektedir. Ayrıca Avrupa entegrasyonunun kendine özgü niteliği ve ihtiyaçları ileride de devlet/ federal devlet/ konfederasyon tarzı bir sınıflandırmanın mümkün olmadığı ve arzu edilmediğini ortaya koymaktadır (Erhan vd., 2009: 136).

Sonuç olarak, Avrupa Birliği öncüsü Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan kendisine intikal eden benzerliklerden daha fazlasını almış ve yoluna devam etmiştir. Avrupa Birliği'ni AKÇT den ayıştıran özellikleri arasında; AB, kamu politikalarının tümünü kapsamakta olup düzenli genişleyerek Kıta Avrupa'sını örtmüştür ve bu aşamada AKÇT'nin sadece altı üyesi vardı. Kıta Avrupa'sında bütünleşme yaşanırken tekrar göz önüne serilen özellikler şu şekilde ifade edilebiliyordu; ulusal çıkarların üstünlüğü, Fransa ve Almanya'nın merkezi konumu, İngiltere'nin yarı bağıllığı, Birleşik Devletlerin engellenemeyen müdahaleleri ve bireylerin, fikirlerin ve kurumların önemi olarak sıralanabilir. Kömür ve Çelik Topluluğu siyasi mantık, ulusal ve bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi ile birlikte ekonomik yapı anlamında çok daha büyük bir ağırlık taşımasına rağmen, günümüz AB'sine temel teşkil etmiştir (Dinan, 2009: 392).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERKEZİ ASYA'DA BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYON GİRİŞİMLERİ VE DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

3.1. SSCB'DE DAĞILMANIN ORTA ASYA BÖLGESİNE YÖNELİK EKONOMİK VE SİYASİ SONUÇLARI

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kısa adı olan Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Orta Asya Ülkelerinde (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan) henüz gelişmiş bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Bu ülkelerdeki demokrasi seviyeleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Bölge ülkelerinin hemen hepsinde Kırgızistan hariç başkanlık sistemi uygulanmakla beraber, yine devlet başkanının atadığı ve görevi kabinenin rutin işlerinde ona başkanlık etmekten ibaret olan birer başbakan da bulunmaktadır. Kırgızistan'ın yönetim şekli ise çok partili sisteme dayanmakla beraber Devlet'in en üst yöneticisi Cumhurbaşkanı olup, hükümetin başkanı ise başbakandır ve seçimle görev başına gelirler. Orta Asya ülkelerinin toplumsal yapıları, söz konusu ülkelerde nüfusun yaklaşık % 80-90'ını Müslümanların oluşturması (Kazakistan hariç) dinsel açıdan homojen bir görünüm ortaya koysa da etnik anlamda oldukça heterojen bir yapıya sahip olmaları, etnik kökenlerin Ülkeler için istikrarsızlık unsuru haline gelmektedir. Bağımsızlıklarını kazanmış etnik çeşitliliğe sahip olan Orta Asya Ülkelerindeki bu etnik türdeşlik, kültürel zenginlikten öte ulusal kimlik oluşturma sürecini zedeleyici nitelik taşımış ve en önemli istikrarsızlık unsuru olmuştur. Bağımsızlıklarının ardından ülkelerin nüfusları şu şekilde oluşmakta idi. Kazakistan'ın %39'u Kazak, %38' Ruslardan; Kırgızistan'ın %52'si Kırgız, %22'si Rus, %13'ü Özbek; Tacikistan'ın %62'si Tacik, %24'ü Özbek, %7'si Rus; Türkmenistan'ın %71'i Türkmen, %9'u Özbek, %9'u Rus; Özbekistan'ın %71'i Özbek, %8'i Rus ve %5'i Taciklerden; Azerbaycan'ın ise %95 Azeri Türkleri ve %5'i ise diğerlerinden oluşmaktadır. Orta Asya ülkelerinin petrol, doğalgaz ve altın gibi doğal kaynaklara sahip olsa da ekonomik yapıları arzu edilenin oldukça gerisinde

bulunmaktadır. Ekonomik yapılarında benzerlikten ziyade çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Orta Asya Ülkelerinden Kazakistan, nominal rakamlarla 109 milyar dolar milli geliri olmasına karşılık, 7000 dolar kişi başına düşen milli geliriyle üçüncü dünya ülkeleri arasında üst sırada olan Malezya'dan (7600 dolar) çokta geri sayılmaz. Pek çok avantajlara sahip olan Kazakistan bölgede nükleer güç durumundadır. Bölgenin en fakir ülkesi Tacikistan'da ise kişi başı milli gelir 770 dolardır. Kültürel zenginliğinin yanı sıra bölgede Rusya'dan sonra en kalabalık ülkesi Özbekistan ise 33milyar dolar milli gelir ve 2175 dolar kişi başı düşen milli geliriyle, ayrıca yaşam standardı ve ekonomik kalkınma gibi kriterler açısından Tacikistan ve Kırgızistan'dan iyi olsa da Kazakistan ve Türkmenistan'dan sonra gelmektedir. Türkmenistan, sanayi bakımından geri olmakla beraber, bölgenin Kazakistan'dan sonra en zengin ülkesidir. Doğal gaz rezervleri bakımından dünyada Rusya, İran ve Katar'dan sonra dördüncü sıradadır. Sanayileşme bakımından daha ileri olan Kazakistan ve Özbekistan'a karşılık Türkmenistan daha ziyade bir tarım ülkesidir. Bölgede en yaygın tarım ürünü pamuk olmakla beraber sanayide pamuğa dayanmaktadır. Yoksulluk sınırı altındaki nüfus oranı Kazakistan'da %12, Özbekistan'da %26, Türkmenistan'da %30, Kırgızistan'da %40, ve Tacikistan'da %60'dır. Orta Asya ülkeleri zengin doğal kaynaklara sahip olması sebebiyetiyle yabancı yatırımcılar için oldukça çekici durumdadır. Bölge ülkeleri arasında doğal kaynak dağılımı konusunda tam bir eşitlik yoktur. Kırgızistan ve Tacikistan, Bölge ülkeleri içersinde en şansızları sayılırken, diğer üç ülke arasında da bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kazakistan, petrol bakımından ileri durumdayken, Türkmenistan kısmen petrole de sahip olmakla beraber doğal gazda dünyada dördüncü sırada yer almakta olup, Özbekistan ise gerek doğal gaz, gerekse petrol rezervleri bakımından daha mütevazı bir konumda olmakla beraber, geleceğin enerji ihracatçısı bir ülke haline gelebilecek bir potansiyele sahiptir. Altın rezervi bakımından da Özbekistan dünyanın dördüncü büyük altın rezervine sahip ülkesi olarak listenin başında yer alırken, onu Kazakistan ve Kırgızistan takip etmektedir. Bölge ülkeleri üretimin ve ticaretin karşılıklı birbirine bağımlı olduğu merkezden yönetilen bir planlı kolektif ekonomiden yönetilirken SSCB'den ayrıldıktan sonra piyasa ekonomisine geçişin getirdiği zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Halen bu Bölge ülkelerinin ekonomileri birbirine ve özellikle Rusya'ya bağımlı durumdadır. Bölge ülkeleri bir taraftan bağımsızlıkla beraber Rusya'ya bağımlılık devam ederken, diğer

tarafından makro ekonomik istikrar ve liberalizasyon önlemleri alınmaya çalışılmıştır. Orta Asya ülkelerinden Tacikistan'ın dışındakiler 1993 Kasımından itibaren Rublenin yerine kendi ulusal paralarını kullanmaya başlamış ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun 24 Eylül 1993 tarihli toplantısında, para ve mali politikaların uyumlaştırılması, serbest ticaret bölgesinin kurulması ve ortak yatırımların teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır (Arı, 2010: 13-24 ; Arı, 1996: 23-44).

Tablo 6: Orta Asya Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeleri

Ülkeler	Nüfus (milyon)	Milli Gelir (milyar dolar)	Kişi Başı Gelir	Petrol (milyon varil)	Doğalgaz (milyar m3)
Kazakistan	16	109	7.000	30.000	2.400
Türkmenistan	5	32	6.700	700	8.000
Özbekistan	27.6	33	2.175	594	1.840
Azerbaycan	9.1	51.8	5.797	50.8	26.2
Kırgızistan	5.5	4.5	850	40	5.6
Tacikistan	7.3	5	770	12	5.6

Kaynak: (Arı, 2010: 24 ; <http://www.musavirlikler.gov.tr>.)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Orta Asya Ülkeleri, demokratik ve ekonomik gelişmelerini sağlamaya çalışırken bir taraftan da kültürel ve toplumsal sorunları aşmaya çalışmaktadır. Birçoğu SSCB zamanından kalma sorunlardan özellikle etnik ve sınır sorunları ile demokratik kültürün eksikliği yada otoriterci gelenek, Bölge ülkelerinin hem içerde hem dışarıda sorun yaşamalarına yol açmaktadır. Bu olumsuz durumların sonucu olarak da sahip oldukları ekonomik kaynak ve doğal zenginlikleri harekete geçirecek rekabetçi bir ekonomik ve siyasal yapıya sahip olmaları gecikmektedir. Orta Asya ülkelerinin aynı coğrafyayı paylaşmalarına rağmen, aralarındaki sınır sorunları, ekonomik ve demografik sorunlar bölgenin kısa vadede istikrara kavuşmasını zorlaştırmaktadır. Yıllardır uygulanan sosyalist ekonomik sistemden serbest pazar ekonomisine geçişte yaşanan zorluklar da bölge ülkeleri açısından önemli bir sorun niteliğindedir. Bölge ülkelerinin gerekli altyapılarının

bulunmaması ekonomik açıdan kalkınabilmek için dışarıdan finansman ve sermaye desteğine gerek duymaktadırlar. Siyasal transformasyonla ilişkili olarak totaliter sistemden liberal demokratik sisteme geçmeye çalışan Bölge ülkelerinde görülen anti demokratik eğilimler kısa vadede aşılması gereken önemli sorunlar silsileleridir.

3.2. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİNİN KENDİ ARALARINDA VE DIŞ ÜLKELERLE OLAN DIŞ TİCARETİ ve TÜRKİYE

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Orta Asya bölgesinde bulunan Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan bağımsızlıklarını kazanmış ve dünya uluslar ailesinde müstakil devletler olarak yerlerini almaya hak kazanmışlardır. Orta Asya ekonomilerinin temel özelliği merkezi planlamaya son vererek üretim araçlarının mülkiyetinin önemli ölçüde özel mülkiyete bırakıldığı piyasa uyumlu bir ekonomiye geçmektir. Geçiş sürecinin temel elemanları makro ekonomik istikrar, fiyat ve uluslararası ticareti de içeren piyasa liberalizasyonu, devlet teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması ve özelleştirmesi ile devletin rolünün yeniden tanımlanmasıdır. Geçiş süreci yaşayan bu ekonomilerin eski sistemden kurtulup piyasa için bir takım faaliyetleri yerine getirmeleri gerekecektir. Bu faaliyetler (Ağdaş, 2006: 9-10):

- Ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesi ve bunu sağlayabilmesi için gerekli olan kaynakların etkili bir biçimde kullanılması
- Makro ekonomik istikrar için piyasa merkezli enstrümanların doğrudan geliştirilmesi
- Özelleştirme yoluyla etkili bir işletme yönetiminin ve ekonomik verimliliğin sağlanması
- Sıkı bütçe politikalarının uygulanması
- Hukukun üstünlüğü, piyasaya giriş düzenlemelerinin şeffaflaştırılması ve mülkiyet haklarının korunması için kurumsal ve yasal çerçevenin oluşturulmasıdır.

Türkiye, Birleşmiş Milletlere Kayıtlı 193 dünya ülkesi içersinde nüfus itibariyle 19'ncu, toprak büyüklüğü itibariyle 37'nci ve ekonomik gücü itibariyle 17'nci sırada olan bir Türk Devletidir. Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik durumu itibariyle, Dünya coğrafyasının en önemli petrol rezervlerine sahip Orta Doğu ve Hazar Havzasına, önemli deniz ulaştırma yollarının kavşağı olan Akdeniz Havzasına, tarihteki yerini ve konumunu daima korumuş Karadeniz Havzası ve Türk Boğazlarına, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından oluşan yeni Dünya Devletlerine ve Orta Asya'nın Merkezinde önemli ve etkili bir konuma sahiptir. Üç kıtayı birbirine bağlayan ve çok önemli bir jeostratejik konuma sahip olan Türkiye; aynı zamanda Avrupa, Asya, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. Türkiye'nin bölgedeki konumunu daha da pekiştiren özellikleri arasında demokratik, laik, sosyal hukuk devletine sahip ve piyasa ekonomisini kabul etmiş bir ülke olarak batı sistemlerini uygulaması ve batının tüm kurumlarıyla bütünleşmeyi başarmış olmasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından oluşan yeni dünya devletleriyle tarihten gelen kültür birliğine ve gelişen olumlu ilişkilere sahip olan bir ülkedir. Merkezi Asya petrol ve doğalgaz rezervlerini bölgeden nakli ve batı ülkelerine sevkıyatı açısından çok önemli bir konuma sahiptir.

Bu bölümde Orta Asya ülkelerinin ve Türkiye'nin, kendi aralarında ve dış ülkelerle olan ticaretleri hakkında bilgi vererek ithalat ve ihracat kalemlerini, dış ticaret hacimlerini belirteceğiz.

3.2.1. Azerbaycan

Azerbaycan da, zengin petrol ve doğal gaz kaynakları bulunmaktadır. Kafkasya'nın tarıma uygun iklim ve doğal ortamıyla en büyük ekonomik potansiyele sahip ülkesidir. SSCB'nin dağılmasıyla 70 yıllık pazarını kaybeden ülke, ekonomide üretim ve planlama zorluğu çekmiştir. Ekonomik problemlerine Ermenistan ile yaşanan Karabağ Savaşı da eklenince bağımsızlığın ilk dört yılı ülkede herhangi bir gelişmenin yaşanmamasına neden olmuştur. Ülke önce petrol sanayisini yabancı sermayeye açmış ve Batılı yatırımcılar Azerbaycan'ın mevcut petrol ve doğal gaz işletmelerini revize etmiş ve yenilerini ülke ekonomisine kazandırmıştır. Pazar ekonomisine geçişin hızlandığı yıllarda özelleştirme programları uygulanmış, küçük ve orta ölçekli

işletmelerin özelleştirilmesi ile faaliyetlerine devam etmeleri açısından vergi reformları uygulanmıştır. Petrol, lke ekonomisinde en önemli alanı teşkil etmektedir. Ülkede Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) %58'ini oluşturmaktadır. Son yıllarda benzin ve dizel yakıtların üretimi artmıştır ve ürünler özellikle Bağımsız Devletler Topluluğı (BDT) lkelerine ihraçları gerçekleştirilmektedir. Doğıal gaz üreten ve ihracat eden konumda bulunan Azerbaycan'ın doğıal gaz rezervi 2 trilyon metre küpün üzerindedir. Ülkede 1130 km ham petrol taşımak için, 630 km petrol ürünleri, 1240 km ise gaz ürünlerinin taşınması için boru hattı bulunmakta ve özellikle bu ürünlerin ihracatını Gürcistan'ın Batum Limanı üzerinden gerçekleştirmektedir (<http://www.avrasyamerkezi.okan.edu.tr>).

Tablo 7: Azerbaycan'ın Dış Ticaret Değıerleri

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat	4.346,9	6.372,0	6.058,3	47.756,2	14.698,5	21.324,8
İthalat	4.200,3	5.267,5	5.708,6	7.163,5	6.119,7	6.599,4
Hacim	8.547,2	11.636,6	11.766,9	54.919,7	20.818,2	27.924,2
Denge	103,1	1.104,5	349,7	40.592,7	8.578,8	14.725,4

Kaynak: (Müşavirlikler, 2011a: 30 ; <http://www.deik.org.tr/DEİK>, 2008: 15)

Tablo 8: Azerbaycan'ın Dış Ticaret lkeleri ve Değıerleri

Sıra No	lkeler	İhracat 2010	Sıra No	lkeler	İthalat 2010
1	İtalya	7.097.224.500	1	Rusya	1.144.956.700
2	Fransa	1.856.523.600	2	Türkiye	771.271.500
3	İsrail	1.744.821.900	3	Almanya	607.176.700
4	ABD	1.538.580.300	4	Çin	587.194.500
5	Ukrayna	888.638.000	5	Ukrayna	465.449.400
6	Hırvatistan	787.168.900	6	İngiltere	302.749.700
7	Endonezya	782.160.900	7	Kazakistan	293.552.900
8	Rusya	773.528.800	8	ABD	206.270.600
9	Malezya	740.783.800	9	Singapur	173.893.300
10	Singapur	510.877.400	10	Brezilya	161.620.900

Kaynak: (Müşavirlikler, 2011a: 33)

Azerbaycan'ın Dış Ticaret ürünlerinin ihracat kalemlerinin bir kısmını ham petrol ve petrol ürünleri (%82.2), gıda ürünleri (%4.3), kara,hava ve deniz nakliye araçları(%4.0), metaller (%2.7), kimyasallar (%2.1) oluşturmaktadır. Ülkenin Dış Ticaret kalemlerini ise makine ve aksamaları (%30.6), metaller (%17.4), gıda ve gıda ürünleri (%11.8), petrol ürünleri (%11.5), kara, hava, deniz nakliye araçları (%6.9) oluşturmaktadır (İTO, 2008: 5).

3.2.2. Kazakistan

Kazakistan açık bir dış ticaret rejimine sahiptir. Ülke, dış ticarete liberalizasyon yönünden çeşitli adımlar atmaya 1994 yılında başlamıştır. Kazakistan, dış ticaretini serbestleştirecek önemli adımlar atmıştır. İzlemeye çalıştığı para ve maliye politikaları ve yapısal reformlar, ülkenin “Orta Asya’nın hızlı reformcusu” olarak belirginleşmesine yol açmıştır. Serbestleştirme ve özelleştirme alanlarında reformlar kaydedilmiştir. İhracat ve ithalata uygulanan bütün kota ve lisanslar iptal edilmiştir. O yıllarda devletin dış ticarete doğrudan katılımına son verilmekle birlikte, stratejik malların merkezi ihracat yapısı iptal edilmiştir. İhracatçıların kazançlarının bir kısmını devlete satma mecburiyeti kalkmıştır. Barter ticareti yasaklanmıştır. İthalat kotaları feshedilmiş, ithalat ve ihracat tarifeleri indirilmiştir (<http://www.turksam.org.tr>).

Tablo 9: Kazakistan Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri

	2005	2006	2007	2008	2009 (6 Ay)	2010 (6 Ay)
İhracat	27.84	38.20	47.75	71.18	17.13	29.58
İthalat	17.35	23.60	37.88	37.88	13.19	12.96
Hacmi	45.19	61.80	80.45	109.07	30.56	42.54
Denge	10.49	14.60	15.09	33.29	3.97	16.62

Kaynak: (Müşavirlikler, 2010: 7 ; KTO, 2009a: 25)

Kayıt edilemeyen ticaret hacmi, ithalatın izlediği seyrin takibine yönelik girişimleri güçleştirmektedir. Kazakistan'ın Rusya, Kırgızistan ve Özbekistan ile sahip

olduğu geniş ve geçişi kolay sınırlar, küçük ölçekli sınır ticaretine olanak tanımakla birlikte sınır ticaretinin hacmi dış ticaret verilerine yansıtılamamaktadır. Bunlar kayıt altına alınamayan gıda dışı tüketim malları ve ikinci el arabalardan oluşmaktadır. Ticaretin gelişmesini sınırlayan en önemli problem, Kazakistan'ın tamamen kara ile çevirili denize kıyısı olmayan bir ülke olmasıdır (KTO, 2009a: 25-26).

Tablo 10: Kazakistan Ülkeler Bazında Dış Ticareti (2009 Ocak-Aralık)

Sıra No	Ülkeler	İhracat		Sıra No	Ülkeler	İthalat	
		Miktarı	Tutarı			Miktarı	Tutarı
		Bin Ton (Net Ağırlık)	Milyon \$			Bin Ton (Net Ağırlık)	Milyon \$
1	İtalya	16.374	6.687	1	Rusya	24.090	8.897
2	Çin	16.835	5.889	2	Çin	1.988	3.570
3	Rusya	46.961	3.547	3	Ukrayna	1.465	2.132
4	Fransa	7.429	3.382	4	Almanya	294	2.042
5	İsviçre	6.030	2.668	5	İtalya	92	1.915
6	Hollanda	5.268	2.222	6	ABD	184	1.392
7	Kanada	2.891	1.385	7	Birleşik Krallık	46	702
8	Ukrayna	6.852	1.289	8	Japonya	83	635
9	İran	4.079	1.279	9	Türkiye	173	571
10	Birleşik Krallık	1.197	1.235	10	Fransa	33	460
11	Avusturya	2.785	1.197	11	Polonya	118	422
12	İsrail	2.836	1.121	12	Kore Cum.	115	374
13	Slovakya	2.803	1.045	13	Beyaz Rusya	194	367
14	Almanya	2.133	898	14	Hollanda	42	319
15	Özbekistan	3.041	892	15	Finlandiya	49	310
16	Romanya	2.016	840	16	Özbekistan	2.264	304

17	Polonya	2.515	836	17	Norveç	35	275
18	Türkiye	2.116	792	18	İsveç	32	262
19	ABD	585	613	19	Avusturya	34	254
20	İspanya	1.406	580	20	Kanada	48	246
İlk 20 Ülke Toplamı			38.397	İlk 20 Ülke Toplamı			25.448
Diğer Ülkeler Toplamı			4.799	Diğer Ülkeler Toplamı			2.961
Toplam			43.196	Toplam			28.409

Kaynak: (Müşavirlikler, 2010: 8-9)

Kazakistan sahip olduğu üretim yapısı itibariyle hammadde ve yarı mamul ihracatçısı bir ülkedir. Petrol ve petrol ürünleri, demir metaller, kimyasallar, makineler, hububat, yün, et, kömür ülkenin başlıca ihracat kalemlerinde yer alan ürünleridir. İhracatın önemli bir kısmının petrol, doğalgaz ve metallerden oluşması dış ticaret dengesini uluslararası mal fiyatlarındaki değişmelere karşı korunmasız hale getirmektedir. Kazakistan bölgedeki en önemli hububat ihracatçılarından biri olma özelliği taşımakla birlikte buğday ülkenin ihracatı açısından büyük önem taşımaktadır. Hububat ihracatını Rusya, İran, Çin ve diğer Orta Asya ülkeleri oluşturmaktadır. Kazakistan ekonomisi daha çok ithalata dayalı bir ekonomidir. Ülke üretiminin petrol ve doğal gaz rezervlerinin üzerine olması, sermaye ve tüketim mallarında da üretim iç tüketimi karşılayacak seviyede değildir. Ülke ekonomisinin gerçekleştirdiği üretim fiyat ve kalite bakımından ithal mallar ile rekabet edilebilir düzeyde değildir. Geniş ve açık sınırlara sahipliği yüzünden Kazak ekonomisine çok sayıda ucuz, kaçak mal girişi gerçekleşmektedir. Petrol sektörü yatırımlarındaki ve üretimindeki artış sermaye mallarının ithalatındaki artışın önemli bir nedenidir (KTO, 2009a: 26).

Tablo 11: Kazakistan'ın İhracat ve İthalat Mal Kalemleri (2009 Ocak-Aralık)

İhracat		İthalat	
Sıra No	Mal Kalemleri	Sıra No	Mal Kalemleri
1	Ham petrol	1	Dökme demirden tüpler, borular, içi boş profiller

2	Artırılmış bakır, işlenmemiş bakır alaşımları	2	Ham petrol
3	Doğal gaz	3	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar
4	Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm.)	4	Otomobili, steysin vagonlar, yarış arabaları
5	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	5	Muslukçu, borucu eşyası-basınç düşürücü, termostatik valf dahil
6	Ferro alyajlar	6	Antibiyotikler, Tedavide/korunmada kullanılmak üzere karıştırılmış ilaçlar (dözsuz)
7	Demir cevherleri ve konsantreleri	7	Hava-vakum pompası, hava/gaz kompresörü, vantilatör, aspiratör
8	Altın (ham, yarı işlenmiş, pudra halinde)	8	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar
9	Buğday ve Mahlut	9	Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, mücehhez tablolar
10	Buğday unu/mahlut unu	10	Tarla, bahçe tarımında, ormancılıkta kullanılan makine, cihazlar, Tarım, ormancılık, kümes hayvancılığına mahsus makine, cihazlar
11	Sıvı yakıt (mazot)	11	Kendinden hareketli olmayan demiryolu/tramvay yolcu vagonları, yük vagonları, vagonetleri
12	Gaz oil (dizel yakıt)	12	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri
13	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. katı yakıtlar	13	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar
14	Gaz kondensatı	14	Debagatte (boyacılıkta kullanılan kullanılan hülasalar) sentetik organik, anorganik maddeler müstahzarlar, Seramik, emaye/cam sanayinde kullanılan boya, sır, cila vb.
15	İşlenmemiş çinko	15	Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam-parçaları, Diğer mobilyalar vb. aksam, parçaları
16	Suni korendon Alüminyum oksit ve hidroksit	16	Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar
17	Gümüş (ham/yarı işlenmiş, pudra halinde)	17	Gazete kağıdı (rulo veya tabaka), Karbon kağıdı, kopya kağıdı, çıkartma ve stensil kağıtları
18	İşlenmemiş alüminyum	18	Demir/çelik filmaşın (sıcak haddelenmiş, rulo halinde),

			Demir/elik çubuklar (diğer)
19	Krom cevherleri ve konsantreleri	19	Dozerler, greyder, skreyper, ekskavatör, küreyici, yükleyici vb.
20	Demir/elik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	20	Tabii kauçuk, balata, güta-perka, guayül vb tabii sakızlar

Kaynak: (Müşavirkiler, 2010: 9-10).

Kazakistan'ın hammadde zenginliğı ülkenin hammadde üretiminde gelişmesine ve buna bağılı olarak sanayileşmesine olanak sağlamıştır. Kazakistan volfram, kurşun ve barit kaynakları açısından dünyada birinci; krom, çinko ve gümüş açısından ikinci; manganezde üçüncü; bakırda dördüncü; altın ve demirde yedinci; gaz ve kömürde dokuzuncu ve petrolde on üçüncü sırada gelmektedir. Kazakistan, sahip olduğı zengin petrol rezervlerine rağmen, SSCB'de var olan uzmanlaşmalardan dolayı hiçbir zaman büyük bir petrol üreticisi olamadı (Somuncuoğlu, 2003).

3.2.3. Kırgızistan

Piyasa ekonomisine geçiş süreci içersindeki bir kısım ekonomilerde, ekonomik kurumların tam entegre edilmemesinden kaynaklanan bir takım sorunlar bulunmaktadır. Ekonomilerinde kurumsallaşmanın entegrasyonunu gerçekleştiremeyen ülkelerden biride Kırgızistan'dır. Bu durum döviz kuru hareketlerini de etkilemektedir. Değerlenen bir ulusal para süreci Kırgızistan ekonomisinde ithalata bağımlılığı artırmasının yanında; yurtiçinde üretimi caydırıcı etkiler yaratarak, yerli sanayinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmakta ve olası sanayi eğilimlerini sekteye uğratmaktadır. Bu durum Kırgızistan'da ulusal paranın değerlenme sürecini besleyen politikalar yerine, daha gerçekçi bir kur politikası uygulanması başta dış açık sorunu, sanayileşme, istihdam ve büyüme ilişkilerini sağlayarak, daha güçlü bir ekonominin oluşmasına yardımcı olur (Ganiev ve Emsen, 2008: 95-113). Kırgızistan'ın dış ticaret yapısı çevre ülkeler odaklıdır. İhracat çevre ülkelerdeki ekonomik koşullara bağılı olarak değişmektedir. Ülkenin 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütüne katılarak Orta Asya Cumhuriyetlerinde üyeliğı gerçekleştiren ilk üye olmuştur. Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Belarus ve Tacikistan'ın da içinde bulunduğu Avrasya Ekonomik Topluluğına da üyedir (KTO, 2008a: 14).

Tablo 12: Kırgızistan'ın Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat	672.014	796.000	1.017.300	1.641.500	1.439.000	2.027.800
İthalat	1.101.334	1.931.200	2.452.600	4.057.500	3.036.900	3.237.700
Hacim	1.773.347	2.727.200	3.469.900	5.699.000	4.475.900	5.265.500
Denge	-429.320	-	-	-	-	-

Kaynak: (Müşavirlikler, 2011b: 42 ; KTO, 2008a: 15)

Kırgızistan'ın dünya ticaretinden aldığı pay oldukça düşüktür. Onbinde bire yakın rakamlarla ifade edilmektedir. İhracatı komşularının ithal performansına bağımlıdır. Kırgızistan liberal bir ekonomi ve ticaret politikası benimsemektedir. Ticaret yapısının bölgesel ağırlıklı olması bölge içersindeki ikili veya ayrıcalıklı ticaret anlaşmalarını önemli kılmaktadır. Ülkeye gelen yabancı yatırımcıların çoğu bölgeyi hedef olarak algılamaktadır. Altın, Kumtor madeninin üretime başlaması ile Ülkenin en büyük ihracat kalemini oluşturmuştur. Kırgız Altının alıcısı ülkeler İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri ve Almanya'dır. Mevcut rezervlerin sınırlılığı da ihracatta öncü yeni sektörlerin geliştirme gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır (KTO, 2008a: 15).

Tablo 13: Kırgızistan'ın Başlıca İhracat ve İthalat Ülkeleri ile Payları

Sıra No	Ülkeler	İhracat	Sıra No	Ülkeler	İthalat
		2010			2010
1	İsviçre	387.889,6	1	Rusya	1.093.954,0
2	Birleşik Arap Emirlikleri	302.193,7	2	Çin Halk Cumhuriyeti	666.303,1
3	Rusya	257.758,4	3	Kazakistan	379.132,8
4	Kazakistan	181.684,8	4	ABD	191.461,6
5	ABD	90.301,3	5	Özbekistan	104.611,6
6	Özbekistan	40.173,6	6	Beyaz Rusya	88.893,6
7	Fransa	38.181,2	7	Almanya	88.621,1

8	Türkiye	37.208,7	8	Japonya	86.718,0
9	Çin Halk Cumhuriyeti	28.605,4	9	Türkiye	84.698,6
10	Kanada	16.713,4	10	Ukrayna	81.534,1

Kaynak: (Müşavirlikler, 2011b: 42)

Tablo 14: Kırgızistan’ın Başlıca Dış Ticaret Ürünleri ve Payları

Sıra No	Ürün Tanımı	İhracat	Sıra No	Ürün Tanımı	İthalat
		Ocak-Aralık 2010 Bin \$			Ocak-Aralık 2010 Bin \$
1	Altın	668.298,0	1	Oto benzini	304.988,7
2	Organik olmayan kimyasal maddeler	161.356,5	2	Kerosin	228.306,0
3	Giyim ve aksesuarları	125.641,9	3	Dizel	148.722,4
4	Sebzeler	95.867,9	4	Giyim ve aksesuarları	118.626,0
5	Süt ve süt ürünleri	65.106,2	5	İlaçlar	98.188,5
6	Elektrik	48.375,1	6	Et ve ürünleri	77.295,2
7	Kerosin	48.347,1	7	Buğday	62.314,7
8	Meyveler	29.424,4	8	Doğalgaz	59.685,1
9	Pamuk lifi	27.792,6	9	Elektrikli iletişim donanımı ve parçaları	59.262,6
10	Tütün	21.050,4	10	Sivil inşaat makinaları	54.375,2
11	Ampuller	19.669,2	11	Çikolata ve kakao	48.674,3
12	Otomobil parça ve aksesuarları	14.519,7	12	Bitkisel yağlar	47.574,5

13	Dizel	10.866,0	13	Kağıt, karton vb.	46.491,6
14	Kağıt, karton vb.	5.855,3	14	Şeker	46.481,1
15	Şekerlendirilmiş alkolsüz içecekler	5.509,3	15	Organik olmayan kimyasal maddeler	39.648,2
16	Mazot	4.930,3	16	İnşaat demiri	39.020,5
17	Ceviz yaşı veya kurutulmuş	4.862,3	17	Mazot	37.470,0
18	Metal hurda ve atıkları	4.337,2	18	Kömür	36.786,0
19	Deri	4.205,6	19	Sabun, temizlik maddeleri	35.385,0
20	Gümüş	2.453,1	20	İkinci el otomobiller	12.098,5

Kaynak: (Müşavirlikler, 2011b: 43-44)

3.2.4. Özbekistan

Özbekistan'ın başlıca ticaret ortakları arasında Rusya, G. Kore, Türkiye, Kazakistan, Çin, İran ve İngiltere bulunmaktadır. Orta Asya'daki coğrafi konumu, ekonomik yapısı, zengin yer altı kaynakları ve tarım potansiyeli; ucuz işgücü, elektrik, doğalgaz ve petrol gibi çeşitli olanaklarla birleşince Özbekistan yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelmektedir. Ülke ekonomisi büyük oranda tarımsal üretime dayalı bir yapıya sahiptir. ABD'den sonra dünyada ikinci pamuk ihracatçısı ülke durumundadır (<http://www.ekodialog.com.tr>).

Tablo 15: Özbekistan'ın Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat	5.409	6.390	8.992	11.573	11.771
İthalat	4.091	4.396	5.236	7.504	9.438
Hacmi	9.500	10.786	14.227	19.077	21.209

Denge	1.318	1.994	3.756	4.069	2.333
-------	-------	-------	-------	-------	-------

Kaynak: (Müşavirlikler, 2010b: 10)

Özbekistan'ın dış ticareti 1996 yılından 2000'li yıllara kadar sürekli bir azalma trendi izlemiştir. Bu dönemde meydana gelen ihracattaki düşmenin başlıca sebebi; içerde uygulanan sıkı para politikaları ve dışarıda Uzak Doğu (Asya) ve Rusya'da meydana gelen ekonomik krizlerin neden olduğu yönündedir. Ülkenin başlıca ihraç ürünleri olan pamuk ve altının reel olarak değerinin düşmesi de bu etkenler arasında yer almaktadır. İthalatta meydana gelen azalışın nedeni ise, ülkenin içinde bulunduğu döviz sıkıntısı nedeniyle alınan ithalatı kısıtlayıcı tedbirler ve ithalatta önemli yer tutan gıda ürünleri fiyatlarındaki önemli düşüştür. Dış Ticaretteki bu durum 2003 yılında artış kaydetmiş ve ülke bu yıl itibariyle dış ticarete fazla vermeye başlamıştır. Buna etken olarak da geçmiş yıllarda gösterilen olumsuz etkenlerin ortadan kalkmasıyla sağlanmıştır. Ayrıca Özbekistan yıllar itibariyle Dış ticaret fazlası veren bir ülkedir (Müşavirlikler, 2010b: 30-31).

Tablo 16: Özbekistan'ın Başlıca Dış Ticaret Ürünleri ve Ülkeleri

Başlıca İhracat Ürünleri	Pamuk (%19.8), Enerji Ürünleri (%9.8), Makine ve Ekipmanları (%9.6)
Başlıca İthalat Ürünleri	Makine ve Ekipmanları (%44.4), Plastik ve Plastikten Mamül Eşya (%12.8), Gıda Mamulleri(%9.9)
Başlıca İhracat Yaptığı Ülkeler	Rusya Federasyonu (%22.4), Çin (%9.3), Ukrayna (%7.5), Tacikistan (%6.2), Bangladeş (%4.7), Türkiye (%4.6)
Başlıca İthalat Yaptığı Ülkeler	Rusya Federasyonu (%22.3), ABD (%11.4), Güney Kore (%11), Almanya (%9.5), Çin (%6.5), Türkiye (%6.1)

Kaynak: (KTO, 2008b: 18)

3.2.5. Tacikistan

Tacikistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında kişi başı en düşük milli gelire sahip olan ülkedir. Ülkedeki istikrarsız ortam ve iç savaşın çıkması, 1990-1996 yılları arasında milli gelirin düşmesine; yılda %16 küçülmesine neden olmuştur. Alüminyum sektörünün gelişmesi sayesinde 2000-2006 yılları arasında ekonominin %8 büyüme

oranı gerçekleştirmesi görülmüştür. Ülke, halen makroekonomik istikrar sağlamak ve özel sektörün geliştirilmesi için alt yapı oluşturmakta ve bu çalışmaların sonucunu da almaktadır. Pazar ekonomisine geçiş, özelleştirme, anayasa reformları ile ilgili önemli gelişmeler sağlanmakta ve yatırım ortamı iyileştirilmektedir. Tacikistan ekonomisinin ihracatındaki artışın büyük çoğunluğu alüminyum üretiminin artışından kaynaklanmaktadır. İthalattaki artış ise alüminyum üretimi için gerekli olan hammadde alımındaki artıştır. Tacikistan ekonomisi de diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır (KTO, 2009b: 7-8)

Tablo 17: Tacikistan’ın Yıllar Göre Dış Ticaret Değerleri

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat	1.005	1.399	1.556	1.495	1.000	1.306
İthalat	1.285	1.723	3.115	3.226	2.400	3.375
Hacim	2.290	3.122	4.671	4.721	3.400	4.681
Denge	-0.280	-0.333	-1.559	-1.731	-1.400	-2.069

Kaynak: (DEİK, 2011: 2)

Tacikistan’ın ihracat ürünleri arasında Alüminyum,elektrik, pamuk, meyve, bitkisel yağ ve tekstil ürünleri yer almaktadır. Ülkenin İthalat kalemleri arasında ise elektrik, petrol ürünleri, alüminyum oksit, makine ve parçaları ile gıda maddeleri yer almaktadır.

Tablo 18: Tacikistan’ın Başlıca İhracat ve İthalat Ülkeleri ile Oranları

Sıra No	Ülkeler	İhracat	Sıra No	Ülkeler	İthalat
		2009			2009
1	Hollanda	%38	1	Rusya	%32
2	Türkiye	%28	2	Çin	%11
3	Rusya	%9	3	Kazakistan	%9
4	İran	%7	4	Özbekistan	%4
5	Çin	%5	5	Türkiye	%4
6	Diğer	%13	6	İran	%4
7			7	Diğerleri	%36

Kaynak: (DEİK, 2011: 11)

Tacikistan’da tahminlere göre 113 milyon ton petrol ve 863 milyar metreküp doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Ülkenin güney kısmında 12 tane petrol ve doğal gaz yatağı bulunmaktadır. Tacikistan 12 milyon varillik ispatlanmış petrol rezervine sahip olmakla birlikte üretim iç savaş boyunca %70 oranında azalmıştır. Günümüz itibariyle Tacikistan, petrol ve ihtiyacının tamamına yakını ithal yoluyla karşılamakta, ihtiyacın %70’i Özbekistan tarafından temin edilmektedir. Doğalgazda da üretim yetersiz olup Tacikistan’ın yılda 20 milyon metreküpten daha az doğalgaz üretiminde bulunmakta ve 700 milyon metreküpte Özbekistan’dan ithal etmektedir (DEİK, 2011: 10)

3.2.6. Türkmenistan

Türkmenistan’ın ihracatındaki önemli kalemler doğalgaz, petrol ürünleri ve ham petroldür. Kalemlerin oluşturduğu ihracat gelirleri toplam gelirden önemli bir paya sahiptir. İhracat gelirlerinin petrol ve doğal gaz satışlarına dayalı olması ihracat hacminde büyük dalgalanmalara sebep olmaktadır (KTO, 2008c: 15-16).

Tablo 19: Türkmenistan’ın Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri

Yıllar	2005	2006	2007	2008
İhracat	4.939.000.000	5.421.000.000	8.500.000.000	11.900.000.000
İthalat	3.638.000.000	3.936.000.000	4.500.000.000	5.900.000.000
Denge	1.301.000.000	1.485.000.000	4.000.000.000	6.000.000.000

Kaynak:(Müşavirlikler, 2009b: 11 ; KTO, 2008c: 16).

Tablo 20: Türkmenistan’ın Başlıca İhracat ve İthalat Ülkeleri ile Payları

Başlıca İhracat Yapılan Ülkeler	İhracat Payları	Başlıca İthalat Yapılan Ülkeler	İthalat Payları
Ukrayna	%46	Türkiye	%17
İtalya	%18	Ukrayna	%12
İran	%11	Rusya	%11

Rusya	%6	BAE	%8
Türkiye	%5		

Kaynak: (İTO, 2005: 4)<http://www.ito.org.tr/>

Türkmenistan'ın ihracatındaki en önemli kalemini %90'lık pay ile doğalgaz ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Önemli ihraç ürünlerinden olan pamuk ipliği ve tekstil ürünleri mutlak olarak ihracattaki paylarında artış yaşanmakla birlikte toplam ihracat içindeki payları azalmaktadır. İhracat değerleri içinde önemli yer tutan diğer bir kalemden Elektriktir. Türkmenistan'ın İthal ürünleri genellikle ihracat kapasitesini geliştirmek için yapılmakla birlikte ithal edilen sermaye mallarının çoğunluğu hidrokarbon, tekstil ve elektrik sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Tüketim malları ve gıda ithalatı her geçen zaman diliminde artmakta, devletin izlediği politika sonucunda özellikle enerji alt yapısında ithalata önem verildiği gözükmemektedir. Ülkenin teknolojik ve ulaşım ile ilgili ekipmanın büyük kısmını ve ham madde ihtiyacını Rusya'dan almakta ve ayrıca Ukrayna ve Çin de teknolojik ekipman sağlamaktadır. Amerika ve Belarus ise tarıma yönelik makine tedarikçisi konumundadır. Türkiye inşaat alanında ülkede lider konumundadır (KTO, 2008c: 10-17).

Tablo 21: Türkmenistan'ın Başlıca İhracat ve İthalat Ürünleri ile Payları

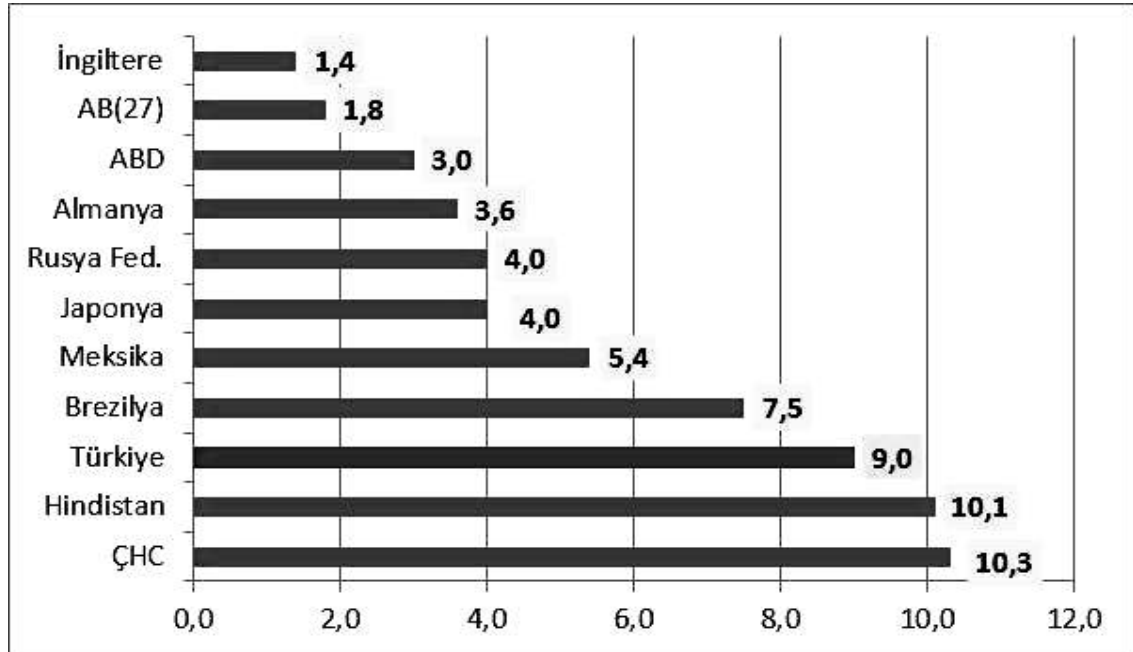
Başlıca İhraç Ürünler	Ürün Payları	Başlıca İthal Ürünleri	Ürün Payları
Doğalgaz	%80	Makine Teçhizat	%21
Petrol Ürünleri	%10	Tekstil Aksamı	%11
Pamuk Tekstil	%8	Karayolu Taşıtları	%9
Diğer Ürünler	%2	Kimyasal Ürünler	%7
		Diğer Ürünler	%41

Kaynak: (Müşavirlikler, 2009b: 11)

3.2.7. Türkiye

Türkiye, planlı ekonomiye 1960 sonrasında geçmiş, 1970’li yıllarda ithal ikameci politikalar izleyerek, döviz bağımlılığın asgariye inmesini amaçlamış ancak bu politikada istenen başarı sağlanamamıştır. 24 Ocak 1980’de alınan ekonomik kararlar ve sonrasında oluşan siyasi ve ekonomik atmosfer ülkenin dış pazarlara açılmasını, sermaye piyasalarının kurulup derinleşmesini, ihracatın çeşitli enstrümanlarla teşvik edilmesini, böylece döviz kazandırıcı işlemlerin hızlanmasını sağlamıştır. Liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlanması, üretilen ve ihraç edilen ürün yelpazesini çeşitlendirmiş, katma değeri fazla olan AR ve GE (Araştırma –Geliştirme) inovasyona dayalı ürün çeşitliliğini arttırmış, çok sayıda uluslararası şirketin önemli yatırımları için Türkiye’yi tercih etmesini sağlamıştır. Üniversitelerin ülke sanayisi ile yapmış olduğu işbirlikleri artmış, tersine beyin göçlerinin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

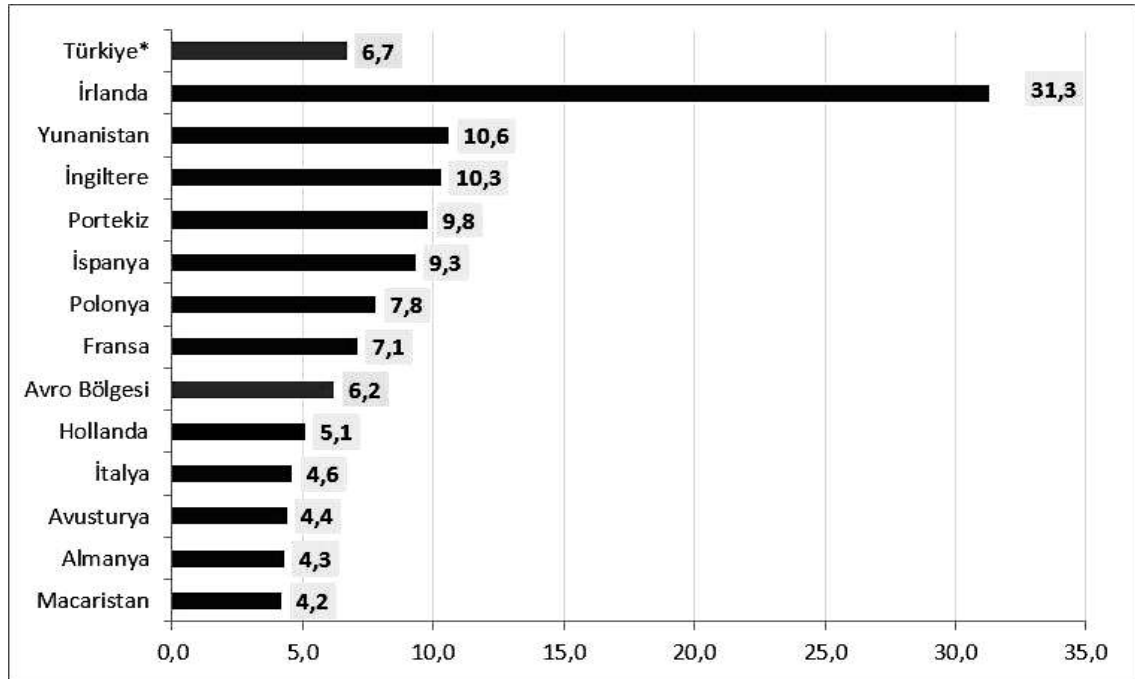
Türkiye ekonomisi, gelişen ve değişen dünya ekonomik konjonktürünü yakalamış, en büyük ilk on ekonomi arasına girmeye hazırlanan ve gerekliliklerini yerine getirmeye çalışan, jeopolitik önemi olarak bölgesinde ve Dünya ülkeleri içerisinde güçlü bir Türk ekonomisidir. 2010 yılında Türkiye ekonomisi, IMF’nin %7,8’lik tahmininin ötesinde %9 oranında büyümüştür. Bu haliyle Türkiye dünya ekonomileri içerisinde 17. büyük ekonomi durumundadır.

Kaynak: TÜİK

Şekil 2: Başlıca Bölgeler ve Ülkeler İtibarıyla GSYİH'daki Gelişmeler

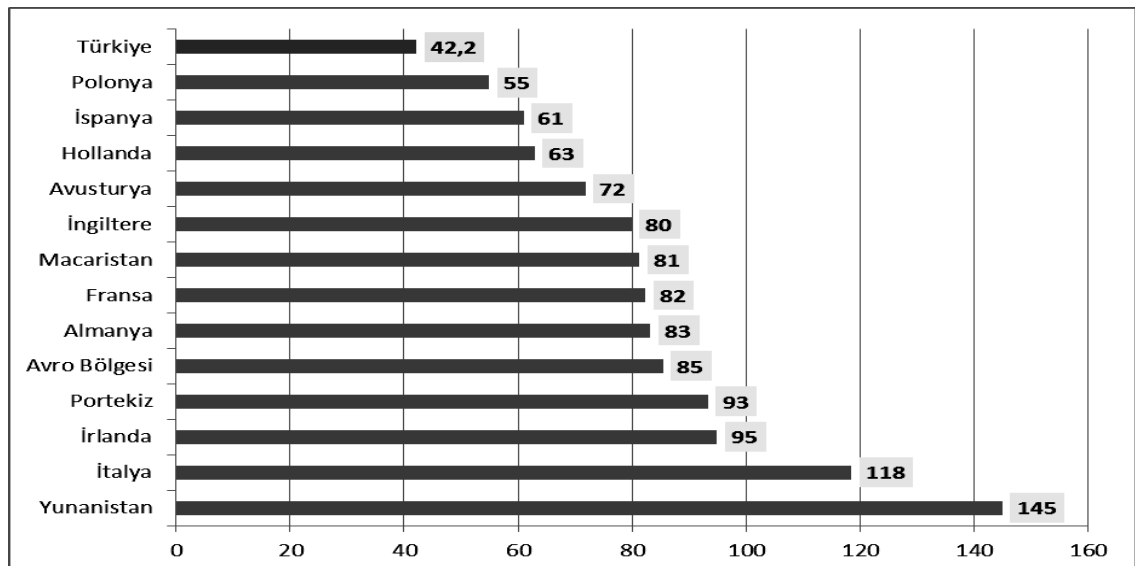
Diğer taraftan Türkiye'nin AB tanımlı bütçe açığının GSYİH'ya oranı 2009 yılında %6,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında 22 AB ülkesinde bu oran Maastricht Kriteri olan %3'ü geçmiştir. Bir diğer Maastricht kriteri kamu borcu/GSYİH oranında ise 2010 yılı itibarıyla Türkiye, kriterin öngördüğü %60'ın çok altında %42,2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

* : 2009 Yılı

Kaynak: (<http://www.ekonomi.gov.tr>.)

Şekil 3: AB Tanımlı Bütçe Açığı/GSYİH Oranı (%)

Şekil 4: Kamu Borcu/GSYİH Oranı (%)

Kaynak: (<http://www.ekonomi.gov.tr>.)

Türkiye Türk dünyasının en gelişmiş ekonomisi durumundadır. Ekonominin en büyük problemi dış kaynaklara bağımlılıktır. Ülke ekonomisi, ihracatta sanayi malları kalemlerini arttırarak dışa bağımlılığı azaltmak ve yüksek bütçe açıklarını azaltmak için yatırım ve teşvik planlarını yatırımcılara sunmaktadır. Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısı geçimini tarımdan sağlamakta olup, fabrikaların çoğunun hammaddesi tarımsal ürünlerdir. Ülkenin en önemli ticaret kalemini oluşturan tarımsal ürünler ihracat da önemli rol oynamakta ve milli gelir yaklaşık %27'sini oluşturmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret verilerinde önemli gelişmeler izlenmektedir. Ülkenin ihracat hacmi ithalat hacminden azdır; bunun sebebi ihracat kalemleri daha çok tarım ürünlerinden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Ülkede yaşanan 2001 krizinin ardından, ekonomi yeniden yapılandırılmaya çalışılmakta ve dünyada en hızlı büyüyen ekonomiler arasına girmektedir. Türkiye 2001 yılından sonra izlediği iktisadi politikalarda yüksek büyüme oranlarını hedeflemekle beraber ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsemiştir.

Tablo 22: Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

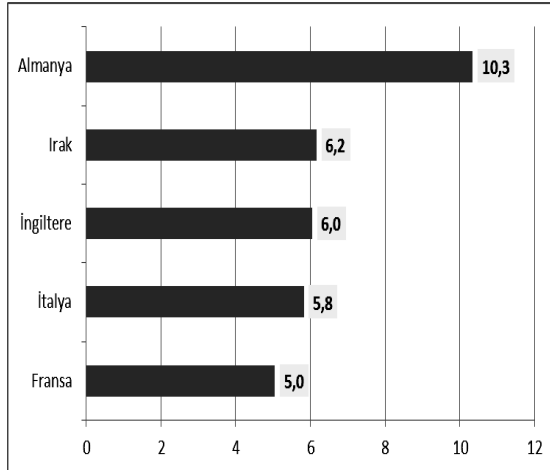
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.883	134.969
İthalat	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.544	240.838
Hacim	190.251	225.111	277.334	333.991	243.071	299.428	375.807
Denge	-43.298	-54.041	-62.791	-69.936	-38.786	-71.661	105.869

Kaynak: (<http://www.ekonomi.gov.tr>.)

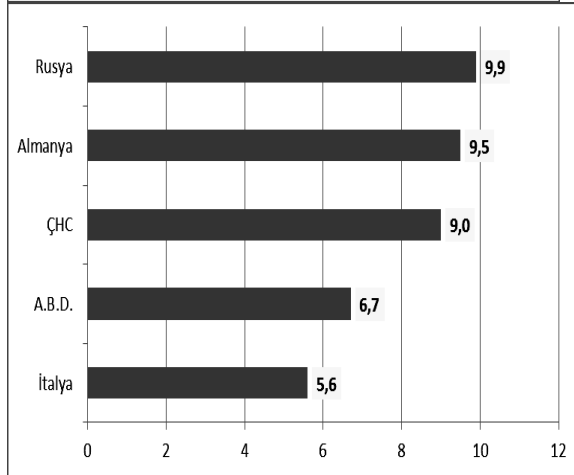
Türkiye'nin dünya mal ihracatındaki payı binde 7,9 düzeyindedir. 2010 yılında Türkiye'nin çevresindeki bölgelerde devam eden siyasi ve ekonomik gelişmeler nedeniyle iç pazar büyümede daha büyük bir rol oynamıştır. Türkiye'nin dış ticaret hacminin GSYH'ye oranı 2010 yılında %40,7 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin uluslararası ticarete dünya ile entegrasyonu büyük ölçüde sağlamış olduğunu söyleyebiliriz. 2011 Yılında, 2010'un aynı dönemine kıyasla; İhracat ve ithalat sırasıyla %18,5 ve %29,8 oranında artış kaydetmiştir. Dış ticaret açığı % 47,7'lik artışla 105,9 milyar dolara yükselmiştir. (<http://www.ekonomi.gov.tr>.)

Ticaretteki serbestleşmeyle beraber, dünya ekonomisinde çok sayıda gümrük alanları oluşmakta, serbest ticaret anlaşmaları imzalanmaktadır. Bu gelişmeler ülkelerin gümrük vergisi ve maliyet artırıcı unsurları minimize etmeye çalışmalarını sağlamaktadır. Türkiye değişen ve gelişen ekonomik sisteme entegre olma gayreti içerisinde Gümrük Birliğine taraf ülke olmuş ve en önemli ticaret ortağı AB ile yıllar içerisinde ticaretini arttırmıştır.

İhracatta İlk Beş Ülke (% Pay)

İthalatta İlk Beş Ülke (% Pay)

Kaynak: TÜİK

Şekil 5: Türkiye'nin İhracat ve İthalatında İlk Beş Ülke (2011 Yıllık)

Türkiye için Tek pazara bağlılığın getirdiği olumsuz sonuçlar ve pazar çeşitlendirilmesinin önemi son dönemde yaşanan büyük ekonomik krizle anlaşılmıştır. Bu açıdan Türk pazarının Orta Asya'ya yönlendirilmesi ve bu piyasalara seslenmesi hem Türkiye ekonomisi için hem de bölgede planlanan bölgesel entegrasyona üye olacak ülkeler için vazgeçilmez doğru kararlar içeren bir durum olacaktır. Türkiye'nin ihracat kalemleri tekstil, hazır giyim, meyve – sebze, demir çelik ürünleri, bor madeni,

findık, zeytin, üzüm, incir, turunçgiller, tütün, pamuk, beyaz eşya ve çeşitli madenler oluşturmakta olup; ithalat ürünleri ham petrol, çeşitli makineler ve kimyasal maddeler, motorlu taşıtlar, kahve, kakao ve baharattan oluşmaktadır.

3.3. MERKEZİ ASYA BÖLGESİNDE EKONOMİK VE SİYASİ ENTEGRASYON UYGULAMALARI

Orta Asya coğrafyasında yer alan devletlerin, bölgede yaşanan sorunlara çözüm arayışları, artan küresel rekabette ayakta kalabilme çabaları, entegrasyonu gerçekleştirecek ülkeler arasında bölgesel işbirliği anlaşmalarının yapılması zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası ekonomik piyasalara entegre olmaya çalışan ülkelerin sahip olduğu yeraltı zenginlikleri ve ülkelerin jeopolitik konumları Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) ve Avrupa ülkelerinin tüm dikkatlerini bölge üzerine çekilmesine neden olmuştur (Şanlı, 2008: 14). Orta Asya coğrafyasındaki muhtemel entegrasyon hareketleri aşağıdaki gibidir.

3.3.1. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ve açık bir pazar haline dönüşen Orta Asya coğrafyasındaki muhtemel entegrasyon hareketleri incelendiğinde ilk göze çarpan Bağımsız Devletler Topluluğudur (Commonwealth of Independent States- CIS). 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk kenti yakınlarında bulunan Belovejsk isimli yerde üç Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (şimdiki Rusya Federasyonu, Belarus Cumhuriyeti ve Ukrayna) Başkanları tarafından çok zor koşullarda yürütülen görüşmeler sonucunda imzalanan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Kuruluş Antlaşmasında (Belovejsk Antlaşması) "SSCB'nin uluslararası hukuk süresi ve jeopolitik gerçeklik olarak varlığının sona erdiğini" ifade etmektedir (Hüseynov, 2003: 387). BDT'yi oluşturan ülkeler Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Moldova ve Ukrayna arasında henüz zayıf bölgesel anlaşmaların dışında ekonomik anlamda bir

entegrasyonun gerçekleşmemesi, bölgenin ekonomik açıdan gelişmesi yönünde de engel teşkil etmektedir (Şanlı, 2008: 17).

BDT'nin Kuruluş Antlaşması ön metninin dışında 14 maddeden oluşmaktadır. Dibace (önsöz) olarak Antlaşmada yer alan kısım SSCB'nin hukuk süresinin ve jeopolitik varlığının sona erdiğinin beyanıdır. Antlaşma maddeleri şu şekildedir (Hüseynov, 2003: 389-391).

- Yüksek Akit Taraflar BDT'yi kurmaktadır. Taraflar milliyetlerine veya diğer farklılıklarına bağlı olmadan tüm vatandaşlarına eşit hak ve özgürlükleri garanti etmektedir.
- Taraflar, vatandaşlarına, ayrıca ülkesinde ikamet eden uyruksuzlara insan hakları ile ilgili genel kabul gören uluslararası ilkeler uyarınca medeni, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel hak ve özgürlükleri tanımaktadır.
- Taraflar, ülke sınırları içerisinde yer alan ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve din özelliklerinin ve mevcut olağanüstü karmaşık etnik-kültürel bölgelerin korunması ve gelişimine yardımcı olmak amacıyla, bunları kendi korumasına alacaktır.
- Taraflar, kendi ülke ve halklarının siyaset, ekonomi, kültür, eğitim, sağlık, çevrenin korunması, bilim, ticaret, sosyal ve diğer alanlarda eşit ve karşılıklı olarak yararlı işbirliğini geliştirecek, geniş bilgi değişimine yardımcı olacak, karşılıklı yükümlülüklerini iyi niyetle ve amacından sapmadan gözeteceklerdir.
- Taraflar, birbirlerinin toprak bütünlüğünü ve Topluluk içinde mevcut sınırlarının dokunulmazlığını tanımakta ve buna saygı duymaktadır.
- Taraflar, uluslar arası barış ve güvenliğin sağlanması, askeri kuvvet ve masrafların azaltılmasına dair etkin önlemlerin alınması konularında işbirliği yapacak, her türlü nükleer silahların tasfiyesi, sıkı uluslararası denetim altında genel ve tam silahsızlanma için çaba göstereceklerdir.
- Taraflar, dış politika faaliyetlerinin koordinasyonu, gümrük politikası, ulaştırma sistemleri, uluslararası çevre güvenliği, göç politikası ve organize suçlarla mücadele konuları ile ilgili işbirliği içinde olacaktır.

- Taraflar, Çernobil kazasının global nitelik taşıdığını kabul ederek, söz konusunun kazanın sonuçlarının asgariye indirilmesi ve ortadan kaldırılması için ortak çabaların oluşturulması.
- Antlaşma hükümlerinin yorum ve uygulanmasına ilişkin uyuşmazlıklar ilgili organlar arasında, gerekli hallerde ise Hükümet ve Devlet Başkanları arasında yapılacak görüşmeler yoluyla çözülecektir.
- Taraflardan her biri bir yıl önceden diğerlerine bildirimde bulunarak, Antlaşma hükümlerinin uygulanmasını tamamen veya kısmen durdurma hakkını saklı tutar. Yüksek Akıt Tarafların karşılıklı rızasıyla Antlaşmada ilave ve değişiklikler yapabilir.
- Antlaşmanın imzalandığı andan itibaren imzalayan devletlerin ülkesinde eski SSCB de dahil olmak üzere üçüncü devletlerin normları uygulanamaz.
- Taraflar, eski SSCB'nin taraf olduğu antlaşmalardan doğan uluslararası yükümlülüklerinin yerine getirilmesini garanti etmektedir.
- Antlaşma tarafların üçüncü devletlere karşı olan yükümlülüklerini etkilemez.
- Topluluğun koordinasyon organlarının merkezi Minsk kenti olacaktır. BDT üyesi devletlerin ülkesinde eski SSCB organlarının faaliyetinin sona erdiği vurgulanmıştır. Antlaşma üç farklı dilde Belarusça, Rusça ve Ukraynaca olmak üzere eşit geçerliliğe sahip dillerde imzalanmıştır.

BDT Antlaşmasının imzalanması'nın ardından yaşanan gelişmeler şu şekilde oluşmuştur. Bilindiği üzere, uluslararası oluşumlar ilgili organları olmadan normal olarak işlevlerini yerine getiremezler. Topluluğun ortak ilgi alanlarına ait konularda, Topluluk ülkeleri arasında koordinasyonu sağlamak üzere iki organın kurulması öngörüldü. Bu organlar Devlet Başkanları Konseyi ve Hükümet Başkanları Konseyleri olmakla birlikte Antlaşma 21 Aralık 1991 tarihinde Alma Ata'da imzalanmıştır. Zaman içerisinde BDT'nin dağılma tehlikesini atlattması bir tarafa, gittikçe güçlenen bir yapıya kavuşma sürecini başlatması, Topluluğunun faaliyetlerinin hukuki çerçevesini tam olarak düzenleyecek bir belgenin hazırlanması meselesini gündeme getirdi. 22 Ocak

1993 tarihinde Minsk’de yapılan Devlet Başkanları Konseyi toplantısında BDT Şartı (Antlaşması) kabul edildi. Bu Antlaşma sadece 7 devlet (Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan ve Özbekistan) tarafından imzalandı. 1998 yılı itibariyle söz konusu Antlaşma Ukrayna ve Türkmenistan dışında diğer devletler tarafından yürürlüğe konmuştur. BDT Şartı Topluluğun faaliyetinin hukuki temelini oluşturmaktadır. Bu belge, sivil bir entegrasyon modelini hedeflemiştir. BDT Şartının dibacesinde (önsöz) belgenin kabul nedenleri ise şu şekildedir (Hüseynov, 2003: 396-398):

- BDT ülkeleri halklarının ve aralarındaki mevcut bağların ortak tarihi,
- Halkların ekonomik ve sosyal gelişimini ortak çabalarla sağlama isteği,
- BDT Kuruluş Antlaşmasının, Ek protokolün ve Alma-Ata Deklarasyonunun hükümlerini gerçekleştirme yolunda kararlılık,
- Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda işbirliğinin geliştirilmesi gereği,
- Üye devlet halklarına ait kültürlerin korunması ve geliştirilmesi için gerekli koşulları sağlama isteği,
- Topluluk içinde işbirliği mekanizmalarını geliştirerek etkin kılma çabası. Şartın kabulünden sonra BDT’nin tam olarak oluşum sürecini tamamladığı söylenebilir.

3.3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

SSCB’nin 1991 yılında hukuki statüsünü ve jeopolitik varlığını kaybetmesinin ardından bölgedeki mevcut boşluğu doldurmak ve söz sahibi olmak maksadı, Asya’nın iki büyük ülkesi olan Çin ve Rusya’nın ilişkilerini arttırmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization- SCO) Rusya ve Çin yakınlaşmalarının daha da belirginleşmesi adına bölgede bir bütünleşme için oluşturulmuştur. İçerik olarak anti-terör, bölgesel ekonomik dinamikleri harekete geçirmek ve üye ülkelerin birbirleriyle eşgüdüm politikaları uygulamasını sağlamaktır.

Şanhgay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını toplantının ilk gerçekleştiği yerden “Şanghai” almaktadır. ŞİÖ’nü 1996 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan oluşturmuştur. 26 Nisan 1996 yılında Şanghai’da toplanan beş ülkenin sınır bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesi Anlaşması imzalanmasıyla Şanghai Beşlisi kurulmuştur. ŞİÖ’nün 6 tam üyesi, 4 gözlemci üyesi, 2 diyalog ortağı bulunmaktadır. ŞİÖ’nün üyelerini Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan oluşturmaktadır. Gözlemci üyeleri Moğolistan, Hindistan, Pakistan ve İran’dır. Diyalog ortakları ise Belarus ve Sri Lanka’dır. ŞİÖ temel hedefleri üye ülkeler arasında karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi, etkin siyasi işbirliğine teşvik, ticaret ve ekonomi, bilim ve teknoloji, kültür, eğitim, enerji, turizm, çevre koruma ve diğer alanları; yeni demokratik, adil ve rasyonel bir siyasi ve ekonomik uluslararası düzen kurulması yolunda ilerlemek ve bölgede barış, güvenlik ve istikrarı korumak için ortak çaba sağlamaktır (<http://www.sectsko.org>).

ŞİÖ sınır anlaşmazlıklarına çözüm getirmek için 4-5 Temmuz 2000 tarihlerinde Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de toplanmış ve Şanghai Beşlisi, Şanghai Forum adını almıştır. 2001’de Özbekistan katılmasıyla Şanghai Formu, Şanghai İşbirliği Örgütü haline dönüşmüştür. Toplantıda genel işbirliğinin geliştirilmesi çabalarının yanında, örgütün yeni hedef ve amaçları tespit edilmiştir. Bu bağlamda “Şanghai Beşlisi”, yeni ve kapsamlı genişletilmiş ortak hedef ve amaçları doğrultusunda, bir dışa yönelme eğilimini ilk defa çok belirgin olarak Duşanbe Zirvesinde ifade etmiştir. Zirve’nin ardından imzalanan Duşanbe Deklarasyonu’nun giriş bölümünde Şanghai Beşlisi’nin bölgesel ve küresel barışa, güvenliği ve istikrarı korumaya önemli katkılarda bulunduğunu, diplomatik ve bölgesel işbirliğini artırdığını ve bu girişimlerinin sonucunda da, uluslararası topluluk üzerinde olumlu etkiler oluşturduğu ifade edilmiştir (Zeyrek, 2010: 875-878). Şanghai Beşlisi’nin Haziran 2001’de Şanghai’da yapılan altıncı zirvesinde Özbekistan’ın üyeliğe kabul edilişi bu bölgesel kuruluşun adının Şanghai İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olarak değiştirilmesine neden olmuştur. Çin ile sınıra sahip olmayan Özbekistan’ın örgüte katılımıyla, bölgesel bir kuruluş anlamı kazanan bu örgüt sınır sorunlarının düzenlemekten çok öte bir misyon üstleneceği işaretini vermiştir. Örgüt isminin Şanghai Beşlisi’nden Şanghai İşbirliği Örgütü’ne dönüşmesi bölgedeki oluşumların daha kalıcı ve köklü hale gelmeye başladığının göstergesi olmuştur (Çolakoğlu, 2004: 181-182).

ŞİÖ ulus-devlet temelinde eşit üyelerin yer aldığı uluslarüstü bir örgüt olmamakla beraber sadece uluslararası bir örgüttür. ŞİÖ yedi alt konseyden oluşmaktadır. Bunların bir bölümü senelik toplantılarla bir araya gelirken, diğer bir bölümü de daimi yapıdadır. Konseyler şu şekildedir (Örmeci, 2011: 2-3).

- Devlet Başkanları Konseyi; her sene bir defa düzenli olarak bir üye ülkede toplanan ve devlet başkanlarının katıldığı en üst düzeydeki karar mekanizmasıdır. Diğer konseylerin önceden istişare ettikleri önemli meseleler burada karara bağlanmaktadır.
- Hükümet Başkanları Konseyi; her sene bir defa toplanan ve bütçenin onaylanması ve ekonomik antlaşmalar yapılması gibi temel sorumlulukları olan ikinci en önemli alt mekanizmadır.
- Dış İşleri Bakanları Konseyi; Devlet Başkanları Konseyi'nden bir ay önce toplanan ve bu konseyin gündemini belirleyen, uluslararası meselelerin yoğunlukta görüşüldüğü örgütün en işlevsel organlarından birisidir.
- Temsilcilikler Konseyi; üye ülkelerin işbirliği yaptıkları alanlarda temsilcilerin katıldığı kapsamlı görüşme ve antlaşmaların altyapısının oluşturulduğu önemli bir organdır.
- Ulusal Koordinatörler Konseyi; yılda en az üç kez toplanan ve ŞİÖ üyesi ülkelerin ulusal koordinatörlerinin katıldığı ve tüm organları yönlendiren konseydir.
- Sekreteryası; Pekin'de bulunan ve örgütün tüm işlerinin belgelendiği ve takip edildiği, sonraki aktiviteler için belgelerin hazırlandığı daimi ve önemli bir organdır. İlk genel sekreter Çinli Zhang Deguang'dır.
- Bölgesel Anti-Terör Ajansı; Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yer alan anti-terör şubesidir. Daimi nitelikli olup, ilk sekreteri Özbek Casymov'dur.

Rusya, Çin, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli Şanghay İşbirliği Örgütü toplam 30 milyon kilometrekareyi aşan genişlikte bir coğrafyaya ve Dünya'nın dörtte birini teşkil eden bir nüfusa sahip bulunmaktadır.

Bölgesel güvenliğin sağlanması amacıyla yola çıkan Şanghay Beşlisi kısa bir süre sonra daha da ileri giderek ekonomik, siyasi ve askeri işbirliği alanlarını da kapsama dahil etmiştir. 2000 yılında Şanghay Formu adını alan Örgüt, 2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü adını alarak geniş bir işbirliği alanında yeni bir uluslararası örgüt olarak kurumsallaşmasını pekiştirmiştir. ŞİÖ Orta Asya'da Çin ve Rusya'nın önderliğinde, terörle mücadeleden ortak enerji yatırım alanlarına kadar çok geniş bir yelpazede işbirliğini geliştirerek hızla kurumsallaşmasını tamamlamıştır (Çoğal, 2008: 15-24).

3.3.3. Orta Asya İşbirliği Teşkilatı (OAİT)

Orta Asya İşbirliği Teşkilatı (Central Asia Cooperation Organization- CACO) 1994 yılında Orta Asya Ekonomik Birliği adı altında Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından kurulup, 1998 yılında Tacikistan'ın da bu ülkelerin aralarına katılımıyla Orta Asya Ekonomik Topluluğuna dönüşen yapının devamıdır (Çoşkun, 2005). 28 Şubat 2002 tarihinde Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan tarafından kurulmuştur. Orta Asya İşbirliği Teşkilatı (OAİT) liderler zirvesi, 17-18 Ekim 2004 tarihleri arasında Tacikistan'ın başkenti Duşanbe de gerçekleştirilmiş ve Rusya Federasyonu (RF) 28 Şubat 2002 tarihli kuruluş antlaşması çerçevesinde hazırlanan katılım protokolünün Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan devlet başkanları tarafından imzalanmasıyla birliğe resmen üye olmuştur. Teşkilatın amacı üye ülkeler arasında siyasi, ekonomik, ulaşım ve enerji altyapısı, su ve enerji kaynakları, tarım, ticaret, bilim, teknoloji, çevre, kültür, turizm, spor, beşeri konular ve bölgesel güvenlik ile istikrar alanlarında işbirliğini geliştirmektir (Çoşkun, 2005).

2004 yılında Rusya'nın Teşkilata katılmasının ardından dönem başkanlığını da Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali RAHMANOV almıştır. Duşanbe'de yapılan zirvede imzalanan ortak deklarasyonda alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir (<http://www.diplomatikgozlem.com>).

- Uluslararası terörizm, radikal dincilik, uyuşturucu kaçakçılığı ve güvenliğe yönelik diğer tehditlerin ortadan kaldırılması için müşterek çabaların ortaya konması,

- Üye ülke topraklarında faaliyetleri yasaklanan terör örgütlerinin, liderleri ve üyelerine ilişkin listelerin hazırlanması ve BDT üyesi ülkeler ile de benzer çalışmaların içersine girilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.
- Bölgesel ekonomik ve ticari işbirliğinin önceliklerinin belirlenmesi amacıyla üye devlet başbakanlarının 2005 yılının ilk çeyreğinde toplanmaları kararlaştırılmıştır.
- Afganistan yönetiminin ülkenin rehabilitasyonuna yönelik gayretlerinin takdirle karşılandığı ve Afganistan'ın bölgeye entegrasyonu ile sosyo-ekonomik alanda yeniden yapılanması konusundaki uzun vadeli programın uygulanması için gerekli desteğin verileceği vurgulanmıştır.

3.3.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (Black Sea Economic Cooperation, KEİ), Karadeniz havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesi olması için üye ülkelerin coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak aralarındaki ikili ve çok taraflı ekonomik, teknoloji, sosyal ilişkileri çeşitlendirmek ve daha da geliştirmek için oluşturulmuş ekonomik işbirliğidir. Örgüt uzun dönemde bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlayarak birliğin gelişimini sağlamayı hedeflemiştir. Birlik kuruluş aşamasında amacının Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında aşamalı olarak “serbest ticaret bölgesi” kurulması olduğu önerilmiş ise de daha sonra yapılan görüşmelerde bu yapılanmanın “ekonomik işbirliği” çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği planlanmıştır (Karagül, 2010: 135). Örgüt 25 Haziran 1992 tarihinde kurulmuş olup kurucu üye ülkeleri Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye olup diğer üyeleri Arnavutluk, Sırbistan ve Yunanistan'dır. Örgütün kuruluş düşüncesinin temelini eski Sovyetler Birliği'nin gıda ve tüketim mallarına olan ihtiyacı ile ülkemizin enerjiye olan dışa bağımlılığının karşılanması oluşturur. Fikir Romanya ve Bulgaristan'ın da birliğe katılmasıyla bölgesel bir işbirliği zemini oluşturmuştur. Ekonomik işbirliğinin ilk somut adımı Türkiye'nin ev sahipliğinde 19 Aralık 1990'da Ankara'da atılmıştı.

Toplantıya iştirak eden ülkeler Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan temsilcilerinin de bulunduğu eski Sovyetler Birliği heyeti ile Romanya ve Bulgaristan'dır. Toplantıda temel prensipler belirlenmiş, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği"nin kurulması hususunda anlaşma sağlandığı resmen açıklanmıştır (<http://www.mfa.gov.tr>). KEİ'nin en önemli özelliği uluslararası işbirliğine ve dış dünyaya açık olmasıdır. Karadeniz'in jeopolitik konumu KEİ'nin önem kazanmasına neden olmuş, bunun sonucu olarak gözlemci üye başvurularında kayda değer bir artış gözlenmiştir. KEİ sekiz organdan oluşup bunlar (<http://www.dpt.gov.tr>);

- Zirve: Üye ülkelerin Devlete yada Hükümet Başkanlarından oluşur.
- Dışışleri Bakanları Toplantısı (DBT): KEİ'nin en yüksek karar alma organı olup, altı ayda bir toplanmaktadır. KEİ'nin işleyişinden; alt organlarının kurulması çalışmalarının yönlendirilmesi ve kararların değerlendirilmesinden, gözlemci statüsü tanınması ile ilgili kararların alınmasından, iç tüzüğün kabul ve değiştirilmesinden sorumludur.
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA): Örgüte üye ülkelerin devlet yada hükümet başkanları ile Dışışleri Bakanları toplantılarında alınan kararların uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin oluşturulmasını sağlamak, KEİ'nin ülkü, hedef ve amaçlarını üye ülkelerin halklarına benimsetmek, parlamenter demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmak, uluslararası ve diğer kuruluşlarla örgüte üye ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmektir. Merkezi İstanbul'dur.
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konseyi (KEİK): KEİK ülkelerin ticari ve sınai işbirliğini geliştirme amacına yönelik olarak çalışmaktadır. Yönetim Kurulunda her ülkeyi temsil eden bir üye bulunmakta olup konusuna göre çalışma grupları oluşturabilmektedir. Daimi sekretaryası İstanbul'dadır.
- KEİ Uluslararası Sekretaryası: DBT için gündem taslaklarının hazırlanması, katılımcı devletler tarafından verilen belgelerin dağıtımı, KEİ toplantılarına idari destek sağlanması ve KEİ belgelerine ait arşiv hizmetlerinin yerine getirilmesi gibi konularla ilgilenir.

- KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası (KTKB): Merkezi Selanik’te bulunan banka 1 Haziran 1999 faaliyete geçmiştir. Bankanın kayıtlı sermayesi 1 Milyar SDR, taahhüt edilmiş sermayesi 300 Milyon SDR, ödenmiş sermayesi 100 Milyon SDR’dır.
- KEİ İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Eşgüdüm Merkezi: KEİ Dışişleri Bakanları’nın 10 Aralık 1992 tarihinde Antalya’da yapılan toplantısında onaylanan bir kararla kurulmuş olup Türkiye İstatistik Kurumu ayını zamanda “ KEİ İstatistik ve Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi” olarak görev yapmaktadır. Üye ülkeler için veri toplama, istatistik veriler için “data base” oluşturmak, istatistik verilerin uyumlaştırılması için toplantılar ve eğitim programları düzenleme gibi faaliyetleri içermektedir.
- Uluslararası Karadeniz Etütleri Merkezi: Örgütün hedeflerini geliştirmek, yeni imkanları ve işbirliği alanlarını saptamak üzere kurulmuştur.

3.4. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİNİ BÖLGESEL EKONOMİK ENTEGRASYONA YÖNLENDİRECEK TEMEL FAKTÖRLER ve TÜRKİYE

Türkiye Cumhuriyeti 1991 yılında SSCB’nin dağılımına kadar yer yüzündeki bağımsızlığı dünya ülkeleri tarafından kabul görmüş tek Türk devletidir. Binlerce yıllık ortak tarihe ve coğrafyaya sahip Türkler SSCB’nin dağılmasının ardından dünya üzerinde ki ülke sayısını altı bağımsız Türk devletiyle beraber yediye çıkartmıştır. BDT üyesi bu ülkeler kendi aralarında ticari sahalarında yoğunluk yaşamaktadırlar. Coğrafi, sosyo kültürel yapısı ve SSCB’nin dağılımıyla oluşan yeni ekonomik pozisyonları ülkelerin birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. SSCB’nin 1991 yılında dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan etmiş ve diğer dünya ülkeleri tarafından kabul görmüş Türk Devletlerinin Bölgesel Ekonomik Entegrasyon oluşturmaları için, gerekli temel faktör ve ülke profilleri şu şekildedir.

3.4.1. Sosyo-Kültürel Faktörler

Merkezi Asya da Bölgesel Ekonomik Entegrasyon gerçekleştirecek ülkelerin sosyo-kültürel performanslarının güçlü ve zayıf yanlarının neler olduğunu, olanaklarını ve tehdit olabilecek durumlarını belirteceğiz. Üye ülkelerin sosyo-kültürel durumları aşağıdaki gibidir.

3.4.1.1. Azerbaycan

Yönetim şekli Cumhuriyet olan ülkenin başkenti Bakü hukuk sistemi Medeni hukuktur. Nüfusunun çoğunluğu Türk ve Müslümanlardan oluşmaktadır. 1918-1920 yılları arasında kısa bir süre bağımsız, 1991 SSCB'nin dağılımının ardından bağımsızlık kazanmıştır. Ülkedeki etnik gruplar Azeri %90.6, Dağıstanlı %2.2, Rus %1.8, Ermeni %1.5, diğer %3.9, yer almakla beraber genellikle Ermeniler Dağlık Karabağ bölgesinde yaşarlar. Resmi dil olarak Azerice %90.3 oranında kullanılmaktadır. Ülkede Müslüman %93.4, Rus Ortodoks %2.5, Ermeni Ortodoks %2.3, diğer inançlarda %1.8 olarak yer almaktadır. Ülke nüfusu 8.372.373 olmakla birlikte yaş yapısını 0-14 yaş %23.2, 15-64 yaş %70.3, 65 yaş ve üzeri %6.4 oluşturmaktadır. Sağlık harcamaları Gayri Safi Yurt İçi Harcama (GSYİH)'nin %5.8 oluşturur. Eğitim harcamaları ise GSYİH'nin %2.8 kısmını oluşturur. 15 yaş ve üzeri okur yazar nüfusu %98.8, erkeler nüfus için %99.5, kadın nüfus için ise %98.2'dir (<http://www.cia.gov>).

3.4.1.2. Kazakistan

Kazakistan'ın yönetim şekli Başkanlık Tipi Cumhuriyet olup, başkenti Astana'dır. Kazakistan'ın hukuk sistemi Medeni hukuktur. Ülke 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkede ki etnik grupları Kazaklar %63.1, Ruslar %23.7, Özbekler %2.8, Ukrayna %2.1, Uygurlar %1.4, Tatarlar %1.3, Almanlar %1.1, diğer %4.5 oluşturmaktadır. Ülkenin resmi dili Kazakça olup Rusça %95 oranında resmi, günlük işler ve etnik gruplar arası iletişim olarak kullanılmaktadır.

Kazakistan'ın inanç yapısını Müslümanlar %47, Rus Ortodoks %44, Protestan %2 ve diğer %7 oluşturmaktadır. Ülke nüfusu 15.522.373 kişiden oluşmaktadır. Nüfusun yaş yapısını 0-14 yaş %21.6, 15-64 yaş %71, 65 yaş ve üzeri %7.4 oluşturmaktadır. Ülkenin sağlık harcamalarına aktardığı miktar GSYİH'nin %4.3'ünü oluşturmaktadır. Eğitim harcamalarına ise GSYİH'nin %2.8'ini aktarmaktadır. Toplam nüfusun %99.5'lik kısmı okuyup yazmaktadır. 15 yaş ve üzeri nüfus okuyup yazmakta olup erkeklerde bu oran %99.8 kadınlarda ise %99.3'tür (<http://www.cia.gov>).

3.4.1.3. Kırgızistan

Kırgızistan nüfusunun neredeyse altıda birinin öldüğü 1916 yılında Çarlık İmparatorluğu'na karşı büyük bir isyan başlattı, 1936 yılında Sovyet Cumhuriyetine dahil oldu ve SSCB'nin 1991 yılında dağılmasının ardından bağımsızlığını kazandı. Ülke'nin yönetim biçimi Cumhuriyet başkenti Bişkek'tir. Hukuk sistemi Fransız medeni hukuku ve Rusya Federasyonu kanunlarını özellikle içerir. Ülke nüfusunu Kırgız %64.9, Özbek %13.8, Rusya %12.5, Dungan %1.1, Ukrayna %1, Uygur %1, diğer %5.7 oluşturmaktadır. Kırgız ve Rusça ülkenin resmi dilidir. Ülke nüfusunun inanç yapısı Müslümanlar %75, Rus Ortodokslar %20 ve diğer %5'tir. Ülke nüfusu 5.587. 443 kişi, yaş yapısı 0-14 yaş %29.3, 15-64 yaş %65.4, 65 yaş ve üzeri %5.3'tür. Ülke GSYİH'nin %4.1'i sağlık harcamalarına aktarılmaktadır. Eğitim harcamaları ise GSYİH'nin %5.9'unu oluşturmaktadır. Kırgızistan'da nüfusun %98.7'si okur yazar olup, 15 yaş ve üzeri tüm nüfus okuyup yazabilmekte ve erkeklerde bu oran %99.3, kadınlarda ise %98.1'dir (<http://www.cia.gov>).

3.4.1.4. Özbekistan

Ülkenin başkenti Taşkent yönetim şekli Cumhuriyet ve otoriter başkanlık olup ülkede medeni hukuk kuralları geçerlidir. Özbekistan nüfusunu %80 Özbek, %5.5 Rus, %5 Tacik, %3 Kazak, %2.5 Karakalpak, %1.5 Tatar, %2.5 diğerlerinden oluşmaktadır. Ülkenin resmi dili Özbekçe olup %74.3 oranında kullanılmakta olup, Rusça %14.2, Tacik %4.4 ve %7.1 diğerleri resmi dilin yanında kullanılan dilleri oluşturmaktadır. Özbekistan nüfusunun %88 Sünni Müslümanlardan, %9'u Doğu Ortodokslardan ve

%3'de diğer inançlardan oluşmaktadır. Ülke nüfusu 28.128.600'dir. Nüfus yaş yapısı 0-14 yaş %26.5, 15-64 yaş %68.8, 65 yaş ve üzeri %4.7 oranındadır. Sağlık harcamaları GSYİH'nın %5.2'sini oluşturmaktadır. Nüfusun %99.3'ü okur yazar olup, 15 yaş ve üzeri okuyup yazmakta olan nüfusta erkekler %99.6'yı, kadınlar ise %99 oluşturmaktadır (<http://www.cia.gov>).

3.4.1.5. Tacikistan

Yönetim şekli Cumhuriyet olan ülkenin başkenti Duşanbe'dir. Hukuk sistemi Medeni hukuk ve Uluslar arası hukuk kurallarını içermektedir. Ülke 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşmuştur. 1992-1997 yılları arasında bölgesel gruplar arasında iç savaşlar yaşanmıştır. Etnik Özbekler Tacikistan'da önemli bir azınlık oluşturur. Ülke nüfusunu Türkler ve Müslümanlar oluşturmaktadır. Ülke nüfusunun inanç yapısı Sünni Müslüman %85, Şii Müslüman %5 ve diğer %10'dur. Ülkede ki etnik gurupları Tacik %79.9, Özbek %15.3, Rus %1.1, Kırgız %1.1, diğer %2.6 oluşturmaktadır. Ülke nüfusu 7.627.200 kişiden oluşmaktadır. Yaş itibariyle nüfus yoğunluğu 0-14 yaş %33.9, 15-64 yaş %62.7, 65 yaş ve üzeri %3.4'tür. Sağlık harcamaları GSYİH'nın %5.3'lük kısmını oluşturmaktadır. Eğitim harcamaları ise GSYİH'nın %3.5'lik kısmını oluşturmaktadır. Okur yazar oranı 15 yaş ve üzeri okuyup yazabilmekte olup toplam nüfus içersinde bu oran %99.7, erkelerde %99.7 ve kadınlarda bu oran %99.2'dir. Rusça yaygın olarak kullanılmakla beraber ticari işlevlerde vb. olmak üzere Tacik resmi dil olarak kullanılmaktadır (<http://www.cia.gov>).

3.4.1.6. Türkmenistan

Ülke 1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanmıştır. Ülkenin başkenti Aşgabat, yönetim şekli Cumhuriyet, laik demokrasi ve başkanlık biçiminden oluşmaktadır. Hukuk sistemini İslami hukuk ve Medeni hukuk kuralları oluşturmaktadır. Ülke nüfusunu %85 Türkmen, %5 Özbek, %4 Rusya, %6 diğerleri oluşturmaktadır. Türkmençe resmi dil olup %72, Rusça %12, Özbek %9 ve %7 diğer diller kullanılmaktadır. Ülke nüfusunun %89'u Müslüman, %9'u Doğu Ortodoks ve %2'si diğer inanç türlerini oluşturmaktadır. Nüfusu 4.997.503 kişi olan ülkenin yaş

yapısı 0-14 yaş %27.5, 15-64 yaş %68.4, 65 yaş ve üzeri %4.1 kadın ve erkelerden oluşmaktadır (<http://www.cia.gov>).

3.4.1.7. Türkiye

Modern Türkiye 1923 yılında Mustafa Kemal ATATÜRK önderliğinde Osmanlı İmparatorluğundan arda kalan 783.562 km²'lik alana kurulmuş bir Türk devletidir. Osmanlı Devletinin devamı niteliğinde olan ülke geniş kapsamlı sosyal, hukuki ve siyasi reformları Mustafa Kemal ATATÜRK sayesinde gerçekleştirmiştir. Resmi dili Türkçe olan ülkenin, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti yönetim anlayışı vardır. 1923 yılında kurulan ülke Cumhuriyet Rejimini benimsemiş, halk tarafından seçilen parlamento ile milletvekillerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'deki sayısı 550'dir. Kuvvetler ayrılığı esaslığı olan ülkede yasama işlerini TBMM, yürütme işlerini Hükümet, yargı işlerini ise bağımsız Mahkemeler yapmaktadır. Türkiye'de 1923'te cumhuriyetin ilanı ile devlet başkanı, cumhurbaşkanı sıfatını almış ve aynı zamanda başkomutan olarak nitelendirilmiştir. Türkiye çok partili siyasi yapıya 1946 yılında kavuşmuştur. Geçmişinde çalkantılı süreç geçiren ülke zaman zaman geçişi istikrarlar yakalasa da bu durum uzun sürmemiş askeri darbelerle engellenmiştir. Son olarak 2001 yılında yaşadığı ekonomik krizle mevcut hükümet yıkılmış yapılan genel seçimlerde iktidara tek başına gelen siyasi parti ülkenin üzerindeki sis bulutunu yıllar geçtikçe kaldırmış ekonomik performansıyla dünya ülkelerinin ilgisini çekmiş ve göz doldurmuştur. Ülke nüfusu 74.724.269 kişiden oluşmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının büyük bir kısmı Müslüman'dır. Müslüman vatandaşların çoğunluğu Sünni mezhebinden olup çoğu da Hanefi'dir. Ülke nüfusunun %99.3'ü Müslüman, %0.6'sı Hristiyan ve %0.1'i diğer inanç kesimlerinden oluşmaktadır. Ülkenin resmi dili Türkçe olup bölgelere göre birçok farklı şiveler kullanılmaktadır. Türkiye'de 81 il, 957 ilçe, 1977 belde ve 34.247 köy bulunmaktadır. Başkenti Ankara olan Ülkenin büyük şehirleri sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Adana'dır. Türkiye'nin 2000'li yıllardan başlayarak yeni bir demografik rejime girdiği görülmekte ve Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçte sosyo – ekonomik alanda ve özellikle anne – çocuk sağlığı göstergelerinde olumlu gelişmeler göstermektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra eğitim alanında köklü

düzenlemeler yapılmış. Bunları sırasıyla; eğitim kurumlarının birleştirilmesi, örgütlenmesi, eğitim niteliğinin geliştirilmesi ve eğitimin yaygınlaştırılmasına ilişkin bir dizi yasal düzenlemeler izlemiştir. Bu düzenlemelerle beraber ülkenin okur yazar oranında sürekli artışlar gözlenmiştir. 2008 yılı itibariyle ilköğretim okullaşma oranının erkek ve kız çocukları için sırasıyla %97 ve %96 olduğu gözlenmiş ve bu durum ilköğretim düzeyinde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırmıştır. Türkiye'nin cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen süreçte ülke nüfusunun kırsal bir nüfus olmaktan kentsel bir nüfus olmaya doğru dönüşüm gerçekleştirmiştir. 1920'li yıllarda her 10 kişiden 8'inin kırsal yerleşim yerlerinde yaşadığı bir nüfusun yerini, bugün tam tersine yaşanan bir dönüşüm ile her 10 kişiden 8'inin kentsel yerleşim yerlerinde yaşadığı nüfus almıştır. Türkiye'de 1980'li yılların başından itibaren ihracata dayalı büyüme modeline dayanan liberal ekonomik politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bu yeni ekonomik yapı, kentsel yerleşim yerlerinin içinde organize olan hizmet sektörü ve kentsel yerleşim yerlerinin çevresinde organize olan sanayi sektörü için daha fazla işgücü gereksinimi duyulmuştur. Bu gereksinimin bir sonucu olarak da kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine işgücü göçü daha da hızlanmıştır. Türkiye'de hem kadınların hem de erkelerin işgücüne katılım oranları azalmaktadır. 1980'li yılların sonlarında erkekler için %81; kadınlar için ise %34 olan işgücüne katılım oranları, 2008 yılında azalarak erkekler için %70'e; kadınlar için ise %25'e düşmüş, özellikle kadınların işgücüne katılım oranlarındaki azalma dikkat çekicidir ki bunun sebebi de bayanların eğitimde kalma sürelerinin uzamasının ve kırsal alanlardan kentsel alanlara göç süreci etkili olmuştur (Koç vd. 2008: 3-39).

Tablo 23: Türkiye Nüfusunun Okuma - Yazma Profili (2011 Yılı)

Yaş Grubu	Cinsiyet	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen	Bilinmeyen	Toplam
0-13	Erkek	1.424	5.171.894	16.035	5.189.353
	Kadın	3.940	4.902.124	17.779	4.923.843
14-17	Erkek	4.226	2.619.890	10.851	2.634.967
	Kadın	15.582	2.461.949	16.375	2.493.906
18-21	Erkek	15.718	2.445.551	54.314	2.515.583
	Kadın	52.298	2.291.156	66.298	2.409.752
22-24	Erkek	15.050	1.806.225	88.943	1.910.218
	Kadın	56.826	1.704.032	75.868	1.836.726
25-29	Erkek	26.582	2.916.716	254.785	3.198.083

	Kadın	91.158	2.874.638	108.283	3.074.079
30-34	Erkek	26.611	3.114.847	133.239	3.274.697
	Kadın	95.511	3.008.884	88.379	3.192.774
35-39	Erkek	19.585	2.725.388	82.129	2.827.102
	Kadın	87.020	2.629.871	65.878	2.782.769
40-44	Erkek	16.936	2.352.526	51.943	2.421.405
	Kadın	94.286	2.182.502	53.524	2.330.312
45-49	Erkek	22.907	2.319.426	55.232	2.397.565
	Kadın	152.757	2.150.480	69.860	2.373.097
50-54	Erkek	25.277	1.820.169	58.860	1.904.306
	Kadın	175.423	1.636.263	64.741	1.876.427
55-59	Erkek	39.532	1.608.150	63.891	1.711.573
	Kadın	267.109	1.392.233	73.697	1.733.039
60-64	Erkek	46.774	1.127.741	52.725	1.227.240
	Kadın	306.228	959.623	64.785	1.330.636
65 +	Erkek	293.082	1.984.510	112.943	2.390.535
	Kadın	1.219.428	1.682.951	183.269	3.085.648
	Toplam	3.171.270	61.889.739	1.984.626	67.045.635

*Yabancılar Dahil Edilmemiştir.

Kaynak: (<http://www.tuik.gov.tr>.)

3.4.2. Coğrafi (Jeopolitik) Faktörler

Merkezi Asya Ülkelerinin Bölgesel Ekonomik Entegrasyon çerçevesinde oluşumunu etkileyen faktörler arasında coğrafyanın ne kadar etkili ve vazgeçilmez bir gerçek olduğu gözler önündedir. Entegrasyona üye Ülkelerin jeopolitik konumları hakkında bilgi vererek, Türkiye'nin bölgedeki doğal bir enerji koridoru olması ile Doğu ve Batıyı bir birine bağlayan kavşak özelliği ifade edilecektir. Ekonomik entegrasyonu oluşturacak ülkelerin doğal kaynakları, arazi yapısı, topraklarının kullanım şekilleri, toplam toprak alanları, kara ve su alanları, ülkelerde oluşabilecek ya da var olan tehditlerin neler olduğu, komşu ülkelerin kimlerden oluştuğu gibi ülke coğrafyası hakkında bilgi vererek coğrafi faktörlerin bölgesel entegrasyonlar üzerinde nedenli etkili olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

3.4.2.1. Azerbaycan

Azerbaycan yer olarak Güneybatı Asya'da, İran ve Rusya'nın arasında, Hazar Denizine kıyısı olan bir ülkedir. Ülkenin toplam alanı 86.600 km² olup 82.629 km²'si

kara, 3.971 km²'si ise su dur. Kara sınırlarının uzunluğu 2.013 km'dir. Sınır komşuları Ermenistan 566 km, Gürcistan 322 km, İran 432 km, Rusya 284 km ve Özerk Cumhuriyet olup Azerbaycan'a bağlı olan Nahçıvan'ın tek Türk sınır komşusu 13 km ile Türkiye'dir. Ülke zengin toprak-iklim yapısına, tarihi geleneklere ve stratejik coğrafi-ekonomik konuma sahiptir. Ülke konum olarak büyük İpek Yolu adlanan yolun üzerinde, Avrupa ve Asya için önemli iletişim kavşağındadır. Ülke Kuzey'den Büyük Kafkas, Batı'dan Küçük Kafkas, Güney'den ise Talış dağı ile çevrilmiştir. Bütün ülkenin toplam yüzölçümünün %58'i dağlık arazilerden oluşmaktadır. Büyük ve Küçük Kafkas dağları arasında Kür-Araz ovalığı yerleşmektedir ki, ülkenin en büyük iki nehri olan Kür ve Aras bu ovalıkta birleşerek Hazar denizine dökülmektedir. Ülkenin Hazar denizine kıyı şeridi 713 km'dir (<http://www.cia.gov>). Azerbaycan'ın iklimi çok çeşitli ve değişkendir. Hazar denizi ve Kafkaslar burada değişik bir iklimin oluşmasında etkilidir. Dünyada mevcut olan iklim çeşitlerinin dokuzu burada gözükmemektedir. Bu iklim koşulu ülkede pamuk, zeytin, çay, turuncgiller gibi çok sıcak seven meyveleri yetiştirmeye, aynı zamanda yılda iki kere ürün hasadı yapmaya olanak sağlıyor. Azerbaycan'da 800'ün üzerinde toprak çeşidi bulunmaktadır. Dağlık ve dağ çevresi arazilerde siyah ve kahverengi orman toprakları, dağlık olmayan bölgelerde ise gri toprakları daha fazladır. Tarıma uygun topraklar %54.9 olup sulanan arazi 14.300 km²'dir (Somuncuoğlu, 2011: 3). Ülke topraklarının %10'u orman alanıdır. Ülkenin doğal kaynakları petrol, doğalgaz, demir cevheri, demir dışı metaller ve boksitten oluşmaktadır (ATİB, 2006: 3-4).

3.4.2.2. Kazakistan

Ülke Orta Asya'da yer alan bir Türk devletidir. Kuzeyinde Rusya, Ural Dağları ve Güney Sibirya, doğusunda Moğolistan ve Doğu Türkistan, güneyinde Kırgızistan, Özbekistan, Aladağ, Tanrı Dağları ve Aral Gölü, batısında ise Hazar Denizi yer alır. Doğu ve batı sınırları arası 3000 km, kuzey ve güney sınırları arası ise 1500 km'dir (<http://www.coğrafya.gen.tr>). Toplam alanı 2.724.900 km²'dir. Ülke topraklarının beşte biri dağlarla kaplı olup, geri kalan kısımları düzlükler, tepelik ovalar ve platolardan meydana gelir. Batıda Volga Altay dağlarının doğu ve kuzey batı Sibirya ovaları, güneyde vahalar ve Orta Asya çöllerine kadar uzanan geniş düz bozkırlardan oluşur.

Doğal Kaynakları petrol, doğal gaz, kömür, demir cevheri, manganez, krom cevheri, nikel, kobalt, bakır, molibden, kurşun, çinko, boksit, altın ve uranyum yataklarından oluşur. Ülke arazisinin tarıma uygun toprakları %8.28, daimi ekinler %0.05 topraklardan oluşmakta olup sulanan arazi 35.560 km²'dir (<http://www.cia.gov>).

3.4.2.3. Kırgızistan

Kırgızistan toprakları 199.951 km²'den oluşmaktadır. Ülke topraklarının 191.801 km² karalardan meydana gelmekte olup 3000 metreyi bulan dağlar ülke topraklarının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Kokpaalatau sıradağları Tanrı dağlarının uzantısı olup Çin ile tabii sınırları oluşturmaktadır. Dünyanın ikinci büyük krater gölü olan Issık Gölü Kırgızistan da bulunmaktadır. Ülke topraklarının deniz seviyesinden 2750 m uzak ve yüksek olması iklimi etkiler. Ülkenin sınır komşuları Çin 858 km, Kazakistan 1.224 km, Tacikistan 870 km, Özbekistan 1.099 km'dir. Tarıma uygun ülke arazisi %6.55, daimi ekilen arazisi ise %0.28 ve sulanan arazi 10.196 km²'dir (<http://www.cia.gov>). Dünyanın en büyük ceviz ormanlarına sahiptir. Maden yönünden zengin yataklara sahiptir. Tanrı Dağlarında demir, cıva, sürme, altın; Fergana Vadisinde petrol ve doğalgaz yatakları bulunur. Kömür, tuz, kaolin, cam tozu yatakları olup, Ülkenin kömür rezervi 31 Milyon ton ile Orta Asya'da birincidir (<http://www.kirgizcumhuriyeti.tr.gg>).

3.4.2.4. Özbekistan

Toplam alanı 447.400 km² olan ülkenin 425.400 km²'si kara 22.000 km² ise sulardan oluşmaktadır. Ülkenin batısı düz ve kurak topraklarla Özbekistan topraklarının büyük çoğunluğunu oluştururken doğusu ise dağlıktır. Tanrı dağlarının batı kesimlerini meydana getiren dağ silsilelerinden dolayı bölge engebeldir. Ülkenin sınır komşuları Afganistan 137 km, Kazakistan 2.203 km, Kırgızistan 1.099 km, Tacikistan 1.161 km ve Türkmenistan 1.621 km'dir. Ülkenin denize kıyısı yoktur. Özbekistan'ın tamamına yakın bölümünde çöl ve bozkırlarla kaplı düzlüklerden oluşur. Ülkenin doğu kesimine doğru Tanrı Dağları'nın batı uzantısını oluşturan engebeli ve dağlık bir sahası vardır. Büyük bölümü çöllerle kaplı olan ülkede şiddetli karasal iklim hakimdir. Ülke

kuzeyinde Tanrı güneyinde Altay Dağları arasında kalan geniş bir oluk biçiminde olan Fergana Vadisine sahiptir. Fergana Vadisinden geçen Seyhun Nehri bölgedeki toprakların verimli ve iklim şartlarının ılıman oluşmasını sağlayıp bölgenin tarım ve yerleşmeye uygun hale getirerek İpek Yolunun geçtiği önemli bir saha oluşturmuştur. Ülkenin tarıma uygun toprakları %10.51, daimi ekili topraklar %0.76 olup sulanan arazi 42.230 km²'dir. Özbekistan'ın doğal gaz, petrol, kömür, altın, uranyum, gümüş, bakır, kurşun ve çinko, tungsten gibi doğal kaynakları vardır (<http://cia.gov>).

3.4.2.5. Tacikistan

Ülke Orta Asya'nın güneydoğusunda bulunur. 143.100 km² alana sahip olan ülke 141.510 km²'si kara, 2.590 km²'si ise sulardan oluşmaktadır. Sınır komşuları Afganistan 1.206 km, Çin 414 km, Kırgızistan 870 km ve Özbekistan 1.161 km'dir. Yükseklikleri 300 metreden 7495 metreye kadar değişen dağlarla çevrilidir. Sert karasal iklime sahip olan Tacikistan'ın tarıma uygun toprakları %6.52, daimi ekili alanı ise %0.89 olup sulanan arazisi 7.220 km²'dir. Ülkenin doğal kaynakları hidro enerji, petrol, uranyum, cıva, kurşun, çinko, antimon, tungsten, gümüş ve altındır (<http://www.cia.gov>).

3.4.2.6. Türkmenistan

Türkmenistan 488.100 km² alana sahip olan 469.930 km²'si karadan 18.170 km² ise su alanlarından oluşan İran ve Kazakistan arasında kalıp Hazar Denizine kıyısı olan bir Orta Asya ülkesidir. Ülkenin sınır komşuları Afganistan 744 km, İran 992 km, Kazakistan 379 km ve Özbekistan 1.621 km'den oluşmaktadır. Arazi yapısı İran sınırı boyunca alçak dağlarını Kopet Dağları oluşturur. Topraklarının beşte dördünü ise Karakum çölü kaplar. Sert bir kara iklimine hakim olan ülkenin tarıma uygun toprakları %4.51, daimi ekili alanı %0.14 olup sulanabilir arazisi 18.000 km²'dir. Türkmenistan yeraltı zenginlikleri bakımından oldukça zengindir. Ülkenin doğal kaynakları petrol, doğal gaz, kükürt ve tuzdur. Çeleken yarımadasında Nebit dağı, Kum Dağ ve Okarem'de petrol ve doğal gaz yatakları vardır. Ayrıca Karakum'da doğalgaz,

Gavrdak'ta kükürt, kurşun, Kara Boğaz Gölün'de kalium ve madeni tuz çıkarılmaktadır (<http://www.cia.gov>).

3.4.2.7. Türkiye

Türkiye Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan önemli bir kavşak noktasındadır. Ülke konumu itibariyle Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Ülke tarihi, coğrafi ve kültürel açılarından doğunun olduğu kadar, aynı kıstaslarla batınında bir parçasıdır. Bu durum da Türkiye'ye Batı ile Doğunun sentezini yapma imkanı sunmaktadır. Stratejik öneme sahip boğazları olup, petrol bakımından zengin ülkelere komşudur. Jeopolitik konumu ülkeye geçmişten gelen bir merkezîyetçiliği kazandırmış, Asya ve Avrupa arasındaki en önemli ticaret ve ulaşım yollarının Türkiye'den geçmesine olanak sağlamıştır. Ortalama yükseltisi fazla ve engebeli olan ülkenin tarımı, sanayisi, nüfusu, ulaşımı ve yerleşimi bu durumdan etkilenmektedir. Türkiye'nin gerçek yüzölçümü 814.578 km², izdüşüm yüzölçümü ise 783.562 km² olup aradaki fark yüksek ve engebeli olmasından kaynaklanmaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkenin kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Akdeniz, batısında Ege ve Marmara Denizi vardır. Türkiye'nin kara sınırları 2652 km'dir. Türkiye'nin sınırı Ermenistan 268 km, Azerbaycan 13 km, Bulgaristan 240 km, Gürcistan 252 km, Yunanistan 206 km, İran 499 km, Irak 352 km ve Suriye 822 km'den oluşmaktadır. Ülkede tarıma uygun topraklar %29.81, daimi ekili alanlar %3.39 ve diğer %66.8'dir (<http://www.cia.gov>). Türkiye, üzerinde bulunduğu jeopolitik yapının bir sonucu olarak dünyada kendi hammadde gereksiniminin önemli bir bölümünü karşılayabilen maden çeşitliliği bakımından nadir ülkelerden birisidir. Ülke, Dünyada maden üretimi yapan 28'nci, üretilen maden çeşitliliği bakımından 10'uncu sırada yer almaktadır. Dünya genelinde 90 çeşit madenden sadece 13'ünün varlığı belirlenememiş olup 50 çeşit madenden zengin ya da çok zengin, 27 çeşit maden bakımından ise yetersiz kaynaklara sahiptir. Türkiye rezerv yönünden başta bor, trona, bentonit, mermer, feldspat, manyezit, alçıtaşı, pomza, perlit, stromsiyum, ve kalsit olmak üzere dünyanın sayılı zengin ülkelerinden birisidir. Dünya üretilabilir petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %72'lik bölümü, ülkemizin yakın coğrafyasında yer almaktadır. Türkiye, jeopolitik konumu itibariyle dünya ispatlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin

dörtte üçüne sahip bölge ülkeleriyle komşu olup enerji zengini Hazar, Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri ile Avrupa'daki tüketici pazarları arasında doğal bir “Enerji Koridoru” özelliğini muhafaza etmekte ve çok önemli projelerle bu konumunu desteklemektedir (<http://www.enerji.gov.tr>).

3.4.3. Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler Ekonomik Entegrasyonların temelini oluşturur. Entegrasyonu gerçekleştirecek ülkelerin ekonomik verilerinin, alt yapılarının, ticari ilişkilerinin, yer altı kaynaklarının, üretim ve tüketimlerinin, ihracat-ithalat kalemlerinin, dış ticaret potansiyellerinin, işsizlik oranlarının ekonomik entegrasyona katkıları önemlidir. Tarım ve sanayi ürünlerinin gelişimlerine bakılarak gerçekleşecek ekonomik entegrasyona etkileri neler olabileceği, oluşturulacak ortak pazarın faydaları, gümrük tariflerinin entegrasyona dahil olan ve dışarıda kalan ülkeler için nasıl şekilleneceği, fayda-maliyet analizlerini inceleyerek entegrasyona katkılarının neler olacağı anlaşılabilir. Merkezi Asya'da Ekonomik Entegrasyonu şekillendirecek temel ekonomik faktörler doğalgaz ve petrol'dür. Ülkelerin petrol ve doğalgaz rezervlerinin bölgeye muhtemel etkileri araştırılarak, entegrasyonun dışında kalan ülkelere karşı izlenecek politikalar ülkeler tarafından şekillendirilerek, birleşme ile katkıları ortaya konulacaktır. Bölgesel ekonomik entegrasyonların oluşumunun temelinde ekonomik faktörleri barındırmasından dolayı; entegrasyona üye ülkelerin ekonomik verilerini aşağıda belirteceğiz.

3.4.3.1. Azerbaycan

Yeniliklere hızla ayak uyduran Azerbaycan, SSCB'nin dağılması ile uzmanlaşma ve işbölümüne dayalı ekonomik yapılanmanın sona ermesi ülke ekonomisini ciddi yönde sekteye uğratmıştır. Devlet halen ülke ekonomisi üzerinde ciddi bir ağırlığa sahiptir. Ekonomi, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecindedir. Ülkenin ekonomik açıdan en büyük zenginlikleri sahip olduğu petrol ve doğalgaz yatakları, tarıma elverişli toprakları ve SSCB döneminden miras kalan sanayi tesisleri ve alt yapılarıdır. Ülke ekonomisi SSCB den ayrıldıktan sonra küçülme

yaşamış, Ermenistan ile çıkan savaş ekonomiye ağır bir darbe vurmuştur. Bütün bu olumsuzlukların aşılmasında petrol önemli bir rol oynamıştır, yıllardır petrole yatırım yapan ülke 2005 yılından sonra milli gelire yansıyacak petrol gelirleri elde etmeye başlamıştır. Ülkenin gaz üretimi artırmak için çabaları sürerken bir taraftan da Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı üzerinden petrol ihracatının temel ekonomik unsur olduğu da belirtilmesi gerekmektedir (<http://www.uekibb.org>).

Azerbaycan ekonomik verileri şu şekildedir: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla satın alma gücü paritesine göre 90.79 milyar\$ olup resmi döviz kuruna göre 54.37 milyar\$'dır. Ülkenin kişi başına düşen milli gelir 10.900\$'dır. GSMH'ın sektörlere göre dağılımı tarım %5.2, endüstri %65.4 ve hizmet sektörü %29.4 olup enflasyon oranı %5.7'dir. Ülkenin tarım ürünleri pamuk, tahıl, pirinç, üzüm, meyve, sebze, çay, tütün, sığır, domuz, koyun ve keçiden oluşup, sanayi ürünleri ise; petrol ve doğal gaz, petrol ürünleri, petrol sahası ekipmanı, çelik, demir cevheri, çimento, kimya, petrokimya ve tekstilden oluşur. Azerbaycan elektrik üretimi 22.55 milyar kwh olup, elektrik tüketimi ülkenin 18.8 milyar kwh'tır. Elektrik ihracatı 812 milyon kwh olan ülkenin, elektrik ithalatı 596 milyon kwh'tır. Ülkede petrol üretimi 1.041 milyon varil/gün olup tüketim değerleri 104.000 varil/gün'dür. Petrol ihracı 651.700 varil/gün, ithalatı 1.439 varil/gün'dür. Azerbaycan doğal gaz üretimi 16.52 milyar m3, tüketimi ise 10.59 milyar m3'tür. Ülkenin doğal gaz ihracatı 5.93 milyar m3 olup doğal gazda ülkenin ithalatı yoktur. Ülkenin ihracat hacmi 26.48 milyar\$ olup ihracat ürünlerini ise %90 petrol ve gaz, makineler, pamuk ve gıda maddeleri oluşturmaktadır. Ülkenin ihracat ortakları İtalya %26.8, ABD %8.4, Almanya %7.1, Fransa %6.7, Çek Cumhuriyeti %4.9 ve Rusya %4.4'tür. Ülke ithalat hacmi ise 6.746 milyar\$ olup ithalat ürünleri makine ve ekipman, petrol ürünleri, gıda ürünleri, metaller ve kimyasallar olup, ithalat ortakları Türkiye %17.7, Rusya %14.5, Almanya %9.9, Çin %9.6, İngiltere %7.2, Ukrayna %7'dir. Ülkenin döviz ve altın rezervleri 6.409 milyar\$'dır (<http://www.cia.gov>).

Azerbaycan ekonomisinin son dönemde yaşanan en önemli gelişmeleri şu şekilde ifade edebiliriz; ekonomik büyümenin olumlu seyir izlemesi, döviz rezervlerinin artışı, özel sektörün hızla gelişmesi, manatın ve kurunun artışı, dış borçlanmasının düşük olmasıdır. Ülke ekonomisindeki bu gelişmelere rağmen ekonominin güncel sorunları ise; petrol dışı sektörlerin gelişmemesi, ülke ekonomisinin dünya konjonktürüne yüksek derecede bağımlılık göstermesi, enflasyon artışı, ekonominin

kredi teminatının düşük olması, yoksulluk seviyesinin yüksek olması ve gizli işsizliktir (<http://www.uekibb.org>).

3.4.3.2. Kazakistan

Kazakistan, Rusya hariç eski Sovyetler Birliğinin en büyük fosil yakıt rezervine sahip olan ülkesi olmakla birlikte, diğer mineral ve metaller, uranyum, bakır, ve çinko gibi bol kaynaklara sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılması merkezi planlı ekonominin çöküşü ile birlikte Kazakistan'ın üretim kalemlerinde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Ülke ekonomisinin Rusya'ya bağımlı olması bağımsızlık sonrası yaşadığı durgunluk döneminde tüketim malları üretimi gibi bazı alt sanayi sektörlerine büyük zararlar vermiştir. Kazakistan ekonomisi için coğrafi sınırlamalar ve çürüyen alt yapı ciddi engeller oluşturur. Ekonominin kalkınmasının en önemli etkeni petrol'dür. Günümüzde petrol, toplam sanai üretiminin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Kazak ekonomisinin diğer önemli sektörleri ise metal işleme ve çelik üretimidir. Bu sektörler de Sovyet Birliği sonrası dönemde ülkeye giren yabancı yatırımlar sayesinde en çabuk toparlanan sektörlerdir. İnşaat sektörü petrole dayalı olup petrol sektöründeki yatırımlarla birlikte aşamalı olarak artmıştır (<http://www.uekibb.org>).

Ülkenin GSYİH satın alma gücü paritesine göre 196.4 milyar\$ olup kişi başına gelir 12.700\$'dır. GSYİH sektörleri göre dağılımı tarım %5.4, endüstri %42.8 ve %51.8 hizmetler sektörüne aittir. Ülkenin tarım ürünlerini buğday, pamuk ve hayvancılık oluşturur. Sanayi ürünlerini ise petrol, kömür, demir cevheri, manganez, krom, kurşun, çinko, bakır, titanyum, boksit, altın, gümüş, fosfat, kükürt, uranyum, demir ve çelik, traktör ve diğer tarım makineleri, elektrik motorları ve yapı malzemeleri oluşturmaktadır. Kazakistan elektrik üretimi 75.61 milyar kwh olup tüketimi 77.9 milyar kwh'tır. Ülkenin elektrik ihracatı 2.243 milyar kwh olmakla birlikte ithalatı 1.94 milyar kwh'tır. Ülkede petrol üretimi 1.61 milyon varil/gün olup tüketim değerleri 249.000 varil/gün'dür. Petrol ihracatı 1.501 milyon varil/gün, ithalatı ise 172.500 varil/gün'dür. Kazak doğal gaz üretimi 35.61 milyar m3 olup tüketimi ise 8.572 milyar m3'tür. Ülkenin doğal gaz ihracatı 9.9 milyar m3, ithalatı ise 6.1 milyar m3'tür. Cari işlemler dengesi 4.319 milyar\$'dır. Ülkenin ihracat hacmi 60.84 milyar \$ olup ihracat ürünleri petrol ve petrol ürünleri %59, demir metaller %19, kimyasallar %5, makine

%3, tahıl, yün, et ve kömürden oluşan ülkenin ihracat ortakları ise Çin %20.2, Almanya %9.1, Rusya %8.5, Fransa %7.1, Türkiye %4.5, Kanada %4.5 ve İtalya %4.1'dir. İthalat hacmi 31.96 milyar\$ olan ülkenin, ithalat ürünleri makine ve ekipman, metal ürünleri ve gıda maddeleri olup ithalat ortakları ise Rusya %34.3, Çin %27.7, Almanya %5.2 ve Ukrayna %4'tür. Enflasyon %7.12dir. Ülkenin altın ve döviz rezervleri 28.27 milyar \$'dır (<http://www.cia.gov>).

Kazakistan dünya genelinde önemli bir enerji üreticisi haline gelmenin henüz ilk aşamalarındadır. Ülke halen enerji ihtiyacının bir bölümünü ithal eder durumundadır. Yabancı petrol şirketlerinin gerçekleştirdiği yatırımlar ülkenin son yıllardaki hızlı ekonomik gelişiminin itici gücünü oluşturmaktadır. Sektöre giren yabancı yatırımlar sayesinde bağımsızlık sonrasında petrol üretimi hızlı bir artış göstermiştir. Ülke bağımsızlıktan bu yana ekonomi politikaları, neredeyse tüm varlıkların devlet mülkiyetinde olduğu merkezi planlamadan, özel sektörün ağırlık kazandığı piyasa temelli ekonomiye geçiş üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca Aral Denizi havzası hidrokarbon rezervlerinin gelişimi için potansiyel alandır (<http://www.cia.gov>).

3.4.3.3. Kırgızistan

Kırgız Cumhuriyeti 1990'lı yılların başından itibaren ticaret politikalarını liberalleştirmeye çalışmış, bunun sonucu olarak da 1998 yılında BDT ülkeleri arasında Dünya Ticaret Örgütüne (World Trade Organization, WTO) ilk üye devlet olmuştur. Ülkenin zor coğrafi yapısı ve ithalata bağımlılığı Sovyetler Birliği ülkeleri dışında ticari ilişkilerini geliştirmesinde önemli bir engel teşkil etmiştir. Artan altın ihracatı sayesinde yeni dünya pazarlarına ulaşmış ise de altın ihracatına yoğunlaşılması ürün çeşitliliğinin gelişmesine engel olmuştur.

Ülkenin Sovyetler Birliği'nden ayrılmasının ardından varlıklarında düşüş, kamu harcamalarında artış görülmekle birlikte Sovyet kaynaklarından da mahrum kalmıştır. Çalışma verimliliğinin arttırılması, ihracatın çeşitlendirilmesi ve arttırılması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin arttırılması ve uygun şartların oluşturulması gibi oluşumlar ülkenin önde gelen sorunları olup sektörlerin kalkındırılması ülkeyi refaha ulaştıracaktır.

1998 yılında Rusya'nın krize girmesi Kırgız ekonomisini istikrara kavuşturmuş yılda yaklaşık %5 oranında büyümüştür. Tarım ve madencilik sektörü ülkenin güçlü sektörleridir. Tarım sektörü düşen sanayi üretimi nedeniyle açığa çıkan işgücünün istihdam edilmesinde önemli bir rol oynar. SSCB'nin dağılmasının ardından Kırgız ekonomisi üretim kayıpları nedeniyle ciddi sorunlarla karşılaşmış, sanayi sektörünün ekonomideki payı büyük ölçüde savunma sanayisine kaymış olup, ülkede üretilen hammaddelerin işlenmesine yönelik sanayi sektörü küçük üretim kapasitesi ile çalışan bir sanayi haline dönüşmüştür (Müşavirlikler, 2011b: 31-35). Ülkenin GSYİH satın alma gücü paritesine göre 12.02 milyar\$ olup kişi başı gelir 2200\$'dır. GSYİH sektörlere göre dağılımını tarım %20.7, endüstri %28 ve %51.3 hizmetler sektörü oluşturur. Ülkenin tarım ürünleri tütün, pamuk, patates, sebze, üzüm, meyve, çilek, koyun, keçi, sığır, yün oluşturmaktadır. Sanayi ürünlerini ise küçük makine, tekstil, gıda işleme, çimento, ayakkabı, mobilya, beyaz eşya, elektrik motorları, altın ve nadir toprak metalleri oluşturmaktadır. Elektrik üretimi 11.7 milyar kwh olup, tüketim 7.474 milyar kwh, ihracat ise 913 milyon kwh'tır. Ülkenin petrol rezervi 946 varil/gün, tüketim 16.000 varil/gün olup ithalatı 15.940 varil/gün'dür. Doğalgaz rezervi 15.4 milyon m3, tüketim 665.4 milyon m3 olup ithalatı 640 milyon m3'tür. İhracat potansiyeli 1.783 milyar\$ olup ürünleri ise pamuk, yün, et, tütün, altın, cıva, uranyum, doğal gaz, hidro enerji, makine, ve ayakkabıdır. İhracat ortakları ise Rusya %35.7, Özbekistan %21.9, Kazakistan %17.3, Çin %5.4, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) %4.6, Afganistan %4.3'tür. İthalat performansı 2.981 milyar\$ olan ülkenin ithalat ürünleri petrol ve gaz, makine ve teçhizat, kimyasallar ve gıda maddelerinden oluşmakta olup ithalat ortakları ise; Çin %61, Rusya %17.2 ve %5.7 ile Kazakistan oluşturmaktadır. Ülkenin altın ve döviz rezervi de 1.72 milyar\$'dır (<http://www.cia.gov>).

3.4.3.4. Özbekistan

SSCB'nin dağılımının ardından bağımsızlığını kazanan ülke, çoğu eski Sovyet cumhuriyetlerinin takip ettiği Pazar ekonomisi merkezli iktisat politikasının uzağında uygulamalar sergilemiştir. Devlet destekleri, fiyat kontrolleri ve ücret artışları tüketicileri enflasyondan korumaya yönelik olarak uygulanmıştır. Artan ekonomik sorunlar yeni ekonomik reform programlarının hazırlanmasına sebep olmuştur.

Programlar çerçevesinde, sıkı mali politikalar uygulamaya konulmuş, fiyat kontrolü kaldırılmış, uluslararası finanssal kuruluşlarla işbirliğine gidilmiş, Sum milli para birimi olarak tedavüle sokulmuş, kamuya ait işletmeler özelleştirilmiş ve fiyatlar serbestleştirilmiştir.

Özbekistan ekonomisi BDT ülkeleri içinde 5. sıradadır. Ülke nüfus ve ekonomik potansiyel bakımından güçlü olup tarım, hayvancılık, sanayi ve doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülkedir. Özbekistan'ın doğal kaynakları ve yeraltı zenginlikleri arasında doğalgaz, petrol, kömür, pamuk, ipek, altın, uranyum, bakır, alüminyum, demir, gümüş, çinko, vofram ve tungsten gelmektedir. Ekonomi SSCB'nin dağılımını izleyen ilk altı senelik dönemde sanayi üretiminde reel artış sağlayan tek ülkedir. Ülke ekonomisi tarımsal üretime dayalı olup toplam üretimin yaklaşık 1/3'ünü oluşturur. Su kaynaklarının yetersizliği, teknoloji ve sermaye azlığı, ekolojik sorunlar üretimi olumsuz etkilemektedir. Sovyet rejiminden edinilen tecrübeler ve ülkenin sahip olduğu uygun iklim koşulları pamuk üretiminde uzmanlaşma sağlamıştır. Ülke pamuktaki uzmanlaşma sayesinde dünyanın ikinci büyük pamuk ihracatçısı ve beşinci büyük üreticisi konumundadır. Ülkenin tarımsal ürünleri ise başta pamuk olmak üzere sebze, meyve, tahıl ve canlı hayvandır. Özbekistan, Orta Asya'nın en gelişmiş sanayisine sahiptir. Sanayi genellikle kimya ve petro-kimya ağırlıklı bir görüntü sergilemektedir. Petro-kimya sanayisinin en önemli bölümünü suni gübre üretimi teşkil etmekte ve kimya sanayi ise daha çok pamuk üretimine bağlı olarak gelişmiştir. Ağır sanayisi de bulunan ülkenin sanayi alanında renkli metallerin üretimi de önemli yer tutmakla birlikte genel olarak bakır, altın ve ısıya dayanıklı metaller üretimi oluşturmakta olup sanayi ürünlerini ise tekstil, gıda işleme, makine yapımı, metalürji, altın, petrol, doğal gaz ve kimyasallar oluşturmaktadır. Enerji sorunu bulunmayan ülkenin, doğalgaz üretiminde diğer Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Enerji ve doğal zenginliklerinin başında doğal gaz, petrol ve kömür gelmektedir. Ülke doğalgaz ve petrol sektörünün yanı sıra sivil havacılık alanında da ilerleme kaydetmiş uluslar arası işbirlikleri yaparak ülkeye yatırımlar çekmiştir (KTO, 2008b: 4-16). GSYİH satın alma gücü paritesine göre 85.85 milyar\$ olan ülkenin kişi başı geliri ise 3.100\$'dır. GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı tarım %22.3, endüstri %38.4 ve %39.3 ile hizmetler sektörü oluşturmaktadır. Elektrik üretimi 47.42 milyar kwh olan ülkenin

tüketimi 40.1 milyar kwh, ihracatı 11.52 milyar kwh, ithalatı ise 11.44 milyar kwh'tır. Ülkenin petrol üretimi 58.650 varil/gün, tüketimi ise 144.000 varil/gün'dür. Doğal gaz üretimi 61.41 milyar m3 olan ülkenin tüketimi 46.21 m3, ihracatı 15.2 milyar m3, ithalatı ise bulunmamaktadır. İhracat potansiyeli 12.01 milyar\$ olan ülkenin ihracat ürünleri enerji, pamuk, altın, mineral gübreler, demir ve demir dışı metaller, tekstil, gıda ürünleri, makine ve otomobilden oluşmakta olup ihracat ortakları ise Çin %21.8, Rusya %18.1, Türkiye %14.5, Kazakistan %8.5 ve Bangladeş 58.5'tir. Özbek ekonomisinin ithalat potansiyeli 8.06 milyar\$ olup ülkenin ithal ettiği ürünler başta makine ve ekipmanları, gıda ürünleri, kimyasallar, demir ve demir dışı metallerden oluşup ithalat ortakları ise Rusya %25.4, Güney Kore %17.3, Çin %13.9, Almanya %8.3, Kazakistan %5.3 ve Ukrayna %4.2'dir. Ülkenin döviz ve altın rezervleri 9.8 milyar\$'dır (<http://www.cia.gov>).

3.4.3.5. Tacikistan

Eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında kişi başına GSYİH'sı en düşük ülkedir (DEİK, 2011: 2). Sovyetler Birliğinin dağılması Ülke ticaretine zarar vermiş, merkezden gelen kaynak akışını ve sübvansiyonlarını durdurmuştur. Tacikistan SSCB'nin dağılmasının ardından içersinde oluşan iç savaş (1992-1997) ülke ekonomisini derinden etkilemiştir. İç savaş zayıf olan alt yapıya ciddi zararlar vermiş endüstriyel ve tarımsal üretimin azalmasına neden olmuştur. Planlı ekonomiden Pazar ekonomisine geçiş yasal, kurumsal ve sosyal engeller nedeniyle oldukça yavaş şekillenmiştir. Ülkede ticaret liberal bir yapıya sahiptir. Ülke ekonomisi tarıma ve maden kaynaklarına dayalıdır. Ülke, ihracatı teşvik amacıyla işlenmemiş alüminyum ve pamuk hariç tüm malları vergiden muaf tutmaktadır. Aynı şekilde ithalata herhangi bir kısıtlama getirmemektedir. Tacikistan Orta Asya su kaynaklarının %60'ına sahiptir. Ülke ABD ve Rusya'dan sonra dünyada üçüncü büyük hidroelektrik güç üreticisidir. Hidroelektrik üretimi ülkedeki toplam enerji üretiminin %99'unu oluşturmakla birlikte enerji tüketiminde BDT ülkeleri içerisinde en düşük paya sahiptir. Yüzde 93'ü dağlık bölgeye sahip olan Tacikistan, doğal kaynaklar bakımından çok zengin bir ülkedir. Zengin su kaynakları, altın, gümüş, cıva, kömür, antimon, kurşun, çinko, tungsten, molubdenum, bakır, bizmur, stronsiyum, tuz, vofram, tin, granit, mermer, kuartz tozu,

uranyum ülkenin doğal kaynaklarıdır. Önemli gelir kaynaklarından biride altındır (Müşavirlikler, 2009a: 11-15). Ekonomi GSYİH'nın satın alma gücü paritesine göre 14.74 milyar\$ olup kişi başı gelir 2.000\$'dır. Ülkenin tarımsal ürünleri pamuk, tahıl, meyve, üzüm, sebze, büyük ve küçük baş hayvanlıktan oluşup sanayi ürünleri ise alüminyum, çimento ve bitkisel yağlardır. Elektrik üretimi 16.1 milyar kwh tüketim ise 16.7 kwh olan ülkenin ihracatı 4.421 milyar kwh, ithalatı ise 338.5 milyon kwh'tır. Petrolde 220 varil/gün üretimi olan ülkenin 40.000 varil/gün tüketimi, 405.4 varil/gün ihracatı, 39.400 varil/günde ithalatı bulunmaktadır. Doğalgaz üretimi 38 milyon m3, 227 milyon m3 tüketilmekte olan ülkenin ithalatı 189 milyon m3 olup doğalgaz ihracatı bulunmamaktadır. Tacikistan'ın ihracat potansiyeli 1.303 milyar\$ olup ihracat ürünleri alüminyum, elektrik, pamuk, meyve, bitkisel yağ ve tekstilden oluşup ihracat ortakları ise Türkiye %28.4, Rusya %14.4, Özbekistan %10, İran %6.2, Çin %5.6, Norveç %4.5'dir. İthalat potansiyeli 2.936 milyar\$ olan ülkenin ürünleri petrol, alüminyum oksit, makine ve ekipmanlar ile gıda maddelerinden oluşmakta olup ithalat ortakları ise Çin %35.3, Rusya %23.5, Kazakistan %8.3'tür. Tacikistan'ın altın ve döviz rezervleri ise 506 milyon\$'dır (<http://www.cia.gov>).

3.4.3.6. Türkmenistan

Türkmenistan, eski Sovyet Cumhuriyetlerine göre SSCB'nin dağılımından en az etkilenen ülkedir. SSCB'den ayrıldıktan sonra dünya fiyatları üzerinden doğalgaz ihraç edilmesine başlanması ülke ekonomisinde ve dış ticaret dengesinde önemli iyileşmeler gözlenmiştir. Ülke bağımsızlığını kazanmasından sonra piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gerçekleştirmesi gereken özelleştirme faaliyetlerini aradan yıllar geçmesine rağmen çok yavaş ilerleme kaydetmiştir. Enerji, telekomünikasyon ve ulaştırma sektörleri özelleştirme kapsamı dışında bırakılmış olup, sadece perakende ve hizmet sektörlerindeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Türkmenistan geniş topraklara sahip çölleşmiş bir ülke olmakla birlikte vahalarında yoğun sulu tarım gerçekleştirilmektedir. Tarım alanlarının yarısında pamuk ekili olup ülke geçmişinde dünya pamuk üreticiler sıralamasında onuncu sırada iken son yıllardaki üretim kayıpları pamuk ihracatında %50 düşüş gerçekleştirmiştir (<http://www.ibp.gov.tr>). Türkmenistan'ın ekonomik yapısı başta doğalgaz olmak üzere,

petrol ürünleri, pamuk ve tekstil sanayi, buğday ve gıda işleme sanayisi üzerine şekillenmiştir. Orta Asya ülkeleri arasında en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkedir. Ekonominin en büyük gelir kaynağı doğalgaz üretimi olup bir devlet kuruluşu olan Türkmengaz tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkenin resmi kaynaklarına göre doğalgaz rezervi 2 trilyon m³ olup petrol rezervi ise 400 milyon ton seviyelerindedir. Doğalgaz satışı Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve İran'a yapılmakta olup Hazar Denizi ve ülkenin bazı bölgelerinde çıkartılan ham petrol yine Türkmenbaşı ve Seydi rafinerilerinde işlenmektedir. Doğalgaz ve petrolün dışında ülke sodyum sülfat, sülfür, kurşun, brom, bentonit, tuz, kükürt, potasyum, kaya tuzları, baz ve nadir metaller, sülestin, maden suları vb. değişik türden maden yatakları da bulunmaktadır. Türkmen hükümeti halen daha baskın olan Rus boru hattı şebekeleri dışında doğalgaz ihracatı gerçekleştirecek yollar aramakta olup boru hatları projelerini çeşitlendirmektedir (Müşavirlikler, 2009b: 7-11). Ülkenin GSYİH'nın satın alma gücü paritesine göre 36.9 milyar\$ olup kişi başı gelir 7.500\$'dır. GSYİH sektörlerine göre dağılımı tarım %8.3, endüstriye %21.8 ve %69.9 hizmetler sektörü oluşturmaktadır. Ülkenin tarım ürünlerini pamuk, tahıl ve canlı hayyalardan oluşup, sanayi ürünlerini ise doğalgaz, petrol, petrol ürünleri, tekstil ve gıdalardan oluşur. Elektrik üretimi 15.5 milyar kwh olan ülkenin tüketimi 13 milyar kwh olup ihracatı 2.5 milyar kwh'tır. Ülkede petrol üretimi 202.400 varil/gün düzeylerinde gerçekleşmekte olup tüketim 119.000 varil/gün petrol ihracatı 97.430 varil/gün'dür. Doğal üretimi 38.1 milyar m³ olan ülkenin tüketimi 20.1 milyar m³, ihracatı 18 milyar m³ olup doğal gaz ithalatı bulunmaktadır. İhracat potansiyeli 10.55 milyar\$ olan ülkenin ürünleri doğal gaz, ham petrol, petrokimya, tekstil ve pamuk lifinden oluşup ihracat ortakları ise Çin %28.6, Türkiye %10.6, BAE %7.2, Afganistan %6.5, İran %6, İtalya %5.4, Kazakistan %4.5'tir. İhracatının %80'ini doğalgaz, %10'unu petrol ve petrol ürünleri, %8'ini pamuk ve tekstil ürünleri, %2'sini diğer ürünler oluşturur. İthalat potansiyeli ise 8.277 milyar\$ olan ülkenin ürünleri makine ve teçhizat, kimyasallar ve gıda maddelerinden oluşup ortakları ise Rusya %21.6, Türkiye %20, Çin %9.2, BAE %7.7, Almanya %5.7, Malezya %4.6, Ukrayna %4.5'tir. İthalatının %21'ini makine, %11'ini tekstil aksamı, %11'ini ulaşım araçları, %9'unu metal ürünleri, %7'sini kimyasal ürünler ve %41'inide diğer ürünler oluşturmaktadır (<http://cia.gov>).

3.4.3.7. Türkiye

Türkiye, dünyada ve bölgesinde güçlü, dünya ile her alanda bütünleşen, kendisine saygı duyulan, kendine güvenen, ağırlığı ve etkinliği ile bölgesinde barışı ve istikrarın güvencesi olan dostluğu ve işbirliği aranan bir ülkedir. Ülke siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri açılardan günümüzün ve geleceğin en önemli ülkelerindendir. Türkiye aynı zamanda kaynaklarının zenginliği, demografik yapısı, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygıya dayanan demokratik, laik rejimi, ekonomisinin dinamizmi, üretim kapasitesi, endüstrisinin rekabet gücü ile bir cazibe merkezi olarak içinde bulunduğu sancılı coğrafyanın barış, istikrar ve refah yönünden değişiminin itici gücüdür. Türkiye, bu yapısı itibariyle bölgede örnek bir ülke perspektifi çizmiş olup, değişen dünya konjonktüründe jeopolitik, jeostratejik ve ekostratejik konumu itibariyle önemi her geçen gün artmaktadır. Ülke, Dünya ekonomileriyle bütünleşme ve küreselleşme hareketleri içerisinde yer alarak uluslararası ekonomik anlaşmalara imza atmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan yeni Türk Devletleriyle ticari ilişkilerini geliştirmeyi ve bölgedeki enerji nakli için bir koridor oluşturmayı, Merkezi Asya'da bulunan Türk Devletlerine ön profil oluşturmayı arzulamakta, plan ve programlarını bu şekilde oluşturmaktadır.

Türkiye siyasi istikrarsızlığının vermiş olduğu ekonomik buhran dönemleri yaşamış, ekonomik politikaların geleceğe yönelik olmaktan çok, günü kurtarmaya yönelik olması ülkenin zaman zaman ekonomisinde krizleri görmesine neden olmuştur. Türkiye'de kişi başına düşen gelir, ekonomik kriz dönemlerindeki durağanlaşma ve kısmi azalmalar dışında, sürekli bir artış içindedir (Koç vd, 2008: 3-39). Türkiye'nin 2011 yılı kişi başına GSYİH değeri cari fiyatlarla 17.510 Türk Lirası (₺) ve ABD doları cinsinden 10.624\$'dır. 2011 yılı verilerine göre ülkenin işsizlik oranı %9,2'dir. 2011 yılı Eylül ayında ihracat bir önceki yılın aynı ayına göre %20,7 artarak 10.755 milyon dolara, ithalat ise %35,5 artarak 21.203 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Dış borç stoku 2011 yılının üçüncü döneminde 309.594 milyon\$ olarak gerçekleşmiştir. Bunun 220.440 milyon doları uzun vadeli, 89.154 milyon doları ise kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>).

2012 Ocak – Mart döneminde geçen yılın aynı dönemine göre bütçe gelirleri %12,6 oranında artarak 77.418 milyon dolar, bütçe giderleri ise %15,1 oranında artarak

83.850 milyon dolar olmuş, geçen yılın aynı dönemine göre %55,9 oranında artış gerçekleştirerek bütçe 6.431 milyon dolar açık vermiştir. Ülkenin faiz dışı fazlası 10.892 milyon dolar gerçekleşmiş, vergi gelirleri geçen yıla göre artış gerçekleştirerek 64.473 milyon dolar olmuştur (<http://www.maliye.gov.tr>). GSYİH sektörsel dağılımını %7,5 ile tarım, %19,6 ile sanayi ve %72,9 ile de hizmetler oluşturmaktadır (<http://www.dpt.gov.tr>). Ülkenin tarım ürünlerini buğday, arpa, mısır, çeltik (pirinç), çavdar, nohut, mercimek, fasulye, tütün, şeker pancarı, pamuk, çay, haşhaş, keten kenevir, ayçiçeği, zeytin, soya fasulyesi, yer fıstığı, susam, üzüm, elma, incir, fındık, antep fıstığı, muz, kayısı, badem ve sebzecilik oluşturmaktadır (<http://www.tarim.gov.tr>).

Nüfusun büyük bir bölümü tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlamaktadır. İhracatın büyük bir bölümünü tarımsal ürünler oluşturan ülkede, ulusal gelirin %25'ini tarım sektörü karşılar. Sanayinin gelişmesinde büyük önem taşıyan tarım sektörünün ülke ihracatına önemli katkı yapan ürünlerini ise fındık, turuncgiller, tahıllar, meyve ve sebzeler, pamuk, tütün, yağ bitkileri, zeytin ve çay oluşturmaktadır. Türkiye'nin sanayi ürünlerini ise şeker, çay, et ve süt ürünleri, konserve, bitkisel yağlar, alkollü içkiler, tütün, yem, pamuklu, yünlü – ipekli dokuma ürünler, halı ve kilim dokumacılığı, deri ve hazır giyim, petro – kimya, gübre, ilaç ve boyalar, demir – çelik, bakır, alüminyum, krom ve boraks oluşturmaktadır (<http://www.ekodialog.com>).

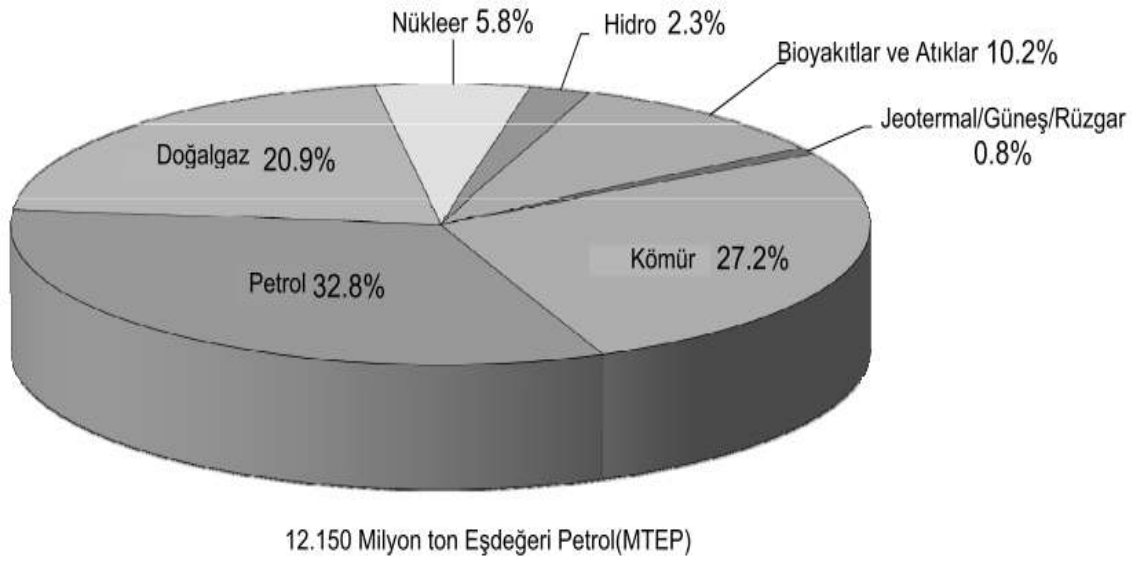
2010 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) yurtiçi ham petrol üretimi 12,7 milyon varil olmuş, ülke üretiminin %75'ini karşılamıştır. Bu üretimin, %71'i Batman, %28'i Adıyaman ve %1'i Trakya Bölgesinde çıkartılmaktadır. 2010 yılında, TPAO doğalgaz sahalarından toplam 260,7 milyon m3 doğalgaz üretmiştir. Bu üretimin, %94'ü Trakya, %5'i Batman ve %1'i Adıyaman Bölgesinden elde edilmiştir. Üretilen doğalgazın ham petrol eşdeğeri 1,5 milyon varildir (<http://www.tpaogov.tr>). 2010 yılında toplam 2,5 milyon ton petrol ve 726 milyon m3 doğalgaz üretilmiştir (<http://www.enerji.gov.tr>). Şubat 2012 dönemine göre dış ticaret istatistiklerine göre ülkenin ihracat rakamları 11.777 milyar\$, ithalat rakamları 17.713 milyar\$ olup dış ticaret dengesi -5.936 milyar\$ olarak gerçekleşmiştir (<http://www.tuik.gov.tr>). Türkiye'nin ihracat kalemleri arasında krom, bor, civa, manganez, bakır, pamuk, tütün, sanayi bitkileri, incir, üzüm, zeytin, turuncgiller, buğday, arpa, sebze – meyve, canlı hayvan, su ürünleri, dokuma ve tekstil ürünleri, bitkisel ve hayvansal yağlar, unlu

mamuller, plastik maddeler, orman ürünleri, kimyasal maddeler, demir – çelik ürünleri, madeni eşyalar, ev eşyaları, şeker, lastik, çimento olup başlıca ihracat yaptığı ülkeler ise Almanya, ABD, İspanya, İngiltere, Hollanda, İtalya, Rusya ve Fransa'dır. Ülkenin ithalat kalemleri arasında ise çay, kahve, muz, pirinç, kauçuk, ham petrol, sanayi ham maddeleri, boya, madeni yağlar, suni gübre olup başlıca ithalat yaptığı ülkeler Almanya, İtalya, Fransa, Rusya ve İngiltere'dir (<http://www.ekonomi.gov.tr>).

3.5. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ İLE EKONOMİK ENTEGRASYONDA ENERJİ UNSURU VE TÜRKİYE

Enerji ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez unsurudur. Enerji sektörü, ülkelerin kalkınma politikaları içersinde hayati önem taşıyan stratejik bir alan niteliğindedir. Artan enerji fiyatları, küresel ısınma ve iklim değişikliği konusundaki gelişen duyarlılık, dünya enerji talebindeki artışa karşın tükenme eğilimine girmiş olan fosil yakıtlara bağımlılığın yakın gelecekte devam edecek olması, yeni enerji teknolojileri alanındaki gelişmelerin artan talebi karşılayacak ticari olgunluktan henüz uzak oluşu, ülkelerin enerji güvenliği konusundaki kaygılarını her geçen gün daha da artırmaktadır (<http://www.enerji.gov.tr>). Enerji; bir sistemin, kendisi dışında etkinlik üretme yeteneği olarak tanımlanan tarih boyunca gerek iktisadi gerekse sosyal hayatın en vazgeçilmez unsurudur. Dünya ülkeleri için stratejik bir yaşam kaynağı olan enerji, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında en önemli faktördür. Ülkelerin gelişmişlik durumuyla enerjiyi kullanım durumları, belli ölçülerde enerji rezervlerine ve bu rezervleri kullanabilme kabiliyetlerine ve tarzlarına bağlıdır. Bir ülkenin gelişmesini ve ekonomik büyümesini sürdürebilir kılması için, kendisinin sahip olmasa da ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına zamanında erişimin mümkün haline getirmesi gereklidir. Ülkelerin enerji ihtiyacı; gelişmiş ülkelerin enerji tüketimlerinin gerekli kaynağının sağlanması için sürekli kazanımlarını gerektirirken, gelişmekte olan ülkeler için her yıl giderek daha da artan enerji kaynağı ihtiyacının bulunması ve karşılanması anlamına gelmektedir (Yazar, 2011: 11). Dünya ülkelerinin enerji ihtiyacı her geçen gün artmakta olup bu ihtiyacın karşılanması için enerji çeşitlendirilmelerine de gidilmelidir. Günümüzde dünya enerji üretiminde öncelikli kaynaklar petrol, doğalgaz ve kömürdür. Dünyanın gelecek ekolojik görünümünün de göz önünde bulundurarak çevreyi daha az kirletmesi

bakımından doğalgazın enerji üretiminde payı gün geçtikçe artmaktadır. Dünya enerji kullanımında %32.8'lik payla petrol ilk sırayı alırken, sırasıyla kömür %27.2 payla ikinci, doğalgaz %20.9 payla üçüncü sıradadır, %19.1 payı da diğer enerji kaynakları oluşturmaktadır (<http://www.iea.gov>). Yeryüzünde her dönem belirli bir enerji kaynağı önem kazanmıştır. Kömürün yerini zamanla petrol almış ve ilerleyen yıllarda doğalgaz önemini arttırmıştır. Gelecek yıllarda da bu enerji kaynaklarının yerini ise alternatif enerji kaynakları alacaktır.

Şekil 6: Dünya Birincil Enerji Arzı Yakıt Payları - 2009

Kaynak: IEA

SSCB'nin yıkılmasının ardından dünya, siyasal ve ekonomik anlamda yeniden paylaşım sahne olmuştur. İki kutuplu siyasal yapılanmanın sona ermesiyle, değişimlerine önem verilen kıta Avrupa'sındaki dışa kapalı ülkeler konusunda bu güne kadar önemli mesafeler kat edilmiştir. Dünyanın siyasal ve ekonomik anlamda yeniden düzenlenmesi sürecinde sıra Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'ya gelmiştir. Bu süreçte, demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerini kısıtlayan yönetim biçimlerinin yeniden şekillendirilmesi, siyasal ve ekonomik ilişkiler bakımından içe dönük rejim ve yönetimlerden dışa açık demokrasilere geçimin gereksiz zor kullanılarak sağlanması, ekonomik ve siyasal özgürlüklere değer veren bir yönetim anlayışının hakim unsur kılınması hedeflenmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan bölge ülkelerinden Kazakistan ve Azerbaycan büyük petrol potansiyellerini,

Türkmenistan ise doğalgaz zenginliğini ekonomilerinde değişimi gerçekleştirmek için gerekli kaynakları sağlamak ve geçiş dönemi sıkıntılarını hafifletmek amacıyla bir an kullanmak istemektedirler (Özalp, 2004). Bölgedeki enerji potansiyelinin küreselleşen dünya için nedenli önemli olduğu ve bölgenin ekonomik olarak kalkınmasında, ülke ekonomilerinin şekillenmesinde, refah düzeylerinin ve siyasi yapılarının oluşumunda etkili olduğu gözlenmekte olup, bölgenin konjonktürel yapısı itibariyle oluşabilecek ekonomik entegrasyonun, temelini oluşturan enerji kaynaklarının dünya enerji kaynakları içerisindeki yeri, cazibesi, önemi, maliyetleri, rezervleri, tüketim değerleri ile enerji ihracı konusundaki yapılanmalarına değinmek gerekmektedir.

21. yüzyılda enerji kaynaklarını üreten ve tüketen bölgeler ile ülkeler arasındaki ilişkilerde, fosil yakıtlara yönelik temin politikaları yeni stratejik dengelerin oluşmasına ve mevcut kimi dengelerin ise değişmesine etki eden önemli bir unsurdur. Bu durum ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede oluşan Merkezi Asya ülkelerinin topraklarında bulunan enerji kaynaklarını, 21. yüzyılda dünya enerji arzına eklenebilecek ana kaynaklardan birisi olarak ortaya çıkmasında etkili olacaktır (İşcan, 2010: 65). Merkezi Asya ülkelerinin kanıtlanmış petrol rezervleri 15-40 milyar varil arasında değişmekte olup aynı kaynaklar 70 -150 milyar varillikte ek bir rezervin yakın zamanda ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Doğalgazda ise 6.7 ile 9.7 trilyon metreküplük bir rezervden bahsedilmekte olup 8 trilyon metre küplük ek bir rezervinde söz konusu olduğunu söylenmektedir. Bölge dünyanın en eski petrol çıkarma alanlarından biri olmasıyla birlikte bölgenin büyüklüğü, petrol ve gaz araştırmaları bakımından bakir kalmış olması verilerde netliği önlemektedir. Bölgenin henüz oturmamış piyasaları, gaz ve petrol sektörlerinde ciddi bir alternatif olmalarını sağlamaktadır. Orta Asya, denizlere çıkışı olmayan bir bölge olup en önemli sorunu nakliyedir. Bölge ülkelerinin petrol ve gaz tasfiyesi için çok uzun boru hatları gerekmektedir. Çıkış yolları ise Rusya, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan ve Çin'dir. Bölgenin sorunlarından biride petrol ve doğalgaz sahalarını işletecek fonlara sahip olmamalarıdır. Bölge ülkelerinin Sovyetler Birliğinden ayrılmasından sonra ciddi ekonomik problemlerle ve çok kısıtlı bütçelere karşılaşılmıştır. Eski teknolojilerle mevcut sahalarda yapılan sondajlar verimli bir şekilde işletilip dış pazarlara taşınmasına izin vermemiştir. Eski teknolojiyle yapılan işlemler üretimi azaltmakta maliyetleri arttırmaktadır. Merkezi Asya Ülkelerinin yer altı kaynaklarının çıkarılmasında

kullanılan teknolojinin eski olması hem kuyulara zarar vermekte hem de üretimde azalmaya neden olmaktadır. Bölge ekonomilerinin çeşitliliğinin arttırılmasında ilk adım petrole yakın sektörlerde özellikle petro-kimyada bölge ülkeleri aralarında işbirliği sağlayabilmeleri ortak yatırımlarla tek başlarına yapamayacakları yatırımları gerçekleştirebilme imkanı sunmaktadır. Entegrasyon ülkelerinin boru hatları politikalarında tek başlarına hareket etmeleri yerine bölge ülkelerini de içeren ortak bir hatlar politikası gerçekleştirmeleri sadece masrafları azaltmakla kalmayacak aynı zamanda ülkelerin uluslararası arenadaki pazarlık güçlerini de arttıracaktır (Laçiner, 2006: 36-39).

Orta Asya'daki büyük petrol ve doğalgaz yatakları Hazar Denizi çevresindeki havzalar ile Kara Kum çölünde bulunmaktadır. Bağımsız Türk Devletlerinden Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan petrol ve doğalgaz açısından büyük rezervlere sahiptir. Dünya üzerinde dev petrol ve doğalgaz yatağı olarak adlandırılmış 509 yataktan (rezervi 500 milyon varil petrol veya eşdeğeri doğalgaz) 28 adeti bu dört ülkede yer almaktadır. Bu dört Türk devletinin toplam doğalgaz rezervi 189 trilyon feet küp (5 milyar metreküp = 31 milyar varil petrole eşdeğer), toplam petrol rezervi ise 13 milyar varildir. Nitekim bu rezervlerin bir bölümü yıllardan beri süren üretim nedeniyle azalmıştır. Dünya üretim indekslerini ve hesaplamalarını göz önüne alırsak petrolerin 8 milyar varillik kısmı ve doğalgaz'ın 170 trilyon feetküpü henüz rezerv olarak çıkarılmamıştır. Bu hesaplamalara daha küçük ölçekli petrol ve doğalgaz yatakları dahil edilmemiş olması bölgenin halen doğalgaz ve petrolde önemini koruduğu ve büyük rezervlere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Korkmaz, 1992: 20-21).

19. yüzyıldan itibaren hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elinde bulundurmak ve taşıma güzergahlarını denetim altına almak büyük devletlerin amaçları arasında olmuştur. Bu nedenle tarihte birçok sosyo-politik olayın arka planında enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi veya nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının yattığı görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası alanda yeni bir dünya düzeni şekillenmeye başlamıştır. Bu zamana kadar çatışmaların odak noktası olan ideoloji, yerini ekonomik çatışmalara, etnik rekabete ve bölgesel çatışmalara bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrasya coğrafyasında gündeme gelen yeni "büyük oyun" olarak da adlandırılan uluslararası mücadelenin arka

planında yine enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi ve nakli ile ilgili çıkar çatışmaları yer almaktadır. SSCB'nin yıkılmasının ardından dünya siyasal ve ekonomik anlamda yeniden paylaşımlara sahne olmaktadır. İki kutuplu siyasal yapılanmanın sona ermesiyle, değişimlerine öncelik verilen kıta Avrupa'sındaki dışa kapalı ülkeler konusundaki bugüne kadar önemli mesafeler kat edilmiştir. Sıra dünyanın siyasal ve ekonomik yeniden düzenlenmesi sürecinde sıranın Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya ile genel olarak Asya kıtasına gelmiştir. Bu süreçte, demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerini kısıtlayan yönetim biçimlerinin yeniden şekillendirilmesi, siyasal ve ekonomik ilişkiler bakımından içe dönük rejim ve yönetimlerden dışa açık demokrasilere geçimin gerekirse zor kullanılarak sağlanması, ekonomik ve siyasal özgürlüklere değer veren bir yönetim anlayışının hakim unsur kılınması hedeflenmektedir. Bağımsızlıklarının ardından bölge ülkelerinden Kazakistan ve Azerbaycan büyük petrol potansiyellerini, Türkmenistan ise doğalgaz zenginliğini ekonomilerinde değişimi gerçekleştirmek için gerekli kaynakları sağlamak ve geçiş döneminin sıkıntılarını hafifletmek için bir an önce kullanmak istemektedirler. Türk Cumhuriyetlerinin mevcut boru hatları, dağılmadan önceki planlı ekonomi çerçevesinde cumhuriyetler arası işbölümü ve bağımlılık ilkesine göre düzenlenmiş olduğundan ve çoğu 30 yıl önce inşa edildiğinden ihraç amaçlı kullanım imkanı oldukça sınırlıdır. Orta Doğu petrolünün ve Rus doğalgazının alternatifi olarak önemi artan Orta Asya enerji kaynaklarının üretiminin artması ve bu kaynaklar için yapılan rekabetin kızışması, yıllardır enerji koridoru olma planları kuran Türkiye için bir fırsattır. Enerji koridoru olan coğrafyaların siyasal istikrarsızlıkları, enerjiyi üreten ve tüketen ülkeler için hayati önem taşımaktadır. Petrol ve doğalgazın üretimi için güvenlik ve istikrara ne kadar ihtiyaç varsa, onun tüketicisi olan gelişmiş ülkelere ulaştırılmasını sağlayan ülkelerin iç politik istikrarı da o kadar önem taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tükettiği genel enerjinin %45-46'sını yerli kaynaklardan sağlayan bir ülkedir. İhtiyacı olan enerjinin yarıdan fazlasını ithal etmektedir. Bu da Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlı olduğunun açık bir göstergesidir. Enerji taleplerinin karşılanmasında, yerli/ithal kaynak oranı, enerji güvenliği, dünya enerji piyasalarındaki arz gelişmeleri ve ekonomikliği göz önüne alınarak optimize edilmesi zorunludur. Türkiye, dünyanın en zengin enerji kaynaklarına sahip ülkelerle çevrili olduğu halde, petrol ve doğalgaz rezervlerinin yok denecek kadar az olduğu ifade edilmektedir. Dost ve kardeş Orta Asya

Cumhuriyetlerinin enerji sahasında daha kapsamlı ve uzun soluklu çalışmalar yürütmesi biz zorunluluk olarak öne çıkmakta olup, Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle Orta Asya enerji kaynaklarının dünyaya açılması ve pazarlanmasındaki kilit ülke durumunu iyi kullanması gerekmektedir. Türkiye, enerji kaynakları son derece zengin olan ülkelerle sınırdadır. Dünya üzerindeki ispatlanmış petrol ve gaz rezervlerinin dörtte üçü Türkiye'nin çevresindedir. Doğalgaz ve petrol zengini olan Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri ile enerji ihtiyacı olan sanayileşmiş Batı ülkeleri arasında, Anadolu yarımadasının en güvenli koridor olduğu dünya ülkeleri tarafından kabul edilmektedir. Bu durum Türkiye'yi 21. yüzyılın “enerji koridorunun anahtarı” yapmaktadır. Doğal geçiş kapısı olma özelliğine sahip olması, ülkede ekonomik daralmayı aşma fırsatı da sunmaktadır. Türkiye'nin var olan enerji potansiyeline ek olarak, sahip olduğu stratejik coğrafi konumu ve ilişkileri dolayısıyla petrol ve doğalgaz üreticileri ile tüketicilerinin bulunduğu bir transit taşıma noktası konumunda olması, sadece kendi ihtiyacı olan enerjiyi temin etmek için değil, aynı zamanda, dost ve kardeş Türk Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu için vazgeçilmez bir komşu ve iş ortağıdır. Bu ortaklıklar karşılıklı çıkarlar gözetilerek daha da derinleştirilmeli ve halklar arasında dostluklar kurularak pekiştirilmelidir. Bu şekilde oluşabilecek bir birliktelik Orta Asya'nın daha huzurlu olmasını sağlayacaktır (Türkmenoğlu vd, 2007: 1079-1082). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında mevcut işbirliklerinin geliştirilmesi uzun vadede hem Türkiye'nin hem de Türk Cumhuriyetlerinin Orta Doğu karşısında daha da güçlü bir pozisyona ulaşmasına imkan verecek ve bu işbirliğinin sonucunda petrol ve doğalgazla ilgili avantajlar elde edilip Türkiye'nin Orta Doğu petrol ve doğalgazına olan bağımlılığını azaltacaktır. Söz konusu entegrasyon bölgeden ihraç edilecek enerji transferiyle Rusya Federasyonuna olan bağımlılığı azaltacak ve Türkiye'nin taşımacılık konusunda istikrarını artıracaktır (Genç ve Hasanov, 2007: 1188).

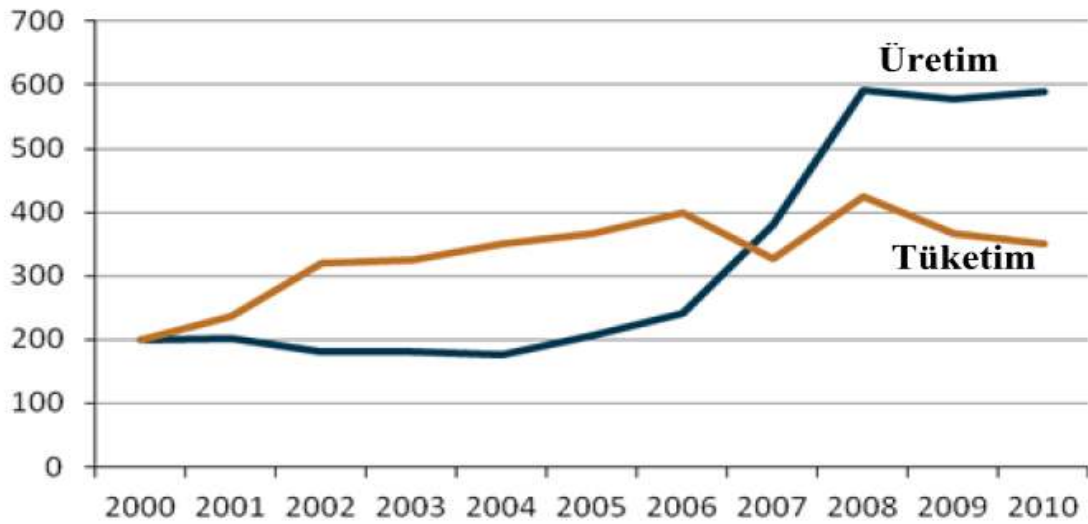
3.5.1. Doğalgaz

Doğal gaz; havadan hafif, renksiz ve kokusuz bir gazdır. Doğal gaz petrolün yakınlarında bulunan bir gaz olup, yeryüzüne çıkarılış şekli petrol ile aynıdır. Yeryüzüne çıkarılmayı bekleyen doğal gazın 76 trilyon metre küpü (%41) Orta Doğu ülkelerinde, 59 trilyon metre küpü (%33) Rusya ve BDT ülkelerinde, 31 trilyon

metreküpü (%17) ise Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır (<http://www.enerji.gov.tr>).

3.5.1.1. Azerbaycan

Azerbaycan'ın büyük doğalgaz yatakları Kına nehri boyunca uzanan ve Hazar Denizi ile birleşen Kura Havzasındadır. Havzada Pliyosen yaşlı kum taşlardan dolayı 200-3900 m arasında değişen derinliklerde üretim yapılmaktadır (Korkmaz, 1992: 20). Azerbaycan'ın Ocak 2011 olarak toplam doğalgaz rezervi 849 milyar metre küp (30 trilyon feet küp – TCF) olarak açıklanmıştır. Ülke iştiraki olan SOCAR (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi) ağırlıklı olarak doğalgaz işleme, taşıma, dağıtım ve depolamadan sorumludur (EİA, 2012a: 3).

Şekil 7: Yıllar İtibariyle Azerbaycan Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyar m³)

Kaynak: (EIA, 2012a: 4)

Doğalgaz alanının kanıtlanmış rezervi 849 milyar metre küp (30 trilyon feet küp) bulmakta olup olası diğer sahalar için hesaplanan yaklaşık 990 milyar metre küp (35 trilyon fc) de eklendiğinde 1.839 trilyon metre küp'lük (65 trilyon fc) bir rezervin oluşması mümkündür. Azerbaycan'ın Sovyet döneminden kalma kuyularında üretim azalırken yeni yatırımlarla üretimi arttırmaya çalışmaktadır. SOCAR'ın üretimin yarısından fazlasını Abreşon adasından 60 mil kadar açıkta bulunan Güneşli sahasında gerçekleştirmekte olup Sovyet döneminden kalma bu sahada üretim teknolojisinin

yenilenmemesi nedeniyle gerilemektedir. Ülkeye çekilen yabancı yatırımların %97'si enerji alanında gerçekleşmektedir. Petrol ürünlerinin ihracatı Azerbaycan ihracatının %86'sını oluşturmaktadır (Laçiner, 2006: 39-41). 2010 yılında, Ülkede doğalgaz üretimi 589 milyar metreküp iken 350 milyar metreküpde tüketilmektedir. Azerbaycan doğalgazı Azeri-Çıralı-Güneşli (ACG) ve Şah Denizinde üretilmektedir. Bakü'nün güneyinde Sangachal Terminali, dünyanın en büyük entegre petrol ve doğalgaz işletme terminalidir (EİA, 2012a: 2-3).

Tablo 24: Azerbaycan Doğalgaz Görünümü

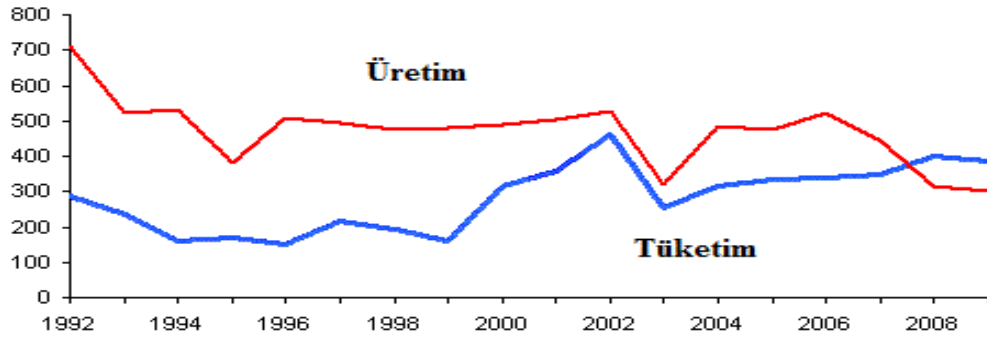
	Rezerv Trilyon m3	Üretim Milyar m3	Tüketim Milyar m3	Günlük Üretim Milyon m3	Petrol Eşdeğeri Üretim Milyon Ton	Petrol Eşdeğeri Tüketim Milyon Ton
2000	1,2	5,1	5,2	0,5	4,6	4,7
2001	1,2	5,0	7,5	0,5	4,5	6,8
2002	1,2	4,7	7,5	0,5	4,2	6,8
2003	1,2	4,6	7,7	0,4	4,2	7,0
2004	1,2	4,5	8,3	0,4	4,1	7,5
2005	1,2	5,2	8,6	0,5	4,7	7,7
2006	1,2	6,1	9,1	0,6	5,5	8,2
2007	1,2	9,8	8,0	0,9	8,8	7,2
2008	1,3	14,8	9,2	1,4	13,3	8,2
2009	1,3	14,8	7,8	1,4	13,3	7,0
2010	1,3	15,1	6,6	1,5	13,6	5,9

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2011 <http://www.bp.com>.

3.5.1.2. Kazakistan

Kazakistan'ın en büyük doğal zenginliği Doğalgazdır. Ülke doğal kaynaklar bakımından dünya altıncısıdır. Rus bilim adamı Dmitriy İvanoviç Mendelyev'in kimyasal tablosuna yer alan 110 kimyasal elementin 99'u Kazakistan'ın yeraltında bulunarak 70'i keşfedilmiş olup, 60 tanesi ise çıkartılıp kullanılmaktadır. Kazakistan topraklarında çıkarılan doğal kaynaklarının mineral hammadde bazında 5004 maden yatağından oluşmakta olup tahmini değeri 46 trilyon \$'dır (<http://www.inverst.gov.kz>).

Kazakistan’ın doğalgaz yatakları Mangayşılak bölgesinde bulunup, Balkaş Gölü’nün batısından yer alan bölgelerden de doğalgaz üretimi sağlanmaktadır (Korkmaz, 1992: 20). Ülke doğalgaz ithalatçısı durumundan ihracatçısı konumuna kaymıştır. Önemli doğalgaz limanları Aktau, Atyrau, Kuryk olup doğalgaz çıkarılan sahalar ise Tengiz, Karachaganak, Aktobe, Mangistau, Kumkol, Uzen, Kashagan’dır.

Şekil 8: Yıllar İtibariyle Kazakistan Doğalgaz Üretim Ve Tüketim Değerleri (Milyar Metreküp)

Kaynak: (EIA, 2010: 6)

Kazakistan’daki doğalgazın bir özelliği de “associated” olmasıdır; yani petrol üretimi için yataklara tekrar enjekte edildiği düşünülürse, petrol üretimi bitse bile Kazakistan önemli bir doğalgaz üreticisi olarak kalacaktır. Ülke zengin doğalgaz yataklarına sahip olmasına rağmen, yeni yeni ihraç edebilecek konuma gelmiştir. Karacaganak bölgesinde üretilen gaz 400 km’lik bir boru hattıyla Rus Orenburg tesisine gönderilmektedir. Tesiste işlenen doğalgazın bir kısmı Rusya’da pazarlanırken geri kalan kısmı da Kazakistan’a geri gönderilmektedir. Kazak doğalgazı SSCB zamanından kalma teknolojiyle çıkarılmakta ve işlenme tesislerinin büyük çoğunluğu Rusya’da bulunmaktadır. Ülke doğalgazı bölgeden ihraç konusunda Rusya’ya gebe durumundadır. Ülke doğalgaz ihraç konusunda Rusya’ya bağımlılığını azaltmak için yeni boru hatları döşemekte ve nakil işlemleri için antlaşmalar yapmaktadır.

Tablo 25: Kazakistan Doğalgaz Görünümü

	Rezerv Trilyon	Üretim Milyar m³	Tüketim Milyar m³	Günlük Üretim	Petrol Eşdeğeri	Petrol Eşdeğeri
--	-------------------	---------------------	----------------------	------------------	--------------------	--------------------

	m3			Milyon m3	Üretim Milyon Ton	Tüketim Milyon Ton
2000	1,8	10,4	9,5	1,0	9,4	8,6
2001	1,8	10,5	10,2	1,0	9,5	9,2
2002	1,8	10,2	14,8	1,0	9,2	13,3
2003	1,8	12,6	17,6	1,2	11,3	15,9
2004	1,8	20,0	25,0	1,9	18,0	22,5
2005	1,8	22,6	26,8	2,2	20,3	24,1
2006	1,8	23,9	28,1	2,3	21,5	25,3
2007	1,9	26,8	26,4	2,6	24,1	23,8
2008	1,8	29,8	27,2	2,9	26,8	24,5
2009	1,9	32,5	24,5	3,1	29,3	22,1
2010	1,8	33,6	25,3	3,3	30,3	22,7

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2011 <http://www.bp.com>.

3.5.1.3. Kırgızistan

Kırgızistan bir tarım ülkesi olup yer altı kaynakları ülke ekonomisi için önemli bir koz oluşturmaktadır. Başta altın olmak üzere, çeşitli madenler ülkeyi zenginleştiren yeraltı kaynaklarının başında geliyor. Ülkede Altın, hem bolca üretilen hem de ihraç edilen bir madendir. Altın konusunda “Kırgızaltın” isimli kamu kuruluşu en büyük söz sahibidir. Doğalgaz konusunda Ülke yetersizdir. Kırgızistan doğalgazının tamamını Özbekistan’dan temin etmektedir.

Tablo 26: Kırgızistan Doğalgaz Görünümü

	Rezerv Trilyon m3	Üretim Milyar m3	Tüketim Milyar m3
2000	0,2	(s)	68
2001	0,2	1	71
2002	0,2	(s)	42
2003	0,2	1	26
2004	0,2	1	32
2005	0,2	1	26
2006	0,2	1	27

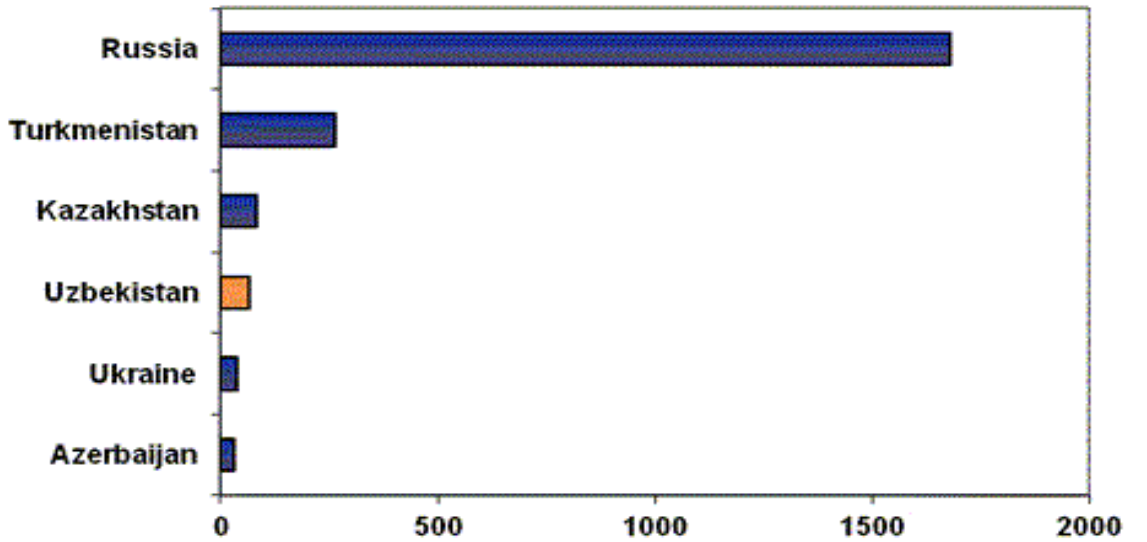
2007	0,2	1	27
2008	0,2	1	26
2009	0,2	1	23
2010	0,2	(s)	16

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-International Energy Statistics <http://www.eia.gov>.

(s): Değer gösterilen ondalık basamak sayısı için çok küçük

3.5.1.4. Özbekistan

Petrol ve doğalgaz dergisine göre Özbekistan 2012 yılı kanıtlanmış 1.839 trilyon metre küp (65 Tcf) doğalgaz rezerviyle Avrasya bölgesinin en yüksek dördüncü ve dünya sıralamasının on dokuzuncu yerine sahiptir. Özbekistan doğalgaz üretiminin %95'ini toplam 52 üretim bölgesinden en büyük 12 üretim sahasından çıkarmaktadır. Bu alanlar ülkenin güneydoğu bölgesinde ve ülkenin batı bölgesinde yer alan Aral Denizi yakınındaki Ustyurt platosunda ve Amu Darya havzasında yoğunlaşmaktadır (EIA, 2012b: 1).

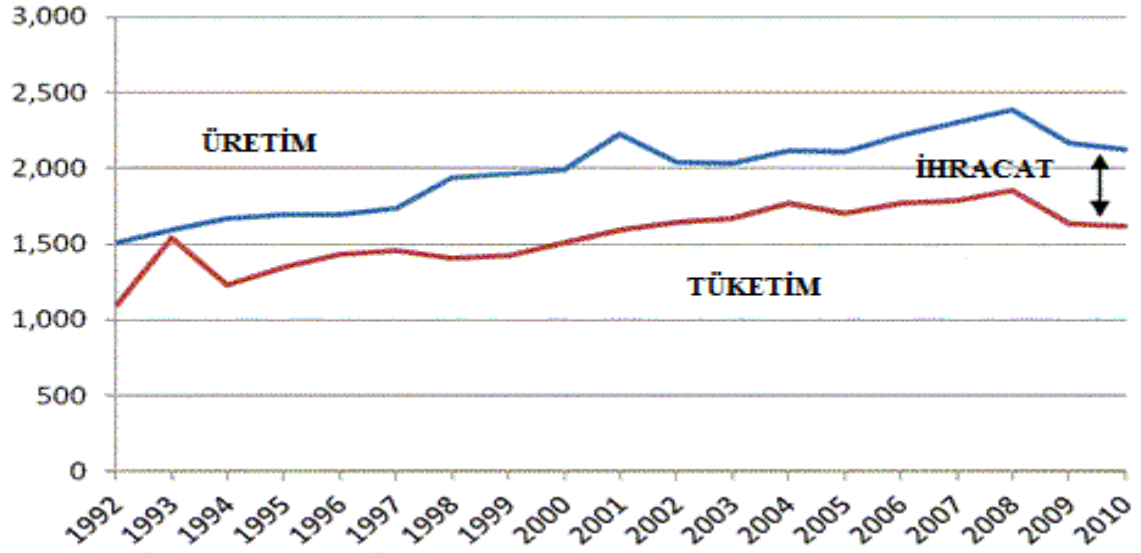

Şekil 9: Merkezi Asya Bölgesi Doğalgaz Rezervi En İyi 6 Ülke, 1 Ocak 2012 (Trilyon m³)

Kaynak: (EIA, 2012b: 4)

Özbekistan Dünyanın en büyük doğalgaz üreticileri içersinde on üçüncü sırada yer almaktadır. Özbekistan doğalgaz alanları Güneybatı bölgesinde yoğunlaşmış olup 1960 ve 1970 yıllarında sömürülmüştür. Ülkenin yıllar itibariyle çıkartılan doğalgaz

alanlarında düşüşler gözlenmiştir. Sovyet zamanından kalma teknoloji ve yıpranan kuyulardaki üretimi arttırmak için ülke 2020 yılına kadar 1 milyar \$ yatırım planı açıklamıştır (EİA, 2012b: 5).

Şekil 10: Yıllar İtibariyle Özbekistan'ın Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyar m³)

Kaynak: (EİA,2012b: 5)

Özbekistan yeni doğalgaz projeleri geliştirmek ve tükenen alanları yenilemek için Rusya ve Asya şirketleriyle son dört yılda birçok anlaşma imzalamıştır. Ülke Aral Denizinden doğalgaz ihraç etmek için Asya Merkez Boru hattı sistemini kullanmaktadır.

Tablo 27: Özbekistan'ın Doğalgaz Görünümü

	Rezerv Milyon Ton	Üretim Milyar m3	Tüketim Milyar m3	Günlük Üretim Milyon m3	Petrol Eşdeğeri Üretim Milyon Ton	Petrol Eşdeğeri Tüketim Milyon Ton
2000	1,7	51,1	45,7	4,9	45,9	41,1
2001	1,7	52,0	49,6	5,0	46,8	44,6
2002	1,7	51,9	50,9	5,0	46,7	45,8
2003	1,7	52,0	45,8	5,0	46,8	41,2
2004	1,7	54,2	43,4	5,2	48,8	39,1
2005	1,7	54,0	42,7	5,2	48,6	38,4

2006	1,7	54,5	41,9	5,3	49,0	37,7
2007	1,7	59,1	45,9	5,7	53,2	41,3
2008	1,7	62,2	48,7	6,0	56,0	43,8
2009	1,6	60,0	43,5	5,8	54,0	39,2
2010	1,6	59,1	45,5	5,7	53,2	41,0

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2011 <http://www.bp.com>.

3.5.1.5. Tacikistan

Tacikistan'ın enerji alanındaki önceliği su kaynaklarından ötürü hidroenerjidir. Ülke su kaynakları bakımından zengindir. Tacikistan Doğalgaz bakımından dışa bağımlı bir ülkedir. İç savaş,ekonomik problemler ve alt yapı yetersizliği ülkenin mevcut kaynaklarının da gelişmesini engellemiştir. Bundan ötürü doğalgazda üretim yetersiz kalmakta dışa bağımlılık artmaktadır.

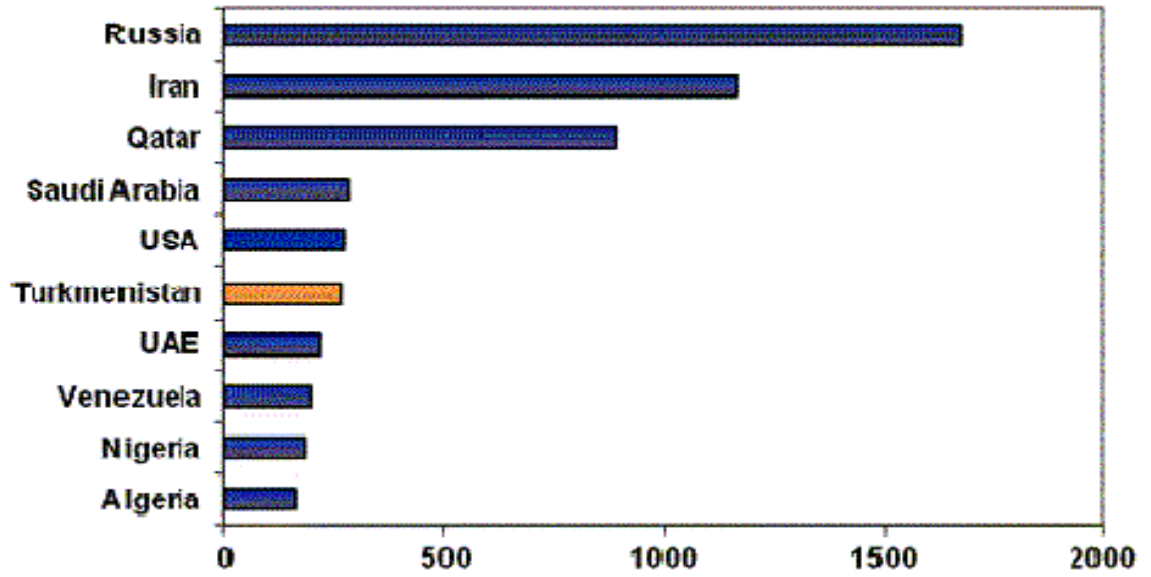
Tablo 28: Tacikistan Doğalgaz Görünümü

	Rezerv Trilyon m3	Üretim Milyar m3	Tüketim Milyar m3
2000	0,2	1	44
2001	0,2	2	46
2002	0,2	1	42
2003	0,2	1	48
2004	0,2	1	49
2005	0,2	1	51
2006	0,2	1	45
2007	0,2	1	30
2008	0,2	1	15
2009	0,2	1	8
2010	0,2	1	8

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-International Energy Statistics <http://www.eia.gov>

3.5.1.6. Türkmenistan

Türkmenistan doğalgaz rezervleri bakımından önemli bir ülke olup şu anda doğalgaz taşıma alt yapısı olarak eksiklikleri vardır. Türkmenistan doğalgaz rezervi açısından uluslararası piyasalar içinde ilk 20 ülke arasında baştan altıncı konumundadır. Petrol ve doğalgaz dergisine (Oil and Gas Journal-OGS) göre, Türkmenistan 2012 yılında 2009 yılında kanıtlanmış rezervlerine ek olarak 2.66 trilyon metre küp'lük (94 Trilyon feet cübbic – Tfc) önemli bir artışla beraber 7.499 trilyon metre küp (265 tfc) doğalgaz rezervi kanıtlamıştır. Türkmenistan başta Güneydoğusu, Murgab Havzası, Amu Darya Havzası ve Batıda yer alan Güney Hazar havzaları dahil olmak üzere dünyanın en büyük gaz alanlarından birkaçına sahiptir. Ülkenin Güney Yolotan bölgesi de mevcut doğalgaz rezervine katkıda bulunacağı beklenmektedir (EİA, 2012c: 4).

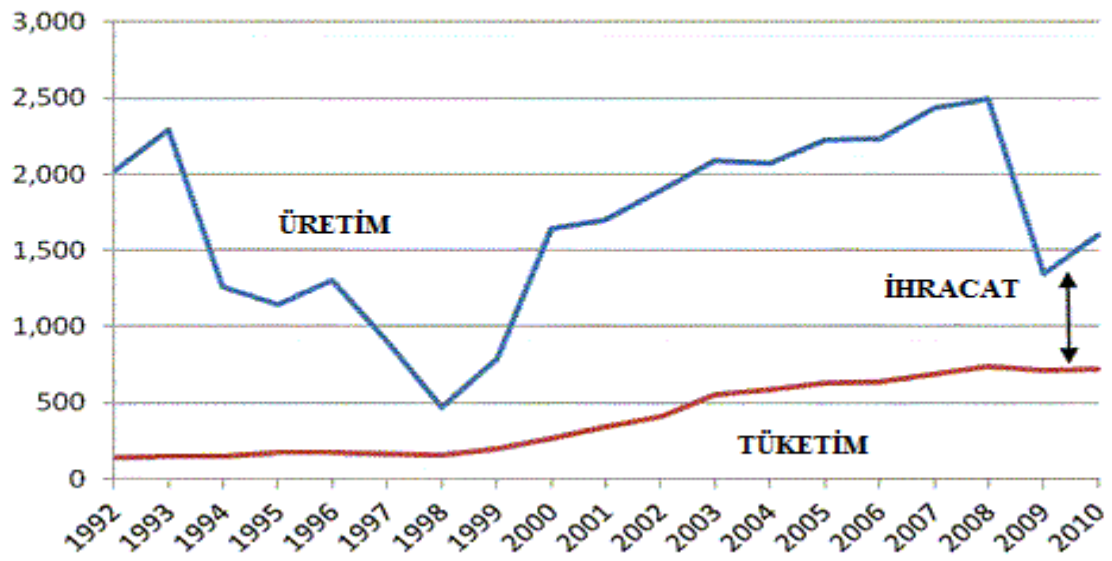

Şekil 11: Dünya Doğalgaz Rezervi En İyi 10 Ülke, 1 Ocak 2012 (Trilyon Feet Küp)

Kaynak: (EİA, 2012c: 5)

Türkmenistan'ın genel enerji tüketiminde doğalgaz önemli rol oynar. Uluslararası Enerji Ajansına göre ülkenin üçte bir enerji üretimi doğalgaz yakıtlı elektrik üretimi ile gerçekleşmektedir. Ülkenin tüm enerji üretim tesislerinde doğalgaz kullanılmaktadır. Türkmenistan'ın zengin doğalgaz rezervlerine rağmen, sınırlı ihracat

ve yatırım seçenekleri, doğalgazdan gelir elde etmek ve üretmek için zorluklar oluşturmaktadır. Rusya, Türkmenistan için önemli bir ihracat pazarıdır ve Avrupa'ya giden gazın büyük bir kısmı Rusya üzerinden geçmektedir. Nisan 2009'da Rusya'ya ihraç edilen doğalgazda Orta Asya Merkezli ihracat boru hattının patlaması sonucu, Türkmen gazı üretime kapatılmış ve ciddi düşüşler olmuştur. Ülke ihracat pazarı portföyünü çeşitlendirmek ve gaz üretimini arttırmak için yollar aramaktadır (EİA, 2012c: 5-6).

Şekil 12: Yıllar İtibariyle Türkmenistan Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerler (Milyar m³)

Kaynak: (EİA, 2012c: 6)

Ülkenin güneydoğusunda Amu Darya havzasında yer alan Dauletabad alanı 1.698 trilyon metre küp (60 Tcf) tahmini rezervi ile Türkmenistan'ın en büyük ve en eski gaz üreten alanlarından biridir. 2010 yılı Türkmenistan gaz arzının 3.396 milyar metre küpünü (1,2 Tcf) üretmiştir. Türkmen hükümeti Hazar Denizi'nin ülkenin deniz bölümünde bulunan kısmında bulunan petrol ve doğalgaz alanlarını yabancı yatırımlarına açmıştır.

Tablo 29: Türkmenistan Doğalgaz Görünümü

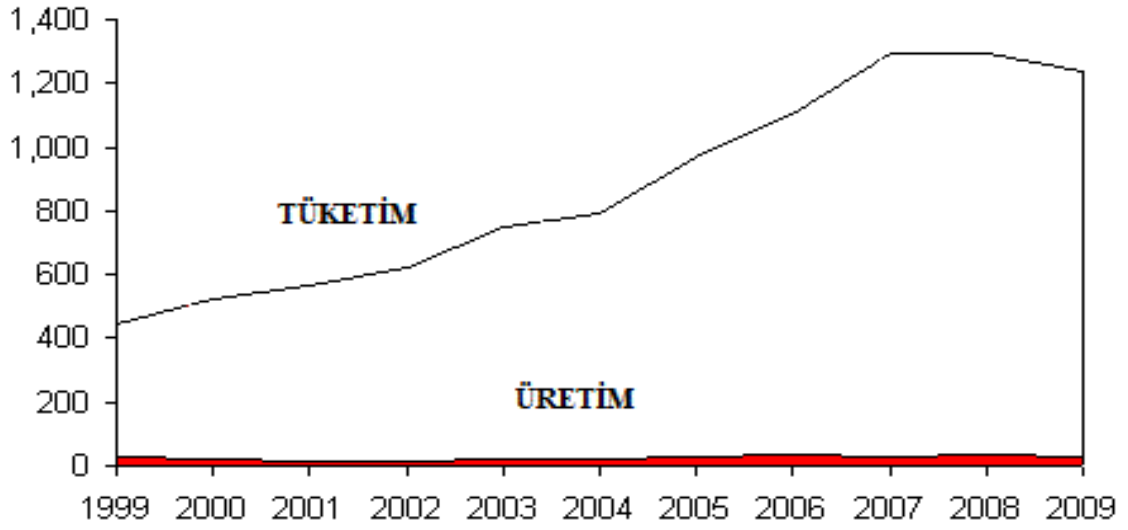
	Rezerv Trilyon m3	Üretim Milyar m3	Tüketim Milyar m3	Günlük Üretim Milyon m3	Petrol Eşdeğeri Üretim	Petrol Eşdeğeri Tüketim
--	-------------------------	---------------------	----------------------	-------------------------------	------------------------------	-------------------------------

					Milyon Ton	Milyon Ton
2000	2,6	42,5	12,2	4,1	38,3	11,0
2001	2,6	46,4	12,5	4,5	41,8	11,2
2002	2,6	48,4	12,9	4,7	43,6	11,6
2003	2,6	53,5	14,2	5,2	48,1	12,8
2004	2,6	52,8	15,0	5,1	47,5	13,5
2005	2,6	57,0	16,1	5,5	51,3	14,5
2006	2,6	60,4	18,4	5,8	54,3	16,5
2007	2,6	65,4	21,3	6,3	58,9	19,1
2008	8,1	66,1	20,5	6,4	59,5	18,5
2009	8,0	36,4	19,9	3,5	32,7	17,9
2010	8,0	42,4	22,6	4,1	38,1	20,4

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2011 <http://www.bp.com>.

3.5.1.7. Türkiye

Türkiye'nin doğalgaz rezervini Petrol ve Gaz Dergisi 1 Ocak 2011 itibariyle 218 milyar feet küp olarak tahmin etmektedir. Türkiye Kuzey Marmara, Trakya – Gelibolu Havzası ve Marmara Denizi'nde açık alanda 14 büyük gaz alanı mevcuttur. Gaz üretimi esas olarak üç şirket tarafından yürütülmektedir. Bu şirketler başta TPAO olmak üzere BP ve Shell'dir. Doğalgaz esas olarak enerji üretimi ve ısıtmada kullanılmakta olup, tüketimin büyümesi artan elektrik tüketimi ve enerji santrallerinin güçlü kalması gerekliliğinden ötürü talebi teşvik etmeye devam edecektir. Türkiye'nin doğalgaz ithalatının büyük kısmını Rusya'dan sağlamakta, Gazprom'un Karadeniz üzerinden Türkiye'ye Mavi Akım boru hattı ile doğalgaz gönderilmektedir. Türkiye aynı zamanda İran ve Azerbaycan'dan boru hattı yanı sıra Cezayir ve Nijerya'dan sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ithal etmektedir (EİA, 2011: 4-5).

Şekil 13: Yıllar İtibariye Türkiye'nin Doğalgaz Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyar Metre Küp)

Kaynak: (EİA, 2011: 5)

Türk Doğalgaz sektörü Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından düzenlenmektedir. Piyasanın çoğunluğu rekabete açık olmasına rağmen sektöre, kamuya ait petrol boru hattı şirketi olan Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) hakimdir. Türkiye transit doğalgaz geçiş ülkesi olarak işlevi olup Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılayabilmek için Hazar Denizi ve Orta Doğu'daki doğalgazı taşıyacak boru hattı kapasitesini artırması ve yeni yatırımlar yapması gerekmektedir. Türkiye Avrupa'nın en büyük doğalgaz tedarikçisi konumunda olan Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için 13 Temmuz 2009 tarihinde Ankara'da hükümetler arasında imzalanan Nabucco boru hattı projesiyle, bölgesinde önemli stratejik kazanım elde ederek Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki doğalgazın sevkıyatı görevini üstlenmiştir (EİA, 2011: 6-7).

Tablo 30: Türkiye'nin Doğalgaz Görünümü

	Rezerv Trilyon m3	Üretim Milyar m3	Tüketim Milyar m3
2000	0,314	23	524
2001	0,310	11	563
2002	0,310	13	621
2003	0,300	20	748

2004	0,300	24	793
2005	0,300	32	967
2006	0,300	32	1,101
2007	0,300	32	1,292
2008	0,300	36	1,294
2009	0,300	24	1,240
2010	0,215	24	1,346
2011	0,218	-	-

Kaynak: U.S. Energy Information Administration <http://www.eia.gov>

Türkiye doğalgaz arz – talep dengesine ilişkin çalışmalara göre 2011 yılına kadar olan dönemde yıllık doğalgaz talebini karşılamakta sorun bulunmamaktadır. Talebin yoğun olduğu kış aylarında üretici ülkelerde veya güzergah ülkelerindeki aksamalar, dönemsel arz – talep dengesizliklerine yol açabilmektedir. Bu sürece etki edecek olumsuzlukları azaltmak için Türkiye, 2007 yılında 1,6 milyar m³ kapasiteli Silivri doğalgaz depolama tesisini devreye sokarak mevsimsel problemleri asgariye indirmiş, Eylül 2009 itibariyle tesisin kapasitesi 2,1 milyar m³'e çıkartılmıştır. Ülke ayrıca, Tuz Gölü doğalgaz yer altı depolama tesisi projesinin tamamlanması için çalışmalar devam etmektedir. Hazar bölgesi gaz kaynaklarının ülkeye ve Avrupa pazarlarına taşınmasını amaçlayan Bakü – Tiflis – Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı (Şah Deniz Projesi) faaliyete geçmiştir. Enerji kaynaklarının nakli konusunda Türkmen ve Kazak kaynakları ile ilgili olarak Hazar Geçişli petrol ve gaz boru hatlarının oluşturulması sürecinde diğer projeler ile bütünlük arz edecek şekilde planlanmaktadır. Hazar ve Orta Doğu bölgesi gaz kaynaklarının AB piyasalarına ulaştırılmasını hedefleyen Güney Avrupa Gaz Ringi (Türkiye – Yunanistan – İtalya Boru Hattı) Yunanistan bağlantısı 2007 yılında tamamlanarak işletmeye başlamıştır. İtalya bağlantısının 2012 yılında tamamlanması hedeflenmektedir. Avrupa'ya doğalgaz nakli çalışmaları kapsamında Türkiye'yi Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya bağlayacak ve Hazar Bölgesi ve Orta Doğu gaz kaynaklarını Orta Avrupa Doğalgaz Dağıtım Merkezine ulaştıracak olan NABUCCO projesi ile çalışmalar devam etmektedir. AB resmi belgeleri arasında öncelikli projeler arasında yer alan proje toplam 3.400 km uzunlukta olup 31 milyar m³ gazın taşınması hedeflenmektedir. Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki enerjinin nakli dışında ülke yurt içinde petrol ve doğalgaz arama, üretme çalışmalarına önem ve öncelik verilecek, Avrupa'nın artan doğalgaz talebini

karşılamaında, bölgemiz kaynaklarının Avrupa'ya nakline yönelik projelerin ülkeden geçişine stratejik önem verilecektir (<http://www.enerji.gov.tr>).

3.5.2 Kömür

Kömür yanabilen sedimanter organik bir kayadır. Kömür başlıca karbon, hidrojen ve oksijen gibi elementlerin bileşiminden oluşmuş olup, diğer kaya tabakalarının arasında damar halinde milyonlarca yıl ısı, basınç ve mikrobiyolojik etkilerin sonucunda meydana gelmiştir. Kömür, nebatların bataklık alanlarda birikmesi sonucu oluşan tabakaların değişime uğraması sonucu oluşmaktadır. Kömürler organik olgunluklarına göre linyit, altbitümlü, kömür, bitümlü kömür ve antrasit tiplerine ayrılmaktadır. Kömür Dünyada en yaşlı bir şekilde bulunan, güvenilir ve düşük maliyetle elde edilen temiz bir fosil yakıttır. Bu doğal enerji kaynağı Dünya'da 50 den fazla ülkede üretilmekte olup diğer fosil yakıtlar gibi (petrol ve doğalgaz) Dünya'nın belli bölgelerinde değil yer kürede yaygın olarak bulunmaktadır. Bu fosil yakıtın kullanımı, depolaması ve nakliyesi emniyetlidir (<http://www.tki.gov.tr>). Dünya genelinde kömür rezervlerinin 297 trilyon tonu (%32) Asya Pasifik ülkelerinde, 254 trilyon tonu (%28) Kuzey Amerika ülkelerinde, 222 trilyon tonu (%24) Rusya ve BDT ülkelerinde bulunmaktadır (<http://www.enerji.gov.tr>).

3.5.2.1. Azerbaycan

Azerbaycan'ın enerji kaynakları bakımından doğalgaz ve petrol üretimi, tüketimi ve rezervi bulunurken kömür bulunmamaktadır. Ülkenin kömür rezerv ve üretim rakamları ihmal edilebilir düzeydedir.

3.5.2.2. Kazakistan

Türk Cumhuriyetleri içersinde en zengin yer altı kaynaklarına sahip ülkedir. Ülke Sovyetler Birliği'nin üçüncü büyük kömür havzasına sahiptir. Kazakistan 1993 yılında 111.9 milyon ton kömür üretmiştir. Sovyetler Birliği'nin kömür üretiminin %20'si Kazakistan tarafından karşılanmaktaydı. Karganda bölgesinde çok zengin kömür

kaynakları bulunmakta ve toplam rezervin 50 milyar ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Elektrik sanayisinin %65'i Ekibastuz bölgesinden çıkarılan kömür ile karşılanmaktadır. Kazakistan'ın bütün bölgelerinde bol miktarlarda linyit kömürüne rastlanmaktadır. Bu bölgelerin arasında Kustanay ve Turgay bölgeleri en büyük olanlarıdır.

Tablo 31: Kazakistan'ın Kömür Görünümü

	Kanıtlanmış Rezerv Milyon Ton	Üretim Bin Ton	Tüketim Bin Ton
2000	-	85,367	49,238
2001	-	87,167	52,737
2002	-	81,567	54,317
2003	-	93,820	59,203
2004	-	95,912	69,145
2005	-	96,118	71,368
2006	-	106,555	76,565
2007	-	107,837	81,096
2008	37,038	122,437	86,939
2009	-	111,173	79,124
2010	-	122,135	86,862

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.2.3. Kırgızistan

Kırgızistan 31 milyon tonluk kömür yatağı ile Orta Asya'nın birincisidir (<http://www.cografya.gen.tr>). Kırgızistan, Orta Asya'daki bütün kömür rezervlerinin yaklaşık yarısını elinde bulundurmaktadır. Kahverengi ve bitumlu kömür yatakları Tuştuk Fargana (Sulyukta, Kızıl-Kiya, Başburhan), Üzgen (Kok-Yangak, Taşkömür), Kavak (Minkuş, Karakeçi), Issık-Kul (Jargalan, Soguty) ve Alay (Norus-Kul) kömür bölgelerinde bulunmaktadır. Genellikle açık işletme şeklinde bulunan kömür madenciliği ülkenin güney kesiminde yürütülmektedir. Ülkenin kömür rezervine ek olarak, son araştırmalar 5 milyar ton tahmin edilen Soklı ve Sakımda arasındaki

bölgede kahverengi kömür sahasının varlığını ortaya çıkarmıştır (<http://www.belgeler.com>.).

Tablo 32: Kırgızistan'ın Kömür görünümü

	Kanıtlanmış Rezerv Milyon Ton	Üretim Bin Ton	Tüketim Bin Ton
2000	-	468	1,289
2001	-	524	874
2002	-	506	1,369
2003	-	459	1,613
2004	-	499	1,585
2005	-	369	1,477
2006	-	354	1,381
2007	-	435	1,121
2008	895	542	1,100
2009	-	664	1,098
2010	-	666	759

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.2.4. Özbekistan

Özbekistan 47 milyon ton siyah kömür, 1.853 milyon ton linyit olmak üzere toplam 1.900 milyon ton kömür üretimine sahiptir. Tahmini kömür rezervlerinin 5.7 milyar ton'un üzerinde olduğu planlanmaktadır (<http://www.uzbekcoal.uz>). Ülkenin güney kesiminde Surkhandarya ve Kashkadarya bölgelerinde kömür rezervleri yoğunlaşmıştır. Günümüzde kömür madenciliği Angren, Shargun ve Baysun yataklarında sürdürülmektedir. Angren kömür yatağında Angrenskiy kömür madeninde açık madencilik şeklinde kömür araştırmakta, bunun yanında Erostigas ise yer altı gazlaştırma yöntemiyle linyit kömürden gaz üretmektedir. Üretimin çoğunluğunu %85'ini elektrik sektörü tüketmektedir. Kömür talebinin başında sanayi işletmeleri, sosyal ve kamu şirketleri ve ülke nüfusu gelmektedir. Ülkenin kömür endüstrisinin gelişiminin temel faktörü; kömür ekonomik ihtiyaçların kullanılması amacıyla daha değerli enerji kaynakları ile ikame edilmeli ve ülkenin güç dengesi yapısında kömürün payının artırılmasıdır. Ayrıca ülke Kömür Sanayisi Geliştirme Programı adı altında altı

aşamayı içeren teknik kömür madenciliğini artmasını teşvik eden yatırım programı geliştirmektedir (<http://www.gov.uz>). Kömür sektörünün öncelikli gelişmesinde başlıca faktör elektrik üretiminde kullanılan doğalgaz ve petrol ürünleri gibi enerji kaynaklarının kullanımını azaltmak ve kömürün payını arttırmaktır (<http://www.uzbekcoal.uz>).

Tablo 33: Özbekistan’ın Kömür Görünümü

	Kanıtlanmış Rezerv Milyon Ton	Üretim Bin Ton	Tüketim Bin Ton
2000	-	2,832	3,839
2001	-	2,988	3,955
2002	-	3,017	3,950
2003	-	2,109	3,040
2004	-	3,069	3,564
2005	-	3,391	3,434
2006	-	3,566	3,682
2007	-	3,794	3,892
2008	2,094	3,627	3,878
2009	-	4,028	4,208
2010	-	3,638	3,915

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.2.5. Tacikistan

Yüzde 93’ü dağlık alanlardan oluşan ülke doğal kaynaklar bakımından çok zengin bir ülkedir. Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Nezdinde Jeoloji Merkezi’nin verilerine göre ülkede toplam 4 milyar ton kömür madeni bulunduğu tahmin edilmektedir. Ülke’nin kömür sektöründe hali hazırda “Ansight, Fon-Yaghnop, Ziddi, Hakimi, Nazar-Ailog, Miyonadu, Sayod, Samiri, Şurobod” şirketleri faaliyet göstermektedir. Tacikistan Enerji Bakanlığı yetkilileri, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, sektörün sürekli gerilediğine işaret etmektedir. Ülke 1990 yılında 400 bin tondan fazla kömür üretilirken, bu rakamın 1997 yılında 14 bine düştüğünü, ancak son zamanlarda üretim seviyesinde belirgin bir iyileşme görüldüğünü

kaydetmiş (Duşanbe Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2009: 15), 2010 yılı kömür üretimi 218 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 34: Tacikistan’ın Kömür Görünümü

	Kanıtlanmış Rezerv Milyon Ton	Üretim Bin Ton	Tüketim Bin Ton
2000	-	24	33
2001	-	26	35
2002	-	40	49
2003	-	52	62
2004	-	103	111
2005	-	109	117
2006	-	116	123
2007	-	200	209
2008	413	219	229
2009	-	218	234
2010	-	218	222

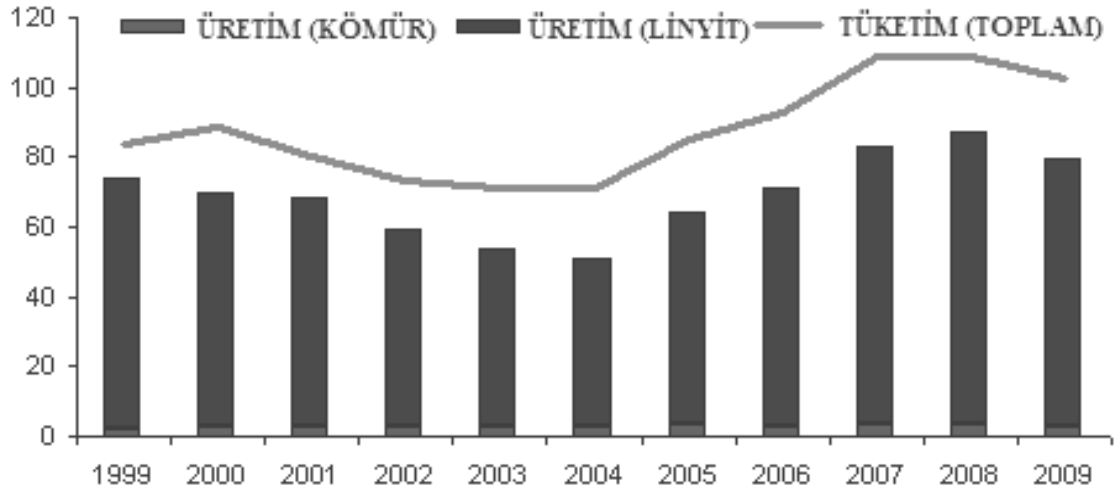
Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.2.6. Türkmenistan

Türkmenistan’ın zengin doğalgaz ve petrol yataklarına sahiptir. Ülkenin doğal zenginlikleri arasında kömür yer almamaktadır. Ülkenin kömür üretim, tüketim ve rezerv değerleri bulunmamaktadır (<http://www.eia.gov>).

3.5.2.7. Türkiye

Türkiye’nin yerli kömür kaynaklarına yoğun talep oluşması ve elektrik üretiminde kömürün kullanılması kömüre olan talebi arttırmıştır. Türkiye’nin en önemli yerli enerji kaynağı 2.583 milyon ton ile linyittir. Türkiye’de taşkömürü sadece Zonguldak havzasında çıkartılırken, Ülke linyitinin yaklaşık %40’ı Güneydoğu Anadolu’da bulunan Afşin – Elbistan havzasından çıkartılmaktadır (EİA, 2011: 8-9).

Şekil 14: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Kömür Üretim ve Tüketim Değerleri (Milyon Ton)

Kaynak: (EİA, 2011: 9)

Türkiye'nin rezerv ve üretim miktarları açısından linyitte dünya ölçeğinde orta düzeyde taşkömüründe ise alt düzeyde değerlendirilmektedir. Toplam dünya linyit rezervinin yaklaşık %1,6'sı Türkiye'de bulunmaktadır. Ülkenin toplam linyit rezervi 12,4 milyar ton seviyelerinde bulunmakta olup işletilebilir rezerv miktarı ise 3,9 milyar ton düzeyinde bulunmaktadır. Mevcut linyitin büyük kısmının ısı değeri düşük olduğundan termik santrallerde kullanımı ön plana çıkmıştır. Türkiye'de çıkartılan linyit rezervinin yaklaşık %46'sı Afşin – Elbistan havzasında bulunmaktadır. Ülkenin en önemli taşkömürü rezervleri ise Zonguldak civarında bulunmaktadır. Zonguldak havzasındaki toplam taşkömürü rezervi 1,322 milyar ton, buna karşılık görünür rezerv ise 519 milyon ton düzeyindedir (<http://www.enerji.gov.tr>).

Tablo 35: Türkiye'nin Kömür Görünümü

	Kanıtlanmış Rezerv Milyon Ton	Üretim Bin Ton	Tüketim Bin Ton
2000	-	69,741	88,845
2001	-	68,450	80,291
2002	-	59,507	73,238
2003	-	53,532	71,062
2004	-	51,122	71,421

2005	-	64,309	85,233
2006	-	70,829	92,450
2007	-	83,075	108,917
2008	2,583	87,526	108,837
2009	-	87,633	108,914
2010	-	79,090	109,120

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

2005 yılından itibaren enerji üretiminde yerli kaynaklara önem verilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması hedefleri çerçevesinde sanayileşme ve nüfus artışına paralel olarak artan enerji talebinin karşılanması amacıyla; yeni kömür sahalarının bulunması ve bilinen sahaların geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. Kömür aramalarında sondaj miktarı son beş yılda beş kat artmış, aramaların sonucunda 8,3 milyar ton olan mevcut rezervlere ilave olarak; 2008 Mayıs ayı itibari ile 4,1 milyar ton yeni linyit rezervi tespit edilmiştir. Ülke ekonomisi için ithal bir kaynak olan doğalgazın elektrik üretiminde kullanılması yerine rezervleri belirlenen ve termik santral kurulabilecek özellikte olan linyit sahalarının hızla devreye sokulması ve mevcut santrallerde yeni ünitelerin ilavesi ile kurulu gücünün 10.000 MW daha artırılması mümkün görülmektedir. Yerli kömür kaynaklarının ekonomiye kazandırılması amacıyla Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü (TKİ) uhdesinde bulunan kömür sahalarının santral yapma koşuluyla özel sektöre devredilmesine yönelik çalışmalar kapsamında toplam 1.800 MW kurulu güçte termik santral kurmak üzere 8 adet saha rödövars modeli ile özel sektörün kullanımına açılmıştır (<http://www.enerji.gov.tr>).

3.5.3. Petrol

Petrol, başlıca hidrojen ve karbondan oluşan ve içersinde az miktarda nitrojen, oksijen ve kükürt bulunan karmaşık bir birleşimdir. Normal şartlarda gaz, sıvı ve katı halde bulunabilir. Gaz halindeki petrol, imal edilmiş gazdan ayırt etmek için genelde doğalgaz olarak adlandırılır. Ham petrol ve doğalgaz'ın ana bileşeni hidrojen olduğu için bunlar “Hidrokarbon” olarak da adlandırılır. Dünyadaki mevcut enerji kaynaklarına, ispatlanmış rezervleri ve yıllık üretim miktarları açısından bakıldığında, rezerv ömrünün; petrol için 44 yıl olacağı tahmin edilmektedir. Yeryüzünün en temel

enerji kaynağı durumunda olan petrol, 2010 yılı itibariyle enerji ihtiyacının %32.8 'ini karşılamaktadır. Petrol rezervinin 102 milyar tonu (%57) Orta Doğu ülkelerinde, 16,7 milyar tonu (%9) Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde, 16,9 milyar tonu ise Afrika'da (%10) bulunmaktadır (<http://www.enerji.gov.tr>).

3.5.3.1. Azerbaycan

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni bir oluşum içersine giren uluslararası sisteme yeni dahil olan bağımsızlığını kazanmış Azerbaycan, gerek jeopolitik konumu ve gerekse sahip olduğu zengin petrol yatakları ile yeni oluşum içersinde önemli bir yere sahiptir. SSCB'nin var olduğu dönemde yetersiz üretim ve taşıma imkanları nedeniyle potansiyel petrol kaynaklarını yeterince kullanıma sunamayan Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bu kaynakları dünya ekonomisinin kullanımına sunmak isteyen ülke, büyük güçlerin ilgi alanı haline gelmiştir. Yeraltı kaynakları bakımından zengin olan ülkenin en büyük yeraltı kaynağı petrol'dür. Ülke arazisinin %70'i petrol yönünden yüksek potansiyele sahip olan Azerbaycan, enerji kaynakları bakımından Kafkasya'nın Kuveyt'i olarak adlandırılmaktadır. Ülkenin petrol rezervleri Apreşon ve Bakü yarımadalarında bulunmakta, Gobustan, Şirvan ve Mugan'da da geniş petrol yatakları da bilinmektedir. Nitekim ülkenin petrol rezervlerinin büyük kısmı Hazar Denizi'nde ve çevresinde bulunmaktadır. Hazar Denizi'nin arkasından rezerv hacmine göre Kura – Aras ovası (%26,2), Apreşon Yarımadası (%10,6) ve Guba – Siyazen Bölgesi (%6,7) gelmektedir ve tüm bu yatakların ülke bütünündeki payı %91,2'yi bulmaktadır (Seferov, 2005: 287-289).

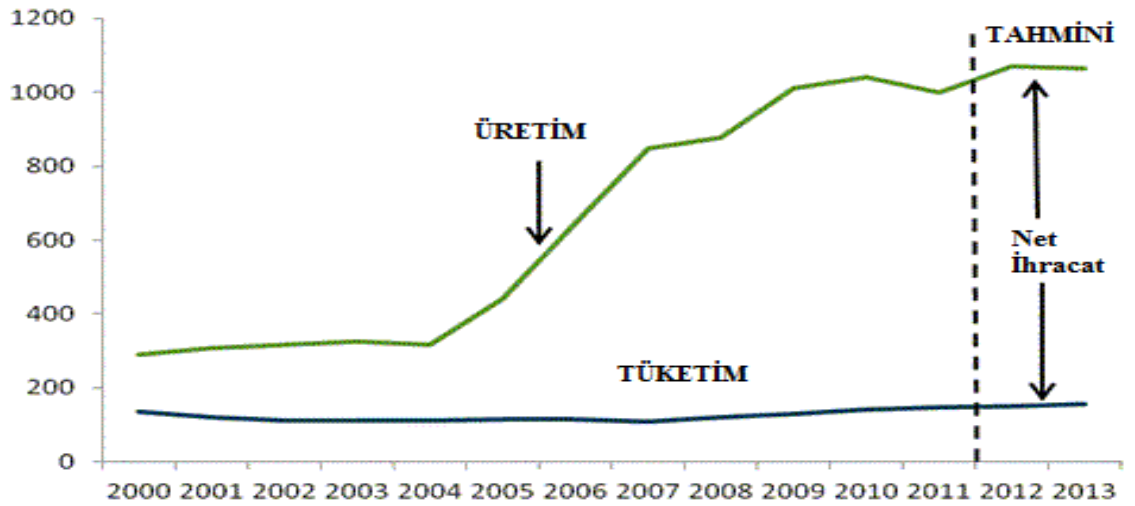
Tablo 36: Azerbaycan'ın Petrol Görünümü

	Rezerv Milyar Varil	Üretim Günlük Bin Varil	Tüketim Günlük Bin Varil	Ham Petrol Damıtma Kapasitesi Günlük Bin Varil
2000	1,178	288,6	136,9	442
2001	1,178	308,9	119,9	442
2002	1,178	315,4	110,4	442
2003	7	325,2	110,8	442

2004	7	317,6	112,6	399
2005	7	440,0	115,4	399
2006	7	646,6	114,4	399
2007	7	849,1	109,4	399
2008	7	876,2	121,0	399
2009	7	1,012,2	130,2	399
2010	7	1,040,9	142,9	-
2011	7	989,3	NA	-

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

Azerbaycan petrol ve doğalgaz konusunda mevcut ve gelecekteki enerji arzının tedarikçisi konumundadır. Ülkenin ispatlanmış ham petrol rezervi Petrol ve Gaz Dergisine (Oil and Gas Journal – OGJ) göre, Ocak 2012 yılında 7 milyar varil olarak tahmin edilmektedir (EİA, 2012a: 1).

Şekil 15: Yıllar İtibariyle Azerbaycan Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)

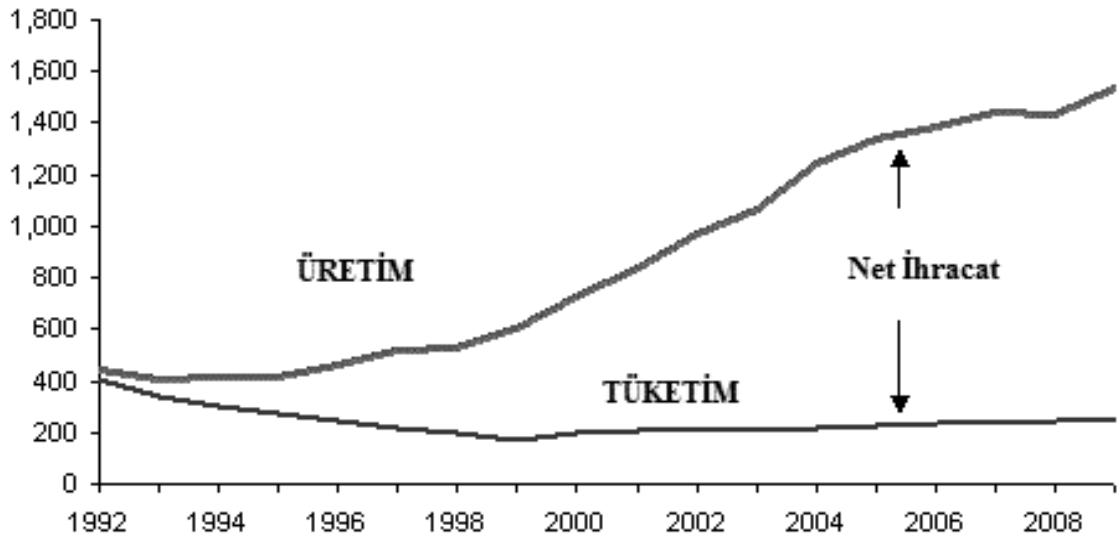
Kaynak: (EİA, 2012a: 2)

Ülkenin en büyük hidrokarbon havzalarında 2010 yılında Azerbaycan'ın toplam petrol üretiminin yaklaşık %80'i oluşturan Azeri Çıralı Güneşli (ACG) alanı ülkenin en büyük tedarikçisi konumundadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan Republic – SOCAR), ülkenin doğalgaz ve petrol üreten iki rafineri sistemini çalıştıran ve ithalat – ihracatı yönetimini sağlayan kuruluştur. Sanayi ve Enerji Bakanlığı ihracatın yanı sıra yabancı şirketlerin arama ve üretim anlaşmalarına

rağmen, SOCAR Azerbaycan'ın uluslararası konsorsiyumlarında gelişmekte olan petrol ve gaz projelerinin tümüne katılmaktadır. SOCAR Azerbaycan'ın toplam üretiminin %20'sinden azını üretmekte, geri kalan %80'lik kısım BP – Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (Azerbaijan International Operating Company – AIOC) tarafından üretilmektedir (EİA, 2012a: 2-3).

3.5.3.2. Kazakistan

Kazakistan en büyük ikinci petrol rezervine sahip olmasıyla beraber Sovyetler Cumhuriyetleri arasında, Rusya'dan sonra ikinci en büyük petrol üreticisi konumundadır. Ülkede ayrıca petrol üretimi giderek artış eğilimi içersindedir. Kazakistan gelecek on yılda dünyanın en büyük birinci petrol ihracatçısı konumuna gelmeyi planlamaktadır. Ülkenin ispatlanmış petrol rezervi 2010 yılı Ocak ayında yayınlanan Petrol ve Doğalgaz Dergisi (OGJ) tarafından 30 milyar varil olarak tahmin edilmektedir. Kazakistan'ın batı kemsinde yer alan beş büyük kara petrol alanları, Tengiz, Karachaganak, Aktobe, Mangistau ve Uzen'dir. Mevcut kanıtlanmış petrolün yarısı bu alanlardan çıkarılmaktadır. Kazmunaigaz (KMG), devletin çıkarlarını temsil etmek, petrol ve gaz endüstri sektörü için yeni stratejiler geliştirmesi için 2002 yılında kurulmuştur (EİA, 2010: 1).

Şekil 16: Yıllar İtibariyle Kazakistan'ın Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)

Kaynak: (EİA, 2010: 2)

Kazakistan'ın 2011 yılı günlük petrol üretimi 1,640 milyon varile yükselmişken 2010 yılı günlük petrol tüketimi 249,000 bin varil olmuştur. Halihazırda 8 büyük üretim alanı (Tengiz, Karachaganak, Uzen, Mangistau, Aktobe, Akshabulak, Kuzey ve Güney Kumhol) karada bulunmaktadır ve bu 8 büyük petrol üretim bölgesi 2008 yılında ülkedeki sıvıların yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır. Petrol üretiminde ülke 3 büyük alana bağımlıdır bunlar Tengiz, Kashagan ve Karachaganak bölgeleridir.

Tablo 37: Kazakistan'ın Petrol Görünümü

	Rezerv Milyar Varil	Üretim Günlük Bin Varil	Tüketim Günlük Bin Varil	Ham Petrol Damıtma Kapasitesi Günlük Bin Varil
2000	5,417	725,6	194,7	427
2001	5,417	836,0	210,5	427
2002	5,417	967,5	217,2	427
2003	9	1,062,0	207,0	427
2004	9	1,245,9	221,3	427
2005	9	1,337,2	229,0	345
2006	9	1,387,9	234,5	345
2007	30	1,445,6	236,0	345
2008	30	1,430,7	247,5	345
2009	30	1,540,4	241,0	345
2010	30	1,610,5	249,0	-
2011	30	1,640,2	NA	-

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.3.3. Kırgızistan

Kırgızistan'da sınırlı miktarda petrol rezervi bulunmaktadır. Yıllık mevcut rezervlere yapılan yatırımlarla yılda 80.000 ton petrol elde edilmekte olup, iç talebin %12'sini karşılamaktadır (Müşavirlikler, 2011b: 27). Kırgızistan bir tarım ülkesi olup yer altı kaynakları ülke ekonomisi için önemli bir koz oluşturmaktadır. Başta altın olmak üzere, çeşitli madenler ülkeyi zenginleştiren yer altı kaynaklarının başında

geliyor. Ülkede Altın, hem bolca üretilen hem de ihraç edilen bir madendir. Altın konusunda “Kırgızaltın” isimli kamu kuruluşu en büyük söz sahibidir.

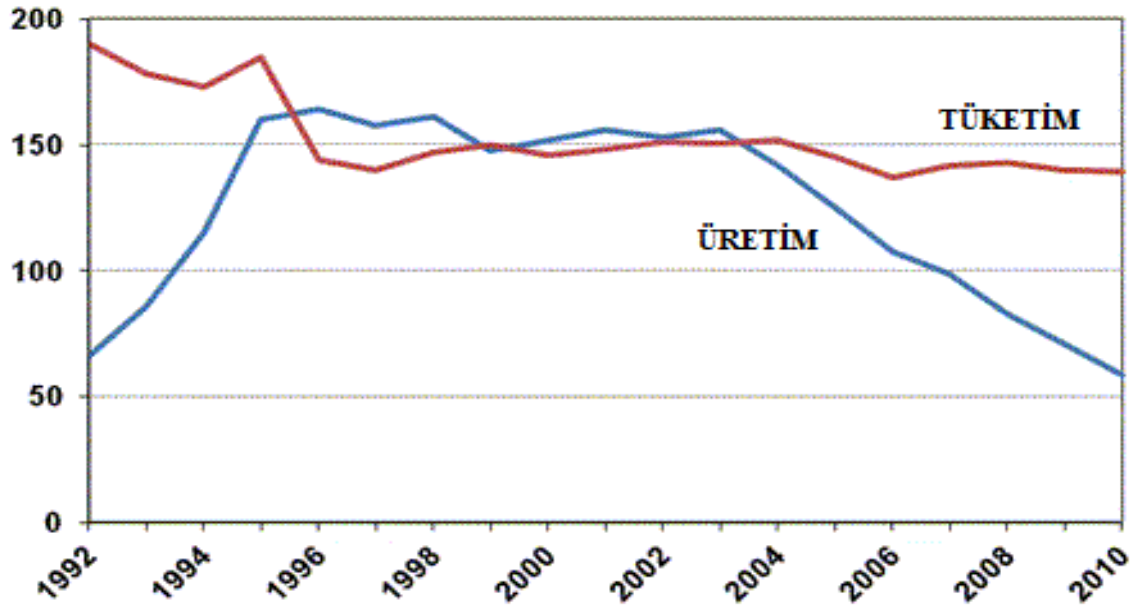
Tablo 38: Kırgızistan Petrol Görünümü

	Rezerv Milyar Varil	Üretim Günlük Bin Varil	Tüketim Günlük Bin Varil	Ham Petrol Damıtma Kapasitesi Günlük Bin Varil
2000	0,04	2,0	10,6	10
2001	0,04	2,0	9,2	10
2002	0,04	1,5	10,1	10
2003	0,04	1,4	9,6	10
2004	0,04	1,4	12,2	10
2005	0,04	2,0	13,7	10
2006	0,04	2,0	13,6	10
2007	0,04	0,9	14,3	10
2008	0,04	0,9	15	10
2009	0,04	0,9	15,5	10
2010	0,04	0,9	16,3	10
2011	0,04	0,9	NA	10

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.3.4. Özbekistan

Özbekistan, altyapısı çok verimsiz ve yükseltme ihtiyarlı duyulan, yüksek enerji yoğun bir ekonomiye sahiptir. Petrol ve Gaz Dergisi (OGJ) Özbekistan’ın, 2012 yılında kanıtlanmış petrol rezervlerinin 594 milyon varil olduğunu tahmin etmektedir. Ülke genelinde 171 petrol ve doğalgaz sahası keşfedilmiştir, 51 sahada ise petrol üretimi gerçekleştirilmektedir. Özbekistan’ın petrol üretiminin yaklaşık %60’ı yüksek kükürtlü ham petrolden oluşurken, %40’ı ise doğalgaz sahaları ile yoğunlaşmaktadır. Ülkenin bilinen petrol rezervlerinin çoğunluğu ülkenin güneydoğusunda Buhara – Hive bölgesinde yer almakta ve çoğu alanları da Kokdumalak bölgesinden küçüktür. Diğer petrol zengini bölgeleri ise Ustyurt Yaylası – Aral Denizi Bölgesi, Güneybatı Gissar, Surkhan – Darya ve Fergana Vadisidir (EİA, 2012b: 1).

Şekil 17: Yıllar İtibariyle Özbekistan'ın Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)

Kaynak: (EIA, 2012b: 2)

Özbekistan'ın güneybatısında ki bölgede Buhara – Hive bölgesi ülkenin petrol üretiminin yaklaşık %70'ini oluşturur. Ülke var olan kaynakları yenilemek ve Türkmenistan ile sınırı boyunca yeni üretim alanları geliştirmek için yabancı şirketler ile petrol arama ve üretim anlaşmaları yapmaktadır. Petrolün altında bulunan yağ tabakasından dolayı ülkenin kanıtlanmış rezervlerin ispatı zorlaşmıştır. Özbekistan'ın diğer Hazar ülkeleri arasında daha az doğrudan yabancı yatırım çekmesi üretim tesislerinin yeterince olgunlaşmamasına neden olmuş üretim gittikçe düşmüştür. Üretimi arttırmak ve yabancı yatırımı çekmek için ülke mevzuatında değişikliklere gidilmiştir. Özbekistan'ın devlet petrol ve gaz şirketi Uzbekneftegaz, petrol arama, üretim ve diğer işlemlerinden sorumludur. Uzbekneftegaz şirketi 2004 yılında yeniden yapılandırılmış, Hükümet tarafından şirketin %49'u özelleştirilmesi işlemi birkaç başarısız deneme ile gündeme gelmiştir. Ülkenin 222.300 varil/gün toplam rafinaj kapasitesini, Fergana, Alty – Arik ve Buhara rafinerileri karşılamaktadır. Son yıllarda petrol üretiminde gerileme görüldüğü ve rafineri kapasitesinin yalnız %60 olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ülke rafinerilerini modernize etmek için 2011 plan bütçesinden 200.000.000 \$ harcama yapacağını açıklamıştır. Özbekistan'ın sınırlı ürün ihracatını artırmak için Karadeniz'e komşu ülkelere ve limanlara demiryolu ve karayolu ulaşımını genişletme cabası içerisinde. Ülkenin kuzeydoğusunda bulunan Çimkent

rafinerisini Türkmenistan'ın Chardzhou rafinerisine bağlayan bir boru hattı dışında başka bir uluslar arası petrol boru hattı altyapısı yoktur. Ham petrol ihracatı Özbekistan'ın sadece güncel seçeneğidir (EİA, 2012b: 2-4).

Tablo 39: Özbekistan'ın Petrol Görünümü

	Rezerv Milyar Varil	Üretim Günlük Bin Varil	Tüketim Günlük Bin Varil	Ham Petrol Damıtma Kapasitesi Günlük Bin Varil
2000	0,594	151,9	146,1	222
2001	0,594	156,0	148,3	222
2002	0,594	153,3	151,4	222
2003	0,594	156,0	150,5	222
2004	0,594	142,0	152,1	222
2005	0,594	125,3	145,3	222
2006	0,594	107,5	137,2	222
2007	0,594	112,5	141,6	222
2008	0,594	108,6	143,0	222
2009	0,594	105,5	139,9	222
2010	0,594	105,5	139,4	222
2011	0,594	104,9	NA	222

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.3.5. Tacikistan

Tacikistan'ın 113 milyon ton petrol rezervi bulunmaktadır. Ülkenin güney bölgesinde 12 tane petrol yatağı yer almaktadır. 12 milyon varillik ispatlanmış petrol rezervine sahip olan ülke'de üretim, iç savaş boyunca %70 oranında azalmıştır. Savaşın yanı sıra, genel olarak ekonomik sorunlar ve altyapıda yatırım yetersizliği bu sonucu doğurmuştur. Tacikistan petrol ihtiyacının tamamına yakını ithalat yoluyla karşılanmakta ve ihtiyacın %70'i Özbekistan tarafından karşılanmaktadır (DEİK, 2011 10).

Tablo 40: Tacikistan'ın Petrol Görünümü

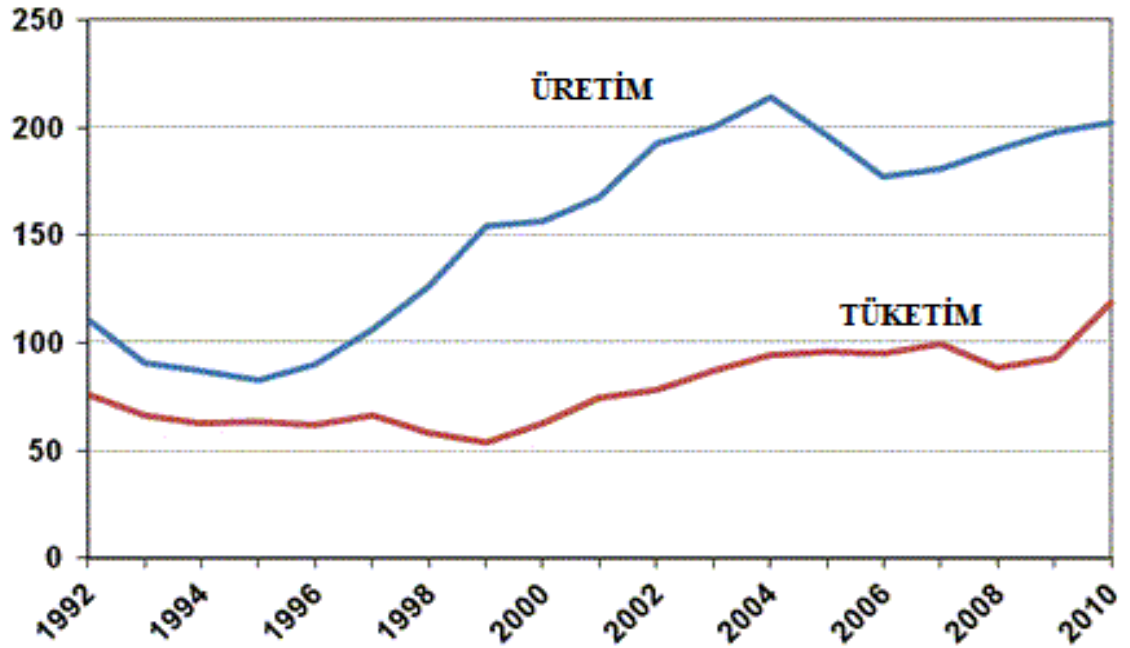
	Rezerv	Üretim	Tüketim	Ham Petrol
--	--------	--------	---------	------------

	Milyar Varil	Günlük Bin Varil	Günlük Bin Varil	Damıtma Kapasitesi Günlük Bin Varil
2000	0,012	0,4	23,3	0
2001	0,012	0,3	25,0	0
2002	0,012	0,3	25,4	0
2003	0,012	0,4	27,5	0
2004	0,012	0,3	29,5	0
2005	0,012	0,3	31,7	0
2006	0,012	0,3	33,9	0
2007	0,012	0,3	39,6	0
2008	0,012	0,2	36,0	0
2009	0,012	0,2	37,5	0
2010	0,012	0,2	39,8	-
2011	0,012	0,2	NA	-

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.3.6. Türkmenistan

Yetersiz yabancı yatırım, coğrafi zorluklar, ihracat için yetersiz boru hattı altyapısı ve katı bir ekonomik yapı, hidrokarbon ihracatçısı haline gelen ülkenin olumsuz etkileridir. Türkmenistan, Petrol ve Gaz Dergisi (OGJ) tarafından yapılan tahminlere göre Ocak 2012 yılında yaklaşık 600 milyon varil ispatlanmış petrol rezervi çıkaracaktır. Ülkenin petrol yataklarının çoğu Güney Hazar Havzası ve ülkenin batısında Garashyzlyk kara alanında bulunmaktadır. Türkmenistan'ın Hazar Denizi'nin kendi bölümünde keşfedilmemiş 80,6 milyar varil petrol olduğu iddia edilmektedir. Türkmenistan 1998 yılında hidrokarbon faaliyetlerini kontrol eden beş devlet şirketini yeniden yapılandırmıştır. Bu şirketler; Turkmenneftegaz petrol alımları, dağıtım, yakıtlar ve ihracatı kontrol eder, Turkmenneft ülkenin batı bölgesinde yağ üretir, Turkmengaz gaz üretir, Turkmenneftegazstroi hidrokarbon sektöründe inşaat işlerini gerçekleştirir ve Turkmengeologia ise hidrokarbon aramalar yapmaktadır. Ülke daha fazla yatırım çekmek ve ihracat yollarının çeşitlendirilmesini amaçlayan reformlar başlatmıştır (EİA, 2012c: 1-2).

Şekil 18: Yıllar İtibariyle Türkmenistan'ın Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)

Kaynak: (EİA, 2012c: 3)

Türkmenistan'ın petrol üretimi 1992 yılında 110,000 varil üretim varken 2010 yılında günlük 202.000 varil olmuştur yıllar itibariyle artış gözlenmektedir. Ülkenin petrol yataklarının bir kısmı Hazar Denizi'nde tartışmalı bölgede bulunmaktadır. Bu bölgede İran, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında bir anlaşma olmadan bu alanlarda petrol çıkarılmayacaktır. Ülke, petrol üretimini arttırmaya yönelik çalışmaktadır. Türkmen yetkililere göre, ülkenin 2030 yılına kadar deniz ve kıyıda petrol üretimi 1,3 milyon varil/gün üzerinde üretmeyi hedeflemektedir, ancak diğer endüstri kaynaklarında üretim bu dönemde en az 300,000 varil/gün olacağı tahmin edilmektedir. Türkmenistan'ın 237,000 varil/gün kombine kapasiteli iki büyük rafineri, Seidi ve Türkmenbaşı rafinerileri vardır. IHS Global Insight göre, Türkmenistan'ın rafineri sisteminin kapasitesinin yaklaşık %50 düşük bir kullanım oranına sahip olduğunu açıklamıştır (EİA, 2012c: 2-3).

Tablo 41: Türkmenistan'ın Petrol Görünümü

	Rezerv Milyar Varil	Üretim Günlük Bin Varil	Tüketim Günlük Bin Varil	Ham Petrol Damıtma Kapasitesi Günlük Bin Varil

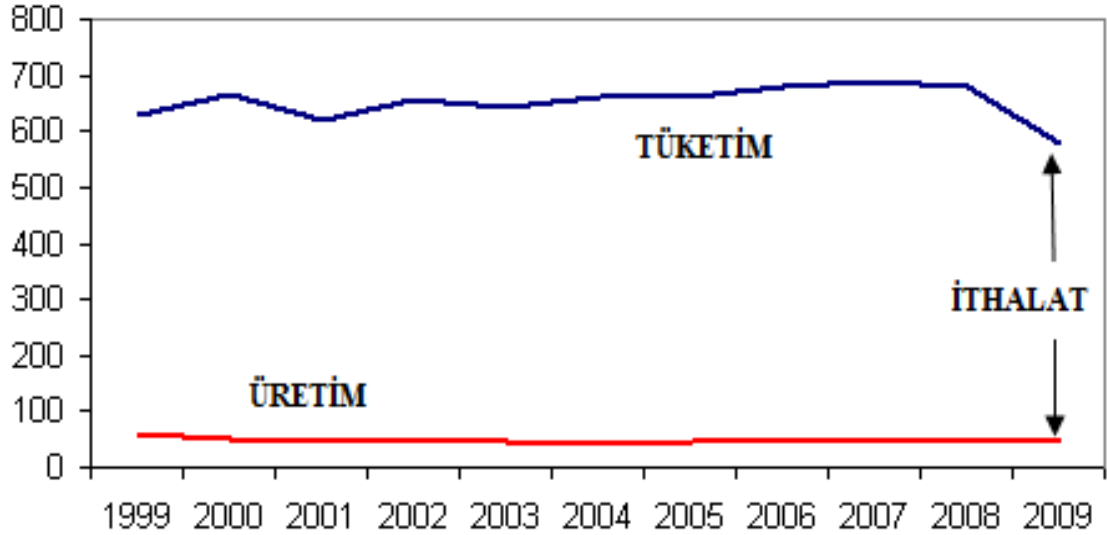
2000	0,546	156,6	62,4	237
2001	0,546	167,9	74,1	237
2002	0,546	192,6	78,5	237
2003	0,546	200,0	86,8	237
2004	0,546	213,9	94,6	237
2005	0,546	196,7	95,6	237
2006	0,546	177,2	95,0	237
2007	0,600	180,7	99,8	237
2008	0,600	189,7	88,4	237
2009	0,600	198,2	93,0	237
2010	0,600	202,4	119	237
2011	0,600	223,4	NA	237

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.5.3.7. Türkiye

Petrol ve Gaz Dergisi'nin 1 Ocak 2011 itibariyle yayınlamış olduğu sayısında güneydoğu bölgesinde bulunan 270 milyon varil ispatlanmış ham petrol rezervinin olduğu tahmin edilmiştir. Türkiye'nin petrol ihtiyacı %10 yerli kaynaklarla karşılanırken %90'lık kısmı ithal kaynaklarla karşılanmaktadır. Türkiye'nin 270 milyon varillik petrol üretimi Hakkari Havzasında olup, ek rezerv olarak ülkenin kuzeybatısında bulunan Trakya'da yer almaktadır. Ayrıca Ege Denizinin altında önemli rezervlerin olabileceği düşünülmekte, fakat Yunanistan ile süregelen anlaşmazlıklardan ötürü bu rezerv teyit edilmemektedir. Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) Karadeniz'deki petrol rezervinin 10 milyar varil olabileceğini açıklamış ve arama faaliyetleri arttırılmıştır. TPAO Türkiye'deki ana arama ve üretim faaliyetleri yürütmekle beraber özel sektör ile rekabet halindedir. Ancak Devlet firması olmasından kaynaklanan imtiyazlı hakları ve yabancılarla ortak girişimleri sınırlıdır. Türkiye, Hazar bölgesinden ve Orta Doğu'dan petrol kaynaklarının transit geçişlerinden önemli geçiş ücreti elde etmektedir. Türkiyenin günde 714.275 varil işlem kapasitesine sahip altı rafinerisi vardır. Türk Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ) toplam rafinaj kapasitesinin %85'i karşılayan, Türkiye'nin baskın rafineri şirketidir. Türkiye'nin rafinaj sektöründe halen Koç Holding, Aygaz ve Shell gibi şirketlerin oluşturduğu bir konsorsiyum

tarafından sahip olunan hisselerin %51'i arasında TÜPRAŞ'ın da hissesinin bulunduğu ve geri kalan %49'luk hisseleri ise halka açıktır. Türkiye yakıt kalitesini korumak ve rafineri ürünleri geliştirmek amacıyla sektördeki modernleştirme sürecine ağırlık vermektedir (EİA, 2011: 1-2).

Şekil 19: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri (Günlük Bin Varil)

Kaynak: (EİA, 2011: 2)

Dünya üretilebilir petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %72'lik bölümü, Türkiye'ye yakın coğrafyada yer almaktadır. Türkiye, jeopolitik konumu itibariyle dünya ispatlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin dörtte üçüne sahip bölge ülkeleriyle komşu olup enerji zengini Hazar, Orta Asya, Orta Doğu ülkeleri ile Avrupa'daki tüketici pazarları arasında doğal bir "Enerji Koridoru" görevini üstlenmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu en eski boru hattı Kuzey Irak'ta yer alan Kerkük petrollerinin batıya ulaştıran, Irak – Türkiye Ham Petrol Boru Hattıdır. 2009 yılı itibariyle bu hattan 23,3 milyon ton (165 milyon varil) ham petrol taşınmıştır. Petrol taşıyan bir diğer hat ise 28 Mayıs 2006 tarihinde faaliyete geçen Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattıdır. 2009 yılı itibariyle günlük 1,2 milyon varil taşıma kapasitesi vardır. 2009 yılı sonu itibariyle Türkiye petrol rezervleri 44,3 milyon ton olup yine aynı yıl için petrol üretim miktarı 2,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ülkede petrol arama faaliyetlerinin başladığı tarihten itibaren 2009 yılı sonuna kadar ham petrol üretimi toplam 132,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de petrol aramacılığının

yapılmaya başlandığı yıldan 2009 yılı sonuna kadar 1.424 arama kuyusu ve 1.808 üretim, enjeksiyon ve geliştirme kuyusu açılmış ve irili ufaklı 23 doğalgaz sahası ile 102 petrol sahası keşfedilmiştir (<http://www.enerji.gov.tr>).

Tablo 42: Türkiye'nin Petrol Görünümü

	Rezerv Milyar Varil	Üretim Günlük Bin Varil	Tüketim Günlük Bin Varil	Ham Petrol Damıtma Kapasitesi Günlük Bin Varil
2000	0,299	51,4	666,9	691
2001	0,296	46,8	618,6	694
2002	0,296	47,1	657,7	719
2003	0,300	45,8	645,0	719
2004	0,300	42,9	661,4	714
2005	0,300	45,5	659,3	714
2006	0,300	43,9	677,6	714
2007	0,300	44,8	689,8	714
2008	0,300	48,4	677,7	714
2009	0,300	53,0	703,2	714
2010	0,262	55,1	646,3	-
2011	0,270	52,6	679,9	-

Kaynak: U.S. Energy Information Administration-energy statistics <http://www.eia.gov>

3.6. TÜRKİYE VE MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ ARASINDA ENERJİ İŞBİRLİĞİ ANLAŞMALARI VE UYGULAMLARI

Petrol ve Doğalgaz taşımacılığı, Merkezi Asya Ülkelerinin en büyük problemlerinden biridir. Ülkelerin mevcut enerji havzalarının durumu Dünya enerji rezervleri bakımından önemli bir yere sahip olup mevcut üretim potansiyelleri gittikçe azalmaktadır. Bunun sebebi ise Sovyetler Birliğinden kalma üretim tesislerinin teknolojik donanımlarının yetersizliği ve üretim alanlarına olumsuz etkileridir. Merkezi Asya Ülkelerinin bölgeden enerji nakil boru hatlarının bir çoğu Rusya üzerindendir. Bölge ülkeleri Rusya'ya bağımlılıklarını azaltmak ve mevcut enerji nakil boru hatlarını çeşitlendirmek için çevre ülkelerle yeni anlaşmalar yapılmaktadır.

Dünya enerji sektörünü önemli kılan, tüketici bölgeler ile üretici bölgeler arasında gerçekleştirilecek olan petrol ve doğalgaz ticari hareketleridir. Petrol ve doğalgaz üretimi her ne kadar bir birlerine yakın olan bölgelerde gerçekleştirilse de üretim bölgelerinden nakli teknik açıdan çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Petrol nispeten düşük maliyetle deniz yolu ile taşınabilirken, doğalgaz'ın bu yöntemle (LNG) taşınabilmesi için önce sıvılaştırılması ve tüketilmeden önce de tekrar gaz haline getirilmesi gerekmektedir. Bu işlemlerin maliyeti oldukça yüksek olduğundan doğalgazın ve petrolün deniz taşımacılığındaki riskini azaltmak için boru hattıyla nakli tercih edilmektedir. Bunun için Avrupa Birliği'nin petrolü boru hatları ile almayı tercih ettiği ve bunun için öne sürülebilecek iki önemli neden mevcuttur; enerjinin arz güvenliği bunlardan birincisi iken, çevrenin korunması ikinci önemli nedendir. Geçmişte olduğu gibi, stratejik bir ham madde olan petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde, 21. yüzyılda da, mücadele sürecektir (Kızılkaya ve Engin, 201).

Merkezi Asya bölgesinde yer alan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya piyasalarına nasıl ulaştırılacağı, hangi güzergahın takip edileceği, ülkelerin dış politikalarını şekillendirmiştir. Petrol ve Doğalgazın taşınma hususu hem bölge ülkeleri için hem de enerji ithalinde bulunacak Dünya ülkeleri için bir problemidir. Bölge ülkeleri için problem olmasının nedenleri, Sovyet rejiminden kalma boru hatlarının işlevselliğini kaybetmesi ile Rusya'ya karşı bağımlılığı arttırırken, enerji ithalinde bulunacak ülkeler için enerji nakil masraflarının minimuma indirilmesini sağlamak ve çevre kirlenmesini önlemek olacaktır. Enerji nakil konusunun bu kadar hassas olmasının nedeni, boru hatlarının geçeceği ülkelerin ekonomilerine kazançlarının yanında, Orta Asya coğrafyasında ise söz sahibi olmalarıdır. Boru hatlarının güzergahını enerji güvenliği belirleyecektir, terör olayları boru hatlarının hangi ülke güzergahlarını kullanacağı hakkında önemli bir etken olacaktır.

3.6.1. Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı (BTC)

Küreselleşen dünyada, sürekli artmakta olan enerji talebi, dünya ülkeleri üzerinde yalnızca ekonomik politikaların değil aynı zamanda stratejik politikaları da şekillendirmektedir. Bu konjonktürel yapı da Türkiye Cumhuriyetinin rolü, Merkezi Asya'da bulunan zengin hidrokarbon rezervlerini batı piyasalarına taşıyacak ekonomik,

güvenli ve çevreye duyarlı taşıma sistemlerini geliştirmeye yönelik olacaktır. Bu bakımdan Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı projesi de bu çabaların sonucu olarak hayata geçirilmiştir. BTC kapsamında, Bakü’den başlayıp, Ceyhan’da son bulan proje de başta Azeri petrolü olmak üzere Bölgede üretilen petrolün Ceyhan’a taşınması buradan da Dünya pazarına tankerlerle sevkıyatı planlanmaktadır. Proje, petrolün uluslararası piyasaya ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini amaçlamaktadır. Doğu – Batı enerji koridorunun en kritik ayağını oluşturan BTC ham petrol boru hattı projesi Türkiye’nin jeopolitik önemini arttırırken Azerbaycan ve Gürcistan’ın ekonomik ve siyasi istikrarına da katkı yapacaktır. Proje kapsamında Azerbaycan, dünya genelinde sayılı petrol üreticisi ülkeler arasına girerken, Gürcistan ise, en önemli geçiş ülkesi olarak ön plana çıkmaktadır. BTC projesi Bölge ülkelerinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğalgaz nakledecek diğer boru hattı projelerine de öncülük etmektedir (<http://www.btc.com.tr>).

Baku – Tiflis Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı projesi’nin uzunluğu 1.768’km’dir. Azerbaycan topraklarından çıkıp Gürcistan topraklarından geçerek Türkiye topraklarında son bulan proje, Azerbaycan Bakü yakınlarındaki Sangaçal terminalinden çıkan petrol, Türkiye Akdeniz kıyısındaki Ceyhan deniz terminaline dökülmektedir. İlk çıkış istasyonundan son istasyona kadar gömülü olan boru hattının, (toplam uzunluğu 1.768 km), Gürcistan’da 249 km.si, Azerbaycan’da 443 km.si ve Türkiye’de ise 1.076 km.si yer almaktadır. Hattın yıllık kapasitesi 50 milyon ton civarındadır ve günde 1 milyon varil petrol taşınabilmektedir. Bu kapasite hattın ekonomik olarak yapılabilirliği için karşılanabilecek bir miktardır (Bozkurt, 2006: 37). Ortalama kullanım süresi 40 yıl olarak belirlenmiş olan boru hattı projesi, asrın rüyası olarak nitelendirilmiş ve hat 25 Mayıs 2006 tarihinde açılışı yapılmış, ilk petrol 28 Mayıs 2006 tarihinde Ceyhan’a ulaşmıştır. Hattı doldurmak için 10 milyon varil ham petrol gerekmektedir. Projenin kullanım süresinin 40 yıl olarak öngörülen işletme süresinin ilk 6 yılında 12.5 milyon ton, 16. yılından itibaren ise 50 milyon ton petrol taşınması beklenmektedir (İşcan, 2007: 144). BTC’nin Türkiye için önemi şu şekilde ifade edebilir; ekonomik ve Boğazların güvenliği açısından fayda sağlayan proje, daha çok siyasi kazanımlar elde edilmekte ve Türkiye’nin Merkezi Asya ülkeleri üzerindeki etkisini arttırarak daha büyük birliktelikler yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

3.6.2. Bakü – Novorossisky Petrol Boru Hattı

Bakü – Tiflis – Ceyhan Petrol Boru Hattına alternatif olarak sürülen ilk boru hattıdır. Mevcut hat Bakü yakınlarında Şangaçal'dan başlayıp Çeçenistan üzerinden geçerek Rusya'nın Karadeniz'deki limanı Novorossisky şehrine ulaşmaktadır. Toplam uzunluğu 1400 km olan hattın kapasitesi 5 milyon ton olup 12 Kasım 1997 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu konumdaki bir boru hattı ABD ve AB tarafından kabul edilemez bir tutum içermiştir. Rusya'nın boru hattı üzerindeki ağırlığı ve hattın geliştirilmesi durumundaki elde edilecek kapasite, Rusya'nın Azeri petrolünü tek başına kontrol etmesine neden olacaktır. Boru hattının Türkiye açısından sakıncası boğazlardaki tanker trafiğin artacak olmasıdır. Bu durumun özellikle İstanbul Boğazı açısından yaratacağı çevresel kaygılar Türkiye'nin ilk andan itibaren hattın yapımına karşı olduğunu göstermesine neden olmuştur.

3.6.3. Bakü – Supsa Petrol Boru Hattı

BTC'ye alternatif olarak ileri sürülen ikinci hattır. Bu hat üzerinden Azeri petrolü Gürcistan'ın Supsa Limanı'na taşınması planlanmıştır. Bu hattın inşası ile Bakü'den Karadeniz'e Bakü – Novorossisky Boru Hattı ile toplam da 25 milyon ton ham petrolün taşınması hedeflenmiştir. 920 km.lik bu hat 1999 yılının ilk aylarında tamamlanmış ve ilk petrol Nisan 1999 yılında Supsa'ya ulaşmıştır. Bu hattın inşasının bölge ülkeleri açısından önemi hidrokarbon rezervlerinin dış piyasalara naklini Rus tekelinden çıkartmaktır.

3.6.4. Tengiz – Novrossisky Petrol Boru Hattı

Rusya Ekim 2001 tarihinde boru hattını tamamlamış ve 28 Kasım 2001 tarihinde de resmi olarak açılışını yapmıştır. Hattın kapasitesi günlük 1.3 milyon varil olup boru hattından akacak petrolün %20'sini Kazak petrolü, geriye kalan %80'lik kısmını ise Rus petrolü oluşturmaktadır. Tengiz – Novorossisky hattı hem siyasi hem de ekonomik açıdan BTC hattına rakip konumundadır. Bu hat ile sevkıyatı yapılan Kazak petrolünün aynı zamanda BTC hattını da besleyeceği değerlendirilmekteydi. Kazak

petrollerinin Tengiz – Nonrossisky hattından sevkıyatının yapılması dolaylı olarak BTC'nin ekonomikliğini de etkilemektedir.

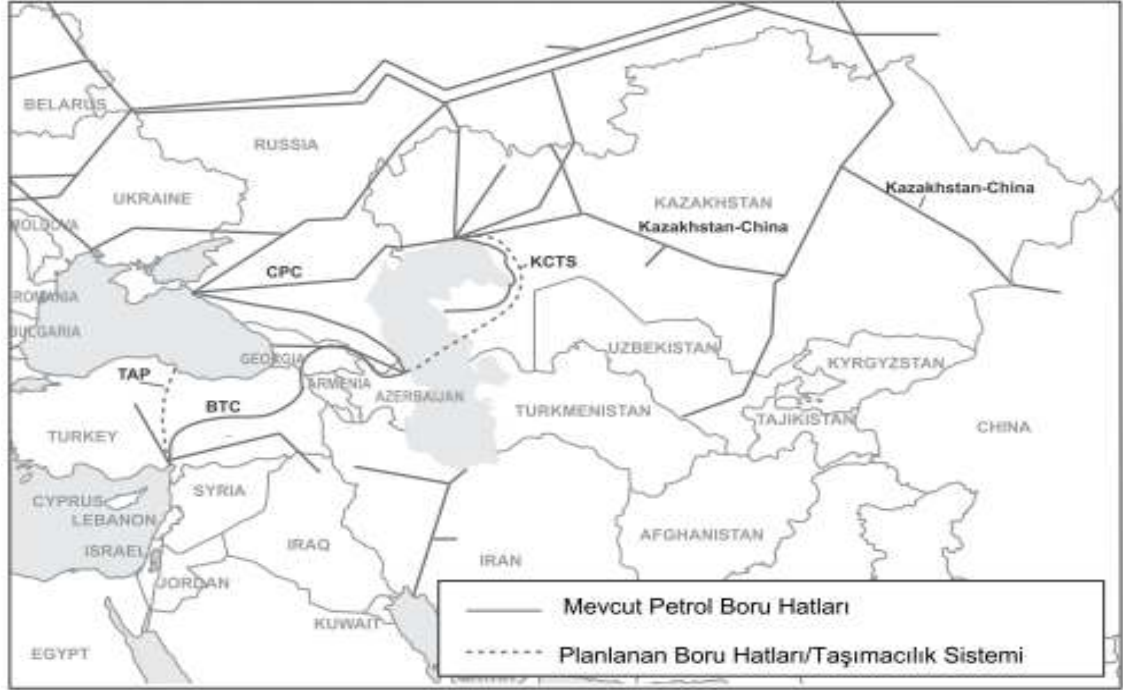
3.6.5. Türkmenistan – Türkiye – Avrupa Doğalgaz Boru Hattı

Bu proje Rusya ve İran'a bağlı olmadan Türkmen ve Azeri doğalgazını Türkiye'ye sevkıyatı sağlanacaktır. Hattın inşasına yönelik ilk görüşmeler 1990 yılında başlamıştır. Petrol ve Doğalgaz alanında işbirliğini içeren mutabakat 31 Aralık 1991 tarihinde imzalanmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde 21 Mayıs 1999 tarihinde Aşkabat'ta alınacak gazın miktarının, fiyatının, teslim noktasının tespit edildiği anlaşma imzalanmıştır. Türkmen gazının Hazar'ın altından geçirilerek BTC ye paralel olarak taşınması ve Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması Türkmenistan açısından da son derece önemli kazanımlar sağlamaktadır. Türkmenistan bu hat ile Rusya üzerinden geçen ihraç yollarına alternatif getirmiş, ekonomik ve siyasi yönden etkisini hissettiği Rus baskısından da önemli ölçüde kurtulacaktır. Hattın tamamlanmasının ardından Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında organik bir bağ kurulmuş olacak ve bu sayede ülkeler arasındaki işbirliği ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Mevcut boru hattı projesi Rusya'nın önderliğinde gerçekleştirilememiştir. Bunun sebebi olarak ise Hazar'ın statüsüne dair bir anlaşma imzalayarak Hazarın tabanından geçecek bu projeye engel olmuştur.

3.6.6. Bakü – Tiflis – Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (Güney Kafkasya Projesi – Şahdeniz)

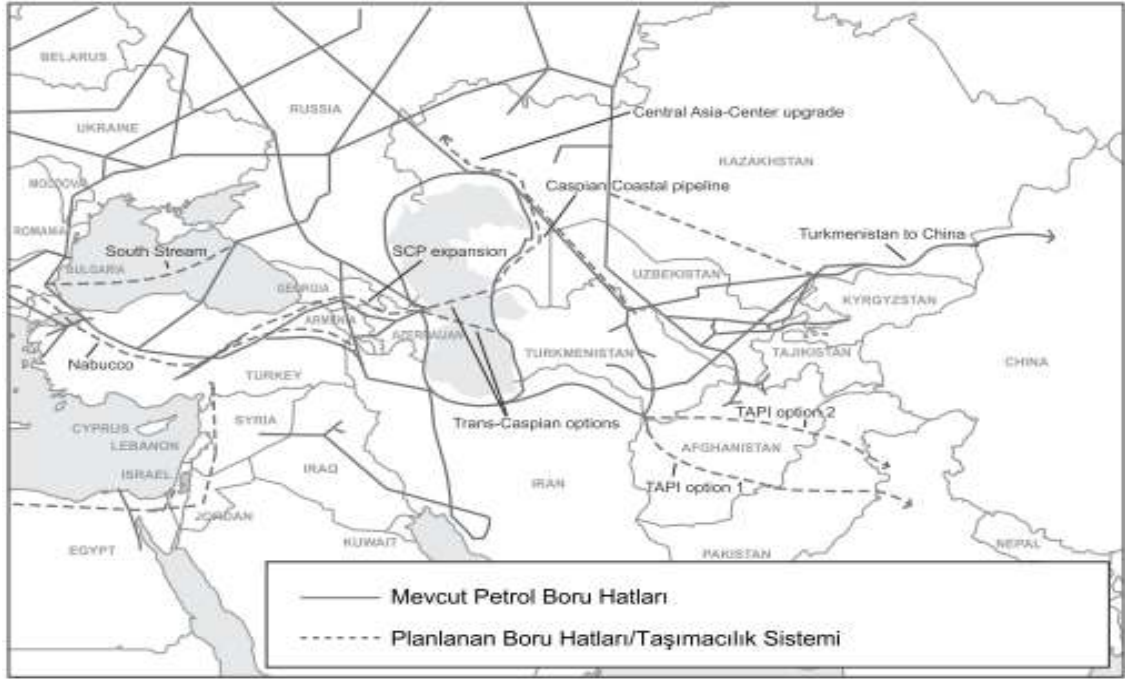
Merkezi Asya bölgesinin hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarına çıkarılmasında, Azerbaycan ve Türkiye işbirliğinin bir başka önemli örneği de Bakü – Tiflis – Erzurum (Uluslararası Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı) doğalgaz boru hattıdır. Boru hattının başlıca amacı Şahdeniz sahasında üretilen doğalgazın Türkiye ve dünya piyasasına çıkmasıdır. Uzunluğu toplam 970 km olan boru hattı BTC hattına paralel olarak yapılmıştır. Yıllık kapasitesi 30 milyar m³ olan bu hattın inşasına 2004 yılında başlanmış, 2006 yılının sonunda yapımı tamamlanmıştır. Şahdeniz den alınan ilk gaz 13 Mart 2007 tarihinde bu hatta verilmiştir. Erzurum'a ulaşan gaz, Türkiye'nin

dahili boru hatlarıyla ülkenin batısına, oradan da Orta ve Güney Avrupa Ülkelerine taşınmaktadır. Gelecek yıllarda Kazakistan ve Türkmenistan'ın da BTE (GKP) projesine katılarak, kendi doğalgazlarını da bu hat üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştıracaklardır. Azerbaycan ve Türkiye arasında Şah Deniz sahasından 15 yıl süre ile yılda 6.6 milyar m3 olmak üzere doğalgaz alım satım anlaşması 12 Mart 2001 tarihinde imzalanmıştır (Ener ve Ahmedov, 2007; 126).

Harita 2: Merkezi Asya'da Petrol Boru Hatları

Kaynak: (Chow ve Hendrix, 2010:41)

Harita 3: Merkezi Asya’da Doğal Gaz Boru Hatları

Kaynak: (Chow ve Hendrix, 2010:41)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE MERKEZİ ASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK ENTEGRASYONUNUN SWOT ANALİZİ

4.1. SWOT ANALİZİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

İlk olarak 70’li yıllarda iş yönetimi (business management) amacıyla kullanılmaya başlanan SWOT analizi, ileriki yıllarda farklı uygulama alanları için de bir analiz ve planlama aracı olarak ele alınmıştır. Analiz, çeşitli sistem ve yapıların kendi çevrelerinde sahip oldukları kaynak ve yetenekleri en ideal şekilde kullanılmasını sağlayacak bilgileri elde etmenin en önemli aracı olarak geliştirilmiştir. Başka bir ifade şekliyle SWOT analizi, planlamada dikkate alınacak temel bilgilerin elde edilmesi için kullanılmaktadır. SWOT Analizi, diğer adı ile TOWS Matrisi önceden belirlenmiş bir konu dahilinde karar alma aşamasında yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır (Uçar ve Doğru, 2005: 2-3). Analizin temel amacı karar verme aşamasında konu ile ilgili kuvvetli ve zayıf, avantajlı ve dezavantajlı noktalarının beraberce görülebilmesini sağlamaktır. SWOT kısaltmasının açılımı Strengths (üstünlükler), Weaknesses (zayıflıklar), Opportunities (fırsatlar), Threats (tehditler) şeklinde olup, Türkçe kısaltması FÜTZ şeklindedir. Analiz örgüt iç çevresinde sahip olduğu üstün ve zayıf noktaları ve dış çevresinden kendisine yönelen fırsat ve tehditleri değerlendirmektedir (<http://www.swotanalizi.com>). SWOT Analizi, bir planın geliştirilmesi veya bir sorunun çözümü amacıyla, bir kurumun veya durumun güçlü yanlarını belirleyerek bunları en uygun fırsatlarla eleştiren, zayıf ve tehdit edici yönleri azaltmayı hedefleyen sistematik bir planlama (stratejik planlama) aracıdır.

Wehrich bu modeli; bir ülkenin rekabet üstünlüğünü analiz etmek, şirket ve ülke stratejilerinin geliştirilmesi için o sistemin içindeki üstünlük ve zayıflıklarının sistematik bir analiz yapılması gerektiğini söylemekte ve yapılan bu analiz daha sonra büyük bir dış çevre içerisinde potansiyel fırsatlar ve tehditler ışığında değerlendirilmektedir. Bu dört faktörün dört ayrı stratejinin temelini oluşturabileceğini ifade etmektedir. En çok arzulanan durum, bir ülkenin potansiyel fırsatlardan

yararlanması için güçlü yönlerini çok iyi bir şekilde tespit edip bunları kullanması şeklinde özetlenmiştir (Weihrich, 2012: 1-9). Her ulus kendi güçlü yönlerini kullanarak fırsatlar oluşturabilir ve bunlardan yararlanabilir. Ancak rekabete dayalı bir piyasada bir ülke aynı zamanda bir takım tehditlerle karşılaşabilmekte ve bu durum Güçlü yönler – Tahditler stratejisi olarak düşünülmektedir. Buradaki temel amaç, tehditleri en aza indirerek güçlü yönleri arttırmaktır (Çoşkun ve Geyik, 2002: 5).

Tablo 43: Bir Ülkenin SWOT Analizi

İç Faktörler	Güçlü Yönler Kültürel normlar Eğitim sistemi Doğal Kaynaklar Altyapı Gelişmiş sektörler Teknolojik yenilik	Zayıf Yönler Güçlü yönler olarak bilinen yönler aynı zamanda zayıf yönler de olabilir
Dış Faktörler Dış Fırsatlar Avrupa Birliği Orta Asya ve Türk Cumhuriyetleri GAP Küreselleşme Avrasya Enerji Koridoru	Güçlü Yönler – Fırsatlar Kombinasyonu Potansiyel olarak en başarılı stratejidir. Küresel piyasalarda fırsatlardan yararlanmak için bir ülkenin güçlü yönlerini kullanmasını gerektirir.	Zayıf Yönler – Fırsatlar Kombinasyonu Dış fırsatlardan yararlanmak için zayıf yönlerin üstlerinden gelmeyi gerektirir.
Dış Tehditler Dış fırsatlar olarak belirtilen faktörler aynı zamanda tehdit olabilir.	Güçlü Yönler – Tehditler Kombinasyonu Tehditlerden korunmak için güçlü yönlerin kullanılmasını gerektirir.	Zayıf Yönler – Tehditler Kombinasyonu Yabancı yatırımcıları Ülkeye çekmek ve cazip yatırım olanakları sunmak.

Kaynak: (Çoşkun ve Geyik, 2002: 6)

Kurumsal yapıların bir takım kriterlere tabi tutularak incelenmesi teknikleri, modern iş yönetimlerinin elinden düşmeyen araçlarıdır. Bu sayede bahse konu kurumun şu anki durumu, doğru işleyip işlemediği kolaylıkla belirlenmiş olur. Bu noktada

inceleme tekniklerinden biri olan SWOT Analizi bizlere Ülkelerin kurumsal yapıları, rekabet gücü, piyasalardaki konumu, dış tehditlerin varlığı vb. gibi iç ve dış değerlendirmelerin yapılabildiği en etkili değerlendirme yöntemlerinden biridir. S: Strength (Organizasyonun güçlü/üstün olduğu yönlerinin tespit edilmesi demektir.) W: Weaknesses (Organizasyonun güçsüz/zayıf olduğu yönlerin tespit edilmesi demektir.) O: Opportunities (Organizasyonun sahip olduğu fırsatları ifade etmektedir.) T: Threats (Organizasyonun karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikeleri ifade etmektedir.) Analiz ülkelerin kendi içersindeki faktörleri (internal factors) dışarıdan gelen faktörlerle (external factors) sistemli bir şekilde karşılaştıran bir araçtır (<http://forlearn.jrc.ec.europa.eu>). İçerdeki faktörler basitçe Güçlü yanlar (Strengths) ve Zayıf yanlar (Weaknesses) dışarıdaki faktörler ise Fırsatlar (Opportunities) ve Tehditler (Threats) olarak nitelendirilmektedir. Tüm faktörler yazıldıktan sonra iç ve dış faktörler karşılaştırılacak şekilde SWOT matrisi oluşturulur (Sesric, 2011: 1). Analizin başlıca iki yararı bulunmaktadır. İlk olarak, SWOT analizi yapılarak organizasyonun mevcut durumu tespit edilir. Bu çerçevede güçlü ve zayıf yönler ile organizasyonun karşı karşıya bulunduğu fırsatlar ve tehdit unsurları ortaya konulmaya çalışmasıyla mevcut durum ortaya konulmuş olur. İkinci olarak, organizasyonun gelecekteki durumunun ne olacağı tespit ve tahmin etmeye çalışarak gelecek durum analizi yapılmaktadır (Chan, 2011: 148).

Strateji belirlemenin ana hatları hiç kuşkusuz, organizasyonun güçlü – zayıf yönlerini, çevresel fırsat ve tehditlerle birlikte ele alıp karşılaştırmaktır. Stratejik yönetim anlayışında bu amaca ulaşmak için kullanılan yöntem SWOT analizidir. Bu yöntem, organizasyonun güçlü – zayıf yönleri ile çevresel fırsat – tehditler arasındaki ilişkiyi incelemekte ve neticede bu yapı, strateji belirlemenin temelini oluşturmaktadır. Barney analizi,

“işletmeler için asıl önemli olan, içsel güçlü yönlerden faydalanacak, çevresel fırsatları değerlendirecek, aynı zamanda dışsal tehditleri nötrüze edecek ve içsel zayıf yönleri bertaraf edecek uygun stratejiler oluşturarak sürdürülebilir rekabetçi avantaj elde etmektir” şeklinde ifade etmiştir (Çetin, 2000: 100-102).

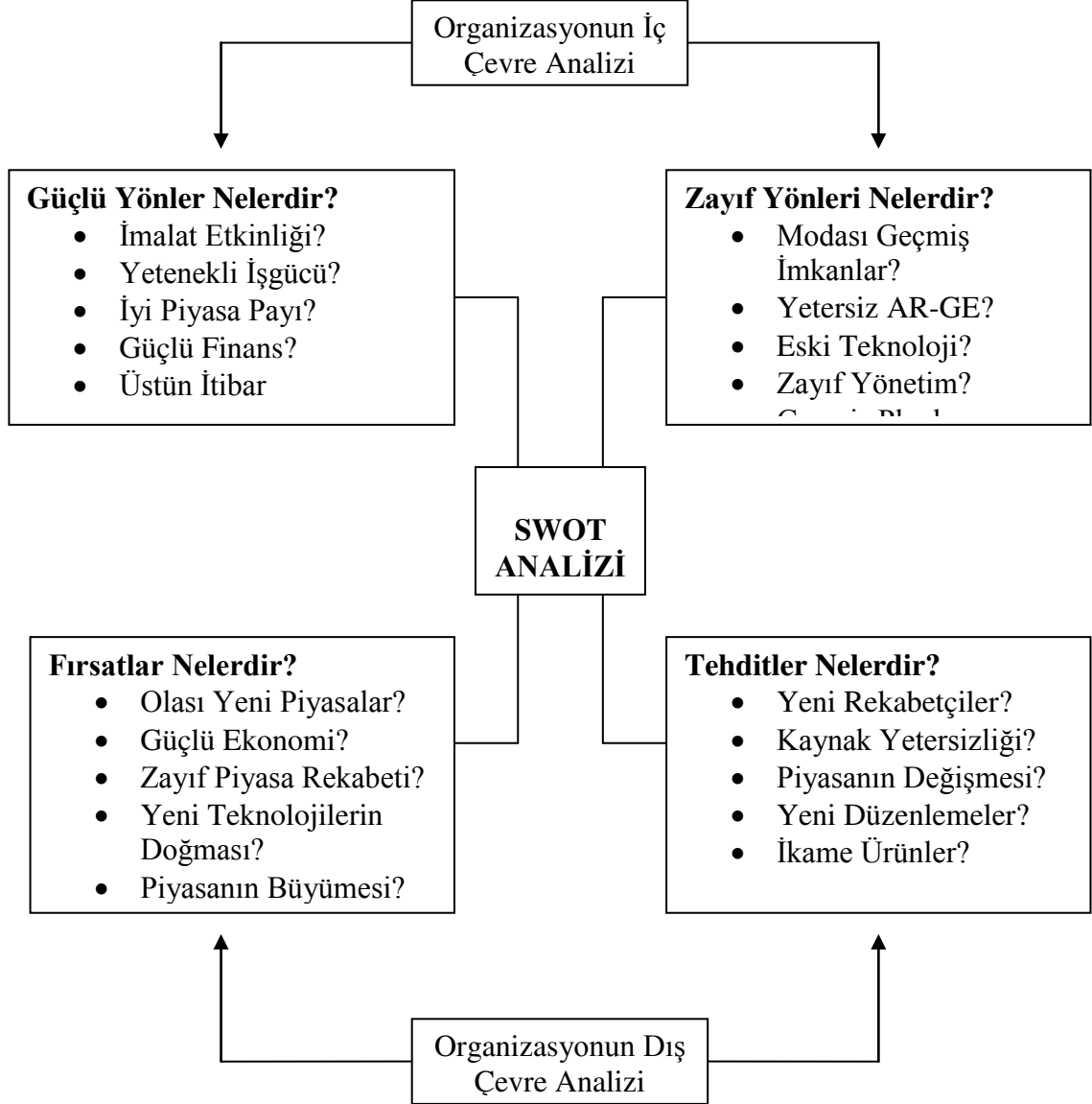
Shermerhorn’a göre ise SWOT analizi,

“kavramsal olarak stratejik yönetim sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmakta olan SWOT analizi, bir organizasyonu uzun dönemde başarıya götürecektir olan stratejilerin belirlenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi sürecinde yönetimin sorumluluğunu ifade etmektedir” şeklinde değerlendirmektedir(Çetin, 2000: 100-102).

SWOT analizini gerçekleştirmek için şu önemli noktalara dikkat etmek gerekmektedir (Çetin, 2000: 100-102).

- İlk olarak SWOT’u gerçekleştirecek firma yada ülkeye ilişkin misyonun tanımlanması gerekmektedir.
- İkinci olarak, fırsat ve tehditleri tanımlanacak.
- Üçüncü olarak, firma yada ülkenin başarısında rol oynayan anahtar faktörler belirlenmelidir. Bunlar, işletmeyi veya ülkeyi tehlike altına sokan tehditler ile mücadele ederek ve işletme için uygun olan fırsatları değerlendirerek firmanın başarı gösterdiği, etkin olduğu alan yada aktiviteler olabilir.
- Son olarak firma yada ülkeler için, başarılarında rol oynayan anahtar faktörlerde, şimdiki tecrübe ve yeteneklerine ilişkin kendi kapasitelerini belirlemeli ve değerlendirmelidirler.

Tablo44: SWOT Analizinin Yapısı: Organizasyonel Güçlü – Zayıf Yönler ve Çevresel Fırsat ve Tehditlerin Değerlendirilmesi

Kaynak: (Çetin, 2000: 102)

SWOT analizi sonucunda; güçlü yönler ile fırsatların uyumlaştırılması, güçlü yönlerin fırsatlardan yararlanacak şekilde kullanılması, zayıflıkları güçlü yönlerle dönüştürecek stratejiler geliştirilmesi, tehditlerin güçlü yanlar ile bütünleştirilerek fırsata dönüştürülmesi planlanmaktadır. Stratejik planlamada mevcut durumun ortaya konulması için, sisteme ilişkin SWOT parametrelerinin belirlenmesinden sonra, mevcut durumun analizini yapmak için SWOT analizi yada diğer anlamıyla TOWS matrisi oluşturulmaktadır. Şekil 18’de de görüldüğü gibi matrisin ilk sütunu SWOT analizinin

ilk aşamasında belirlenen sisteme ilişkin fırsat ve tehditler, ilk satırını ise yine aynı aşamada elde edilen sistemin güçlü ve zayıf yanları oluşturmaktadır. Bu matrisin ifade şekli ise, ilk satır ve sütunlarda yer alan parametrelerin birbirleri ile ilişkili olarak analiz edilmesidir. Bu analiz sırasında G – F, Z – F, G – T, ve Z – T, stratejileri belirlenir. Bu ifadeleri şu şekilde özetleyebiliriz (<http://www.quickmba.com.>).

- G – F stratejileri, sistemin güçlü taraflarını destekleyen fırsatları belirler ve değerlendirir.
- Z – F stratejileri, zayıf yanlarını gidermek için fırsatları kullanarak geliştirilen stratejilerdir.
- G – T stratejileri, bir sistemin dış tehditlere karşı hassasiyetini azaltmak için sistemin güçlü yanlarının nasıl kullanılması gerektiğini ortaya koyar.
- Z – T stratejileri, sistemin zafiyetlerinin dış tehditlerden kolayca etkilenmesini engelleyecek savunma planlarını hazırlar.

Tablo 45: SWOT Matrisi

	Güçlü	Zayıf
Fırsatlar	G – F stratejileri	Z – F stratejileri
Tehditler	G – T stratejileri	Z – T stratejileri

Kaynak: (Chan, 2011: 148)

Yukarıdaki ifadeleri geniş bir biçimde şu şekilde açıklayabiliriz. ZT stratejisi amacı, her ikisini de asgariye indirmektir. Dış tehditler ve iç zayıf yönleri ile karşılaşan bir şirket tehlikeli bir konumda olabilir. Böyle bir firma hayatta kalmak için mücadele etmek ve hatta tasfiye seçmek zorunda da kalabilir. Buna seçenek olarak şirket zayıflıklarının ve tehditlerinin üstesinden gelebilir yada başka şirketlerle birleşim

sürecine gidebilir. ZF stratejisinin amacı, zayıflıkları en aza indirmek ve fırsatları en üst düzeye çıkartılması için çaba gösterilir. İşletmenin zayıf yönü dış çevrenin yardımıyla olumlu sonuçlar verebilir. GT stratejinin amacı, burada örgütün güçlü yanlarının vermiş olduğu tehditler algılanmalıdır ve minimize edilmesi gerekmektedir. GF stratejilerinin amacı ise, şirketin gelişmesine en uygun stratejidir. Şirketin güçlü ve fırsatçı yanlarını belirleyerek en etkin verimliliği yakalamaya çalışır (Wehrich, 2012: 11).

4.2. SWOT ANALİZ ÖRNEKLERİ

SWOT analizini, günümüz dünyasında şirketlerin, işletmelerin, ülkelerin ve diğer ekonomik olarak faaliyet yürüten kuruluşların piyasa faaliyetlerine ek olarak, mevcut durumları kontrol altına almak ve bir sonraki adımlarını şekillendirici, karar verici ve yorumlayıcı bir analiz türü olarak ifade ettik. SWOT analizi örnekleri ile konumuzu biraz daha açıklamaya gayret edeceğiz.

Çoşkun ve Geyik (2002) yapmış oldukları bir çalışmada Türkiye'nin rekabet durumunun SWOT analizinin sonuçları için şu ifadeleri kullanmışlardır; Türkiye'nin 2000 yılına kadar olan ekonomik faaliyetleri ve ekonomik durumu incelenerek, piyasada görülen eksiklikler, önce çıkan problemler ve devletin yapması gerekenlerin neler olduğu sorgulanarak yapılması gerekenler ifade edilmeye çalışmıştır. Güçlü yönler ile fırsat kombinasyonunu; Güçlü olunan sektörlerin yatırımlarını arttırarak ihracat gelirlerini artırmak ve bunun için devlete ait sorumlulukların yerine getirilmesi, Zayıf yönler ve fırsat kombinasyonunu; girdi maliyetleri düşürülmeli, eğitim reformu yapılmalı ve Ar -Ge bilincinin oluşturulmalı, Güçlü yönler ile tehditlerin kombinasyonunu; Tekstil ve gıda sektörünün etkinliğinin arttırılması ve Serbest Ticaret anlaşmalarının yapılması, Zayıf yönler ile tehditler kombinasyonunu ise; yabancı sermayenin ülkeye kazandırılması için gerekli tedbirlerin alınması, vergi reformu yapılması ve kurumlar arası kombinasyonun sağlanması şeklinde ifade etmiştir (Çoşkun ve Geyik, 2002:7).

Input Araştırma ve İletişim Anonim Şirketi 2001 yılında yayınlamış olduğu Petrol Sektör Raporunda Türkiye'nin petrol ürünlerinin dağıtımını SWOT analizi yaklaşımıyla açıklamaya çalışmıştır. Türkiye'de benzin dağıtım konusunda en büyük Pazar payına sahip dört şirket olan Petrol Ofisi (POAŞ), British Petroleum (BP), Shell

ve Turcas'ın SWOT analizi kapsamında incelenmiştir. Burada amaç Türkiye'nin petrol ürünleri dağıtımında piyasanın karşılaştığı zorluklar, şirketlerin durumu gözlenecektir. Güçlü yönler ile fırsat kombinasyonunu, dört firma alanında uzmanlaşmış ve belli bir piyasa payını ellerinde bulunduran işletmelerdir; Zayıf yönler ile fırsat kombinasyonu, pazar payındaki daralma firmaları etkilemiş ancak alternatif enerji kaynakları ortaya çıkartabilecek durumdadırlar; Güçlü yönler ile tehdit kombinasyonu, firmaların azalan petrol rezervleri karşısında etkinliklerini artırıcı ve Pazar paylarını yükseltici yeni kaynakları gözden geçirmeleri gerekmektedir; Zayıf yönler ile tehditler kombinasyonunu ise, azalan petrol talebi ve kar marjları ile birtakım firmaların birleşme göstermesi karşısında gerekli adımların atılması, Ülkede var olan sıkıntılar ve petrol fiyatlarının çok sık artması sonucunda, akaryakıt ürünlerine olan talebin azalmasına neden olan olumsuz havanın karlılıkları etkileyeceği bunların önlemlerinin alınması gerektiği şeklinde ifade etmiştir (Input, 2001: 28 – 30).

Xia Chan (2011), Çin'in en başarılı şirketlerinden Haier Group'un kalkınma stratejileri üzerine bir SWOT çalışması yapmıştır. Çalışma Çin'de beyaz eşya, ev aletleri ve teknolojik ürünler üreten bir şirketin rekabet gücü SWOT analizi yardımıyla şu şekilde ifade edilmektedir. Güçlü yönleri ve fırsat kombinasyonu, enerji tasarruflu ve çevre odaklı, marka imajlı yeşil makineler üretmektedir. Haier enerji tasarrufu üzerine kendini kanıtlamışlığının üzerine yeni yeşil ürünler geliştirerek teknolojik yenilikler yapabilir. Güçlü yönleri ve tehdit kombinasyonu, şirketin keskin rekabet karşısında, ürün kalitesinin yanı sıra müşteri hizmetlerini geliştirmek ve baskılara rağmen fiyatların düşürülmesini engelleyerek mevcut ürün gamını geliştirerek yüksek fiyatlandırma stratejisi uygulaması gerekmektedir. Müşterilerin harcama gücü, ürün referansları ve alışveriş alışkanlıkları göz önünde bulundurarak her alanda hedeflenen müşteri kitlesinin ihtiyaçlarını karşılamak için fiyat, ürün ve promosyonların uyum sağlaması gerekmektedir. Güçsüz yönleri ve fırsat kombinasyonu, küresel piyasalarda başarılı olunması için yurtiçi pazarın genişletilmesiyle uluslararası piyasada söz sahibi haline gelmek isteyen ve pazarlama, lojistik konusunda daha fazla önem vermeyi ve müşterilerine daha iyi hizmetler sunarak ihtiyacın pazara yansımını sağlayıcı bir servis ağı kurmayı amaçlamaktadır. Zayıf ve tehditler kombinasyonu, ikilemleri engellemek için kendi iç işlemlerini kolaylaştırmanın yanı sıra müşterilerine daha iyi hizmet ve rakipleri aşmak için tedarikçiler ve dağıtıcılar ile işbirliği amaçlayan hamleler

yaparak sürekli yazılım güncellemesi ile bilgi teknoloji altyapı yatırımlarının geliştirilmesi gerekmektedir (Chan, 2011: 151-153).

4.3. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN SWOT ANALİZİ

Bu bölümde Merkezi Asya Ülkeleri ile Türkiye’nin SWOT analizleri gerçekleştirilecektir. Önceki bölümlerin verilerinden yararlanarak ülke analizlerinin gerçekleştirileceği bu bölüm bir sonraki safhada yapılacak olan ekonomik entegrasyonun SWOT analizi için de bir alt yapı oluşturacaktır. Çalışma kapsamına dahil edilen ülkelerin önce tek tek ve sonra da ekonomik bir entegrasyon açısından genel olarak yapılacak SWOT analizi, bu çalışma boyunca incelenen ve elde edilen istatistiki veriler ve çeşitli ekonomik-siyasi tespitler doğrultusunda yapılacaktır. Bu bölümde yapılacak olan SWOT analizinin temel amacı, incelenecek olan ülkelerin mevcut sosyo-ekonomik durumlarının tespiti ve bu tespite bağlı olarak ülkeler arasında gerçekleştirilmesi muhtemel ekonomik bir entegrasyon için çeşitli stratejiler belirlenmesini sağlamaktır.

4.3.1. Azerbaycan

Güçlü Yönler (Strength)

- Azerbaycan ekonomisi, Sovyetler Birliğinden ayrılmadan öncede merkezi bütçenin yardımı olmadan kendi bütçesiyle kendi ekonomisini yönlendiren bir potansiyele sahiptir.
- Gerek coğrafyası, gerekse tarihi bakımından Merkezi Asya’nın en önemli ülkelerinden biri olup geçiş noktaları üzerindedir.
- Doğusunda Hazar Denizi, Batısında Karadeniz ve diğer ülkelere olan deniz yolu bağlantısı ile uluslararası ticareti arttırabilecek, transit ticarete etkin rol oynayabilecek bir ülkedir.
- Ülke konjonktürel bir yapıya sahip olmakla birlikte Orta Asya, Yakın Doğu ve Kafkasya’ya hakim ülke konumundadır.

- Türkiye'ye yakınlığı ve Merkezi Asya ülkeleriyle Türkiye arasında kurulacak bağlantı ile konumu oldukça avantajlı bir ülkedir.
- Ülke SSCB hakimiyeti içersindeki komünist rejimde eğitim alanındaki eksikliklerini batıya kapalı olarak gidermiştir.
- Azerbaycan zengin toprak ve iklim yapısına, tarihi geleneklere, stratejik coğrafi ve ekonomik konuma sahiptir.
- Ülke Asya'dan ve Avrupa'dan geçen büyük ipek yolu üzerinde önemli iletişimasyon kavşağındadır.
- Azerbaycan geçmişte SSCB, günümüzde BDT'nin 270 milyon nüfusa sahip büyük bir ekonomik pazara çıkmak için ve Güneyde Irak, İran, Afganistan gibi ülkelerle doğrudan ekonomik ilişkiler kurma imkanı sağlayan bir ülke konumundadır.
- Azerbaycan'ın Sovyet döneminden kalma kuyularında üretim azalırken, yeni yatırımlara açılan ve keşfedilen yeni kuyularda üretim artmaktadır.
- Ülke başta petrol ve doğalgaz olmak üzere yer altı ve yerüstü kaynakları itibariyle son derece zengin bir ülkedir.
- Ülke nüfusunun %90'ı Azerbaycan Türklerinden oluşmaktadır.
- Ülkede eğitim zorunlu 11 yıldır.
- Ülke ekonomisinde 1996 yılından başlayan büyüme 2011 yılına kadar sürmüştür.
- Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından buyana özellikle enerji alanında yürüttüğü politikalar sayesinde mevcut petrol ve gaz kaynaklarını ekonomiye kazandırmak konusunda diğer bölge ülkeleri ile kıyaslandığında daha başarılı bir performans sergilemiştir.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

- SSCB döneminde sistemli olarak Cumhuriyetler arasında bağımlılığı zorunlu kılan yapının ani çöküşü pazar ekonomisine geçişte, siyasi, hukuki bir alt yapının olmaması, teknolojinin eski olması, serbest piyasa modelinin bilinmiyor

olması, Ermenilerin işgalci tutumu sonucu topraklarının %20'sinin kaybedilmesi, 1.2 milyon kişinin kendi ülkesinde mülteci durumuna düşmesi ve çeşitli sebeplerle üretimin durma noktasına gelmesi ülkeyi zor duruma sokmuştur.

- Kaynakların çoğunun kullanılmasına rağmen, madencilğin acil modernizasyona ihtiyaracı vardır.
- Sovyetler Birliğinin öncülüğü olan komünist sistemde ülke eğitim alanında her ne kadar eksikliklerini giderse de, ülkenin batıya kapalı olması eğitim alanında çağın gerekliliklerini yakalayamamıştır. SSCB zamanında oluşan eğitim farklılıkları Hristiyan Cumhuriyetlerine nazaran, Müslüman Türk Cumhuriyetlerinin eğitim seviyeleri daha düşüktür.
- Ülkenin gerekli kalkınma düzeyini yakalaması ve gerekli insan gücünün yetiştirilmesi için gerekli hassasiyet gösterilerek modern çağın eğitim sistemini yakalaması gerekmektedir.
- Eski Sovyet yönetimi zamanında üretilen GSYİH'nın çok önemli bir bölümü Rusya'ya transfer edilerek bir sömürü düzeni kurulmuştu; bu nedenle Azerbaycan ekonomisi ülke ihtiyaçlarına göre değil, Sovyet ekonomisine göre ayarlanmıştı bu durumdan kurtulması uzun zaman almakta ve halen kalıntıları devam etmektedir.
- Mevcut idari politikalar ve düşünceler, siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik ile kurumsal engeller, kaynak tasarruf ve yatırım eksiklikleri ülke ekonomisinde göz çarpan sorunlardır.
- Ülke ekonomisi yabancı sermayeyi Sanayisine çekmemesi halinde Azerbaycan'ın ihracat potansiyeli sadece petrol ve tarım mamulleri ile sınırlı kalacaktır.
- Ekonomi her ne kadar serbest piyasa ekonomisi olsa da halen dünya ekonomik konjonktürüne entegre olamamıştır.
- Özelleştirme politikalarında halen problemler yaşamaktadır.

- Yatırımların petrol ekipmanlarının yurt içi üretimine yönelik yapılması ve özellikle denizdeki platformların yerli malzemeyle ülke üretilmesi gerekmektedir. Bu malzemelerin dışardan ithali Hazar Denizin bir iç deniz olmasından ötürü biraz zordur.
- Ülkenin Doğalgaz kaynakları tam kapasiteyle işletilmemektedir.
- Azerbaycan'ın iç ve dış rekabet ortamının zayıflığı, iç tüketime yönelik ekonomik yapılanma nedeniyle dış satım olan ürünlerin kalitesi düşüktür.
- İhracat edilen mallar batı standardına pek fazla uygun değildir.
- Ülkenin iç talep fazlası malları genellikle batının tercih ve alışkanlıkları dışındadır.

Fırsatlar (Opportunities)

- Azerbaycan'ın sahip olduğu jeopolitik konum sebebiyle nüfusunu arttırmaya yönelik bir strateji takip etmesi gerekmektedir. Kıta içi devlet kimliğinde olan ülke iktisadi anlamda kalkınması için gerekli duyduğu genç ve dinamik nüfus aynı zamanda Ermeni tehlikesi açısından da caydırıcı bir gücü ifade edecektir.
- Sermaye ve uzmanlıklara ihtiyaç duyan piyasa yabancı sermaye açısından getirisi yüksek yatırımların gerçekleşeceği bir ekonomiye sahiptir.
- Ülkenin kara ve denizdeki işletmeye açılmamış petrol yatakları ülke ekonomisi açısından yeni yatırımlar çekmektedir.
- Petrolün batı pazarına sevkiyatının yapılması ülkenin sosyal, siyasi, askeri ve ekonomik potansiyelinin artmasına neden olacaktır.
- Hazar Denizinde gerçekleştirilecek deniz turizmi ve bölgede çıkartılan tuz ekonomik değere sahiptir.
- Sovyet yönetiminin oluşturduğu Cumhuriyetler arası bağımlılık ülkeyi ihrac potansiyeli taşıyan sanayi ürünlerinde hammadde ve aramalı olarak diğer ülkelere bağımlı kılması ihracat için avantaj oluşturmaktadır.
- Avrupa – Kafkas – Asya ulaştırma koridorunun gerçekleştirilmesi Azerbaycan'ın bağımsızlık yıllarında elde ettiği başarılı sonuçlarındandır.

- Demir yolu ulaştırması Azerbaycan ekonomisinin gelişmesinde, ulaştırma altyapısının oluşturulmasında, ÷lke dahilinde ve ÷lkelerarası taşımacılıkta önemli role sahiptir.
- Azerbaycan ekonomisinin temelini petrol, gaz üretimi ve ihracatına dayandığı düşün÷ldüğünde, üretilen petrol ve gazın uluslararası pazarlara ulaştırması konusunda önemlilik arz etmesi sadece Azerbaycan'ın değil, Türkiye'nin de enerji stratejisi açısından önemlidir.

Tehditler (Threats)

- Dağlık Karabağ sorunu halen çöz÷lmemiştir.
- Ülkenin savunma harcamaları 2010 yılına göre %35.5 oranında artış göstererek 2011 yılında 1.481,5 milyar dolara yükselmiştir.
- Hazar Denizi üzerindeki hukuki statü halen bir çözüme kavuşmuş değildir.

4.3.2. Kazakistan

Güçlü Yönler (Strength)

- Siyasi yapının istikrarı ÷lkede yaşanabilecek iç karışıklığı engellemiş, ekonomik politikaları dengelemiştir.
- Kazakistan'ın gelişmesi için ÷lke içindeki üniversitelerde, endüstrilerde ve büyük sanayi kuruluşlarında bu sürece katkıda bulunacak bir çok araştırma ve inceleme yapılmaktadır.
- Ülke özellikle fizik ve astronomi, elektrik mühendisliği, nükleer mühendislik, kimya, metalürji alanlarında araştırma ve geliştirme faaliyetleri sürdür÷lmektedir.
- Kazakistan mevcut sanayi potansiyelini geliştirmek için batı sermayesinden yararlanma yollarını araştırmaktadır. Bu amaçla ÷lkede yabancı sermayeye büyük kolaylıklar tanınmış, yabancı sermayenin ÷lkeye çekilmesi amacıyla 1991 yılında “Yabancı Sermaye Kanunu” çıkartılarak çıkartılarak 1992 yılında batılı yatırımcılarla çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır.

- Ülke yabancı sermaye ve yatırımlarının nasıl çeşitlendirileceği ve harekete geçirmesi gerektiği yenilikçi bir yapıya sahiptir.
- Ülke, Sovyetler Birliğinin dağılmağı dönemde Rusya'dan sonra en çok fosil yakıt rezervine sahip ülkedir.
- Ekonomik kalkınmanın en önemli tetikleyicisi petroldür.
- Yabancı petrol şirketlerinin son zamanlarda gerçekleştirdiği yatırımlar ülkenin son yıllarda hızlı ekonomik gelişiminin itici gücünü oluşturmaktadır.
- Aral Denizi Havzası hidrokarbon rezervlerinin gelişimi için potansiyel alan olup yeni yatırımlar için vazgeçilmez bir sahadır.
- Kazakistan yabancı yatırımı ülke ekonomisi için pozitif bir şekilde kullanmış bağımsızlık sonrasında petrol üretimi hızlı bir artış göstermiştir.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

- Ülke Sovyetler Birliğinden ayrılmasının ertesinde Rusya'nın izlemiş olduğı göç politikası ülkeyi etkilemiştir. Hammadde kaynaklarının daha kolay bir şekilde sömürülmesi, önemli stratejik noktaların halen Ruslar tarafından işgal edilmesi, milli dokunun ve kültürel yapının yozlaşması, üretim konusunda Türk topluluğunun geri planda kalmasına neden olmuştur.
- Kazakistan, zengin doğal kaynaklarının verimli kullanımını sağlayacak seviyede sektörler arası bir bütünleşme sağlayamamıştır. Bu durumun asıl nedeni de Sovyetler Birliği zamanında uygulanan merkeziyetçi planlamadır.
- Tekstil sektörü de diğer sektörlerde olduğı gibi üretilen malların kalitesi ve üretim teknolojisi bakımından dünya standartlarının çok altındadır.
- Serbest piyasa ekonomisi anlayışı gereğı fiyat serbestisiyle birlikte arzın arttırılması ve anahtar sektörlerin özelleştirilmesi gerekmektedir.
- Ülke boksit açısından zengin cevherlere sahip olmasına rağmen, alüminyum tesisine sahip değildir.
- SSCB'nin dağılmasının ardından çöken merkezi planlı ekonominin çöküşü ülke ekonomisine ciddi zararlar vermiştir.

- Ülke ekonomisi için coğrafi sınırlamalar ve çürüten alt yapı ciddi engeller oluşturmaktadır.
- Ülke ekonomisinin kalkınması için sadece petrole dayandırılması ve alternatif sektörlerin gelişmemiş olması en büyük problemdir.
- Ülke halen enerji ihtiyarcının bir bölümünü ithal etmektedir.

Fırsatlar (Opportunities)

- Sovyetler Birliği zamanında petrol arama çalışmaları çoğunlukla Batı Sibirya da kolay bulunur rezervler üzerine yoğunlaşılması neticesinde ülkenin çok geniş petrol ve doğalgaz rezervlerine dokunulmamasına neden olmuştur.
- Tekstil sektöründeki teknoloji ve üretilen malların kalitesinin düşük olması Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu bu alanda Kazakistan ile iş birliğine gidilmesi her iki ülke içinde oldukça yararlı olacaktır.
- Uzay araştırmaları ve bu alandaki yüksek teknolojinin ABD ve Japonya seviyesine getirilmesi, iş birliği noktasında Merkezi Asya Ülkeleri ve Türkiye için stratejik öneme sahiptir.
- Kazakistan dünya genelinde önemli bir enerji üreticisi haline gelmenin ilk aşamasında oluşu geleceğin enerji tedarikçisi ülkeler arasına girmesine neden olmuştur.
- Sektöre giren yabancı yatırımlar sayesinde bağımsızlık sonrasında petrol üretimi hızlı bir artış göstermiştir.
- Aral Denizi Havzası hidrokarbon rezervlerinin gelişimi için potansiyel alandır.

Tehditler (Threats)

- Kazakistan'ın dış ticaret ilişkilerinde gerek coğrafi konumu, gerek nüfus yapısı ve gerekse ekonomisi olmak üzere Rusya ile çok sıkı ilişkilere sahiptir.
- Resmi dili Kazakça olan Ülkenin %95 oranında günlük işler ve etnik gruplar arasında Rusça kullanılmaktadır.

4.3.3. Kırgızistan

Güçlü Yönler (Strength)

- Kırgızistan çalışma verimliliğinin artırılması, ihracatın çeşitlendirilmesi, küçük ve orta ölçekli girişimciliğin artırılması için uygun şartların oluşturulması, ülkenin gelişmiş ve kıyaslamalı olarak potansiyel teşkil eden sektörlerin kalkınmasıyla oluşturmuştur.
- Elektrik enerjisi üretimi ülkenin temel endüstrilerinden biridir.
- Kırgızistan'da çok sayıda altın maden yatağı bulunmaktadır.
- Ülkenin altın rezervinin çıkartılmasında Kumtor, Orta Asya'nın en büyük yabancı yatırımlı altın madenidir.
- Hükümet tarafından yürütülen vergi ve bütçe politikası yerel üreticilere olumlu şartların oluşturulmasına, devlet desteğinin verilmesine ve vergi yükünün azaltılmasını sağlamıştır.
- Ülke ihracatı özellikle komşularının ithalat performansına bağlıdır.
- Ülkenin 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğinin kabul edilmesi Orta Asya Cumhuriyetleri arasında liberal politikalar benimsemeye yönelik ilk adım atmış ülke konumundadır.
- Ülkedeki ticaret halen bölgesel düzeyde olup bölge ülkelerle gerçekleşmektedir. Bu nedenle ülkeye gelen yabancı firmalar sadece ülke pazarında değil bütün bölgeye satış yapma amacını gütmektedirler.
- Hidroelektrik potansiyeli fazla olan bir ülkedir.
- Ülkenin hidroelektrik santrallerinin özelliği Orta Asya'nın bazı Cumhuriyetlerini bağlayan bölgesel enerji sistemi ile bir bütünlük oluşturmuştur.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

- Halihazırda ekonomik durumun ana problemi etkinliğin düşük olmasıdır.
- Altın madenciliği dışında madencilik sektörü gelişmemiştir.

- Kömür madenciliğinde yatırım yetersizliği gözlenmekte ve bu alandaki faaliyetler esas olarak devlet eliyle yürütülmektedir.
- Kırgızistan'ın bankacılık sistemi daha çok likiditeye dayanan, kredinin geçerliliğinin az olduğu bir ülkedir.
- Merkez bankası belli bir oranda bağımsızlığa sahiptir.
- Kırgız bankacılık sektöründe sermayelerin arttırılması, tasarrufların teşvik edilmesi, banka denetim sisteminin iyileştirilmesi ve ilgili mevzuatların güçleştirilmesi gerekmektedir.
- Kırgızistan'da kısıtlı miktarda petrol ve doğalgaz bulunmaktadır.
- Ülke enerji üretiminde iç talebin %12'sini karşılamaktadır. Enerjide ağırlıklı olarak komşu ülkelerden yapmış olduğu ithalata bağlıdır.
- Uzun süre siyasi istikrara kavuşamaması, komşu ülkeler Kazakistan ve Özbekistan'ın kapılarının kapalı olması gibi önemli nedenlerden dolayı ekonomi duraklamaya eğilimine girmiş, planlanan yatırımlardan vazgeçilmiş ve ertelenmiştir.
- Altın ihracatına yoğunlaşılması ülke ekonomisinin ihracat kalemlerinin gelişmesine engel olmuştur.
- Ülke 1994 yılında International Money Fund (IMF)'dan yardım alan Merkezi Asya'nın ilk ülkesi konumundadır.
- Ülkenin dış ticareti halen bölgesel düzeyde olup bölge ülkeleriyle gerçekleştirilmektedir.
- Bazı sanayi dallarında Dünya standartlarının üzerinde gelişme bulunurken diğer sanayi dallarında merkeze veya başka sanayilere bağımlılık sürmektedir.
- Üretim teknolojisi çağın gerisindedir.
- Çıkarılan doğal kaynakların ülkede işlenme oranı oldukça düşüktür.

Fırsatlar (Opportunities)

- Ülke bölgesindeki komşu ülkeler ile hidroelektrik enerji üzerine bazı anlaşmalar yapmıştır.

- Türkiye ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir.
- Ülkeye gelen yabancı sermayeli firmalar ülkenin dış pazarlara açılmasında etkin rol oynamaktadır.
- Diğer Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi zengin tabi kaynaklara sahip olmayan ülkede müteşebbis sınıfın oluşması ve dış dünyaya açılması çıkış yoludur.

Tehditler (Threats)

- Potansiyel iktisadi faaliyet alanlarının Rus kökenli iş adamları ve müteşebbislerin elindedir.
- 24 Mart 2005 tarihinde meydana gelen olaylar siyasi istikrarı ve ekonomik performansı etkilemiştir.
- Ülkenin coğrafi zorlukları ve sınırlı enerji kaynakları ithalatta diğer Orta Asya ülkelerine bağımlılığa perçinlemiştir.

4.3.4. Özbekistan

Güçlü Yönler (Strength)

- Merkezi Asya'nın tüm ülkelerine komşu olan, genç ve dinamik nüfusuyla zengin yer altı kaynaklarıyla, köklü ve zengin kültürel değerleriyle Merkezi Asya'nın önemli ülkelerindedir.
- Ülkenin liberal ekonomik politikalara yaklaşımı diğer Orta Asya ülkelerine göre çok daha olumlu olup gelişen ve değişen dünya konjonktürüne ayak uydurma çabası içersindedir.
- Ülke Orta Asya hava ve kara yolu kavşağı üzerindedir.
- Arazi ve su kaynaklarının daha verimli kullanıldığı taktirde tarımsal üretim artacaktır.
- Ülkede çıkartılan bakır ve altın uluslararası piyasada rekabet gücü yüksektir.
- Ülke ekonomisinin büyük bir kısmı eğitime ayrılmaktadır.

- Nüfusun genç olması kalkınma için önemli bir kaynaktır.
- Ülkede işsizlik oranı %0.1'dir.
- Orta Asya'da artan su sıkıntısı ve gıda ithalatını mümkün kılan Sovyet ekonomik dağıtım sistemine son verilmesiyle birlikte, pamuk üretimi azaltılarak tahıl ve diğer ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi tarım politikası nezdinde atılmış en iyi adımlardan biridir. Son yıllarda pamuk ekilen alanlar tahıl ve sebze üretimi lehine daraltılmıştır.
- Ülkede otomotiv sektörü yabancı yatırımcıların ilgisini çekecek kadar gelişmiştir.
- Özbekistan'ın enerji ve doğal zenginliklerinin başında doğalgaz, petrol ve kömür gelmektedir.
- Ülkede üretilen elektrik enerjisi Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan gibi komşu ülkelere ihraç edilmektedir.
- Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki bölgesel enerji ve su kaynaklarının kullanımına ilişkin hükümetler arası işbirliği anlaşmasına göre, Kırgızistan yaz mevsiminde hidroelektrik santrallerinden elde ettiği enerji fazlasını Özbekistan'a aktarırken, karşılığında kışın Özbekistan'dan elektrik ve doğalgaz almaktadır.
- Ülke SSCB'den ayrıldıktan sonra doğalgaz ve petrol üretimini önemli oranda arttıran BDT ülkesidir.
- Özbekistan'ın önemli maden kaynağı altındır.
- Ülkede yabancı yatırımlara teşvik vardır.
- Ekonomik performansı etkileyen yatırım ortamlarının gelişmesi, özelleştirilmesi, üretimin modernize edilmesi, yeniden yapılandırılması ve işsizliğin fazla olduğu bölgelerde yeni istihdam alanlarının oluşturulması için yabancı yatırımları çekmek ve güvenli bir zemin hazırlanması için kanun değişiklikleri yapılmıştır.
- Petrol ve gaz yatırımlarında her türlü destek verilmiş, her türlü ithal ihtiyacına gümrük ve KDV muafiyeti, arama ve faaliyet süresince gelir vergisi muafiyeti uygulanmaktadır.

- Serbest Endüstri ekonomik bölgesinde yabancı yatırımcılara kolaylıklar ve teşvik verilmiştir.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

- Ülke ekonomisinin SSCB'den kalma merkeziyetçi yapıya sahip olması gerek iktisadi gerekse sosyal alandaki gelişmeleri olumsuz etkilemiştir.
- Ülkedeki tüketim malları işlenilmek üzere yıllar boyunca dışarıya gönderilmesi tüketim malları sanayisinin ihmal edilmesine neden olmuştur.
- Ülkede teknolojik yatırım eksikliği bulunmaktadır.
- Ülke temel hammadde çıkarmak ve işlemek için yabancı sermayeye şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır.
- Eğitime ülke ekonomisinden ayrılan pay yüksektir.
- Bankacılık sistemi tam olarak gelişmemiştir.
- SSCB dağılmadan önce yetiştirilen pamuk işlenilmek üzere Rusya ve Ukrayna'ya gönderilirken bağımsızlık sonrası içerde işlem görmeye başlamış ancak teknolojik yetersizlik hammadde ve yarımamül olarak birtakım kayıplar vermesine neden olmuştur.
- Su kaynakların azlığı, teknoloji ve sermaye yetersizliği, ekolojik sorunlar tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir.
- Tarım devlet kontrolündedir.
- Özbekistan'ın Hazar Havzasındaki hukuki statü sorunu devam etmektedir.
- Ülke 2008 küresel krizinden etkilenmiştir.
- Dışa kapalı merkeziyetçi bir ekonomiye sahip olması özelliği nedeniyle dünyadaki diğer değişimlerden daha geç ve dolaylı etkilenmiştir.
- Ülke halen merkeziyetçi ve tam dışa açık ekonomik model sergileyemediğinden işletmeler halen ihracattan elde ettikleri döviz gelirlerini belirlenen faaliyet süresince serbest kullanma hakkı verilmiştir.

Fırsatlar (Opportunities)

- BDT içersinde yerli halk çoğunluğu sıralamasında ikinci sıradadır.
- Teknolojik transferlere uygun bir ülkedir.
- Türkiye Özbek pazarı için çalışmalar sürdürmektedir.
- Ülkede yabancı yatırımcıların ilgisini çeken en önemli sektör otomotivdir.
- Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki bölgenin enerji ve su kaynaklarının kullanımına ilişkin hükümetler arası işbirliği anlaşmaları imzalamışlardır.
- Özbekistan'ın önemli altın madenlerine sahip olması ülkeyi altın madenleri bakımından dünyada dördüncü, altın üretiminde BDT ülkeleri içersinde Rusya'dan sonra ikinci, dünya sırlamasında dokuzuncu sıradadır.

Tehditler (Threats)

- Ülke toprakları için en önemli problem tuzlanmadır.
- Ülke içinde doğalgaz tüketimindeki artış ve doğalgazın dış piyasaya sevkıyatında Rus boru hatlarına alternatifin bulunmaması doğalgaz ihracatını sınırlandırmaktadır.
- Enerji talebi olan piyasalara uzak oluşu ve bölgede kendi petrolünü dünya piyasalarına ulaştıracak ihraç yollarının olmayışı temel sorundur.
- Özbekistan, ekonomisi üzerindeki eski Sovyet dönemi uygulamalarından henüz kurtulamamış görölmektedir.
- Ülke Döviz kullandırılımlarını sınırlı tutmuştur.

4.3.5. Tacikistan

Güçlü Yönler (Strength)

- Ülke iç savaşın sona ermesinin ardından sağlanan istikrarla ekonomi iyileşme sürecine girmiştir.
- Dünyanın sayılı Alüminyum tesislerinden biri olan Tacik Alüminyum fabrikasına sahiptir.

- Eski İpek Yolu'nu tekrar canlandırmak amacıyla uluslararası standartlara uygun yol inşaatları yapılmaktadır.
- Tacikistan'da bankacılık sistemi gelişmektedir.
- Zengin hidroelektrik potansiyeli bulunan ülkedeki mevcut altyapının rehabilite edilmesi halinde başta Pakistan ve Afganistan olmak üzere komşu ülkelere elektrik ihraç edecek hale gelecektir.
- Tacikistan'da ticaret liberal yapıya sahip olup, ihracatı teşvik amacıyla işlenmemiş alüminyum ve pamuk hariç tüm malları vergiden muaf tutmuştur.
- Ülke doğal kaynaklar bakımından zengindir.
- Ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri altındır.
- Dünyanın ikinci büyük gümüş yatağı Sugd bölgesinde büyük Konimansur maden yatağında bulunmaktadır.
- Ülke Orta Asya su kaynaklarının %60'ına sahiptir.
- Ülke ile Türkiye arasındaki ticaret 1992-1997 yıllarındaki iç savaş dönemini takiben 2000 yılların ardından gelişmeye başlamıştır.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

- Ülke SSCB'nin en fakir ülkesidir.
- 1992-1997 yılları arasında yaşadığı iç savaş ülke ekonomisinin büyümesini engellemiştir.
- Ülkede yeterli işletme tesisi olmadığından ülkede yetişen meyve – sebzenin önemli kısmı telef olmakta ve pamuğun %70'ten fazlasının işlenmeden ihraç edilmektedir.
- Mevcut altyapı ve yatırım imkansızlığı, iç savaştan kaynaklanan olumsuz durum ülkeyi ihracatçı konumdan ithalatçı konuma sürüklemiştir.
- Ülke doğal kaynaklar bakımından zengin olup, bir çok kaynak coğrafi yapı nedeniyle kullanılmamakta ve ekonomiye kazandırılmamaktadır

- Tacikistan’da petrol ve doğalgaz çok cüzi bir miktarda üretildiğinden ihtiyaç tamamen ithalatla karşılanmaktadır.

Fırsatlar (Opportunities)

- Orta Asya’nın su kaynaklarının %60’ına sahip olan ülke ABD ve Rusya’nın ardından dünyanın üçüncü büyük hidroelektrik üreticisidir.
- Altın rezervi bakımından zengin bir ülkedir.
- Ülke için yatırımlar uzun vadeli dış borçlar ile desteklenmektedir.

Tehditler (Threats)

- Tacikler ve Özbekler arasında etkin konularda problemler vardır.
- Ülke 1992-1997 yılları arasındaki iç savaşın etkisinden kurtulamamıştır.

4.3.6. Türkmenistan

Güçlü Yönler (Strength)

- Bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiyedir.
- Ülkenin ekonomik yapısı doğalgaz, petrol ürünleri, pamuk ve tekstil sanayi, buğday ve gıda işleme sanayisi üzerine şekillenmiştir.
- Ülke Özbekistan’dan sonra Orta Asya’da pamuk yetiştiriciliği sırlamasında ikinci sıradadır.
- Katı bir merkeziyetçi yapıya maruz kalan ülke, bağımsızlığının ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde en önemli tarafının doğal ve beşeri kaynaklar bakımından zengin oluşu yatar.
- Ülke nüfusunun büyük bir bölümü tarım sektöründe istihdam edilmektedir.
- Türkmenistan kalkınma için gerekli sermayenin dışardan, özellikle batı ekonomisindeki yatırımcılar tarafından gelmesi gerektiğini bilmekte ve bunun için de yabancı yatırımcılara her türlü yasal düzenlemelerle kolaylık sağlanmaktadır.

- Ülke tarım ve sanayisinde uluslararası serbest piyasa ekonomisi kurallarına uygun inceleme, araştırma ve değerlendirme raporları, sosyo – ekonomik altyapıda yeniden yapılanma, inşaat, uygulama ve eğitim çalışmalarını başarıp uluslararası ekonomiye entegre olmaya çalışmaktadır.
- Türkmenistan dünya konjonktüründe stratejik önemi bulunan petrol ve doğalgaz endüstrilerine sahip olduğu için dış ülkelerdeki yatırımcılar tarafından cazip bulunmakta ve diğer bağımsızlığını kanıtlanmış komşu ülkelere nazaran gelişmiş vaziyettedir.
- Ülke net bir doğalgaz ihracatçısıdır. Döviz rezervlerinin %70'ini oluşturmaktadır.
- Enerji arzı bakımından üstünlüğe sahip olan ülke komşularının enerji talebini karşılayacak durumdadır.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

- Türkmenistan bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte en önemli sıkıntısı mevcut kaynakların azlığı, ekonomik gelişimi ve kalkınması için profesyonel anlamda yönetimi, teknik bilgi ve tecrübeye sahip kalifiye eleman, yeni teknolojik gelişmelerle birlikte modern makine ve teçhizat sıkıntısıdır.
- Gıda mallarının önemli bir bölümünü ithal eden ülke bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sanayisini geliştirmelidir.
- Ülkede yapılması gereken teknolojik yatırım mevcut yatırımları yenilemek yerine modern teknoloji ürünü olan tesislerin kurulması daha tutarlıdır.
- Çıkarılan enerji kaynaklarının ülkeden ihracının batı ve diğer talep merkezlerine ulaşımı zordur.
- Yetersiz teknoloji ve bilgi, potansiyel kaynak kullanımını engellemiştir.
- Doğalgazın ülkeden ihracı için yeni yatırımlara ihtiyaç vardır.
- BDT ülkeleri ile yapılan ticaretten alacaklar tahsil edilememiş, sonuç olarak BDT'ye ihracat azalmıştır.

- Dış Ticaret hacminin ihracata yansması için ÷lkeye işletmecilik ve uluslararası ticaret bilgisi transfer edilmelidir.
- İnşaat sektörünün özellikle finansman ve ödeme güçlüklerinden kaynaklanan olumsuzluklar ÷lkede inşaat sektörünün cazibesini karartmış ve bu sektör zayıflamıştır.
- Bankacılık sektörü oldukça zayıf kalmıştır.
- Yabancı sermaye açısından olumlu bir yatırım ortamı yaratmak için gerekli olan siyasi ve makro ekonomik reformlar uygulanmamıştır.
- Ülkenin dış ticaretine daha çok ikili anlaşmalar yön vermekte olup, gümrük birliklerine üye değildir.

Fırsatlar (Opportunities)

- Yabancı sermaye için cazibeliği olan bir ÷lkedir.
- Petrol ve doğalgaz rezervleri en önemli yatırım alanlarıdır.
- Ülke uluslararası ekonomiyle entegrasyon sağladıkça yabancı sermaye girişi hızlanacak, yeni yatırımlar artacak ve sanayi gelişecektir.
- Teşebbüslerin özendirilmesi, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin varlığı ekonomiyi canlandıracaktır.
- Türkiye'nin bağımsızlığının ardından ilk tanıyan ÷lke konumunda olması önemlidir.
- Türkmenistan yatırım ortamını henüz belli nedenlerden ötürü geliştirmemiş olmasına rağmen, Türk yatırımcıların yatırımlarının doğrudan ulaştığı ÷lke konumundadır.

Tehditler (Threats)

- Ülke yatırım ortamlarını ve yabancı sermayenin çekilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmadığı takdirde ÷lke ekonomisi gerekli gelişmeleri gösteremeyecektir.
- Ekonomik reformlar gereklidir.

4.3.7. Türkiye

Güçlü Yönler (Strength)

- Ülke genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir.
- Jeopolitik ve jeo-ekonomik konuma sahiptir.
- Müteahhitlik hizmetlerindeki gelişmeler ve ihale şart namelerindeki düzenlemeler.
- Yaz ve Kış turizm potansiyeli
- Kara, Hava ve Deniz yolu taşımacılığının gelişmiş olması ve Avrupa'nın en büyük kara yolu taşımacılığı filosuna sahip olması.
- Tekstil, hazır giyim ve gıda sektörünün gelişmiş olması.
- Bankacılık sisteminin gelişmiş olması ve denetleme kurumunun iyi işlemesi.
- Teknoloji üretim üstüne sahip olması.
- Yerli ve yabancı sermayeye yönelik teşvik sisteminin gelişmişliği.
- Eğitim alanında yapılan reformlar.
- Sağlık alanındaki teknolojik imkanlar ve yenilikler.
- Makro ekonomik ve siyasi istikrar.
- Araba sanayisindeki yedek parça ve alt yapı gelişmişliği.
- Savunma sanayisindeki gelişmeler.
- Yerli beyin göçlerine yönelik eve dönüş projeleri.
- Dış Ticaret düzenlemelerinin uluslararası piyasaya entegre edilmiş olması.
- Gümrük Birliği'ne üye olması.
- Kobilere sağlanan avantajlar ve kredi olanakları.
- Ar – Ge yatırımları.
- Gelişmiş Demokrasi.

- Sürdürülebilir kalkınma ve büyüme perspektifi.
- Gerekli özelleştirmelerin yapılmış olması.
- Boğazların askeri ve stratejik olduğu kadar ekonomik anlamda da büyük önemem sahip olması.
- Enerjiye yönelik yatırımların gerçekleştirilmesi.
- İhracata teşvikler uygulanmaktadır.
- İhracatın ve iç tasarrufların arttırılmasına ağırlık verilen, büyümenin, ihracatın öncülük ettiği bir sanayileşme modelinin gerçekleştiriliyor olması.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

- Enerji maliyetleri yüksektir.
- Marka eksikliği ve imaj kavramına yeterince önem verilmemesi.
- Yüksek vergi ve iş gücü maliyetleri.
- Tarımsal sektöre yeterince ilginin gösterilmemesi.
- Enerjide dışa bağımlılık.
- Gelir dağılımındaki dengesizlik.

Fırsatlar (Opportunities)

- Avrupa Birliği
- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri
- Orta Asya ve Avrasya Enerji Koridoru
- GAP Projesi
- İslam ülkeleri ile oluşturulacak ortak siyasi ve ekonomik ilişkiler
- Jeopolitik Konum
- Çevre Ülke olmaktan çok Merkezi Ülke olma konumu

Tehditler (Threats)

- Avrupa Birliği

- Bölgesel Krizler
- Doğu Blok Ülkeleri
- Doğu Asya Ülkeleri
- Uluslararası Düzenlemeler
- Terör

4.4. MERKEZİ ASYA ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE’NİN EKONOMİK ENTEGRASYON İÇİN YAPILAN SWOT ANALİZİ İLE GENEL DEĞERLENDİRMELER

Uluslararası ekonomik entegrasyonları, karşılıklı ekonomik, sosyal ve kültürel kazanımları arttırma amacıyla ülkelerin aralarındaki ticari ve diğer ekonomik ilişkileri serbestleştirilmesi olarak ifade etmiştik. Ülkeler dünya ticaretini serbestleştirmek için uluslararası girişimlere hız vererek gerek geçmiş dönemlerden zarar görmüş savaş ekonomilerini düzeltmek, gerekse yeni mali sistemlerin kurulabilmesini sağlayabilmek için birlikte hareket etme yönüne giderek uluslararası ekonomik düzende yeni oluşumları sağlamaya çalışmışlardır. Özellikle coğrafi açıdan birbirine yakın olan ülkelerin ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmayı amaçlayan ekonomik entegrasyonlar, küreselleşen dünyada artan rekabet koşullarına birlikte karşı koymayı ve uluslararası piyasada söz sahibi olma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Merkezi Asya Ülkelerinin sahip olduğu yer altı zenginlikleri ve jeopolitik konumu, Dünyanın söz sahibi ülkelerinin dikkatini çekmekte ve bölgenin yakından izlenmesine neden olmaktadır. Bu açıdan Merkezi Asya’da oluşturulabilecek ekonomik entegrasyon daha çok enerji üzerinde şekillenecek ve enerjinin bölgeden transferi için her bir yeni yaklaşım göz ardı edilmeyecektir. Diğer taraftan ortak ekonomik politikaların geliştirileceği bölgede, Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisindeki avantajlı konumu bölge ülkelerini daha da geliştirerek, Türkiye için bilgi ve teknoloji ihracına da neden olacaktır.

Ekonomik entegrasyonlar birlik ülkelerinin ekonomik bakımdan üretim kapasitelerini genişleterek verimliliği yükseltmekte ve toplumsal refah düzeyini

arttırmaktadır. Ülkelerin bölge dışı bloklara karşı daha büyük bir rekabet gücüne sahip olarak, politik alanda daha etkili olunmasını sağlayacaktır. Entegrasyonların en önemli nedeni, bölgesel olarak bir arada yaşamak durumunda olan ülkeler ile her tür çatışmanın önüne geçmektir. Bunun üzerine Merkezi Asya’da oluşturulabilecek ekonomik entegrasyonun SWOT analizi güçlü ve zayıf yönleriyle içsel faktörlerin nasıl şekillendiği, fırsat ve tehditlerle de dış faktörleri belirterek analiz sonucu genel değerlendirmeler yapılacaktır.

Tablo 46: Merkezi Asya ülkeleri ile Türkiye'nin Ekonomik Entegrasyonun Genel SWOT Analizi

İçsel Faktörler	Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
	• Enerji Kaynakları Bakımından Zengin Alanlara Sahiptirler • Bölgedeki enerjinin batı piyasalarına taşınmasında güçlü güzergahlara sahiptirler. • Aynı Kültüre ve ortak geçmişe sahip ülkelerdir. • Yer altı Madenleri bakımından zengin ülkelerdir. • Orta Asya Ülkelerindeki Türk Müteşebbislerin ticari faaliyetleri ileri düzeydedir. • Bölge ülkeleri ortak bir ekonomik sistem geçmişine sahiptirler. • Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu.	• Merkezi ekonomik yapının izleri mevcuttur. • Orta Asya Ülkeleri halen dünya ekonomisine entegre olamamışlardır. • Gümrük Birlikleri Anlaşmalarından ziyade ülkeler arası anlaşmalar yapılmaktadır. • Orta Aya Ülkelerinin Üretim Teknolojileri Çağın gerisindedir. • Ar – Ge çalışmalarına önem verilememesi. • Yetersiz Döviz • Bakımcılık sisteminin yeterli düzeyde olmaması • Ticaret Mevzuatında gerekli reformların yapılmayışı

Dışsal Faktörler Fırsatlar • Türkiye Kurulabilecek Entegrasyon İçin Avantajlı Ülke Konumundadır. • Türkiye Bölge Ülkeleri İçin Enerji Transferinde Batıya açılan kilit ülke konumundadır. • Orta Asya ülkeleri için ekonomik profil oluşturmada Türkiye öncü ülkedir. • Batı'nın bölgedeki enerji potansiyeline ihtiyaç duyması • Türkiye bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıyan ve gelişmelerine katkı sağlayan ilk ve tek ülkedir. • Türkiye'nin bölgesinde lider konumda olması.	Güçlü Yönler – Fırsatlar Kombinasyonu • Bölgedeki Enerji kaynakları Türkiye koridoru üzerinden güvenli bir şekilde batı piyasalarına ulaştırılır. • Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıyan Türkiye'nin siyasi ve ekonomik politikaları bölgede egemen güç olmaktan ziyade bölge ülkelerini egemen güç haline getirme olmuştur. • Türkiye'nin çeşitli üretim kalemlerindeki gelişmişliği, ekonomik politikaları ve üretim teknolojileri bölge ülkeleri için referans durumundadır. • Planlı ekonomik geçmişi olan bölge ülkelerinin gümrük birliklerine ve ortak pazarlara entegre oluşu daha spesifik olacaktır.	Zayıf Yönler – Fırsatlar Kombinasyonu • Bölge ülkeleri tarafından Ar – Ge çalışmalarına hız verilmesi gerekmektedir. • Üretim teknolojilerini çağın gerekliliklerine ayak uydurarak petrol ve doğalgaz kuyularındaki teknolojilerini yenilemeleri gerekmektedir. • İkili anlaşmalardan ziyade oluşacak entegrasyonun ülkelere ekonomik katkıları daha faydalı olacaktır. • Dünya ekonomisine entegrede zorluk çeken ülkeler bu tutumu minimize etmede Türkiye önemli bir rol oynamaktadır. • Merkezi ekonomik yapının izlerini taşıyan ülkeler bu durumu çıkarlarını maksimize etmek için kullanabilirler.
Tehditler • Rusya – İran • Tacikistan da yaşanmış iç savaş • Özbekistan'daki etnik problemler • Kazakistan'daki Rus nüfusun fazlalığı • Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorunu • Hazar Denizi Üzerindeki Hukuki Statü	Güçlü Yönler – Tehditler Kombinasyonu • Geniş enerji alanlarına sahip olan, nüfus bakımından birtakım etnik problemlerin olduğu, iç savaş tetikleyici ve Ermenistan'ın irredentist amaçlarından kaynaklanan sınır sorunlarının başta Rusya ve İran olmak üzere ABD, AB ve Çin tarafından yekinen takip edilmekte olup uygulanacak politikaların bölge ülkelerinin çıkarlarını maksimize edecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.	Zayıf Yönler – Tehditler Kombinasyonu • Merkezi ekonomik yapının izlerini taşıyan bölge ülkeleri Rusya için önemli bir koz oluşturmaktadır. • Üretim teknolojileri yetersiz olan ülkeler savunma sanayilerine büyük bütçeler ayırmaktadırlar.

Merkezi Asya Ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından transformasyon sürecine girmiş ve bu süreçte yaşanan zorlukları aşabilmek için yabancı sermayeye, kredi ve dış borçlara ihtiyaç duymuştur. Bunun üzerine IMF ve Dünya Bankasıyla diyaloga geçerek uluslararası kredi kuruluşlarının güvenini kazanmaya çalışmışlardır. Türkiye etnik, dil ve kültürel bakımdan bölge ülkeleriyle ortak özelliklere sahip olup bu olgu ile kurulacak bir entegrasyonun temel noktasını oluşturabilecek durumdadır. Türkiye açısından bölge, Batı ile olan ilişkilerine alternatif olarak dış politikanın çeşitlenmesini sağlayacaktır. Merkezi Asya Ülkelerinin bağımsızlarını elde etmelerinden itibaren Türkiye, bir çok konuda bu ülkelere destek sağlamış, Dışişleri başta olmak üzere bütün bakanlıklar düzeyinde hareketlilikler başlamış, makine – teçhizat, sermaye ve alt yapı yardımları yapılmış ve sosyo-kültürel değişim programlarıyla Türkiye'de örneğin on binlerce öğrenci burslu olarak okutulmuştur. Türkiye, bölge ülkeleri ile siyasal ve kültürel ilişkilerinin yanı sıra ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmiş, kredi olanakları sağlamış ve özel sektör aracılığıyla bölgeye milyar dolarlık yatırımlar yapmıştır.

Dünya toplam petrol rezervlerinin %65'i Türkiye'nin yakın coğrafyasında bulunuyor olması ve toplam dünya üretiminin %41'inin bu ülkelerden sağlanıyor olması, Türkiye'yi bölgesinde stratejik öneme sahip bir ülke konumuna getirmiştir. Batı'nın Orta Doğu ve Orta Asya politikalarının geçiş güzergahı üzerinde olan Türkiye, kendi konumunu sağlamlaştırmak, buradaki enerji kaynaklarının kontrolü üzerinde etkinlik sağlayarak bölge ülkelerine yaklaşımını hem ekonomik ve hem de sosyal ve toplumsal düzeyde ön plana çıkartarak ekonomik bir bütünleşme yönünde ciddi adımlar atmalıdır. Bu durum hem Türkiye için hem de bölge ülkeleri için olumlu sonuçlar doğuracaktır. Bölge ülkelerinin eskimiş teknolojileri ve bakımsız kuyuları yüksek kaliteli ham petrolün değerlendirmesine imkan vermemekte, enerji üretim konusunda ülkeleri maliyet açısından dünya ile rekabet edebilmek için zora sokmaktadır. Bu durum Türkiye'den gerçekleşecek teknoloji transferi ve yapılacak yatırımlarla daha verimli kuyuların açılmasına ve enerjinin dünya ölçeğinde rekabet edilebilir maliyet düzeyinde üretilmesine katkı sağlayacaktır.

Merkezi Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından üretimlerinde ve ekonomik büyümelerinde meydana gelen düşüşlerin temel nedenleri,

bölgesel bir bütünlük içinde hareket edemeyişleri, BDT ülkeleriyle ticari ilişkilerinin bozulması, sermaye ve kredi yetersizliği, bankacılık sisteminin etkin bir şekilde düzenlenemeyişi, hammadde teminindeki güçlükler, fiyatların anormal düzeyde artışı, döviz yetersizliği ve pazar daralması gibi konjonktürel veya düzenli oluşan faktörler olarak sıralanabilir. Bu ülkelerde dış ekonomik ilişkilerin geliştirebilmesini sağlayabilmek için Medeni Hukuk, Borçlar Hukuku ve Ticaret Hukuku sahalarında gerekli reformların ivedilikle yapılması gerekmektedir. Bölge ekonomilerinin Sovyet rejimi döneminde, eski Sovyet Cumhuriyetleri olarak birbirine bağımlı, tek ülke olarak hiçbir ekonomik değeri bulunmayacak alt yapı sistemleri ve uygulanan merkezi-planlı ekonomik düzenlenmeler, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından sanayi üretimlerini tek başına gerçekleştirmelerinde önemli problemler yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu ülkelerin bağımsızlık sürecinde Rusça'yı ve Ruble'yi terk ederek kendi ulusal dil ve paralarını yürürlüğe koymaları en çok Rusya tarafından tepkiyle karşılanırsa da bölge ülkeleri için sistemden kurtuluşun temelleri böylelikle atılması gerekmektedir. Ekonomik gelişme bakımından kendi aralarında bir homojenlikten ziyade büyük farklılıkların olduğu bölge ülkelerinin ulaşmak istediği liberal ekonomik düzen için daha çok yol kat etmeleri gerekmekte, Türkiye ise piyasa ekonomilerine daha hızlı ayak uydurmaları için gerekli alt yapı yardımlarını yapması gerekmektedir. Merkezi Asya Ülkelerinin gerçekleştirebileceği ekonomik entegrasyona katkı sağlayacak tek ülke Türkiye'dir. Zira başta Rusya olmak üzere İran ve Çin gibi bölge ülkeleri bölgedeki oluşumu kendi çıkarlarına uygun kullanmak ve bölgedeki enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak isteyeceklerdir. İran bölgedeki oluşuma daha ideolojik yaklaşım şii dayatması ile rejim transferinin de yolunu aramaktadır. Türkiye bağımsızlıklarından beri bölge ülkelerini destekler konumda olup bu ülkelere refahın, kalkınmışlığın ve ekonomik olarak yeterliliğin getirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Türkiye ekonomik çıkarların üstünde toplumsal değerlerdeki ortak kazanımların varlığı ile hareket ederek, bölgesel kalkınmanın ve siyasi aktör olabilmenin yollarını tek başına değil, bölge ülkeleri ile birlikte kurabileceği öncelikle bir ekonomik entegrasyonla elde etmeye çalışmalıdır.

Bu çalışmanın uygulama kısmını oluşturan SWOT analizi sonucunda, Merkezi Asya'da oluşturulacak ekonomik entegrasyon için ülkelerin güçlü ve zayıf yanları ile fırsat ve tehdit oluşturacak yönleri sıralanmıştır. Buraya kadar bu bulgu ve tespitler

sonucu Merkezi Asya ülkeleri ile Türkiye için, oluşturulacak bir ekonomik entegrasyon için yapılan SWOT analizinden elde edilen sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Dünya petrol rezervinin %65'i Türkiye coğrafyasına yakın bölgelerde yer almaktadır. Merkezi Asya ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynaklarının Batı'ya ulaşımında Türkiye, Rusya dışında bölge ülkeleri için önemli bir alternatiftir.
- Merkezi Asya'da petrol ve doğalgaz rezervleri büyük devletlerin ilgisini çekecek kadar öneme sahiptir. Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik bir konuma sahiptir. Coğrafi üstünlüğü, ekonomik ve siyasi üstünlük için bölge ülkeleri ile birlikte önemli kazanımlara dönüştürülebilir.
- Bölge ülkelerinin ekonomileri genellikle petrol ve doğalgaz üzerine şekillenmektedir. Ülkeler yeni enerji nakil boru hatları projeleri gerçekleştirerek Rusya'ya bağımlılığı azaltmaya çalışmaktadırlar. Türkiye, bölgedeki enerji nakli sorununun çözümünü güvenli bir şekilde sağlayacak ülke konumundadır. Türkiye muhtemel bir entegrasyon ile enerji ihtiyacını bölge ülkelerinden daha ucuza tedarik ederek Batı'ya açılacak enerji koridorunda söz sahibi ülke konumuna gelebilir.
- Enerji nakli konusunda halen Rusya'ya bağımlılık içerisinde bulunan ülkeler bunu tehdit olarak görmekte ve yeni arayışlara gitmektedirler. Türkiye, bölgenin Rusya'ya bağımlılığını azaltacak yeni enerji nakil hatlarının gerçekleştirilmesi için Batı ile yeni anlaşmalar yapan, tüketim piyasasının da önemli olduğu bir ülkedir.
- Bölge ülkelerinin petrol ve doğalgaz kuyuları Sovyetler Birliği zamanından kalan teknolojiyle çıkarıldığı için kuyularda verimlilik azalmış ve teknolojik yetersizlik yeni kuyuların açılmasını engellemiştir. Muhtemel bir entegrasyon ile sağlanacak ekonomik kazanımlar, bölgedeki enerji kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayabilecektir.
- Bölgede hidroelektrik enerji bakımından güçlü akarsulara sahip ülkeleri mevcuttur. Ayrıca bölge ülkeleri yer altı madenleri bakımından da zengin ülkelerdir. Bu kaynakların ekonomik kullanımının sağlanabilmesi ve

değerlendirilebilmesi, muhtemel bir ekonomik entegrasyonun başarılı olmasını sağlayabilecek temel unsurlardan bir olabilir.

- Bölge ülke ekonomilerinin Sovyetler Birliği zamanında birbirlerine bağımlı hale getirilmesi, bağımsızlık sonrasında sanayi üretimlerinin tek elden gerçekleştirilmesini mevcut haliyle imkansızlaştırmaktadır. Bölge ülkeleri ile gerçekleştirilecek ekonomik bir birleşim, her ülkenin sahip olduğu kaynaklarda üretim gücü elde etmesini ve dolayısıyla kaynakların en etkin şekilde kullanımını sağlayacaktır.
- Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülkedir.
- Türkiye, bölge ülkeleriyle aynı geçmişe ve kültüre sahiptir. Entegrasyonun temel dinamiklerinde sağlanacak üstünlük, entegrasyonun kazanımlarının ve sürekliliğinin daha fazla olmasını sağlayacaktır.
- Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ardından bölge ülkelerine gerekli yardımları yapmakta olup gelişmelerine katkıda bulunmaktadır. Türkiye, bölge ülkelerinin varlığına katkı sağlayan bağımsızlıklarını destekleyen ve uluslararası ekonomiye adaptasyonlarını sağlamaya çalışan bir ülkedir. Böylelikle Türkiye, birlik olmanın sağlayacağı avantajlardan sadece kendisinin değil bölge ülkelerinin de yararlanması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir.
- Bölge ülkelerinin üretim teknolojisinin yenilenmesi gerekmektedir. Türkiye, Türk Cumhuriyetleriyle üst düzey görüşmeler yaparak gerek devlet eliyle gerek özel sektör yatırımlarını destekleyerek ülkelerin kalkınmalarına destek olmaktadır. Türkiye, bölge ülkelere üretim teknolojisi transfer edebilecek kapasitedir. Bu durum, muhtemel bir ekonomik entegrasyon ile çok daha büyük pozitif sonuçlar sağlayacaktır.
- Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarının ardından planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde problemler yaşamaktadırlar. Ülkelerin bu geçiş sürecinde yaşanan zorlukları aşabilmeleri için yabancı sermayeye, kredi ve dış borçlara ihtiyaç duymaktadır. Türkiye, bölge ülkelerinin piyasa ekonomilerine uyum sürecinde etkili ve dirayetli ekonomik politikalarıyla sürdürülebilir bir

kalkınma sağlayacak bir ülkedir. Ayrıca Türkiye, gelişmiş bankacılık sistemini bölge ülkelerine aktarabilecek bir durumdadır.

- Merkezi Asya ülkelerinin dış ilişkilerinde dış ticaret mevzuatlarının, bankacılık sistemlerinin ve döviz girdilerinin yetersiz oluşundan dolayı problemler yaşamaktadırlar. Muhtemel bir entegrasyon girişimi, bu tür de hukuksal alt yapı eksikliklerini gidererek önemli ekonomik ve siyasi üstünlüklerin elde edilebilmesini sağlayacaktır.
- Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının ardından Rusça ve Ruble'yi terk etmeleri gelişimlerine en büyük katkı olarak değerlendirilebilir.
- Bölge ülkeleri ile Rusya ve İran gibi çevre ülkeler arasında yaşanabilecek sıkıntılar, Türkiye gibi ortak tarih, kültür ve dil faktörlerine sahip güven duyulacak bir ülkeyle gerçekleştirilecek ekonomik bir entegrasyonu gerekli ve hatta zorunlu kılmaktadır. Örneğin, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Karabağ sorunu Azerbaycan'ın savunma sanayisine olan yatırımlarını arttırmış, İran ve Rusya'nın Ermenistan tarafını desteklemeleri Azerbaycan için dış ilişkilerin yeniden şekillenmesini sağlamıştır.
- Kazakistan'daki Rus nüfusunun fazlalığı önemli bir problem oluşturmaya da küçük bir riski ifade etmektedir.
- Özbekistan içersindeki etnik problemlerin aşılması gerekmektedir.
- Bölge ülkeleri IMF, Dünya Bankası vb. kuruluşların güvenini kazanarak Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak istemektedirler.
- Bölge ülkelerine Rusya'nın bakış açısı halen enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olarak rejim yanlısı politikalar izlemekte olup, İran ise her hangi bir bütünleşmede Şii dayatması gerçekleştirmek isteyecektir.
- Ekonomik bir entegrasyon ile bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını desteklenecek, güçlü ekonomik yapılarının oluşumunu sağlayacak, uluslararası ekonomide yer edindirilerek ülke ekonomilerine enerji kaynaklarından bağımsız kaynak çeşitlendirmesi gerçekleştirebilmek için destek temin edilecektir.

- Türkiye'nin bölgedeki konumu ve liderliği önemlidir. Bölgede gerçekleştirilecek ekonomik entegrasyona başka bir devletin dahil ve söz sahibi olması, Türkiye'nin bölgesindeki konumunu, ekonomik ilişkilerini, siyasi pozisyonunu olumsuz etkileyecek bir durumu ifade eder. Şüphesiz Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerindeki gözetiminin katılıma dönüşmesi daha olumlu sonuçlar meydana getirecektir.

SONUÇ

20. yüzyılın ortalarında şekillenmeye başlayan entegrasyon hareketleri, ülkelerin ekonomik bakımdan üretim kapasitelerinin genişlemesine bağlı olarak verimliliğin ve toplumsal refah düzeyinin artmasını sağlamıştır. Sanayileşmiş ülkeler dış ticaretlerini canlandırmak, gelişmiş ülkeler ise dünya ticaretinde yoğun rekabetten korunmak için dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırmak amacıyla entegrasyon hareketleri içerisinde yer almaktadır. İki ve ikiden fazla birkaç ülkenin, aralarındaki ticareti kısıtlayan ve engelleyen tarife ve kotaları kaldırmak suretiyle ticaretin serbestleştirilmesi yönünde izledikleri politikalarla oluşan birleşmeler, birlik içerisinde geniş bir pazarın daha etkin kullanılmasına, sermaye ile yatırımların artmasına, toplumsal refahla iktisadi kalkınmayı tetiklemesine ve gelişmiş ülkelerin çeşitli entegrasyonları gerçekleştirmesine neden olmaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri, geniş çaplı bir serbest ticari ve mali bütünleşme ortamına geçişin bir aşamasını teşkil etmektedir. Çok taraflı üretim, ticari ve mali ilişkilerin gelişmesi, küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi aynı coğrafi bölge içerisinde benzer özelliklere sahip ülkelerin güçlerini birleştirici yoğun bölgesel entegrasyonların oluşmasına da neden olmaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonlar, mevcut durumu genişletip geliştirerek, bölge ülkelerini uluslararası ekonomide söz sahibi konuma taşıması ve rekabet gücünü arttırması halinde faydalı olacağı söylenebilir.

Merkezi Asya Ülkeleri, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşamışlardır. Bu süreçte birçok yapısal reform uygulayan ülke ekonomileri, geçiş sürecinin ilk evrelerinde makroekonomik istikrarsızlıklarla karşılaşmışlardır. Ülkeler bu istikrarsızlıkların başlıca etkilerini, Sovyet sistemine entegreyken kurdukları üretim ilişkilerinin değişmesi, özel sektör olgusunun yeni gelişmeye başlaması, sermaye piyasalarının eksikliği ve alt yapı sorunları şeklinde yaşamışlardır. Bu ülkelerde petrol ve doğalgaz sektörünün temel oluşturduğu ekonomik büyüme süreci, Sovyetler Birliği'nden kalma eski alt yapıya ve Rusya'ya olan bağımlılığı da arttırmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, köklü tarihe ve kültürel geçmişe sahip olan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasına ve Türkiye'nin de bölgede yeni

ekonomik ve siyasi kazanımlar elde etmesine neden olmuştur. Türkiye, Merkezi Asya Türk Devletlerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülkedir. Bağımsızlıklarının ardından Türkiye, Merkezi Asya ülkelerine üst düzey ziyaretler gerçekleştirerek elçilikler açmış ve birçok anlaşmalar imzalamıştır. Türkiye, bölge ülkelerinin tanınmasında, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara katılımlarının sağlanmasında, üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların destek ve yardımlarının temininde önemli girişimlerde bulunmuş ve öncülük etmiştir. Türkiye'nin bölgeye yatırımları her geçen gün artmaktadır. Bölge, Türkiye için siyasi ve ticari faaliyetlerin yürütüldüğü alternatif nüfuz sahası oluşturmakta ve günümüzde yapılan üst düzey temaslar ile bu durum pekiştirilmektedir. Türkiye, bölgeden enerji nakli konusunda hem güvenilir bir ülke olması ile ve hem de bu ülkelerin Batıya coğrafi olarak Rusya dışında alternatif çıkış kapısı olması ile önemli jeopolitik üstünlüğe sahip bir ülke konumundadır. Türkiye için Merkezi Asya Ülkeleri halen verimi yüksek, teknolojik yatırımlarla daha da verimli hale gelebilecek bakir bir alan niteliğindedir.

Merkezi Asya Ülkelerinin, her ne kadar aralarında ki eski ekonomik bağlar kopmuş olsa bile bölgede kurulacak bir ortak ekonomik ilişkide yer alacak olmaları kendileri ve bölge için önemli ekonomik avantajlar meydana getirecektir. Sovyetler Birliği zamanından kalma sosyo – ekonomik mirasın zamanın gerekliliklerine ayak uydurarak yenilenmesi ve ülkelerin benzer sosyo – kültürel özellikleri ve ortak tarihleri, bu süreci destekleyen en önemli unsurlar arasındadır. Bölgeden enerji transferinde halen büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olan alt yapı, dünya pazarlarına çıkış noktasında Türkiye'nin en önemli alternatif coğrafya olarak jeostratejik ve jeopolitik önemini gözler önüne sermektedir.

Bölge ülkeleri açısından Türkiye, etnik, kültürel ve tarihsel nedenlerden dolayı yakın ülke konumunda olup Türkiye ile olan ilişkilerin geliştirilmesi bu ülkeler açısından önemli avantajlar elde etmelerine neden olacaktır. Merkezi Asya Ülkelerinin önemli problemlerinden biri olan ülkelerinin egemenlik anlayışını suiistimal etmeyecek ve bunu ortadan kaldırmak için amaçlar ve hedefler gütmeyecek tek ülke Türkiye'dir. Oysa Rusya, İran ve Çin için bu olgu kabul edilemez. Türkiye bölge ülkelerinin egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne son derece önem veren ülke konumunda olup, bu coğrafyadaki ülkeler için stratejik ve siyasal açıdan da büyük öneme sahiptir.

Bölge için batıya açılmada önemli bir kapı olan Türkiye, jeopolitik konumu, uluslararası konsorsiyumdaki yeri ve politik gücü olarak bölgeye kuvvet aşılayacak ülkedir.

Merkezi Asya Ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi taraflar arasında önemli muhtemel pozitif sonuçlar doğuracak, birliğin faydalarının yadsınamaz bir güce ve gerçekliğe sahipliği henüz tam anlamıyla kavranamamış bir olgu olduğu görülse de sonuçları uluslararası düzeyde ses getirecek bir yere sahip olacaktır. Bölge ülkeleri Türkiye açısından ne kadar önemliyse, Türkiye’de bu ülkeler açısından en az o kadar önemlidir. Din, dil, ortak geçmiş ve kültürel değerler ülkeler için ne kadar önemliyse, ortak ekonomik ve siyasi politikalar da tarafların ilişkilerini geliştirmeleri açısından o kadar önemlidir. Ekonomik entegrasyonu gerçekleştirmek için olaya petrol, doğalgaz, gümrük birlikleri ve milyar dolarlık ihracat olanağı ile bakmamız, kurulabilecek bir birliğin temelini oluştursa da bölgenin uluslararası konjonktürdeki önemi, bakış açımızın çok basit olduğunu bizlere hatırlatmaktadır. Türkiye ile Merkezi Asya Ülkeleri arasında gerçekleştirilecek birlik sonucunda, siyasal, askeri, kültürel ve ekonomik anlamda sağlanacak karşılıklı yararın dışında, AB’ye bir alternatif, Rusya, İran ve hatta Çin karşısında stratejik bir üstünlüğe sahip olacaktır. Nitekim Türkiye’nin enerji kaynaklarının merkezi olan bölge ülkeleriyle ittifak ilişkisi içerisinde olması, uluslararası rekabette Türkiye’nin daha güçlü bir konuma sahip olmasına neden olacaktır. AB’ye kabul edilme sürecinde olan fakat bir takım siyasi etkenlerden birlik içine dahil edilmesi geciktirilen Türkiye için Merkezi Asya’da oluşturulabilecek bir ekonomik entegrasyon, uluslararası dengelerin yeniden şekillenmesine neden olacaktır. Aksi halde bölge ülkelerinin Türkiye ile dostça ilişkiler içerisinde olmayan başka ülkelerin denetimine girmesi, fırsatların kaçırılmasına ve günümüz dünyasının en önemli ve etkili silahı olan enerji kaynaklarının değerlendirilme üstünlüğünün kaybedilmesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

Ağdaş, O., (2006), *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlık Sonrası Temel Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi*, Kazakistan Manas Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Bişkek

Alpar, C. Ve T. Ongun, (1985), *Dünya Ekonomisi ve Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar*, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara

Arı, T., (2010), *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, Mkm Yayıncılık, Bursa

Bakkalcı, A. (2008), *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar, Ülkeler üstü Kurumlar, Entegrasyon Teorisi ve Avrupa Birliği*, Nobel Kitapevi, Adana

Balassa, B. (1961), *The Theory of Economic Integration*, George Allen and Union Ltd., London

Bayraktutan, Y. (2007), *Global Ekonomide Bütünleşme Trendi*, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 4.Baskı, Ankara

Bozkurt, V., (2001), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Vipaş Yayınları, Bursa

Bozkurt, E., M. Özcan ve A. Köktaş (2011), *Avrupa Birliği Hukuku*, Asil Yayınları, 5. Baskı, Ankara

Bozkurt, G. S., (2006), “Enerji Nakil Hatları ve Türkiye – Rusya İlişkileri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 4, Sayı 7,

Brainar, H. G., (1975), *Uluslar arası İlişkiler Dış Ticaret Teorileri*, AİTİA Yayınları, No:84, Cev: Osman TEKOK, Ankara

Canbolat, İ. S., (2002), *AB Uluslar arası Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkileri*, Alfa/Aktüel Kitabevi, Bursa

Canbolat, İ. S., (1998), *Uluslar arası Sistem Avrupa Birliği*, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

Cleaver, T. (2002), *Understanding The World Economy*, Taylor and Francis Group USA, Canada

Çalış, Ş.H., (2006), *Türkiye-AB İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Nobel Yayın Dağıtım, 3.Baskı, Ankara

Çelik, K., (1992), *Ekonomik Entegrasyon Teorileri Açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Analizi*, Doktora Tezi, KTÜ

Çetin, M., (2000), *Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde KOBİ'ler ve Rekabet Gücü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, KTÜ

Dedeoğlu, B., (1996), *Adım Adım Avrupa Birliği*, Çınar Yayınları, İstanbul

Değerli, I. ve O. Örs, (2011), *Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: "Euro Rekabet Paketi"*, Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, Ankara

Dinan, D., (2009), *Avrupa Birliği Tarihi*, Kitap Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul

Dinan, D., (2005), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Kitap Yayınevi, İstanbul

DPT, (1995), *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler*, Ankara

Dura, C., (2003), *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, 2.Baskı, Ankara

Eraslan, M.T., (2011), *Ekonomik ve Parasal Birliğin Teknik Yapısı ve Türkiye'nin Sisteme Dahil Olması*, DPT, Ankara

Erhan, Ç., A. B. Kızılırmak ve C. Olcay, (2009), *Avrupa Birliği Temel Konular*, İmaj Yayınevi, 2.Baskı, Ankara

Ertürk, E., (2010), *Uluslar arası İktisat Teori ve Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul

Ertürk, E., (2006), *İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri*, Alfa-Aktüel Yayınları, Bursa

Ertürk, E., (2001), *Uluslararası İktisat*, Alfa Yayınları, Bursa

Ertürk, E., (1993), *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*, Ezgi Kitapevi, Bursa

Güngör, B., (1999), *Türkiye İle Yeni Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Entegrasyonları Üzerine Deneme*, Doktora Tezi, KTÜ

İyibozyurt, E., (1996), *Türkiye-Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği*, Ezgi Kitapevi, Bursa

Karakaş, Y., (2002), *Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon*, Siyasal Kitapevi, Ankara

Karagül, M., (2010), *Uluslararası İktisadi Örgütler ve Azgelişmiş Ülkeler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

- Karluk, R., (2003), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul
- Karluk, R., (2002), *Uluslar arası Ekonomi*, Beta Yayınları, İstanbul
- Karluk, R., (2002), *Uluslar arası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, Turhan Kitabevi, Ankara
- Karluk, R., (1995), *Küreselleşen Dünyada Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir
- Kavalalı, M., (2006), *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Beşinci Genişlemesine İlişkin Katılım Antlaşmalarında Yer Alan Geçiş Düzenlemeleri*, DPT, Ankara
- Kavalalı, M., (2005), *Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri İle İlişkileri*, DPT, Ankara
- Kılıç, R., (2005), *Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*, Siyasal Kitapevi, Ankara
- Korkmaz, S., (1992), "Doğal Kaynaklar Açısından Yeni Türk Devletleri", KTÜ Jeoloji Mühendisliği s.40 Trabzon
- Küçükahmetoğlu, O., Ş. Tüylüoğlu ve H. Çeştepe, (2007), *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, Ekin Yayınları, Bursa
- Manisalı, E., (1996), *Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli*, Balgam Yayıncılık, İstanbul
- Manisalı, E., (1971), *Uluslar arası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi*, Sermet Matbaası, İstanbul
- Mathieu, J.L., (2006), *Avrupa Birliği*, Dost Kitapevi, Ankara
- Özçelik, İ., (2006), *Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi Uygulamadaki Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyon Hareketindeki Yeri*, Anadolu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Palabıyık, M.S. ve A. Yıldız, (2007), *Avrupa Birliği*, Odtü Yayıncılık, Ankara
- Sabır, H., (2002), "Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği", *Dış Ticaret Dergisi*
- Seyidoğlu, H., (2003), *Uluslararası İktisat*, Güzem Yayınları, İstanbul
- Seyidoğlu, H., (1999), *Uluslararası İktisat Teorisi Politika ve Uygulama*, Kurtis Matbaası, İstanbul

Seyidoğlu, H., (1992), *Ekonomik Terimler Ansiklopedisi Sözlük*, Güzem Yayınları, Ankara

Smiht, A., (1955), *Milletlerin Zenginliği III (The Wealth Of Nations)*, (Çev.; Haldun Derin), Maarif Basımevi, Ankara

Tahsin, E., (2007), *Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde AB ve Latin Amerika Entegrasyonlarının Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2007), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, DTM, Ankara

Tezcan, E., (2005), *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku*, USAK (Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu), Ankara

Teziç, E., (1996), *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul

Ülger, İ.K., (2007), *Avrupa Birliği'nin ABC'si*, Sinemis Yayınları, Ankara

Yiğit, M., (2003), *Ekonomik Entegrasyon*, Beta Yayınları, İstanbul

2. MAKALE VE SÜRELİ YAYINLAR

Aktan, C.Ç., (1998), ‘‘Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerleşme’’, *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 3, Sayı 10, S. 1-5. <http://www.dtm.gov.tr> (10 Ocak 2011)

Altın, O., S. Demirci, O. Çakır ve H. Semiz, (2006), *AB Genişleme Sürecinin Üye Ülkelerinin İktisadi Büyümesi ve Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Panel Data Analizi*, İzmir http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/O_Cakir-O_Altin-S_Demirci_H_Semiz.pdf (10 Haziran 2011)

Arı, T., (1996), ‘‘Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika’’, *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 4, ss. 27-44

Biber, A.E., (2010), *AB Üçüncü ve Beşinci Genişleme Süreci Çerçevesinde Türkiye – AB Katılım Müzakereleri Karşılaştırma Analizi* NWSA New World Sciences Acedemy

BP Statistical Review of World Energy (2011), http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf

Chow, Edward C., L.E. Hendrix, (2010), ‘‘Central Asia’s Pipelines: Field of Dreams and Reality, The National Bureau Of Asian Research’’, *NBR Special Report 23*, ss. 29-42.

Coşkun, R., (2005), “Küreselleşme Mi? Yeni Bölgesel İşbirlikleri Neleri İma Ediyor?” 3. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Celalabat, Kırgızistan, Haziran 2005, <http://web.sakarya.edu.tr/~coskun/DOKUMANLAR/KURESELLESME%20MI%20BOUGESELLESME%20MI%20YENI%20BOLGESEL%20ISBIRLIKLERI%20NELER%20IMA%20EDIYOR.pdf>

Country Analysis Briefs Azerbaijan Last Updated: Jan. 2012a
<http://www.eia.gov/emeu/cabs/Azerbaijan/pdf.pdf>

Country Analysis Briefs Kazakhstan Last Updated: November 2010
<http://www.eia.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/pdf.pdf>

Country Analysis Briefs Uzbekistan Last Updated: Jan. 2012b
<http://www.eia.gov/EMEUC/cabs/Uzbekistan/pdf.pdf>

Country Analysis Briefs Turkmenistan Last Updated: Jan. 2012c
<http://www.eia.gov/EMEUC/cabs/Turkmenistan/pdf.pdf>

Country Analysis Briefs Turkey Last Updated: Feb. 2011
<http://www.eia.gov/EMEUC/cabs/Turkey/pdf.pdf>

Çak, D. ve M. Çak, (2007), *Gümrük Birliğinin Getirdikleri ve Götürdükleri Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*, İstanbul Ticaret Odası No:68, İstanbul

Chan, X., (2011), A SWOT Study of the Development Strategy of Hair Group as One of the Most Successful Chinese Enterprises, *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 2, No. 11, ss. 147-153, Special Issue – June 2011
<http://www.ijbssnet.com>

Çoğal, N., (2008), Çok Kutuplu Dünya Projesi: Şanghay İşbirliği Örgütü, *Türk Yurdu Dergisi*, Mayıs 2008, Cilt:28, Sayı:249, ss.15-24

Çolakoğlu, S., (2004), Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 173-197

Coşkun, R. ve M. Geyik, (2002), Türkiye’nin Rekabet Gücünün Değerlendirilmesinde Bir Yöntem Önerisi: TOWS Matrisi, *II. Orta Anadolu Kongresi*, Ekim, Niğde Üniversitesi
<http://web.sakarya.edu.tr/~coskun/DOKUMANLAR/TURKIYENIN%20REKABET%20GUCUNUN%20DEGERLENDIRILMESINDE%20BIR%20YONTEM%20ONERISI-TOWS%20MATRISI.pdf>

Ener, M. ve O. Ahmedov, (2007), “Türkiye – Azerbaycan Petrol – Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve AB Açısından Önemi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, İbrahim BADUR Girişimcilik ve

Uygulama Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt: 2, Sayı:2 ss. 117-136
<http://www.comu.edu.tr>.

Ganiev, C. ve Ö. S. Emsen, (2008), ‘‘Kırgızistan’da Döviz Kurlarının Yönü: Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı’’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, ss. 95-113
<http://www.manas.kg>

Genç, F.N. ve M. Hasanov, (2007), "Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar Çerçevesinde Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki İlişkiler", *Caucasus and Central Asia in the Globalization Process, II International Congress*, (02-05 Mayıs), Baku, ss.1181-1188.

Input Araştırma ve İletişim A.Ş. Petrol Sektör Raporu, (2001), Türkiye,
<http://obitet.gazi.edu.tr/makale/petrol%20sektoru%20raporu.pdf>

İşcan, İ.H., (2010), ‘‘Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi’ni Paylaşma Sorunu’’, *Sosyoekonomi Dergisi*, (6/12) Enerji Özel Sayısı, ss.63-92.

İşcan, İ.H., (2007), ‘‘Türkiye – AB İlişkilerinin Geleceği Açısından AB Enerji Güvenliği Sorunu’’, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi*, DTM, 1(2), s.113-168.

Key World Energy Statistics, (2011),
http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2011/key_world_energy_stats.pdf

Kılıç, R., (.....), Uluslar arası Ekonomik Entegrasyon, Dünya Ekonomisinden Seçme Konular, ss:195-213,

Kızılkaya, D. ve C. Engin, (2012), Enerji Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo – Ekonomik Mücadele, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 197-204
<http://www.manas.kg>.

Koç, İ., M. A. Eryurt, T. Adalı ve P. Seçkiner, (2008), Türkiye’nin Demografik Dönüşümü,
http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TurkiyeninDemografikDonusumu_220410.pdf

Küçükkocaoğlu, G.,(2011), Dünya’daki Gümrük Birlikleri, Milletlerarası İktisadi ve Ticari Anlaşmalar, Ankara,
<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi15.doc>

Laçiner, S., (2006), Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi, Orta Asya ve Kafkasya Araştırma Dergisi, Cilt:1, No:1, ss.36-66

Lorenz, D., (1991), ‘‘Regionalisation Versus Regionalism-Problems of Change in the World Economy’’, *Intereconomics*, ss.3-10

McCarthy, Dennis. M.P., (1992), International Business and Economic Integraion: Comparative Business Strategies Past and Present, *Iowa State Universty Business and Economic History, Second Series, Volume 21*, s. 237-246 <http://www.thebhc.org/publications/BEHprint/v021/p0237-p0246.pdf>

Nebioğlu, H., (1997), Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglu/> (07 Ocak 2011)

Örmeci, O., (2011), Şanghay İşbirliği Örgütü, Caspian Weekly, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/guney-asya/3319-sanghay-sbirligi-orgutu.html>

Pinder, J., (1972), “Positive ve Integration and Negative Integration: Some Problems of Economic Union in the EEC”, (Ed.) M. Hodges, *Penguin Interdisciplinary Reading*, Penguin Books, Great Britain, ss.124-150

Seferov, R., (2005), ‘‘Azerbaycan’da Petrol Üretimnin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi’’, *Türkiyat Araştırma Dergisi*, 18. sayı ss. 285-297

SESRIC, (2011), SWOT Outlook On OIC Member Countries, Statistical Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Contries, <http://www.sesric.org/files/article/425.pdf>

Somuncuoğlu, A., (2003), Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi, <http://www.turksam.org/tr/a57.html>, 5 Mart 2003

Somuncuoğlu, T., (2011), Azerbaycan Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, http://www.itso.org/docs/pdf/country_reports/azerbaycan_ulke_raporu_2011.pdf

Şanlı, B., (2008), ‘‘Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği’’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı:1, ss.13-30

Şanlı, F.B., (2004), Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyon, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, ss:160-166, İstanbul

Uçar, D. ve A. Ö. Doğru, (2005), ‘‘CBS Projelerinin Stratejik Planlaması ve SWOT Analizinin Yeri’’, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 28 Mart – 1 Nisan 2005, Ankara

Uyar, S., (2001), Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Dış Ticaret Dergisi, <http://www.dtm.gov.tr>

Tunçsiper, B., (1998), Avrupa Birliği’nin Ekonomik Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye’nin Uyumu, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/e-dergi>, Ocak 1998, I.Cilt I.Sayı ss.100-119

Türkmenoğlu, V.,M. Aktaş ve E. Arısoy, (2007), ‘‘Orta Asya Enerji Platformunda Türkiye’nin Yeri’’, *Caucasus and Central Asia in the Globalization Process, II International Congress*, (02-05 Mayıs), Baku, ss. 1079-1082

Weihrich, H., (2012), The TOWS Matrix – A Tool for Situational Analysis, Universty of San Francisco, United States, http://www.usfca.edu/fac_staff/weihrichh/docs/tows.pdf

Yazar, Y., (2011), Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri – Rapor- Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayın No: 1 Ankara http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/enerji_raporu.pdf

Zeyrek, C., (2010), Orta Asya’da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Ege Akademik Bakış, 10. Cilt, 3. sayı, ss. 871-884 http://eab.ege.edu.tr/pdf/10_3/C10-S3-M8.pdf

Azerbaycan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik- Ticari İlişkileri, (2011a), Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Bakü

Kazakistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, (2010a), Atsana Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Atsana

Kırgızistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, (2011b), Bişkek Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Bişkek

Özbekistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, (2010b), Taşkent Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Taşkent

Tacikistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, (2009a), Duşanbe Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Duşanbe

Türkmenistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri, (2009b), Aşkabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Aşkabat

Kazakistan Ülke Raporu, (2009a), Etüd-Araştırma Merkezi, <http://www.kto.org.tr/d/file/kazakistan--ulke-raporu.doc>

Kırgızistan Ülke Raporu, (2008a), Etüd-Araştırma Merkezi, <http://www.kto.org.tr/d/file/kirgizistan--ulke-raporu.doc>

Özbekistan Ülke Raporu, (2008b), Etüd-Araştırma Merkezi, <http://www.kto.org.tr/d/file/ozbekistan--ulke-raporu.doc>

Tacikistan Ülke Raporu, (2009b), Etüd-Araştırma Merkezi, <http://www.kto.org.tr/d/file/tacikistan--ulke-raporu.doc>

Türkmenistan Ülke Raporu, (2008c), Etüd-Araştırma Merkezi, <http://www.kto.org.tr/d/file/turkmenistn-ulke-raporu.doc>

Tacikistan Ülke Bülteni, (2011), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, http://www.deik.org.tr/2823/Tacikistan_%C3%9Cİke_B%C3%BCİteni.html

Azerbaycan Ülke Bülteni, (2008), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, <http://www.deik.org.tr>.

Azerbaycan Ülke Profili, Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi, <http://www.avrasyamerkezi.okan.edu.tr/node/23> (12 Kasım 2011)

Azerbaycan Tarım ve Gıda Sektörü Raporu (Bakü 2006), Azerbaycan Türkiye İş Adamları Birliği <http://www.atib.az/Domains/atib/assets/file/default/2.pdf> (31 Ocak 2012)

Azerbaycan Ülke Raporu, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Şubesi, 2008, <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/Azerbaycan.pdf> (04 Kasım 2011)

3. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.tdk.org.tr> (12 Aralık 2010)

<http://www.bilgininadresi.net> (28 Aralık 2010)

<http://www.ekodialog.com> (03 Şubat 2011)

<http://www.abgs.gov.tr> (21 Şubat 2011)

<http://www.anlambilim.net> (12 Mart 2011)

<http://www.abbulteni.org.tr> (06 Haziran 2011)

<http://www.oed.com> (15 Eylül 2011)

<http://www.tbmm.gov.tr> (24 Eylül 2011)

<http://www.ikv.org.tr> (28 Eylül 2011)

<http://www.girisim.net/avrupabirligisozluk> (30 Eylül 2011)

<http://www.arem.gov.tr> (07 Ekim 2011)

<http://www.kto.org.tr> (30 Ekim 2011)

<http://www.turksam.org.tr> (02 Kasım 2011)

<http://www.musavirlikler.gov.tr> (02 Kasım 2011)

<http://www.ekodialog.com.tr>. (04 Kasım 2011)

<http://www.sectsko.org>. (30 Aralık 2011)

<http://www.diplomatikgozlem.com>. (07 Ocak 2012)

<http://www.cia.gov>. (19 Ocak 2012)

<http://www.cografya.gen.tr>. (05 Şubat 2012)

<http://www.kirgizcumhuriyeti.tr.gg>. (05 Şubat 2012)

<http://www.uekibb.org>. (17 Şubat 2012)

<http://www.ibp.gov.tr>. (24 Şubat 2012)

<http://www.dpt.gov.tr>. (29 Şubat 2012)

<http://www.enerji.gov.tr>. (12 Mart 2012)

<http://www.inverst.gov.kz>. (29 Mart 2012)

<http://www.eia.gov>. (31 Mart 2012)

<http://www.tki.gov.tr>. (02 Nisan 2012)

<http://www.uzbekcoal.uz>. (05 Nisan 2012)

<http://www.gov.uz>. (05 Nisan 2012)

<http://www.btc.com.tr>. (21 Nisan 2012)

<http://www.tuik.gov.tr>. (25 Nisan 2012)

<http://www.worldbank.gov>. (26 Nisan 2012)

<http://www.maliye.gov.tr>. (30 Nisan 2012)

<http://www.tarim.gov.tr>. (30 Nisan 2012)

<http://www.forlearn.jrc.ec.europa.eu>. (30 Mayıs 2012)

<http://www.quickmba.com/strategy/swot> (31 Mayıs 2012)

<http://www.mfa.gov.tr>. (06 Haziran 2012)

ÖZGEÇMİŞ

Volkan ODABAŞ 1983 yılında Trabzon’da doğdu. İlkokul, Ortaokul ve Lise eğitimini Trabzon’da tamamlamıştır. 2001 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümünde Lisan Eğitime başlamış, 2005 yılında Lisans derecesini almıştır. 2009 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitime başlamıştır.

Bir çok iş deneyimi olan, son olarak 2008 yılından itibaren Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde görevine devam eden, halen Rize İl Emniyet Müdürlüğü Bölge Trafik Denetleme Şube Müdürlüğünde Görevli Polis Memuru olarak görev yapmakta olan Volkan ODABAŞ evli ve bir çocuk babasıdır..